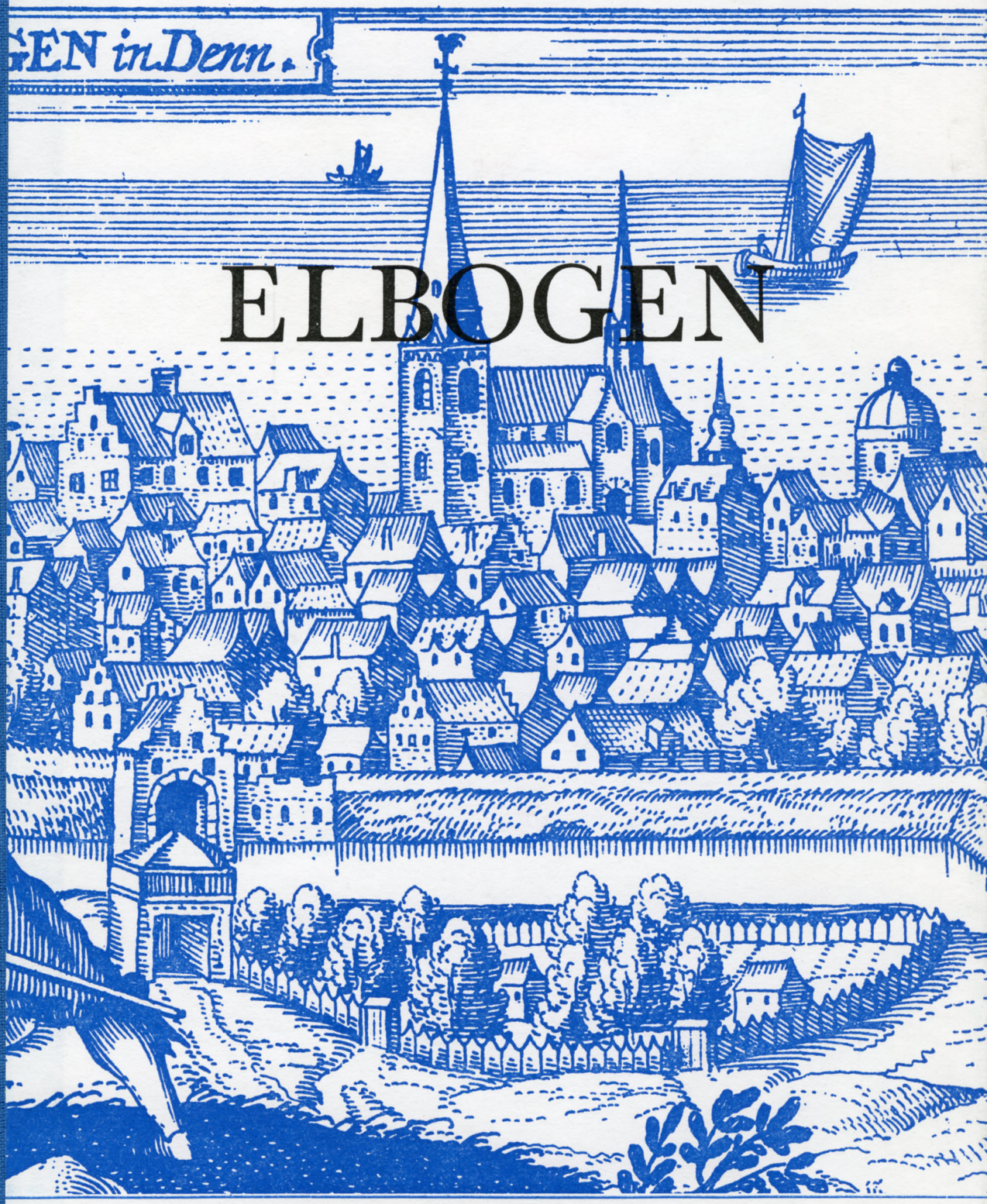

ELBOGEN

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS TIDSKRIFT

ELBOGEN

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS

TIDSKRIFT

1982

ELBOGEN

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS TIDSKRIFT

Årgång 12 - Nummer 1—4 - Malmö 1982

Redaktörer: *Arkitekt SAR Bengt Berggren*
Professor Kjell Å. Modéer
Förste intendent Bengt Salomonsson

Ansvarig utgivare: *Professor Kjell Å. Modéer*

Adress: S:t Petrigången 7 A, 211 22 Malmö

Bidrag till tryckning av Elbogen, Malmö fornminnesförenings tidskrift, har lämnats av Malmö Förskönings- och Planteringsförening.

Tryck: Tryckeri AB Tifa/AB Lundgrens Söner Malmö 1983
ISSN 0345-2786
ISBN 91-85156-20-5

Örlogsbasen i Malmö

Kommentarer till en gammal bild

Av Thomas Munck af Rosenschöld

När Malmö hamns historia skildrats i olika sammanhang har en återkommande illustration från hamnen i äldre tid varit en laverad teckning av engelsmannen John Thomas James, som 1816 utgav Journal of a Tour in Germany, Sweden, Russia, Poland. Han besökte Malmö krigsåret 1813. James' teckning är mera konstnärligt utförd än andra ungefär samtida hamnbilder. Dess noggrannhet kan man verifiera genom jämförelse med kända fartygsritningar. Den avbildar nämligen kanonslupar, vilket med något undantag inte påpekats i bildtexterna.

Motivet är otvivelaktigt hämtat från stadens gamla båthamn, sådan denna tedde sig vid 1800-talets början. Denna var till väsentlig del belägen på ett numera delvis igenfyllt område innanför bron mellan Citadellsvägen och Skeppsbron. Ungefär samtidigt som fästningsverken kring staden enligt beslut 1804 började raseras beslöt man, att en "eskaderdivision" ur Arméns flotta — den officiella benämningen på den svenska skärgårdsflottan — skulle förläggas till Malmö. Styrkans fartygsbestånd utgjordes huvudsakligen av kanonslupar. För att dessa skulle kunna passera in i den norra vallgraven grävde man en kanal från vallgraven till båthamnen. Man avsåg att den nya förbindelsekanalen även skulle kunna tjänstgöra som torrdocka och försåg den därför med kraftiga slussportar i båda ändar. Kung Gustaf IV Adolf invigde 1805 den nya anläggningen under vederbörlig pompa. Högtidligheten fördunklades i viss mån av att förladdningarna till de lösa skotten träffade några åskådare i ansiktet, när salut sköts från det första fartyg, som passerade kanalen. "Slussportarna öppnades och stängdes för första och sista gången den dagen", kommenterar borgmästare Halling något syrligt i sina Minnen. Förbindelsekanalen blev nämligen aldrig använd som torrdocka. Den ersattes 1852 av en bredare stenskodd hamnkanal i ett östligare läge — den ännu befintliga. Denna hamnkanal och den mellan Hjälmar- och Mälarbroarna belägna delen av vallgraven betecknas numera på hamnens kartor såsom Suellshamnen.

Den nya marinbasens anläggning tydde på att man avsett att tillskapa en varaktig marinförläggning i Malmö. Halling berättar om dess tillkomst: "Det varade icke länge innan den trakt, som är belägen söder om slottet, nu benämnd Kommendantsträdgården (senare Kungsparken) men då begagnad till begravningsplats för garnisonen och de mindre bemedlade av stadens innevånare, blev planerad att bilda fält för det planerade nya etablissementet för arméns flotta, bestående av omkring 20 öppna kanonslupar, som här fick sin station. Det aktades ej för rov att för detta ändamål störa liken i sina gravar. Hundratals uppgrävdes mer eller mindre förmultnade, och kvarlevorna hopsamlades uti en stor för sådant ändamål formad grav, allt för att lämna plats för byggandet av timmerbäddar för kanonsluparne, som uppdrogos på land och ställdes under skjul (n. b. vid vinterförvaring).

Med avseende därå att slottet bibehölls med sina vallar och gravar, vilka senare kunde bestyckas, kunde onekligen flottan, där bakom, vara i säkerhet. Efter slutet av 1808 års krig (kriget med Danmark 1808—09) upphävdes det nybildade etablissementet, dess bäddar undanröjdes och i dess ställe uppsteg den nu s. k. Kommendantsträdgården." [1]

Om sluparnas förläggning får man exaktare uppfattning genom en plankarta från 1805. Den visar platsen för båtskjul i den nuvarande Kungsparken längs den vinkelformade kanalen mitt emot fontänen. Planen var stort tilltagen, och man kan undra om den kommit till utförande i full utsträckning. Den upptar plats för 24 kanonslupar, 2 chefsfartyg, 8 haubitz- eller mörsareslupar samt 12 specialfartyg, förutom småbåtar och förråd av olika slag.

Den första uppsättningen av örlogsfartyg, som sammandrogs i Malmö 1806, utgjordes enligt krigshistorisk källa av 12 kanonslupar, en chefsslup, en kokslup samt ett proviant- och ett transportfartyg. Dessa fartyg utgjorde stommen i eskaderdivisionen till 1809, då antalet utökades med 6 kanonslupar, en chefs- och en kokslup samt däckade kanonjollen "Malmö", skänkt av stadens invånare — pengarna räckte ej till en slup — ävensom kuttern "Ystad".

Med utgången av år 1811 indrogs Malmöavdelningen och fartygen flyttades till Göteborg. Men då Sverige kom med i kriget mot Napoleon 1813 detacherades en "bataljon" om 16 öppna kanonslupar från Karlskrona till Malmö. Påföljande vår förflyttades denna bataljon jämte hela Öresundseskadern till Kristianiafjorden.

Kanonslupar och kanonjollar var fartygstyper, som hade den geniale skeppskonstruktören Henrik af Chapman till upphovsman. Han analyserade i en avhandling redan på 1770-talet hur sjökrig i skärgården bäst skulle kunna bedrivas och skapade härför en rad olika fartygstyper. Hans konstruktioner efterbildades både i Danmark och Ryssland. Kanonsluparna var 18—20 meter långa, smala och grundgående, under aktion framdrivna av 18—16 par åror. Varje åra hanterades av två man. Vid längre förflyttningar kunde man om väder och vind så tillät använda segel — två loggert- eller sprisegel med vartdera en mast. Bestyckningen utgjordes av två medelsvåra kanoner — en i fören och en i aktern — vartill ofta kom ett par nickhakar (kanoner av minsta kaliber). Kanonsluparna kunde alltså använda sig av liknande taktik som torpedbåtarna hundra år senare: man kunde bekämpa målet både under anfall och under det att man efter 180 graders gir retirerade. Besättningen utgjorde normalt omkring 50 à 60 man. De vanliga kanonsluparna saknade däck, besättningen sov under tält, ofta i land. Kanonslupar var typiska skärgårdsfartyg. Lågt fribord samt avsaknaden av däck begränsade deras användbarhet i Öresund, där man fick räkna med betydligt kraftigare sjögång än i skärgården.

Malmöavdelningens taktiska uppgift var att avvärja fientlig landstigning och att skydda konvojer till och från Sverige mot danska kapare. Något invasionsförsök från dansk sida gjordes ej under de båda krigen 1808—09 och 1813—14. Men handelssjöfarten i Sundet var mycket livlig, och konvojer på ibland mer än hundratalet fartyg skulle bevakas. Danmark hade berövats sin ansenliga flotta genom den engelska kuppen mot Köpenhamn 1807, men personalkadern fanns i huvudsak kvar. Danskarna hade redan ett par år tidigare börjat bygga kanonslupar och kanonjollar efter Chapmans modell, som dock tycks ha utvecklats mot större sjövärdighet. Nu satte de i gång att snabbt bygga en flotta av småfartyg, och resultatet blev inom kort cirka 300 småfartyg, som kunde bemannas med kvalificerad personal från den förlorade örlogsflottan. De svenska sluparnas bemanning utgjordes

[1]) Parenteserna ingår ej i citatet.

Malmö hamn. Efter teckning av J. Th. James 1813.

från början av manskap från ett par av arméns regementen och från det i hast tillskapade skånska lantvärnet. Även om arméns flotta kunde släppa till befäl, måste rimligtvis de svenska besättningarna ha varit avsevärt underlägsna de danska. Det uppgives (L. B. Falkman), att de danska kaparebåtarna hade i hög grad förslagna, tappra och påpassliga besättningar, att de ständigt svärmade från Dragör genom Öresund ut i Skagerack ända till Elbes mynning och att de tog svenska handelsfartyg, ehuru dessa seglade i stort antal under beskydd av örlogsfartyg. Det hände t. o. m. att fartyg på Malmö redd kunde snappas bort mitt för näsan på svenskarna. Den svenska krigföringen verkar över huvud att ha varit försiktig; några förluster av fartyg nämnes ej i samband med dessa strider. Säkerligen fick de danska besättningarna efter tidens sed prispengar för kapade fartyg, medan svenskarna enligt Halling kände sig som galärslavar. De svenska besättningarna fick otvivelaktigt utstå fruktansvärda strapatser. I december 1808 drabbades en division under försök att bärga ett grundstött handelsfartyg utanför Barsebäck av storm och regn, med påföljd att två slupar drev på grund i Lommabukten efter att nästan ett dygn ha kämpat mot väder och vind. Besättningarna vadade i land och båtarna bärgades senare. Detta som ett exempel.

Engelska flottan biträdde i viss utsträckning

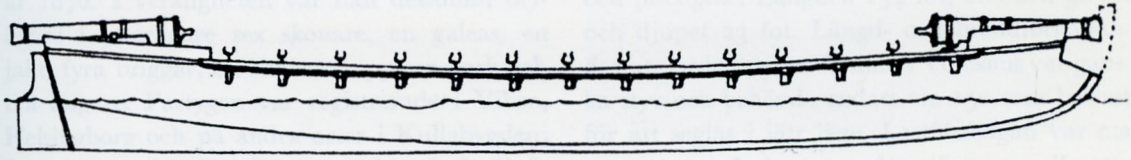

Ritning på kanonslup.

med konvojerandet, och under kriget 1808—09 hade engelsmännen örlogsfartyg stationerade i Öresund, vilket självfallet i hög grad underlättade de svenska sjöstyrkornas verksamhet. Men danskarna drog sig inte för att bekämpa även större engelska fartyg. Vid ett tillfälle 1808 anföll de med ett 20-tal slupar och 3 mörsarfartyg ett engelskt linjeskepp, som råkat ut för stiltje i södra Flintrännan, och tillfogade det avsevärda skador — en modig revansch för 1807.

Efter denna redogörelse kan det vara på sin plats att återgå till den engelske resenärens teckning. I bildens mitt ser man fem kanonslupar förtöjda med stäven mot hamnens västra kaj. På den närmaste slupen kan man tydligt urskilja de båda kanonerna. Vid slupens stäv ligger en jolle, kanske fungerande som ett slags landgång. Alla båtarna har tält eller kapell uppspända, vilka ser ut att täcka hela båtens yta. På kajen har man slagit upp fyra tält; framför det närmaste syns någonting som liknar tornistrar. Till vänster på bilden ser man båtar med hissade segel. Troligen tillhör dessa smäckra farkoster också malmöeskadern. Skogen av master i bakgrunden måste tillhöra civila fartyg, som ligger i vallgravshamnen. På den närmaste slupens styrbordssida kan man iaktta 14 små mörka fyrkanter. Dessa markerar stöd till en längs relingen löpande utliggare, på vilken årklykorna var fästa — en anordning för att i den smala båten få bättre balans på årorna. Båten hade alltså 14 par åror.

Även om Malmö eskaderdivision inte skrivit något av de mera lysande kapitlen i vårt lands sjökrigshistoria har den — för att citera den framstående sjökrigshistorikern Gunnar Unger — under sin tillvaro utgjort ett långt ifrån föraktligt tillskott till försvarsanstalterna på den södra krigsskådeplatsen under ett av de mest kritiska skedena av vårt lands historia. Det enda synliga om också föga krigiska bevarade minnet härav är James' vackra teckning.

REFERENSLITTERATUR

Gustaf Edlund, Malmö hamn åren 1775—1922, Malmö 1922.
Ludvig B. Falkman, Minnesanteckningar, Malmö fornminnesförenings årsskrift 1939.
C. C. Halling, Minnen, Lund 1877.
Gösta Jacobsson, Malmö hamn genom seklerna, Malmö 1975.
Harald Kronblad, Malmö hamn, Svenska hamnförbundet 1951.
Björn Landström, Skeppet, Forum 1961.
Malmö, ett bildverk, Allhem 1954.
Malmö stads historia, andra delen, Allhem 1977.
Svenska flottans historia, del II, Allhem 1943.
Gunnar Unger, Malmö som örlogsbas, i Malmö försvar genom tiderna, Allhem 1944.
Hans Wåhlin, Scania antiqua, Malmö 1931.

Barken William Volckens, Viken - Malmö

Av Bror Malmsten

Viken i Kullabygden har varit en av hörnstenarna inom skånsk sjöfart. Sjöfolk och fartyg från denna ort återfinnes i de officiella svenska handlingarna alltsedan år 1660. Två blomstringstider kan fastställas: 1790—1815 och 1840—1876. Under den första tiden har återfunnits 81 skeppare bosatta i Viken och 41 fartyg har kunnat hänföras till samhället. Under den andra perioden var skepparnas antal ungefär lika stort men fartygens betydligt större. Den största gestalten var sjökaptenen av andra klassen Tufve Pettersson (4/4 1822—3/5 1890). Ett trettiotal fartyg har funnits i Kullabygden med honom som delägare. Han kom från ett fiskarhem i Viken och började som skeppare i en liten jakt på kustfart och kom att äga oceangående tonnage. I början fick han nytillskotten genom nybygge i egen regi på stranden i Viken, men efter hand som rörelsen växte inköpte han tonnage från Småland och Norrland. I slutet av hans levnad skedde förvärven från utlandet.

Det är möjligt att följa Tufve Petterssons utveckling från framgångsrik jaktskeppare vid 25 års ålder till storredare. År 1876 var sju fartyg registrerade i Viken med honom som huvudredare. Fem fartyg hade köpts in utifrån eller tillverkats i Viken, men sålts bort/havererat före år 1876. I verkligheten var han dessutom delägare i ytterligare sex skonare, en galeas, en jakt, fyra briggar, ett skonertskepp, en bark och två ångare. Fartygen var registrerade i Viken, Helsingborg och på andra orter i Kullabygden: Den internationella sjöfarten från 1876 till in

Skonerten	Garibaldi, Viken, 64 l	1863—69
„	Otto & Olof, Viken 63 l	1866—71
„	Carl Petter, Viken, 188 brt	1868—87
„	Gerda, Viken, 53 l	1858—76
„	Hilma, Viken, 198 brt	1867—90
„	Familjen, Viken, 172 nrt	1878—81
galeasen	Justus, Viken, 51 l	1867—69
briggen	Charles, Viken, 219 nrt	1867—90
„	Gerda, Viken, 220 nrt	1867—90
„	Pepita, Lerberget, 239 nrt	1869—90
„	Helena, Helsingborg, 218 nrt	1868—90
jakten	Föreningen, Viken, 28 nrt	1874—78
barken	Skandinav, Lerberget, 204 tons	1870—90
skonertsk	Liana, Lerberget, 299 tons	1876—90
ångaren	Viken, Viken, 550 DW	1872—77
„	Gustav Tillberg, Viken, 515 nrt	1874—76

på 1880-talet präglades av svårigheter. Det är betecknande för situationen, att den tidigare så aktive Tufve Pettersson avvecklade och inte gjorde några nyinköp förrän 1880. Då inköpte han tillsammans med sjökaptenen A. L. Åhsberg och okända partägare en trettioårig amerikansk träbark om inte mindre än 879 nrt. Ett så gammalt fartyg hade Tufve Pettersson aldrig tidigare inhandlat. Barkskeppet hette William Volckens, och fick behålla sitt namn vid registreringen i Viken. Fartyget var byggt år 1850 i Newburyport, USA, av skeppsbyggmästare Peter Armstrup. Byggnadssättet var kravell på ek och pitchpine. Längden 154 fot, bredden 30 fot och djupet 23 fot. Längd- och breddförhållandet utgjorde c:a 5,0. William Volckens var ganska styv och behövde endast c:a 150 tons barlast för att seglas i lätt läge. Lastförmågan var c:a 1.500 ton och hon var det största segelfartyg,

som registrerats i Viken. Enligt brev från fartygets besättning och Lloyds register, var fartyget ursprungligen amerikansk örlogsman, men senare förändrat till handelsfartyg. Som sådant i amerikansk ägo hade namnet varit Georg M. Bernhard, Art Union och till sist William Volckens. Barken genomgick en stor reparation 1872, klassning 1875, drivning 1878 och omkoppring 1879.

Rederikombinationen vid inköpet till Viken är delvis oklar, men A. L. Åhsberg ägde 1/4 och Tufve Pettersson 29/96. Sammanlagt 43/96 ägdes av andra, inte kända, intressenter.

Barken sysselsattes i fart Europa—Nord- och Sydamerika. Under åren 1880—82 fördes barken av sjökapten A. L. Åhsberg. År 1882 sålde Åhsberg sin 1/4-del till skeppshandlaren Julius Palm, Malmö, för 10.500 kronor, vilket pekar på att fartyget år 1880 bör ha kostat c:a 42.000 kronor. I och med partskiftet 1882 övertog sjökapten J. P. Nilsson, Brunnby, befälet över William Volkens. Han hade tidigare fört råsegelskonerten Arvid, Viken, i långfart under nio år.

Skeppsredare Rudolf Palm, Malmö.

Handlingar i släkten Tufve Petterssons ägo, pekar på att fartyget gav anledning till bekymmer. Frakterna var inte lysande, William Volckens läckte villigt och reparationskontot var betydande. I slutet av 1880-talet och i början av 1890 vände sjöfartskonjunkturen till bättre lönsamhet. Vid Tufve Petterssons frånfälle den 3 maj 1890 såldes hans andel om 29/96 till handlanden och skeppsredaren Rudolf William Palm, son till ovannämnde Julius Palm, Malmö, för 25.000 kronor, vilket innebar en fördubbling av samma parts värde år 1880.

Vid försäljningen låg fartyget i Oskarshamn. Barken bytte befälhavare. J. O. Olsson från Skanör trädde till. Han hade under avsevärd tid seglat på långfart i Norrlandsrederier.

Under Oskarshamnstiden togs ett fotografi som berättar en hel del om fartyget.

Fartyget var helt fluschdäckat och saknade således back förut och halvdäck akterut. Däcksfolket bodde i ett midskepps hus stående mellan för- och stormasterna. Befälet bodde akterut i ett särskilt däckshus stående ovanpå däcket. Aktra däckshuset sträckte sig ända fram till stormasten. Mesanmasten var försedd med fast gaffel och mesanseglet var försett med brokar för bärgning in till masten. Fartyget var försett med den traditionella nordiska vindmöllan för om mesanmasten för att hålla fartyget läns.

Barkens loggbok och diverse brevhandlingar finnes kvar sedan fartygets malmötid. Det kan vara av intresse att följa den marina verklighet som återspeglas i handlingarna.

Kapten J. O. Olsson kom ombord i Oskarshamn i mitten av augusti 1890 och efter inspektion beslöt man att byta ut förliga undermasten,

förliga märsstången, bägge förliga märsrårna och bogsprötet. Rundhulten tillverkades hos Thordéns varv i Oskarshamn men sattes upp av eget folk. Man reparerade bogarna med hjälp av timmermän från land och timmerman ombord. Seglen togs fram och slogs under, barlasten om 150 ton sand lossades i en pråm av eget folk, rummen gjordes rena och man gjorde klart för lastning.

William Volckens första Malmöbesättning utgjordes bl. a. av förste styrman Petter Berggren, andre styrman Carl Påhlsson, matros Magnus Möller, Hjalmar Kristen, Carl Johan Lundh, Edvard Hansson och Petter Olof Pettersson, samtliga boende i Skanör. Dessutom påmönstrade Johan Hildur Lindgren, Malmö, Sten Hallonsten, Trelleborg, och Karl Edvard Roos, Kalmar. Besättningen utgjorde totalt 15 personer.

Lördagen den 20 september förhalades fartyget till lastningsplatsen för att börja ombordtagningen av propslasten.

Lördagen den 11 oktober 1890 var sista intaget av däckslasten ombord. Det återstod att hämta en röjelrå från varvet samt att få slutfört en reparation av ankarspelet.

Onsdagen den 15 oktober var man klar med detta arbete. Man halade ut från kajen och lade sig till ankars på inre redden.

Först fredagen den 17 oktober kom man iväg. Tjocka hindrade tidigare avgång. Kursen lades på utsidan om Öland och man tog sig ner till Falsterbo, där man söndagkvällen den 19 oktober tvingades ankra på grund av nordlig vind. På morgonen lättade man och lade sig på kryss mot Dragör. Ångaren F. H. Kockum kom till hjälp och bogserade till Malmö, där man ankrade kl. 06.00 tisdagen den 21 oktober. Under två dagar låg William Volckens till ankars på redden under proviantering.

Torsdagen den 23 oktober var vinden västlig, ankaret hivades upp och kurs sattes norrut i sundet. På kvällen kom tjocka och det återstod bara att ankra under Ven.

Den 25 oktober försvann tjockan och vinden blev sydvästlig. William Volckens lättade, satte segel och tog sig snabbt ut ur Öresund. Uppe i Kattegatt sprang vinden på nordväst och man vände genom vinden varje vakt och hade aldrig röjlarna satta. Fartyget fick hård vind öster om Anholt; man klädde av barken helt, förutom stormärsseglet, och lade bi under Anholt för omväxlande styrbords och babords halsar under tolv timmars tid. Sedan kryssade man sig upp längs svenska landet — vinden stod på nordkanten om väst hela tiden. Så småningom vred sig vinden mot sydväst till syd och William Volckens tog sig upp till Skagen. Avståndet var

Sjökapten J. O. Olsson, Skanör. (Född 22/10 1856, död 28/7 1893.)

fjorton distansminuter och bäringen rent västlig.

Onsdagen den 29 oktober noterades i loggboken: "Tilltagande styf bris med byig luft — fast småseglen — bram-storsegel-mesan och storstäng. Kl. 04.00 förmiddag refvat märsseglen". Senare samma dag på eftermiddagen: "Hård storm med regntjocka — vind sydsydväst — kurs nordväst till nord". På kvällen förde man endast undre märsseglen och apan.

Situationen var oförändrad fredagen den 31 oktober, då vinden svängde till nordväst och avtog. Det är intressant att iakttaga hur man ombord hanterade situationen — varannan vakt halsade man runt och försökte hålla en medelkurs kring sydväst. Distansen per vakt höll sig kring sex sjömil. När vinden avtog började man sätta segel igen och kunde hålla kursen sydväst halv väst. Fockriggen ansattes om babord. Vinden höll sig stabil under ett dygn, men redan den 1 november var ett nytt lågtryck på gång med sydostlig vind och regn. William Volckens gjorde goda vaktdistanser, kring 20—25 sjömil.

Den 2 november mötte vinden till syd till väst och ökade till storm. Fartyget förde nu endast undre märsseglen och kursen var rent västlig.

Den 3 november gick vindstyrkan ner och vinden svängde till nordväst för att senare bli varierande. William Volckens kunde under lätta vindar hålla sin huvudkurs sydväst till syd.

Den 6 november pejlades Flamborough Head på engelska ostkusten i väst till syd. På eftermiddagen samma dag var det dags för nästa lågtryck med vind från syd, som snart ökade till storm. Man klädde av fartyget alla segel utom undre märsseglen. William Volckens hölls ut från land allt eftersom vinden skruvade sig medsols till nord och dog ut.

Den 8 november närmade man sig land igen. Kl. halv elva på förmiddagen fick man lots ombord vid Spurn Head, bogserbåt tog vid, alla segel gjordes fast och på eftermiddagen samma dag förtöjde man vid kaj i Hull. Resan hade varat i 22 dagar, varav elva dagar från Skagen.

Fartyget lossade sin last dagar 11 november—2 december. Det var ont om frakter. Kol till Sverige var ingen lösning, enär ostkusten var stängd på grund av begynnande vinter. Medelhavet bjöd inte på någon sysselsättning. Till slut återstod en barlastresa till Savanna La Mar, Jamaica. Det innebar logwoodrötter till Hamburg med hopp om hemkost till våren, då Norrland stod öppet igen. Efter intag av 150 ton barlast avseglade William Volckens den 12 december 1890.

Resan var intressant ur många synpunkter, men kan endast kort beröras för att skildra den metod, man under denna årstid använde för att föra ett 40-årigt träfartyg över Atlanten. William Volckens mötte den vanliga väderleksbilden så här års med lågtrycksserier tills man kom ner till Madeira. Engelska kanalen passerades först den 20 december och man nådde höjden av Madeira den 30 december. I och med William Volckens inträde i området för nordostpassaden, började de jämna dygnsdistanserna. Dessa höll sig i nära tre veckor kring 100—150 sjömil.

Den 21 januari 1891 fick fartyget sin första kontakt med Caribien. Under vackert väder seglade man västvart tills man nådde sydvästsidan av Jamaica.

En natt under överresan, strax före infarten till Caribien, föll jungman Lindgren överbord från backen. Olyckan observerades genast ombord. Barken fördes upp i vinden, ekan sattes i sjön och roddes bort mot den nödställde. Man fann hans mössa flytande på vattnet. Det var Lindgrens första och sista resa till sjöss.

Den 29 januari ankrade man efter 48 dygns resa på Savanna redd. De tre första veckorna av resan hade varit kalla och hårda, återstoden angenäm.

Lastningen skedde synnerligen långsamt och först den 2 april 1891 var fartyget avseglings-

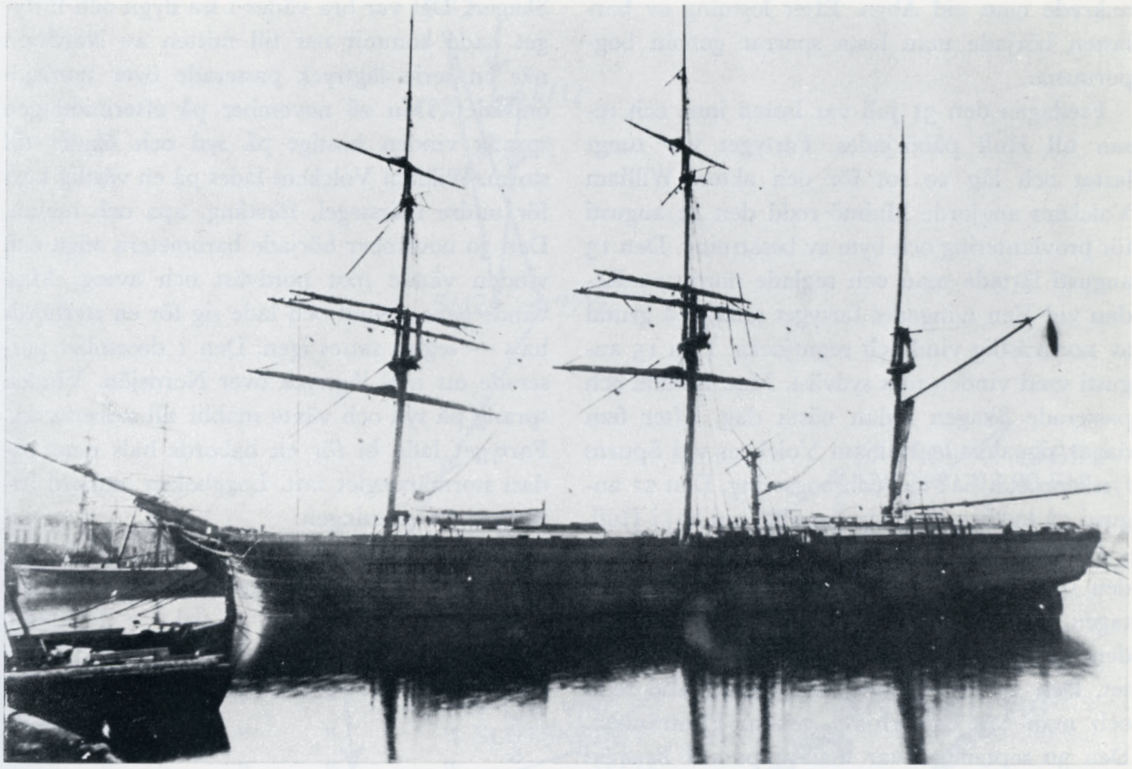

Barkskeppet William Volckens (879 nrt, 921 brt). Byggd i Newburyport, USA, 1850. Hemort: Viken 1880—1890, Malmö 1890—1891.

klart, efter att ha fått ombord c:a 850 ton longwood-rötter. Segelfartyg som länge gått på tropikerna var ofta fulla av kackerlackor, men med longwood-lasten följde skorpioner, spindlar och ormar. Självfallet påverkades hälsotillståndet ombord negativt av sådant. Fartyget var lätt lastat och man valde att segla västvart förbi Cuba och nordost om Florida i den starka nordgående strömmen och slutligen mellan Bahamas och amerikanska fastlandet. William Volckens seglade sedan storcirkelkurs upp mot New Foundland och därifrån ostvart till Lands End vid mynningen av Engelska kanalen, kanalen ostvart och slutligen förbi holländska kusten.

Den 20 maj 1891 fick fartyget lots vid Helgoland — bogserbåt mötte vid Cuxhafen. Torsdagen den 21 maj förtöjde man vid kaj i Hamburg efter 49 dygns resa med huvudsakligen vackert väder. Kuling hade det varit någon gång under resan, men mestadels från en västlig riktning. Bästa dygnsdistansen hade varit 170 sjömil.

Lördagen den 20 juni var lasten ute, barlasten intagen och fartyget på väg till Skellefteå för en trälast till Hull. Det var sommar och vackert väder. Skagen passerades den 25 juni, Falsterbo den 29, Grundkallen den 4 juli och den 7 juli fick man lots vid Skellefteå. Senare

ankrade man vid Åbyn. Efter lossning av barlasten började man lasta sparrar genom bogportarna.

Fredagen den 31 juli var lasten inne och resan till Hull påbörjades. Fartyget var tungt lastat och låg 20 fot för och akter. William Volckens angjorde Malmö redd den 12 augusti för proviantering och byte av besättning. Den 13 augusti lättade man och seglade nordvart. Redan vid Ven tvingades fartyget ankra på grund av nordvästlig vind och regntjocka. Den 15 augusti vred vinden mot sydväst. Man lättade och passerade Skagen redan nästa dag. Efter fem dagar signalerade William Volckens vid Spurns fyrskepp och fick lots och bogsering. Den 21 augusti på kvällen förtöjdes fartyget vid kaj i Hull.

Lossningen av lasten gick långsamt och först den 19 september var lasten ute och barlast intagen. Ny resa påbörjades till Norrlandskusten, den här gången till Juniskär i Sundsvallsdistriktet. Den 25 september passerades Malmö redd och man tog bogserhjälp genom Flintrännan. Den 30 september var man uppe vid Bremön och fick lots ombord. William Volckens ankrade vid Utviken och lossade barlasten.

Lastningen gick långsamt och först den 7 november kunde man göra sjöklart. Fartyget var tungt lastat även nu. Djupgåendet förut var 20 fot och akterut 20,5 fot. Däckslasten, sparrar och plank, var avsedd för Dieppe vid franska kanalkusten.

William Volckens avseglade från Juniskär den 8 november kl. 06.00 på morgonen. Vinden var först västlig men svängde över till sydost med regn och dålig sikt. Vid Arholma gick vinden över på syd-sydväst och senare nordväst — luften klarnade. Man fick öppen vind och fartyget började löpa snabbare. Den 23 november ankrade William Volckens igen på Malmö redd för proviantering och byte av besättning, med undantag för befäl och steward. Nästa dag fortsatte resan och den 25 november passerades Skagen. Det var bra väder i tre dygn och fartyget hade kommit ner till mitten av Nordsjön när en serie lågtryck passerade över nordsjöområdet. Den 28 november på eftermiddagen sprang vinden hastigt på syd och ökade till storm. William Volckens lades på en västlig kurs för undre märssegel, förstång, apa och mesan. Den 30 november började barometern stiga och vinden vände mot nordväst och avtog. Man vände genom vind och lade sig för en styrbords hals — seglen sattes igen. Den 1 december passerade ett nytt lågtryck över Nordsjön. Vinden sprang på syd och växte snabbt till stormstyrka. Fartyget lade bi för en babords hals med endast stormärsseglet satt. Loggboken ombord berättar i fortsättningen:

1	december:	general	kurs	väst	distans	32'
2	„	„	„	syd	„	15'
3	„	„	„	„	„	10'
4	„	„	„	N 70 O	„	10'
5	„	„	„	S 4 V	„	15'
6	„	„	„	N 9 V	„	24'
7	„	„	„	S 16 O	„	29'
8	„	„	„	S 29 V	„	55'
9	„	„	„	S 7 V	„	19'

En serie lågtryck passerade Nordsjön under den här perioden. Samtliga gick nord om fartygets kurslinjje. Lågtrycken började med sydostliga eller sydliga vindar med dålig sikt — efter något/några dygn sprang vinden på väst och nordväst. Vindarna höll sig hela tiden kring storm och stundtals orkanstyrka. Man vände fartyget varje eller varannan vakt och sökte hela tiden pressa sig sydvart mot målet, men försökte samtidigt hela tiden hålla fartyget från läkusten.

Torsdagen den 10 december kl. 07.00 noterades i loggboken att man känt en häftig stöt i fartyget, liksom om det stött mot något vrak eller dylikt. Lodet togs fram och man uppmätte 20 famnars djup och gråsand. Timmerman gick

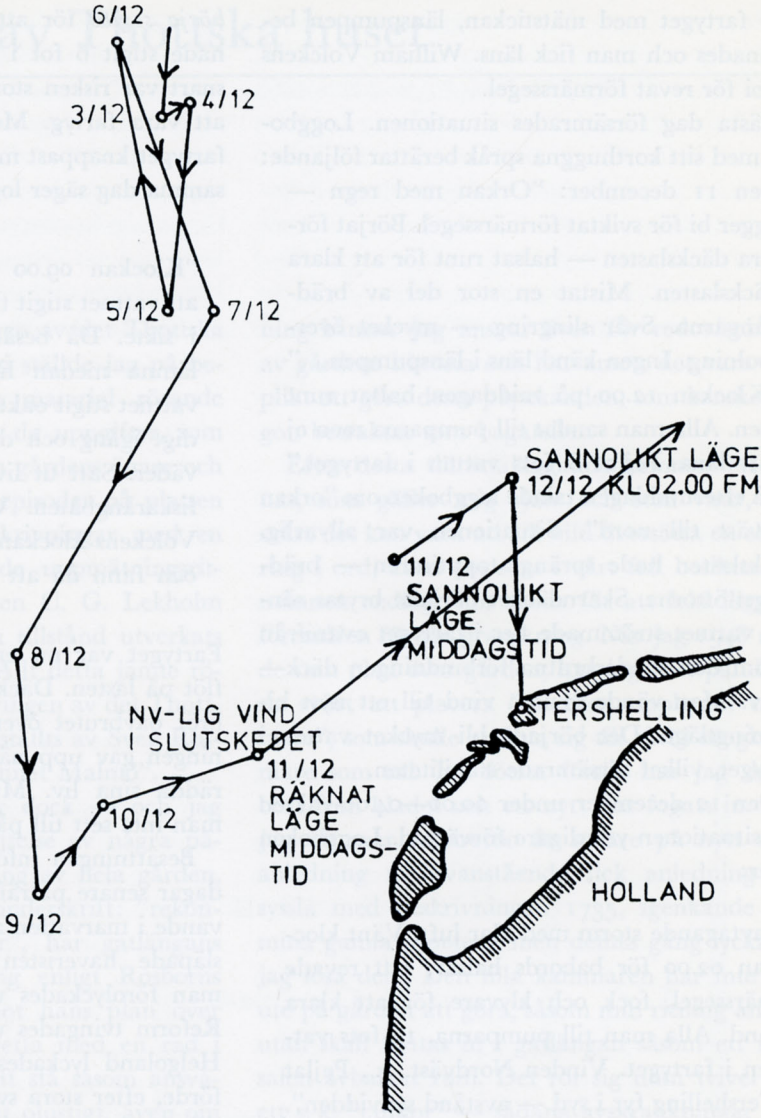

Positionerna avser räknade lägen vid middagstid. Kurser resp. distanser äro medelvärden för varje dygn. Man har sökt pressa sig sydvart samtidigt som man genom att skifta halsar försökt hålla sig ifrån den omgivande kusten. Kl. 02.00 den 12/12 sattes båda märsseglen samt stagsegel för att försöka segla fartyget fritt från läkusten. Fartyget var då i det närmaste vattenfyllt. Några säkra lägesobservationer har icke kunnat ske på 17 dygn. När så har varit möjligt har latitudsobservationer gjorts och skillnaden mellan räknad och observerad breddgrad noterats. Lodet användes flitigt. Fartygets position vid övergivandet var c:a 30 sjömil östligare än räknat läge.

över fartyget med mätstickan, länspumpen bemannades och man fick läns. William Volckens låg bi för revat förmärssegel.

Nästa dag försämrades situationen. Loggboken med sitt korthuggna språk berättar följande:

Den 11 december: "Orkan med regn — ligger bi för sviktat förmärssegel. Börjat förlora däckslasten — halsat runt för att klara däckslasten. Mistat en stor del av brädgångarna. Svår slingring — mycket överspolning. Ingen känd läns i länspumpen..."

"Klockan 12.00 på middagen halsat runt igen. Alla man samlat till pumparna men ej fått läns. Pejlat 8 fots vatten i fartyget."

På eftermiddagen talade loggboken om "orkan — väst till nord". Situationen var allvarlig. Däckslasten hade sprängt topptimren — brädgångsstöttorna. Skarndäcket började brytas sönder, vattnet strömmade ner i fartyget ovanifrån genom den sönderbrutna förbindningen däck—skrov. Man vände genom vind till ett nytt biliggningsläge. Det började bli mycket vatten i fartyget, vilket försämrade stabiliteten.

Den 12 december under 00.00—04.00-vakten var situationen ytterligare förvärrad. Loggboken säger:

"avtagande storm med klar luft. Vänt klockan 02.00 för babords halsar, satt revade märssegel, fock och klyvare för att klara land. Alla man till pumparna. 14 fots vatten i fartyget. Vinden Nordväst. . . . Pejlat Tershelling fyr i syd — avstånd synvidden".

Vinden hade nu börjat gå ner och svängt mot nordväst. Sikten var sådan att man såg Tershellings fyr vid horisonten. Avståndet till läkusten var omkring 18—20 sjömil. Det var fortfarande storm och det fanns nästan inget vatten att driva på längre. *William Volckens måste börja seglas* för att minska avdriften. Vattnet hade stigit 6 fot i fartyget på 14 timmar och snart var risken stor att barken skulle upphöra att vara fartyg. Med vattenfyllda lastrum var fartyget knappast manöverdugligt. På morgonen samma dag säger loggboken:

"Klockan 09.00 pejlat fartyg och funnit att vattnet stigit till 15 fot. Kom en fiskebåt i sikte. Då besättningen begärde det att lämna medan livbergning kunde fås då vattnet stigit oaktat att pumparna var ständigt igång och det såg ut att bliva sämre väder. Satt ut livbåten och gått ombord i fiskarångbåten. Vid avgång från William Volckens klockan halvtio pejlat pumparna och fann då att vattnet stigit till 19 fot."

Fartyget var nu en flytande timmerbråte och flöt på lasten. Däcken låg i marvatten och sjön bröt oavbrutet över William Volckens. Besättningen gav upp när man såg en möjlighet att rädda sina liv. Mat, vila, torra kläder hade man inte sett till på flera dygn.

Besättningen infördes till Cuxhafen. Ett par dagar senare påträffades William Volckens drivande i marvatten av fisketrålaren Reform, som släpade haveristen till Wesermynningen. En man förolyckades under bärgningsförsöket och Reform tvingades uppge bogseringen. Ångaren Helgoland lyckades koppla ny bogsertross och förde, efter stora svårigheter, William Volckens till redden utanför Bremen. Ångaren Hansa assisterade Helgoland med styrningen av haveristen. Barken lossades och länspumpades i Gestemünde. Den 1 januari var alla parter överens om att sälja fartyg och last på auktion. Den 7 januari 1892 avhölls auktionen som inbringade totalt 29.250 kronor.

Redovisning av Thottska huset

Av Einar Bager

I samband med restaureringen av det Thottska huset i Malmö museums regi ställde jag på begäran till förfogande mitt material rörande denna gård. Det omfattade de uppgifter, som arkivaliska källor lämnar om gårdens ägare och invånare, bouppteckningar, episoder på platsen och annat sådant, gårdsbeskrivningar med en planrekonstruktion, vidare de uppmätningsritningar, som museiintendenten C. G. Lekholm och jag utförde 1957, sedan tillstånd utverkats för en första undersökning. Allt detta jämte rönen vid den slutliga restaureringen av det Thottska gathuset har nu sammanställts av Sven Rosborn i "Glimtar från ett svunnet Malmö".

Denna redovisning kräver dock — och jag tillägger gärna tyvärr — rättelse av några påtagliga fel. På den planritning av hela gården, som visas på sid. 67 med underskrift: "rekonstruktion efter Einar Bager", har gatlängans bottenvåning på min ritning enligt Rosborns muntliga uppgift utbytts mot hans plan över andra våningen, utan att detta med en rad i underskriften förtydligats. Att stå såsom ansvarig för en sådan röra, är rätt olustigt, även om formuleringen *"efter* Einar Bager" skulle kunna tolkas som något avstånd. Däremot hade denna formulering varit mera berättigad under bilden på sid. 64, där Rosborn återgivit min plan av bottenvåningen tredimensionellt, men underskriften anger: "rekonstruktion av författaren". Såsom på sin tid lycklig "upptäckare" av Thottska huset, därefter engagerad i kampen för dess bevarande och medskyldig i gatfasadens gestaltning känner jag ansvar även för redovisningen av gårdens historia och har ansett det vara min plikt att göra dessa påpekanden, som kanske någon betraktar som bagateller.

Efter detta tillrättaläggande kommer ett annat, som gäller mig själv och som visar, hur svårt det kan vara att till bild översätta en skildring i ord, även om som i vårt fall besiktningsmännen nedlagt stor möda för att åskådliggöra föremålen för sin granskning. När jag 1948 ritade min plan över gården, har jag haft påfallande svårt att placera "en liten uppbygdt cammare", som skulle ansluta sig till såväl sängkammare som sal. Ett första försök har jag skurit bort från bladet och ett nytt har fogats in. När jag nu mer än trettio år senare på nytt med anledning av ovanstående fick anledning att syssla med beskrivningen 1735, igenkände jag mina gamla problem, men denna gång lyckades jag lösa dem. Den lilla kammaren har inte alls ute på gården att göra, såsom min ritning anger, utan skall flyttas in i gatlängan såsom ett från salen avbalkat rum. Det rör sig utan tvivel om ett s. k. "cuntor" — sådana avskrankningar kan påvisas redan vid 1600-talets mitt — där affärsmannen kunde sköta sina sysslor, utan att alltför mycket störas av stojet från de dagliga göromålen i rummet utanför. När den lilla kammaren nu till slut kommit på rätt plats, kan som följd därav köket äntligen få ljus genom sina i beskrivningen omnämnda mot gården vettande fönster. När man nu ser planen, är det lätt att säga tulpaniaros. Men jag får likväl i detta fall

smälla mig själv på fingrarna, även om dessa på sid. 64 anges tillhöra "författaren".

I kapitlet "Färgprakt från en svunnen tid" har på sid. 73 ett dubbelfel smugit sig in, som kräver rättelse. Såsom jämförelseobjekt till den i Thottska huset på övre våningens östgavel bevarade praktmålningen finner man en bild av drätter under en fris med en hjort i språng. Underskriften förmäler, att det är en "detalj av 1500-tals målning från Lembkeska huset vid Södergatan. Under drätten ses perspektivmålade kvadrater, ett motiv, som varit vanligt under 1500-talet". Denna bild har dock intet gemensamt med väggmålningarna från Lembkeska huset, senast beskrivna och avbildade i "Malmö byggnadshistoria till 1820". Däremot bör de känna sig hemmastadda i Skånska Dagbladets forna hus vid Östergatan, och deras tillkomsttid kan inringas mellan 1610 och 1620. Målningarna från Lembkeska huset har sålunda inte kom-

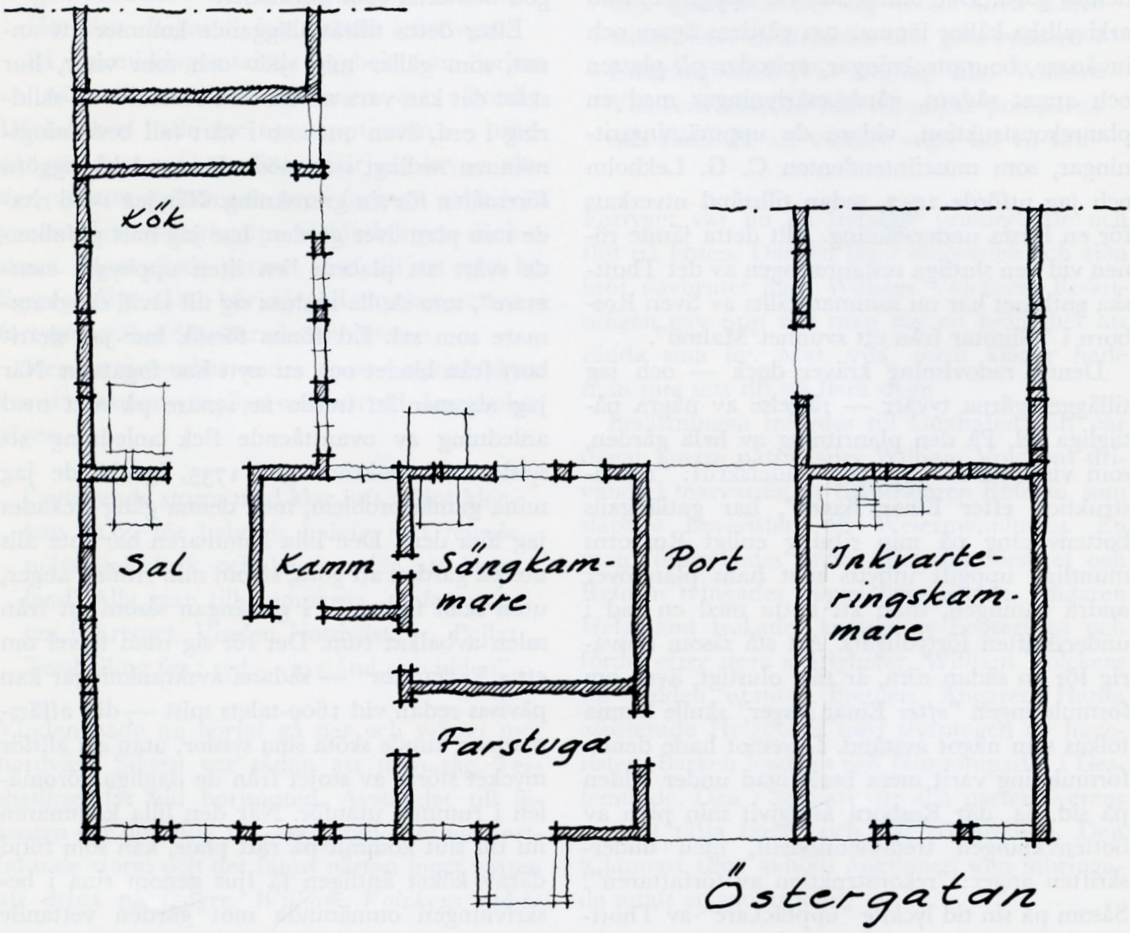

Rekonstruktion 1982 av Einar Bager. Kaminen med biläggarugn i inkvarteringskammaren kan ha stått vid dess gavelvägg.

mit med och detta är så mycket mer beklagligt som de har så många med de Thottska gemensamma drag, att de tidfäster varandra och lockar till funderingar om samme mästare eller samma skola. Inom parentes kan nämnas, att "kvadraterna" på Skånska Dagbladets målning skulle föreställa ett stengolvs olikfärgade plattor. Rummet skulle på så sätt se större ut, men den effekten har motverkats av det schablonmässiga utförandet.

Avslutningsvis får man beklaga dessa skönhetsfläckar på en till uppläggning och utformning tilltalande presentation av en gammal Malmögård.

Här återges i sin helhet den av Einar Bager excerperade beskrivningen av Thottska gården, så att läsarna kan bilda sig en uppfattning om denna typ av källskrift.

Bouppteckning 1735 s. 487.

Tillföllje af loflige magistratens resol. d. (12 dec.) 1733 samt uppå vederbörl. requisition hafva undertecknade till behörig värdering osz företagit afl. Handelsmannen Hans Tomassons gårdar och faste ägendom och befunnit de samma, som följer nembl. Gården på Östergatan belägen sub n:o 39 består af fölljande huus och lägenheter:

1. Gatelängan 12 fack. 2 lofft högt, af eeketimmer korszvärks bygning med murning emillan, der utj finnes ett bislag till ingången åth gatan med 2:ne steen upståndare och brädesäten, een Fahrstuga af 3 fack, derutj 1 par fönster åth gatan, en liten brädebod, gålfvet med steenflisor belagdt, en dubbell eeke dörr åth gatan med låås och hängslar, en dito till porten. Därnäst en Sahl af 4 fack med 4 par goda fönster åth gatan, gålfvet med steenflisor belagt, en stor järnsatt kackellugn med 12 st. mäszings knappar och 2 mäszings pehlare under samt Hållandske steenflisor utj väggen omkring kackellugnen, väggarne med gl. parnelwärck beklädde och utj väggarne 2:ne skåp med dubbla dörrar, låås och hängslar före, en eekedörr med hängslar och klincka, samt 5 st. fönsterlämmar åth gatan.

Där jemte en Sänge Cammare af 3 fack med 3 st. fönster åth gården, gålfvet med bräder belagt, väggarne med gl. gulläders tapeter klädde, en vindjärn kackellugn med des tillbehör och ett fönster utj väggen in till en liten cammare, een eekedörr till salen med låås och hängslar, en upmurat skårsteen till denna cammare utj gården.

Bredevjd en liten utbygdt cammare med 2 st. fönster åth gården, ett skåp och hyllor utj väggen med dubbla dörrar, låås och hängslar, gålfvet med röda astrak belagt, en dörr åth salen med ett fönster utj och ett fönster öfver samma dörr.

En Port af 2 fack med låås och hängslar, därhos i väster en Cammare till inquarteringen med 2 par fönster åth gatan och järngallror utj, gålfvet med bräder belagt, en vindkackelugn, sprucken, med des behör, en furudörr åth gatan med låås och hängslar, en upmurat camin och skårsteen, som betienar denna cammaren.

Öfre rummen åth gatan.

Utj öster en med bräder afdelt Cammare af 3 fack med 3 par fönster åth gatan, en murad camin och en furudörr med låås och hängslar. Därnäst en Sahl af 4 fack med 4 par fönster åth gatan och 9 st. gl. fönster utj 3:ne carmar åth gården, afdelningen med bräder, och en furudörr med lås och hängslar. Bredevjd en Cammare af 2 fack med 1 par fönster åth gatan, afdelningen med bräder och en furudörr med låås och hängslar. Nock en Cammare utj väster med 6 st. gl. fönster utj 2:ne carmar åth gatan, en furudörr med låås och hängslar. Öfverste lofftet alldeles bröstfälligt, taket med furusparr och läckter till gatan med vindsteen och åth

gården med hulsten belagt någorlunda vid mackt.

2. Östre längan består af 26 fak, 2 lofft högt, af eeketimmer kårszvärcks byggning med murning emillan, derutj finnas nembl. Ett Kiöck af 5 fack med 3 par fönster åth gården, en god spis och skorsteen, en med bräder afdelt Spis cammare med ett stort fönster utj och en dörr med lås och hängslar, hyllor på väggarne till fat och tallrickar, en dörr till salen med hängslar och klincka och 2 st. fönster öfver.

Därnäst ett Brygghus på 11 fack, der utj finnas en god skorsteen och köllna på 90 t:r, något bröstfällig, 2 st. backugnar, den mindre något bröstfällig, ett eekestöpekahr på 30 t:r med 3 st. järnband, en bryggekiättell på 4 à 5 t:r stoorleek. Ett Malthus på 3 fack. Ett dito på 4 fack med 1 mur åth gården. En Wed hammare på 3 fack. En kiällare på 3 fack under malthuset, kiällaredörren med lås. Öfre rummen: Malt och kornlofften bröstfällige. Sparvärcken behållna. Taken med vindsten belagde, bröstfällige. En qvist med vind och rep. En trappa med en svala till upgången.

3. Wästre längan består af 25 fack, 2 loft högt, af eeketimmer och korszvärcks byggning med murning emillan, der utj finnas nembl.: En vindell trappa till öfre rummen jemte några bråterum på 4 fack. En Cammare af 3 fack med 2 par fönster åth gården och 1 dör med lås och hängslar. Ett Packhuus af 4 fack med 2 par brädeluckor åth gården och 1 dörr med låås och hängslor. Ett Packhuus till salt på 4 fack och 1 dörr åth gården med lås och hängslor. Ett Brennehuus på 3 fack utan dörr. Ett Portskiuhl på 3 fack. En Stall på 4 fack med 4 spiltrum och en half dörr före.

Väggen utj väster till en dehl med leer upslagen och bröstfällig. Loffterne och taken bröstfällige. En kiällare på 6 fack.

4. Södre längan består af 14 fack, 2 lofft högt, af eeketimmer och korszvärcks byggning med murning emillan, der utj finnas nembl. Ett Packhuus på 6 fack och 1 dörr med lås och hängslor före åth gården. En Port af 2 fack, hvarest är ingången till trägården med dörr, låås och hängslor före. 2 afdelte camrar på 2 fack, den ena åth trägården med 2 par fönster utj och järngallror och 1 dörr i porten med låås och hängslor, den andra Cammaren med ett fönsterhåhl och järngallror utj åth gården. En trappa utj samma lilla cammare till öfre rummen och en dörr åth porten. En Stall på 4 fack med 4 spiltrum utj utan dörr. Lofften och tacken vähl behålldne. Utj trägården vid ingången ett Bislag.

En stor Trägård med åthskill:e frucktträn utj. Planckevärcket bröstfälligt. Utj gården finnas en färsk vattnpåst med järnsvingell, en brunpåst i bryggehuset med träsvingell, ett Hemligt huus af bräder.

Föreskrifne gård och ägendomb hafva vj efter noga öfvervägande taxerat nembl.

1. Gatelängan med 3 st. kackelugnar	500 d
2. Östre längan med bryggekiättill och hvad der finnes beskrifvit	350 d
3. Wästre längan	200 d
4. Södre längan	350 d
5. 2 vattnpåster och heml. huset	20 d
6. Trägården med hela tomten, som är frj ägendomb	230 d
S:a	1.650 d

— — Malmö d. 6 januari 1734.

Nic: Jönsson

Lorentz Martini M. E. S. Jonas Stten

Matttias Erickson murmästare

timmerman

Kommentar. Den under malthuset i östra längan omnämnda källaren med ovan jord kvarstående murparti bör vara den källare, som vid schaktningsarbete 1970 påträffades.

Thottska huset

En kommentar

Av Sven Rosborn

Einar Bager har i detta häfte av Elbogen lämnat synpunkter på boken "Glimtar från ett svunnet Malmö". Av Einar Bagers formuleringar kan man få uppfattningen att undertecknad försökt åka snålskjuts på andras forskningsresultat, ett förhållande som skulle vara mig totalt främmande. Att undertecknad utan Bagers exerperade material och hjälp skulle ha saknat väsentliga bitar i Thottska gårdens genom arkivalierna kända historia framgår klart i min inledning och på andra ställen i texten.

Vid den grafiska återgivningen av gården år 1735 ville undertecknad visa dels boningshusets utseende, dels hela gårdens planform. För detta ändamål gjorde jag en tredimensionell rekonstruktionsritning av husets bottenvåning efter bouppteckningen och Einar Bagers plan. Vid bildtextsättningen råkade en del av ett ord komma bort varför meningen "Rekonstruktionsteckning av författaren" förvandlades till "Rekonstruktion av författaren", vilket är ett beklagligt fel. Efter att ha visat boningshusets bottenvåning i perspektiv på sidan 64 återgives gården i plan på sidan 67. Då boningshusets bottenvåning redan redovisats i bild har undertecknad valt att här i stället återge övervåningens plan med trappan ned till gårdslängornas bottenvåning. För rekonstruktionen har använts dels den av Einar Bager exerperade bouppteckningens beskrivning av övervåningen, dels Einar Bagers planrekonstruktion av gårdens ekonomilängor, men även de klara spår efter dörrarnas placering i övervåningen, vilka påträffades vid byggnadsundersökningen 1969. Visserligen kan man kanske påstå att uppläggningen är något ologisk, men med hänsyn till med bilden sammanhörande löpande text, den på föregående uppslag redovisade perspektivskissen av bottenvåningen samt det faktum att man till övervåningen endast kan komma via ett på planritningen medtaget trapphus med intecknad trappa, torde det inte vara särskilt svårt att förstå sammanhanget. Einar Bagers olustiga "röra" får således stå som hans egen bedömning utan något som helst medhåll från undertecknad.

Vad det gäller Einar Bagers nu förändrade bild av planen, är det positivt att undertecknads arbete givit impulser till en ny tolkning. Det är emellertid tråkigt att den nya analysen inte kunnat komma med i den sammanställda slutredovisning av gårdens historia som boken får anses utgöra. Speciellt är det beklagligt att Einar Bager inte antytt dessa tolkningssvårigheter, varken då undertecknad fick låna materialet för publicering, ej heller vid den genomläsning av färdigt manuskript — vari dock ej bildtexterna ingick — som Einar Bager fått göra.

Vad slutligen gäller den bild som i boken anges som en målning från Lembkeska huset, kan endast konstateras att fel fotografi insmugit sig. Både Lembkeska och Skånska Dagbladets målningar finnes i dag uppsatta i museets utställning "Konst från 1500 till nu". Nytagningar av båda dessa målningar skedde, och fotografierna förväxlades. Undertecknad betraktar den skedda bildförväxlingen som ett fel, som givetvis inte

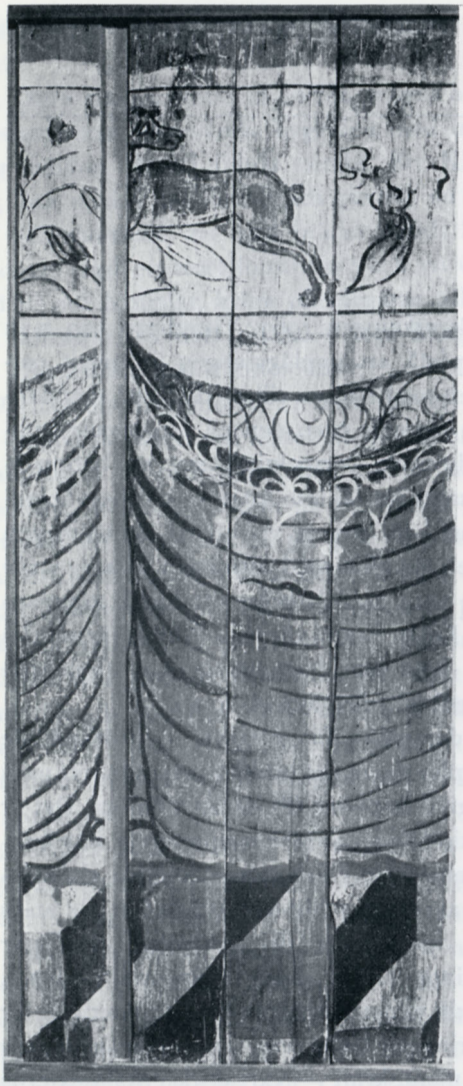

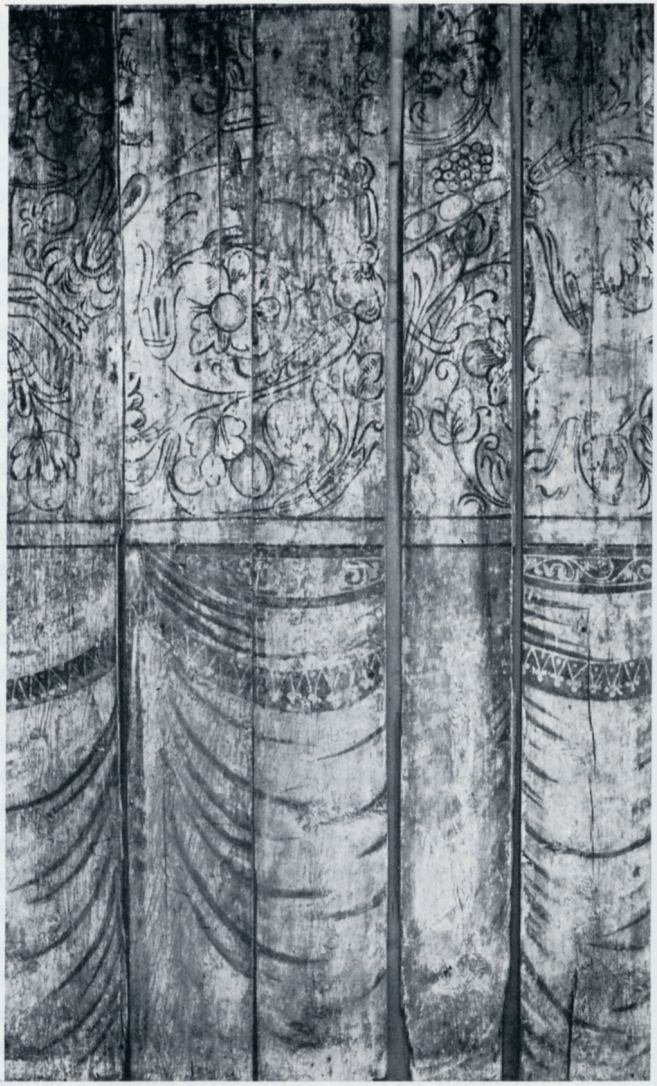

Till vänster målningen från Skånska Dagbladets gård, till höger målningen från Lembkeska huset.

får bli opåtalat. För att lite minska skadan visas här båda fotografierna.

Ytterligare en meningsskiljaktighet: Einar Bager menar att den perspektiviska kvadermålningen i Skånska Dagbladets gårds väggdekoration avser att återge ett stengolv. Genom målningsfynden från Jörgen Kocks gård och Kompanihuset vet vi nu att man under 1500-talet har använt sig av perspektiviskt återgivna kvadermönster. Dessa väggdekorationer, vilka återfinnes direkt ovanför golvet, har inget med golvimitationer att göra. Det kan vara denna dekorationstradition som går igen i de refererade yngre målningarna från Skånska Dagbladets gård.

Om två korsvirkeshus i 1800-talets Malmö

Av Sven Rosborn

Av en händelse har i författarens hand kommit två hundraåriga skriftliga uppgifter rörande äldre korsvirkeshus i Malmö. Ödet har tillsett att dessa små notiser, insamlade från olika håll, till vissa delar kompletterar varandra. Då notiserna rör två korsvirkeshus från vilka tillvaratagits byggnadsdelar, vilka numera räknas bland de värdefullaste i Malmö, är det berättigat att här återge uppgifterna.

I Antikvarisk Topografiska Arkivet i Stockholm påträffade författaren ett handskrivet brev från dåvarande museichefen i Malmö, Malte Eurenius, till riksantikvarien Hans Hildebrand. Brevet är daterat den 30 november 1881 och har följande lydelse:

Högtärade Herr Riksantiquarie!

För ärade skrifvelsen af den 26 dennes äfvensom för den öfversändna afgjutningen af bronsvapnet tackar jag förbindligast.

Till svar å den gjorda förfrågan angående det i Brunii Sk. Konsthistoria omnämnda korsverkshuset närmast norr om St. Petri kyrka, får jag meddela, att nämnda hus redan på våren 1880 blef i grund nedrifvet och att ett nytt, mycket storartat hus, blifvit på samma plats åter uppfördt, hvadan intet spår af det gamla numera är i behåll, om man undantager de mindre delar deraf, hvilka jag med egarnes samtycke tillvaratagit då byggnaden nedrefs. Dessa små delar utgöras dels af en ekeplanka hvarpå årtalet 1533 var inristade och dels af 4 st rikt och prydligt skulpterade konsoler, som äfven af Br. omnämnas. Någon ritning af huset har jag inte f. n., men hoppas att framdeles kunna anskaffa en sådan, då jag redan vid husets rifning derom gjort förbehåll. En dansk arkit. R. Mejborg fr. Köpenhamn, har neml. åtskilliga gånger varit här för att afteckna en del byggnader af större intresse. Han hade bestämt en dag på våren 80 för aftecknande äfven af dessa; men blef uppehållen af annat arbete, så att han ej hann hit förr än byggnaden var nära nog helt nedrifven. Med understöd af så väl eget minne som ock min och arbetarnas noggranna beskrifning, tecknade han huset och var mycket belåten öfver att jag tillvaratagit i synnerhet konsolerna, hvilka omsorgsfullt aftecknades i större skala. Om en kopia af huset har jag fått löfte, men detta är ännu icke infriadt. Jag skall emellertid tillskrifva honom derom och med största nöje lemna den till Hr Riksantiquariens begagnande om och när den kommer. Husets inredning kan man ej komma till rätta med, då denna ofta varit underkastad genomgripande förändringar.

Sistl. sommar var Mejborg åter här och aftecknade då ett annat hus af något så nära samma byggnadskonstruktion, men, efter hans uppfattning, något yngre. Jag påskyndade då hans hitkomst för att få afritade några väggmålningar i sistnämnda hus, hvilka vid en reparation af köket blifvit synliga under den ofta företagna hvitmeningen. Ett litet arbete af Mejborg med titeln "Borgerlige Huse", har jag äran till påseende öfversända. Såsom material för sina studier har han endast haft en del i arki-

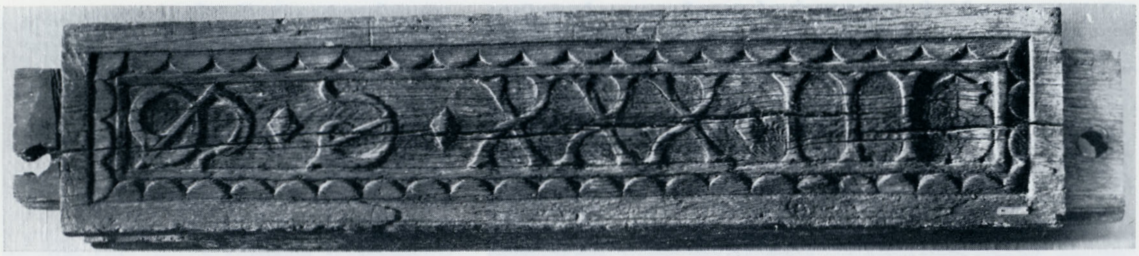

Den alltjämt bevarade dörrhammaren på Malmö museum med året 1533 vackert inhugget.

verna förvarade räkenskaper från början af 1600-talet.

Med synnerligt nöje är jag villig mottaga några danska medeltidsmynt, helst slagna i Lund eller Malmö, såsom vederlag för bronsvapnet. Hvad vi i den vägen ega är intet före Erik XIII:s tid. Jag är särdeles tacksam för hvad jag fick tillbaka af Sjörupsfyndet; ty derigenom blef jag i tillfälle att förvärfva något af intresse för en skånsk samling. De förvärfvade mynten voro dock alla slagna i England. Vi hafva intet enda, slaget i Skåne hvarken af Knut d. Store, Hårdaknut eller Magnus den gode. Såväl de nu nämnde som Sven Estridson m. fl. äro endast representerade af galvaniska aftryck, dem jag erhållit från Lund.

Med största högaktning
M. C. J. Eurenius

De uppgifter som i brevet lämnas om vilka svårigheter Mejborg haft vid uppmätningsarbetet saknar ju inte intresse ur källkritisk synpunkt. Teckningarna har tydligen inte gjorts av de avbildade föremålen in situ. En av dessa teckningar, här återgiven, medtog Mejborg senare, år 1888, i sitt verk "Gamle danske hjem". Einar Bager har i "Malmö stads historia" redogjort för sina problem med att sammanjämka olika äldre uppgifter rörande gården norr om S:t Petri kyrka, dels uppgifter från 1500-talet, dels Brunius beskrivning av gården i sin konsthistoria, med just Mejborgs uppmätningsmaterial. I och med det återfunna brevet skall kanske Mejborgs materials riktighet rörande denna gård till vissa delar ifrågasättas.

Av brevet framgår också att Mejborg samma sommar, d. v. s. år 1881, på Eurenius inrådan gästat Malmö för att avrita äldre väggmålningar i ett annat av stadens korsvirkeshus. Målningarna satt här i köket. Vilket hus kan härvid åsyftas? Svaret ges i det dokument — i form av ett äldre tidningsklipp — som författaren av en händelse erhållit av riksantikvariens ombud i Skanör Lars Dufberg. Klippet kan dateras till början av året 1891. I tidningsartikeln citeras utförligt en artikel av Mejborg, vilken denne sommaren 1881 skrev i danska "Nationaltidende":

Vid jemförelse mellan forntid och nutid beträffande Malmö byggnader skall man icke kunna undvika att lägga märke till hr Lembkes ansenliga gård, som ligger vid den mest trafikerade punkten i staden, på hörnet af Södergatan och Baltzarsgatan, och då den är en af veteranerna bland nordens korsvirkesbyggnader, som under minst 3 ½ århundraden egts af Malmö stads rikaste borgare kan den nuvarande egaren med rätta vara stolt öfver sitt hus som tilldrager sig alla kännares uppmärksamhet.

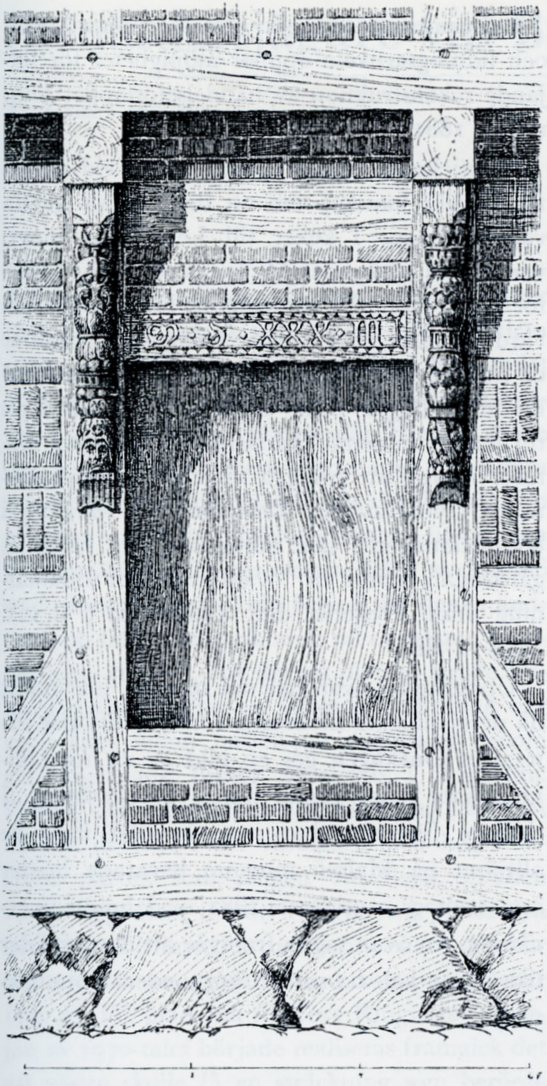

Mejborgs teckning av husdetalj från gården norr om S:t Petri kyrka.

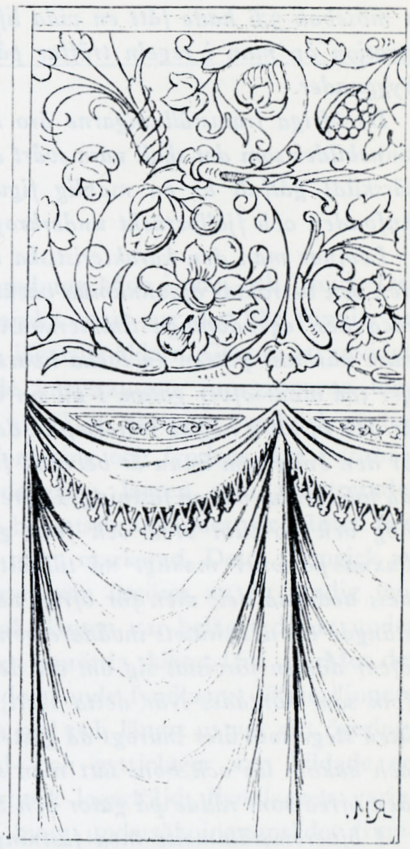

Mejborgs teckning av de målade plankorna från Lembkeska huset.

Nämda gård är naturligtvis väl vidmakthållen efter nutidens fordringar och kalkrappningen ligger som en klädnad öfver det tunga bjelkverket och betäcker de vackra murmönster och snidverk, som i sidobyggnaden representera den äldsta renaissancen med dess fina former och i hufvudbyggnaden den yngsta gothiken med dess nyckfullt egendomliga bilder. Då förf. var hr Lembkes gäst lät egaren i vetenskapens intresse icke allenast nedbryta en skiljevägg, som lemnades till muséet i Malmö skola, utan äfven den putsade façaden blef för tillfället blottad, så att detaljerna kunde framträda. Resultatet af undersökningarne öfverträffade förväntningarne, och den serie af olika konsolfigurer som kom i dagen lemnade ett nytt bevis på olikheten mellan nutidens och forntidens tänkesätt. Den vackraste bland dem alla var obetingadt en egendomlig framställning af kunskapens träd, der

1 mosebok 3:6 hade fått en vida liffullare illustration än man i regeln träffar på vid dylika byggnader.

De öfriga framställningarne äro helgon- och sinnebilder som det skall vara svårt att tyda och särskildt gåtfull är en manlig figur med två hufvuden och fjällbetäckt underkropp.

Lemnar man den karakteristiska hufvudfaçaden och betraktar ofvannämda vackra sidofaçad med dess egendomliga timmerkonstruktion, ser man närmast porten en lucka hvars tröskel ligger två alnar öfver gatan. I all sin oansenlighet är den af allra högsta intresse, då den måhända är den enda som ännu är bevarad från den tid, då hvarje hus var en fästning. Dörren är 2 alnar hög och 40 tum bred och från gatan kunde vuxna personer makligt nå till att klappa på dess nedersta del; men för öfrigt voro alla uteständgde till dess husets invånare genom kikhålet öfver dörren förvissat sig om att det var kändt folk som väntade. När detta skett, utsattes en liten stege som åter indrogs då gästen sluppit in, och bakom lås och bom satt man säker för all den ofred som rådde på gator och vägar.

I öfverensstämmelse med fästningskarakteren vette största delen af fönsterna på nedra botten in mot gården, och en ovanligt vacker kalkmålning från Frederik den andres tid visade, att det vackraste rummet varit i utbyggnaden mot gården.

En sammanställning av det återfunna brevet och tidningsartikeln öppnar möjligheter för följande rekonstruktion av händelseförloppet sommaren 1881:

Museichefen Malte Eurenius har vid denna tid erhållit kunskap om att det blottats gamla väggmålningar i köket till Lembkeska huset, varför han påskyndat Mejborgs resa till Malmö för att få fyndet dokumenterat. Husägaren, Edvard Lembke, har tillåtit friläggning varefter de målade plankorna efter Mejborgs dokumentation nedtagits från "skiljeväggen" och förts till stadens museum. Samtidigt har Mejborg förmått ägaren att frilägga vissa av trädekorationerna i ytterfasaden. Dessutom har Mejborg i bottenvåningen i den utbyggnad som fanns åt gårdssidan funnit en "ovanligt vacker kalkmålning från Frederik den andres tid", d. v. s. 1559—1588.

Uppgifterna ovan har sitt intresse, inte minst då de ej tidigare medtagits i malmöhistorisk litteratur. Onekligen ges en bild av en rik målningsskatt i det gamla husets bottenvåning. I tidigare litteratur har man kopplat ihop de alltjämt på Malmö museum bevarade bräder som nedtogs sommaren 1881 med husets övervåning. Av ovan sagda framgår att dessa bräder lika gärna kan ha suttit i byggnadens bottenvåning.

Stenåldersjägare vid Bulltofta

Av Lars Larsson

Av de trafikanter som dagligen utnyttjar Inre Ringvägen är det få som vet att man på flera ställen susar över forntida boplatser. Byggandet av Inre Ringvägen föranledde arkeologiska utgrävningar vid flera platser där Hindby mosse och Segebro är de mest kända, men där andra mindre kända boplatslämningar också ingår. En av dessa var Bulltoftagården. Platsen är belägen inom stadsäga 56 i nordvästra delen av Malmö stad cirka 100 meter från Sege å där denna ändrar lopp från västlig riktning till ett nästan nordligt lopp (fig. 1). Att det på platsen kunde finnas lämningar efter en forntida bosättning har varit känt sedan mitten av 1950-talet genom att bearbetade flintor påträffats i markytan. Platsen utgjordes av en svag sluttning ned mot ån och det var i det västligaste och högst belägna partiet som plogen vid flera tillfällen vände upp dessa flintor. Längre ned på slänten mot norr och öster var marken sankare och här fanns också ett område med koloniträdgårdar (fig. 2). Då planerna för Inre Ringvägen i början av 1970-talet började realiseras framgick det att vägen skulle få en sträckning som berörde den förmodade boplatsen. Med anledning därav företogs arkeologiska utgrävningar på platsen som kom att omfatta två etapper under åren 1972 och 1973.

Lagerförhållandena på boplatsen

Undersökningen inleddes med att ett flertal provgropar inom det av vägbygge berörda området upptogs för att få en uppfattning om fyndens utbredning både i plan och i nivå. Det framstod ganska snart att det här funnits en boplats från jägarstenåldern. Genom att utvidga några av de intressantaste provgroparna blev det möjligt att få en närmare överblick av boplatsens utformning och fyndens läge i förhållande till de olika lagren som registrerades (fig. 3). Då boplatsen användes var slänten ned mot Sege å mera markerad. Detta framgick av att fyndlagret, som utgöres av en sandig mo, högst upp på slänten var beläget direkt under det av plogen omrörda skiktet (fig. 4). Mot det sanka området kunde fyndlagret följas djupare och djupare ned och längst ut var det överlagrat av sand- och gyttjelager som bildade en drygt metertjock lagerföljd. Fyndlagrets varierande djup inom undersökningsområdet framgår kanske klarast av att dess överyta uppmättes på nivåer mellan 0,2 m under havets nivå och 1,93 m över havets nivå. Under fyndlagret följde direkt ett lerlager av okänd mäktighet.

Någon större mörkfärgning eller inblandning av träkol och sot förekom inte i fyndlagret. Där fyndlagret låg som djupast var det täckt av minst tre lager med varierande innehåll av gyttja och sand. Själva fyndlagret uppvisade olika färgningar och materialinnehåll inom den undersökta ytan. Överst var färgen gråbrun. Djupare ned växlade färgen till ljusgrå och inom vissa partier förekom det rödaktiga järnutfällningar. Underst påträffades en gul mo men i denna framkom endast ett mindre antal föremål. Trots att färgen och sammansättningen på fyndlagret varierar så har det likväl uppfattats

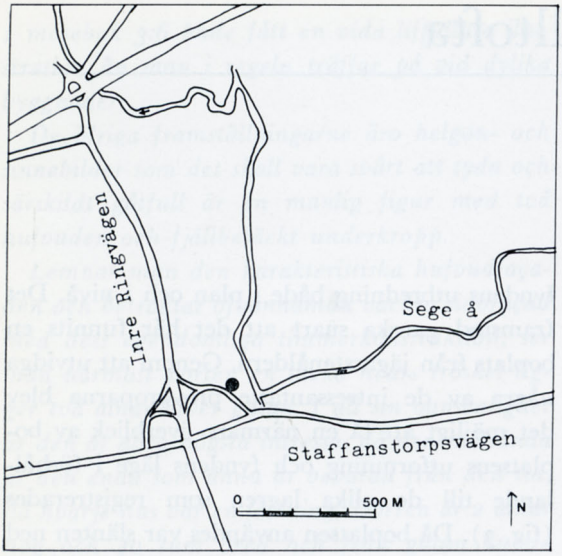

Fig. 1. Läget för boplatsen vid Bulltoftagården.

som ett enhetligt lager. Fyndlagret som också benämnes lager 5 varierade betydligt i tjocklek mellan ett 10-tal centimeter upp till drygt en halv meters tjocklek.

Fyndlagret hade inte den konsistens som brukar beteckna kulturlager som har avsatts inom det område som använts som lägerplats, d. v. s. en av sot och träkol svartfärgad zon som innehåller rikligt med flintföremål. Vanligtvis har detta lager nått ända ned till strandkanten då man av flera skäl föredrog att bosätta sig intill denna. Utanför stranden förekommer oftast en fortsättning av fyndhorisonten men då i lager utan sotfärgning. Detta lager brukar omtalas som utkastlagret då det innehåller måltidsrester och trasiga redskap, som kastats ut i vattnet och

Fig. 2. Undersökningsområdet sett från söder. Foto Malmö museum 1972.

hamnat på bottnen. Fyndlagret på Bulltoftagården har en sammansättning som har stora likheter med ett utkastlager.

I fig. 5 har fyndfrekvensen för bearbetad flinta respektive ben markerats i de två största sammanhängande undersökningsytorna. Därvid framgår att kvadratmeterrutorna med största antalet flintor är belägna i undersökningsområdets västra och södra del, medan en snabbt avtagande frekvens kan registreras mot öster. De tillvaratagna benen uppvisar en liknande fördelning. Den höga fyndmängden, som mest 992 flintor per kvadratmeter, är dock ovanlig för ett utkastlager. Oftast brukar fyndmängden kraftigt avta strax utanför stranden. De undersökta ytorna kan därför vara belägna strax utanför eller i anslutning till den strandlinje som existerade under bosättningen. Troligare är dock att det framgrävda materialet härrör från både kultur- och utkastlager. Detta förhållande kan uppstå om vattenytan efter bosättningen stiger och sköljer över lägerytan. Strandskvalp och strömmar kan därvid skölja ned kulturlagret och blanda samman det med utkastlagret. En sådan sammanblandning har kunnat beläggas på Segebroboplatsen som är belägen ungefär en kilometer längre ned för Sege å.

Under stenåldern utsattes området invid Sege ås mynning för omfattande förändring. Under tiden 6000—2000 f. Kr. inträffade flera havsnivåförändringar som omfattade både höjningar och sänkningar. Som mest stod havsytan 5 meter högre än dagens. Men långt innan denna maximala höjning inträffade hade boplatsen vid Bulltoftagården översvämmats. Fyndlagrets läge på upp till 2 meter ovanför havets nutida nivå antyder at det kom att beröras av en transgression som förde upp havsnivån från ungefär 1,5 meter till ungefär 2,5 meter. Denna höjning inträffar under perioden 5400—5200 f. Kr. Detta måste innebära att Bulltoftaboplatsen har bebotts under en period före denna nivåhöjning.

Ovanpå fyndlagret fanns som tidigare nämnts ytterligare lager med inslag av gyttja. Dessa har bildats i samband med någon av de havsnivåhöjningar som kan beläggas under resten av stenåldern. I dessa lager förekommer endast ett fåtal bearbetade flintor och inga ben. Man får alltså räkna med att fynden från Bulltoftagården spolats samman och detta antydes också av att benen uppvisar spår efter vattenrullning varvid skarpa brottkanter har jämnats ut genom kontakten med bottensanden. Några sådana spår på flintorna, vanligtvis omtalade som svallningsspår, förekommer med några få undantag ej, vilket betyder att den eventuella omlagringen inte varit särskilt våldsam. Några säkra spår efter lägerytan har vi inte och det är därför inte möjligt att få fram information om hyddor, eldstäder eller andra konstruktioner som kan ha använts på boplatsen. I fyndlagret förekommer däremot en del träkol som härrör från eldstäder.

Fynden

Den rikast företrädda redskapsformen (fig. 6:1) är flintyxorna. Av dessa har sammanlagt 30 stycken påträffats. Tre av dessa har formats ur stora avslag och kan därför klassificeras som skivyxor medan de andra tillhör typen kärnyxor. Det är endast ett mindre antal av dessa senare som har en jämnt tillhuggen yxkropp. De andra är antingen asymmetriskt formade eller också fragmentariska. Man måste beakta att vad arkeologen finner på en boplats oftast är redskap som av någon anledning ansetts odugliga för fortsatt arbete. Av de yxor vi i dag finner har därför flertalet ansetts som oanvändbara av stenåldersmänniskorna. Det kan vara så att yxan brutits sönder vid huggningen och därför inte kunnat formas om eller att de helt enkelt blivit för små. De yxor som tillverkats på platsen har varit både större och mera regelbundet utformade än dem vi finner, men har under an-

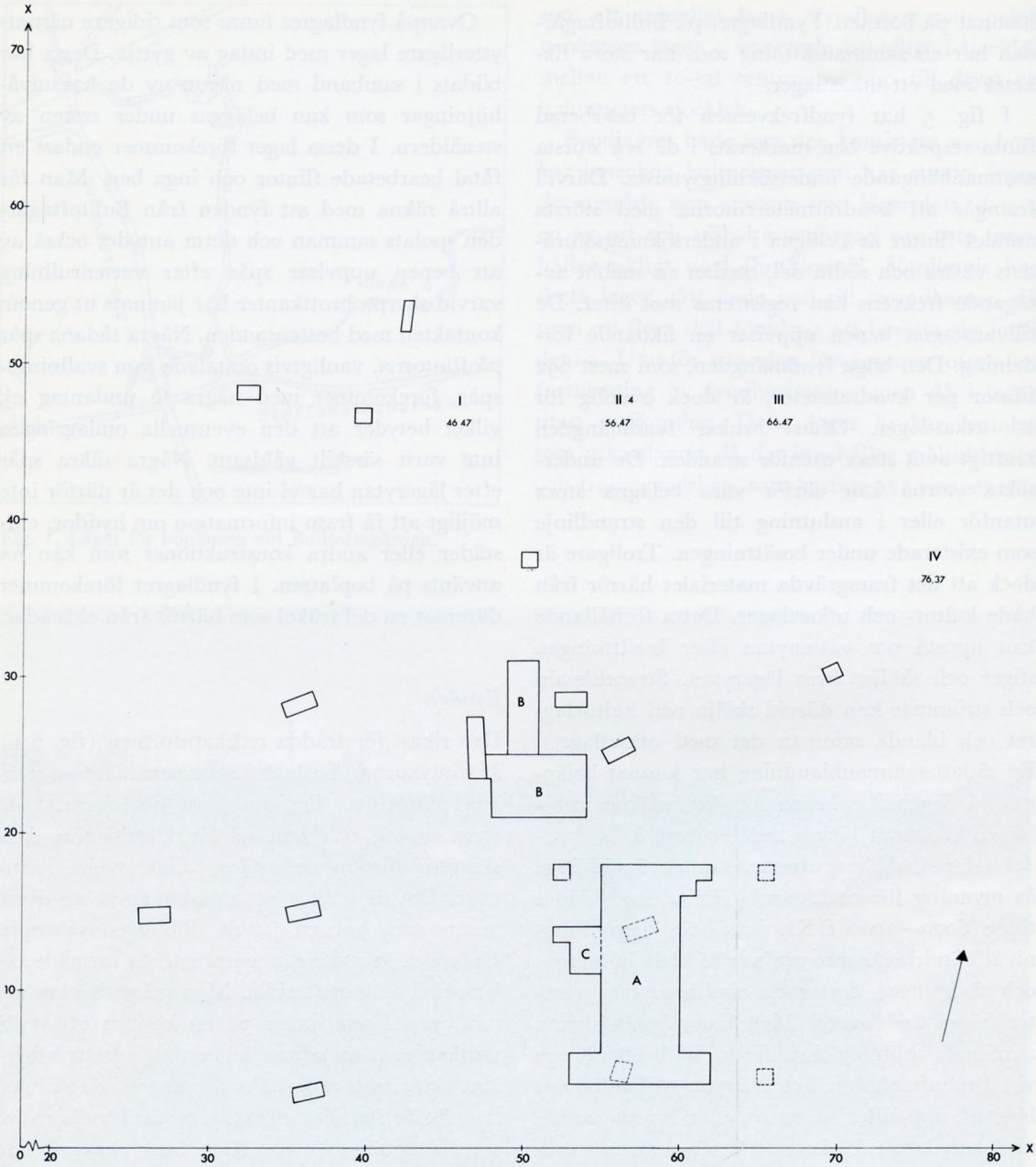

Fig. 3. Plan över undersökningsområdet. Ytorna markerade med A—D är de centrala större undersökningsområdena. Övriga partier omfattas av mindre provgropar eller borrpunkter (I—V). Som framgår av koordinataxlarna har undersökningsytan en omfattning av ungefär 70 × 80 m.

vändningen flisats upp i eggpartiet och huggits om.

Förutom yxor av flinta har också exemplar av sten använts. Från Bulltoftagården härrör ett exemplar. Det har en nästan rund yxkropp som formats genom bultning med en hårdare sten. Eggen och den nedre delen av yxkroppen har därefter slipats. Det är först under bondestenåldern som slipning av flintyxor praktiseras. Stenyxans runda kropp har givit typen benämningen trindyxa. Trindyxan tog betydligt längre tid att forma än en flintyxa, men i gengäld så var den mera motståndskraftig och hade därför en längre livstid.

Den näst vanligaste redskapsformen, pilspetsarna, har inte ratats i lika stor utsträckning som flintyxorna. Vissa pilspetsar kan ha ansetts som oanvändbara men andra kan helt enkelt ha tappats och på grund av sin ringa storlek inte återfunnits. Pilspetsarna som är 28 till antalet kan uppdelas i två grupper. Den mindre gruppen utgöres av en form som brukar benämnas snedpilar (fig. 6:3). De har tillverkats ur långa och smala spån på så sätt att eggen fick en sned riktning i förhållande till längdaxeln. Genom att de formats på sned ur spånen är de långa samt därtill smala. Av snedpilarna från Bulltoftagården, som uppgår till 4 stycken, har endast ett exemplar försetts med parallella långsidor. Resten har snedställda sidor och i ett fall är ena långsidan konkavt utformad. Den större gruppen, med 24 stycken, omfattas av tvärpilarna (fig. 6:4—8). Liksom snedpilarna är flertalet formade ur tunna spån men på ett lite annorlunda sätt, nämligen mera på tvären ur spånet. Dock är skillnaden mellan snedpilarna och tvärpilarna i vissa fall hårfin då en majoritet av de senare är försedd med sned egg. Dessutom har några av dem en konkav utformning av ena långsidan. I själva verket bör pilspetsfynden ses som en enhet där vissa variationer finns från den idealform som man vid bearbetningen ville få fram. Men anledningen till att en uppdelning gjorts, är mer av kronologisk art än funktionell.

Utöver pilspetsarna, tillverkade ur större spån, finns också sammanlagt sju föremål — s. k. mikroliter — som framställts ur mikrospån eller mindre spån. Tre stycken har en lancettliknande utformning (fig. 6:10) medan de resterande fyra är triangulärt formade (fig. 6:9). För framställningen av dessa har en speciell teknik använts vid att den tjockare delen av spånet avlägsnades genom att en fördjupning höggs i spånet varefter det bröts av. Detta kallas mikrostickelteknik efter avfallsprodukten som är lik en riktig stickel men som inte använts som en sådan. Tre sådana mikrosticklar har påträffats. Mikroliterna har använts som spetsar eller hullingar på pilar där de sattes fast med hjälp av harts — dåtidens klister.

I fyndmaterialet ingår c:a 500 spån eller spånfragment. Av de kärnor ur vilka dessa spån framställts har 13 påträffats. Flertalet är framställda genom att en hornspets trycktes mot kärnans plattformskant, varvid spånet spaltades av. Spån framställda genom ett slag med en knacksten direkt mot kärnans plattform är fåtaliga. Tekniken att spalta genom tryck har också använts vid framställningen av små spån, s. k. mikrospån. Dessa spaltades ur speciella kärnor — handtagskärnor — som är långsmala till formen. Mikrospånspaltningen företogs från en av kärnans kortsidor och ur en och samma kärna kunde därför flera tiotal mikrospån tryckas av. Antalet mikrospån är däremot förhållandevis litet, drygt 300, sett i relation till de 27 handtagskärnorna. Mikrospånen kom främst till användning i sammansatta redskap d. v. s. trä- eller benspetsar som försågs med en egg bestående av mikrospån som fastsattes med hjälp av harts. Något sådant redskap har dock inte påträffats vid Bulltoftagården.

För bearbetning av ben och horn, som däremot kan beläggas i fyndmaterialet, har sanno-

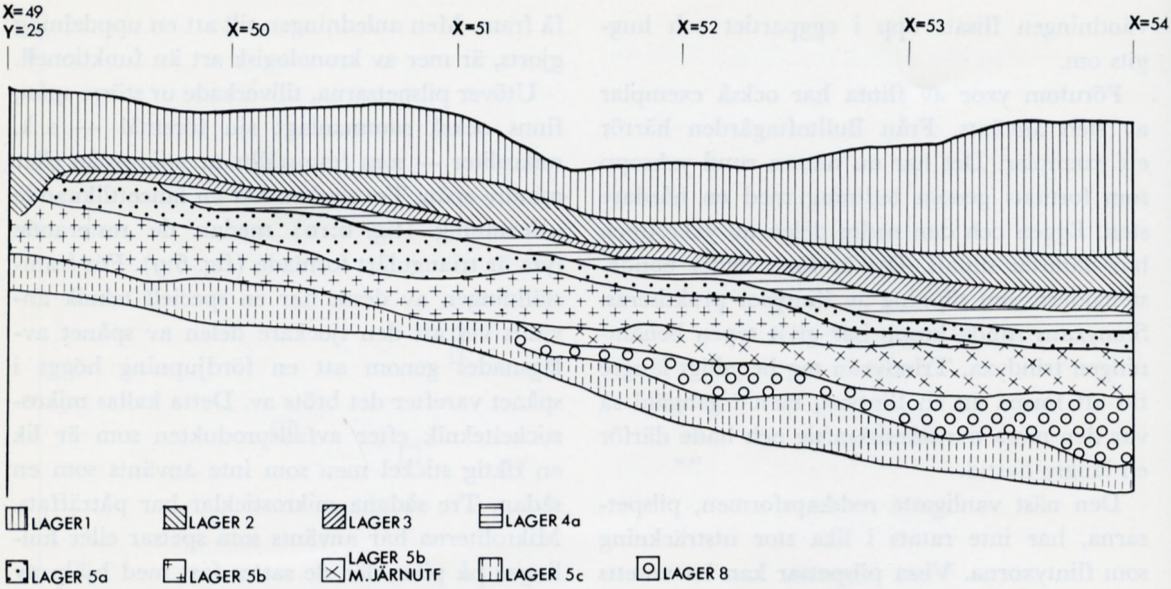

Fig. 4. Tvärsnitt genom lagerföljden inom en mindre del av undersökningsområdet (yta B i fig. 3). Lager 1: matjord; lager 2: gyttjig, moig sand; lager 3: gråvit, sandig mo; lager 4 a: grå, gyttjig lera; lager 5 a: gråbrun, gyttjig mo; lager 5 b: ljusgrå, sandig mo; lager 5 c: gul mo; lager 8: gråbrun sand.

likt några av de sammanlagt 26 sticklarna använts. Dessa utgör redskap där man från ett spånparti eller ett avslag, genom två motsatta slag, formade en bred men skärande egg som var kraftig nog till att bearbeta den hårda ben- eller hornytan (fig. 6:11). Men även trä kan ha bearbetats med hjälp av dessa redskap.

För träarbeten kan också någon av de sammanlagt 14 skraporna ha använts. Två av dessa har formats ur avslag medan de resterande är spån som i den distala delen försetts med en tvär skrapegg (fig. 6:12). Att betydande kraft brukats när dessa användes framgår av att flera av fynden utgöres av den yttersta delen av skrapan som helt enkelt brutits sönder på grund av trycket mot eggen. Skrapning av exempelvis skinn har genom praktiska prov visat sig vara ett verkligt slitgöra där både armkraft och tålamod sätts på prov.

För borrning i horn och trä krävdes såväl smala som tjocka flintborr. Tre exemplar har påträffats av vilka två är formade ur skivor (fig. 6:2) medan det tredje är ett s. k. kärnborr som lämpade sig bäst för en grov form av borrning.

I sin ursprungliga form var spånen lämpliga som knivblad, vilket flera exemplar med bruksspår, i form av en uppflisad egg, ger prov på. Därför föreligger det endast ett exempel på att delar av spånets långsida formats så att den skarpa eggen höggs bort. Därmed kunde man trycka med ett finger mot denna rygg utan att blodvite uppstod och därigenom uppnå en större kraft vid snittning.

Spånen var således utgångsmaterial för flera olika redskap såsom pilspetsar, skrapor och sticklar. Men det var dock inte alla redskap som formades ur spån. Flera tillhöggs också från avslag

d. v. s. mer eller mindre runda skivor som med hjälp av ett slag med knacksten skildes från en kärna. Sådana kärnor förekommer i inte mindre än 132 exemplar på Bulltoftagården.

Råmaterial till flintredskapen kunde bosättarna vid Bulltoftagården finna i boplatsens omedelbara närhet. Därför kunde man slösa med denna vara. Avfall från redskapstillverkningen uppgår till mer än 20.000 fyndenheter.

Från Bulltoftagården föreligger ett exempel på konstnärligt utförande i den för jägarstenåldern så typiska geometriska ornamentiken. Det är ett fragment av ett spån med kalkkrustan, d. v. s. delar av kalkskorpan runt flintstycket, bevarad i vilken man med hjälp av en skarp egg skurit in två korsande grupper med parallella streck så att de bildade trapetsformade figurer (fig. 6:13). Eftersom linjerna går ända ut till brottkanten, har strecken ingått i en dekoration av större omfång. Det finns exempel på att stora flintklumpar, där kritskorpan täckte hela ytan, blev föremål för inristningar innan flinttillhuggningen påbörjades. Det kan vara en form av klotter men troligare är dock att ristningarna utfördes med vissa avsikter där magi kan ha varit inblandad. En kan vara att med ristningen försöka "beveka" kärnan så att tillhuggningen resulterade i en önskad produkt.

Bland benfynden förekommer några få redskap. Den intressantaste är en fragmentarisk ljusterspets där både baspartiet och spetspartiet har brutits av. Ljustret är försett med små inskurna hak. Två benspetsar i form av kluvna extremitetsben från kronhjort respektive rådjur finns också bland fynden. Dessa spetsar har fått området i anslutning till spetsen tillslipat (fig. 7:1). Den ena spetsen är något fragmentarisk medan den andra kan betecknas som intakt. Liknande spetsar förekommer ofta på boplatser från jägarstenåldern och kan ha använts i många olika aktiviteter från skinnsömnad till ljustring av fisk.

Ovan omnämndes att flertalet flintspån avspaltats med hjälp av tryck. Det kan synas märkligt att ett så hårt material som flinta kan bearbetas på detta sätt men för flintbearbetning gäller att tekniken och handlaget är mycket viktigare än råstyrkan eller hårdheten på det redskap man använder att tillhugga flintan med. Två hornspetsar funna i Bulltoftagården har troligen använts just som tryckstockar vid flintbearbetning. De är båda horntaggar som skurits av från en hornstam (fig. 7:3). På spetsen finns också spår efter kontakten med flintan i form av uppflisade ytor. Det var inte alltid som flintan spaltades så som flintsmeden avsåg!

Ett av kronhjortens övre extremitetsben, det s. k. ulnabenet, är i det närmaste triangulärt med den övre delen formad som ett naturligt handtag. Det är därför inte så märkligt att man tillverkat huggknivar av detta ben genom att avkorta dess smalare del och slipa till den. En sådan huggkniv finns representerad i benfynden från Bulltoftagården (fig. 7:2).

Som ovan framförts så ingår också en betydande mängd djurben i materialet från Bulltoftagården. Faunahistorikern och osteologen Johannes Lepiksaar har haft vänligheten att genomföra en preliminär undersökning av fynden. Sammanlagt har sex djurarter kunnat identifieras. Av fyndenheternas antal att döma så har jakten på kronhjort och rådjur varit den viktigaste. Vildsvinet är också representerat med några skelettdelar men kan knappast ha betytt lika mycket för ekonomin som de båda ungulaterna. De tre resterande arterna är endast belagda med enstaka fynd. Av gråsälen föreligger en svallad hörntand medan det av jägarstenålderns enda tamdjur — hunden — finns en väl bevarad höftbenshalva. Några fragment har visat sig tillhöra större fåglar men endast vad avser ett ben kan arten med säkerhet bestämmas. Detta är ett fragmentariskt lårben från storlom.

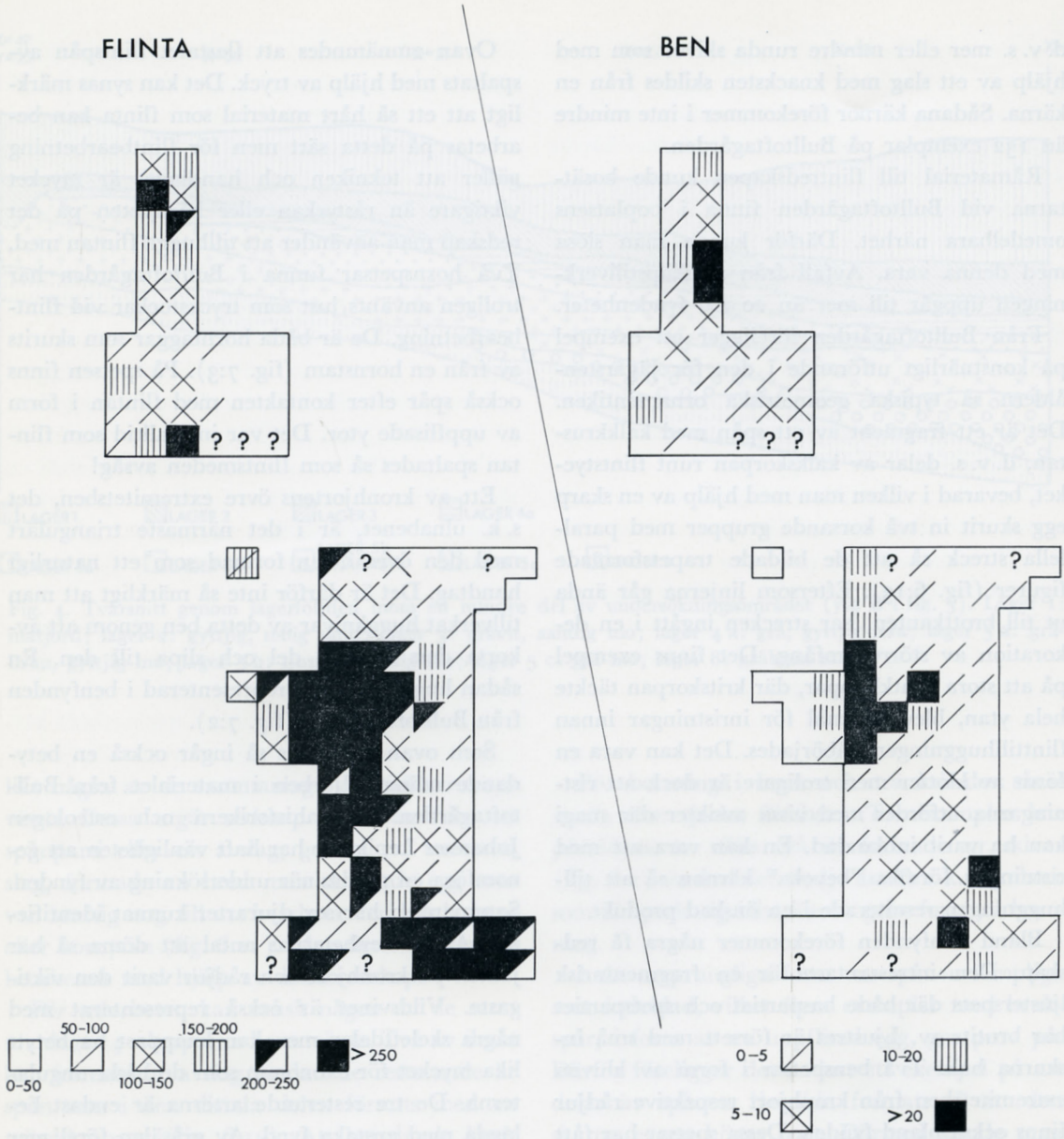

Fig. 5. Fyndfördelningen beräknad efter antalet flintor och ben inom den centrala delen av undersökningsområdet (ytorna A—D i fig. 3).

Några ben efter fiskar eller mindre däggdjur förekommer inte vilket inte är förvånande då man beaktar svallningsspåren på de bevarade benen. Mindre ben som vid havsstigningen utsatts för denna kontakt med sten och sand har helt splittrats upp eller förts bort med bottenströmmarna.

Boplatsens användning

Genom fynd från andra boplatser i Skåne och övriga Sydskandinavien kan vi få fram ett rikt jämförelsematerial för bestämningen av när boplatsen vid Bulltoftagården användes. Som ovan omnämnts så kan det undersökta området inte ha använts som boplats mycket senare än omkring 5400 f. Kr. då en havsnivåhöjning inleddes.

En del fynd antyder dock att platsen utnyttjades som läger långt innan det att området översvämmades. Det är främst lancett- och triangelmikroliterna samt avfallsprodukterna efter tillverkning av dessa — mikrosticklarna — som ger belägg för detta. Dessa former av pilspetsar användes mer än tvåtusen år innan platsen översvämmades och de kan knappast ha tillverkats senare än omkring 7000 f. Kr., d. v. s. tidig Maglemosekultur. Även den fragmentariska ljusterspetsen kan härröra från den bosättning som avsatte de sju mikroliterna men kan också vara yngre. Det begränsade fyndmaterialet tyder dock på att bosättningen har varit av tillfällig natur.

Vid denna tid låg strandlinjen mer än 10 m under den nuvarande och en landförbindelse över till Danmark fanns i närheten av Malmö. Sege ås mynning var därför belägen någon kilometer längre ut än i dag. Kanske är det en mindre grupp människor som tillbragt några dagar här med fiske i ån. Efter detta lägeruppehåll tycks inte platsen ha använts under ett tvåtusenårigt tidsavsnitt. Det övriga fyndmaterialet synes väl överensstämma med redskapssammansättningen på boplatser som kan dateras till perioden omedelbart före översvämningen. Det är då främst sned- och tvärpilarna som antyder detta. Boplatsen vid Bulltoftagården representerar en fas då man övergick från att använda snedpilar till att tillverka tvärpilar. På den närbelägna Segebroboplatsen utgöres en dominerande andel pilspetsar av snedpilsformen. Segebroplatsen har också genom flera C 14-dateringar visat sig ha använts omkring 6000 f. Kr. En annan boplats i Sege ås mynningsområde, Arlöv I, som endast innehåller tvärpilar har daterats till omkring 5400 f. Kr. På denna boplats är flertalet tvärpilar försedda med sned egg liksom på Bulltoftagården. Eftersom snedpilarna är i minoritet och tvärpilarna försedda med sned egg så borde Bulltoftagårdens huvudbosättning dateras till en period närmare Arlöv I:s bosättning än Segebros. För att få bekräftat eller dementerat detta antagande utfördes två C 14-dateringar av förkolnade hasselnötsskal och kronhjortsben. Dessa gav värdena 4690±85 f. Kr. och 4720±85 f. Kr. Eftersom C 14-åren har visat sig kortare än kalenderåren så blir den egentliga åldern på proven ungefär 5600 f. Kr., d. v. s. det ser ut som det uppställda antagande är riktigt. I Danmark tillhör boplatser, där både sned- och tvärpilar ingår, den s. k. Vedbækfasen uppkallad efter en boplats ungefär mitt på den danska Öresundskusten. Vedbækfasen ingår som den yngsta delen av Kongemosekulturen som markerar den mellersta delen av jägarstenåldern.

Samhället under jägarstenåldern

Man ställer sig onekligen frågan vad dessa lämningar egentligen berättar för oss om det samhälle i vilket de människor som kvarlämnade de funna föremålen levde. Som framgår av benfynden så var människorna helt beroende av de

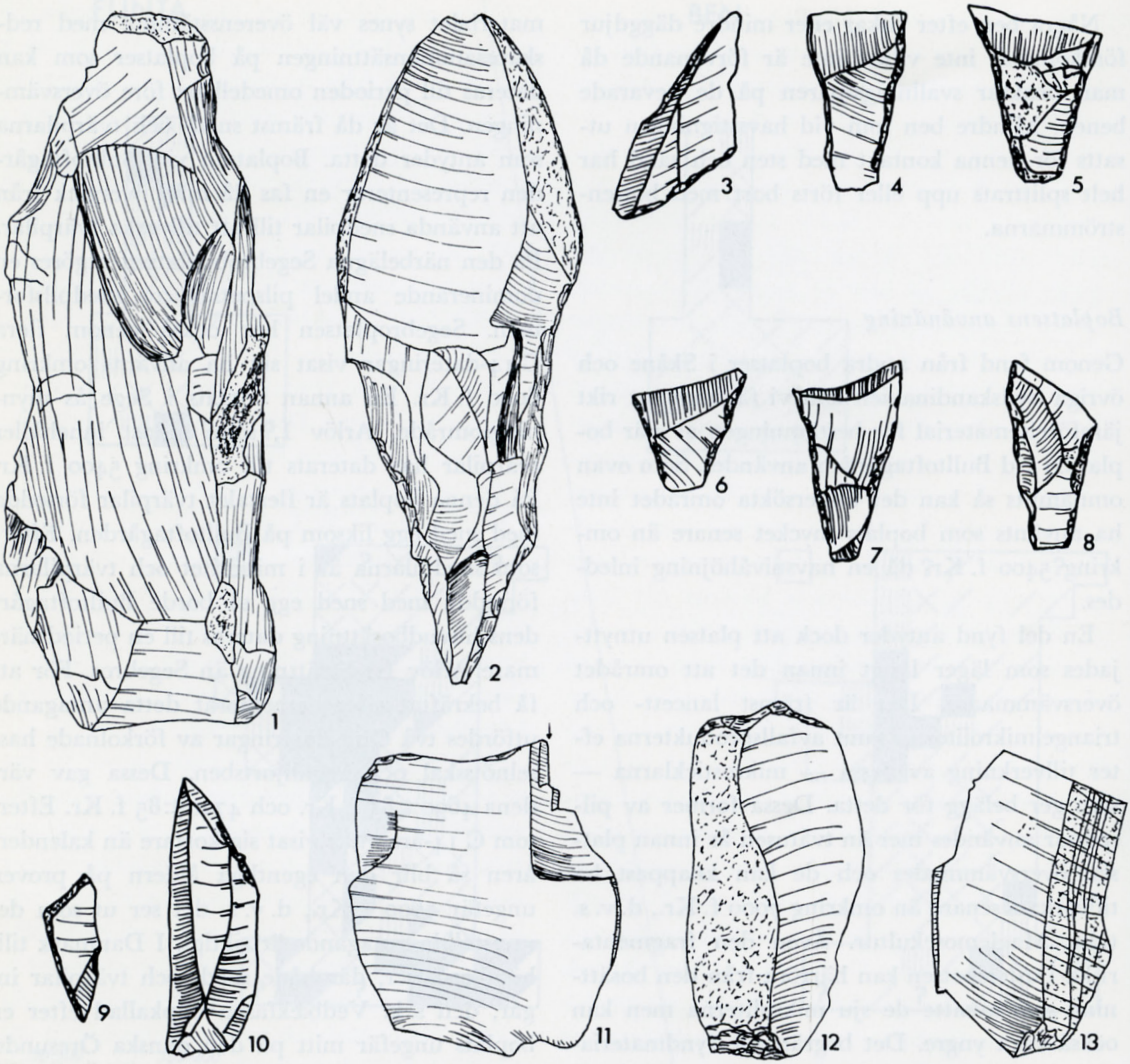

Fig. 6. Flintredskap från boplatsen vid Bulltoftagården; 1: kärnyxa; 2: skivborr; 3: snedpil; 4—8: tvärpilar; 9: triangelmikrolit; 10: lancettmikrolit; 11: skivstickel; 12: spånskrapa och 13: flinta med ristad kalkkrusta.

resurser som naturen bidrog med. Benfynden ger oss en viss, om än begränsad inblick i den fångst som stenålderssamhället baserades på. För övrigt ger dock boplatsen vid Bulltoftagården knappast någon vidare insyn i samhällets utformning. Undersökningen vid Bulltoftagården omfattade inte den egentliga lägerytan uppe på sluttningen. Denna yta synes därtill ha förstörts genom erosion, som påbörjades genom transgressioner, så vi får inte heller någon kunskap om omfattningen av boplatsen.

Men trots detta så står vi inte helt handfallna

beträffande kunskaper. I anslutning till Sege ås mynning har det förekommit en livlig bosättning. Förutsättningarna för bosättning har här varit speciellt gynnsamma med en omgivning som rymde goda livsbetingelser för skogsdjur, fågel och säl liksom för ett flertal fiskarter i det syrerika vattnet med varierande salthalt. Detta har medfört att området lockat till sig den jagande, fiskande och samlande befolkningen. Därför finner vi en ansamling av boplatser utmed Sege ås nedre lopp liksom i anslutning till flera andra åmynningar utmed den skånska väst- och sydkusten. Var och en av dessa boplatser ger inte någon uttömmande kunskap om bosättningen men som talesättet "många bäckar små ger en stor å", så bildar utgrävningsresultaten från boplatsundersökningarna ett förhållandevis gott underlag för rekonstruktion av stenåldersmänniskornas samhälle. Därtill kan etnografiska beskrivningar av samhällen som i dag eller för kort tid sedan levde på jakt och insamling ge oss ytterligare värdefulla insikter.

Att faunan var högst varierande i anslutning till en åmynning framgår av att det på boplatsen Segebro, som är belägen cirka 1 km nordväst om Bulltoftagården, har identifierats sammanlagt 66 olika arter av däggdjur, fågel, fisk och amfibier. Några arter kan ha hamnat i avskrädeshögarna av en ren tillfällighet men flertalet är likväl infångade av människor. Den stora artrikedomen beror främst på att bevaringsmiljön i anslutning till Segebroplatsen var mycket gynnsam även för småben. Från boplatsen Skateholm vid sydkusten, där också bevaringsförhållandena varit ovanligt goda, har mer än sextio arter kunnat beläggas. Segebroplatsen är som tidigare nämnts ungefär ett halvt årtusende äldre än boplatsen vid Bulltoftagården medan Skateholmsboplatsen är ungefär lika mycket yngre. Det finns belägg för havsjakt på säl och tumlare. Fisket ute till havs är representerat genom ben från torsk, sill, stör, spätta m. fl. saltvattensfiskar. I mynningsområdets bräckta vatten fiskades ål, gädda, mört och id och i åns söta vatten förekom rikligt med abborre och braxen. Åmynningarnas vassbälten gav skydd åt ett flertal sim- och vadarfåglar men även storskogens fåglar och rovfåglar av olika slag finns representerade i avfallsmaterialet. Bland de vanligast förekommande djurarterna återfinns kronhjorten, vildsvinet och rådjuret. Även ett betydande antal pälsdjur såsom mård, utter, vildkatt och bäver har infångats. På boplatserna med ett välbevarat benmaterial synes fynden antyda en rik variation av jakt och fiske. Insamlingen av vegetabilier har varit betydelsefull även om få rester finns bevarade. Hasselnötsinsamling av betydande omfattning finns dock belagt bl. a. på boplatsen vid Bulltoftagården i form av förkolnade hasselnötsskal.

Flera av de boplatser som är belägna vid de skånska åmynningarna liksom deras motsvarigheter i de smala och djupa vikarna utmed den själländska kusten är av betydande omfattning både vad avser ytan och fyndmaterialets storlek. Detta kan antyda att de använts av en förhållandevis omfattande grupp människor. Under den aktuella tiden bestod den största grupp människor, som bodde samman, av så många familjer att de utgjorde en självförsörjande enhet. Gruppens storlek visar sig i etnografiska beskrivningar variera mellan 25 och drygt 100 personer medan uppgifter om c:a 50 personer, d. v. s. mellan sju och tio familjer, är vanligt förekommande. Ett område i anslutning till Sege ås mynningsområde torde ha kunnat försörja en grupp av denna storlek. Bosättningen kan därför ha haft en permanent eller semipermanent karaktär. En permanent bosättning ger vissa negativa återverkningar. En ackumulerande mängd avfall kring boplatsen blir efter en tid en sanitär olägenhet med sin lukt och inte minst sin attraktionskraft på asätare. Exempelvis är fynd av ben från mus och vattensork inte

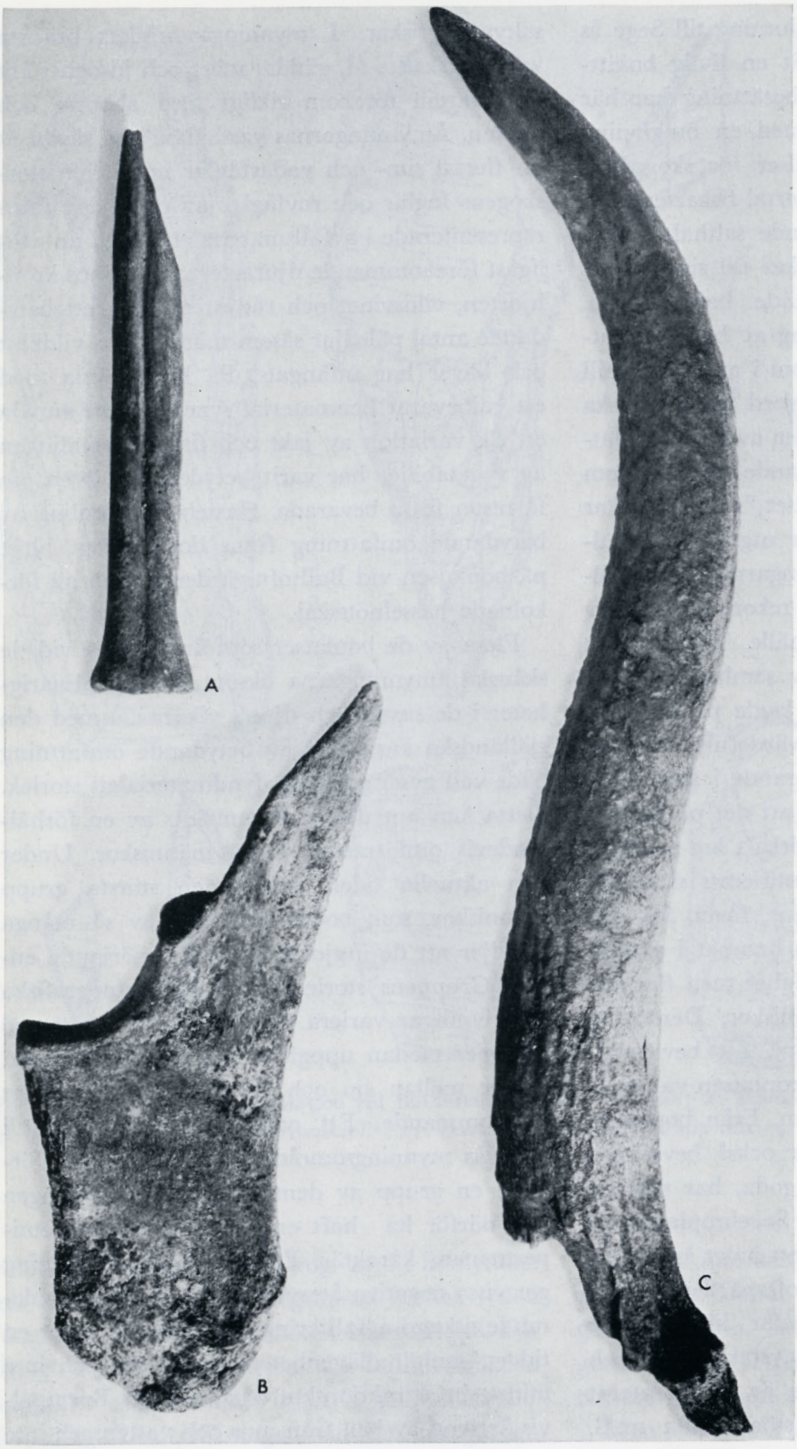

Fig. 7. Ben- och hornredskap från boplatsen vid Bulltoftagården; A: benspets; B: huggkniv av ben och C: tryckstock av kronhjortshorn.

ovanliga bland benfynden liksom gnagmärken från dessa. Därtill kan problem efter en tid ha uppstått beträffande tillgången på bränsle. Detta kan ha medfört att man efter en bosättning som kanske omfattade några år, flyttade till en annan plats inom åmynningen för att efter ytterligare ett antal år återkomma till den tidigare platsen. Den nästan permanenta bosättningsformen inom ett område med rik tillgång på animalisk och vegetabilisk föda indiceras också av några belägg för gravfält i anslutning till boplatserna. Vid Segebro undersöktes, högst uppe på lägerytan, tre gropar som såväl i form som fyllning skilde sig från övriga nedgrävningar. Genom nya utgrävningar på den tidigare omtalade Skateholmsboplatsen, där ett 20-tal gravar undersökts, styrkes misstankarna om att de tre nedgrävningarna i Segebro verkligen har varit gravar där spåren efter de gravlagda försvunnit på grund av en dålig bevaringsmiljö för ben högst upp på lägerytan.

Hur bebyggelsen varit utformad inom boplatsen har vi först under de senaste åren fått en viss inblick i. I de fall där kulturlagret tillkommit under en havsnivåhöjning visar det sig att den äldsta lägerytan är belägen längst ned på strandsluttningen varefter lägret flyttats högre och högre upp men hela tiden i direkt anslutning till strandlinjen. Varken på boplatsen vid Segebro eller vid Arlöv I har några säkra spår efter hyddkonstruktioner påträffats, vilket dock inte behöver betyda att den form av bostad som bör ha funnits har varit av mycket enkel konstruktion. Bland exempelvis Nordamerikas indianer förekom stora träkonstruktioner som inte heller lämnat några spår efter sig. På ett par platser — Saxtorp och Skateholm — finns dock spår efter hus med försänkt golv som varit mellan 5 och 11 meter långa. Spår efter stolpfärgningar och eldstäder antyder att dessa hyddor varit uppförda för att tåla vinterns påfrestningar. Varje boplats kan ha hyst några hyddor med varierande storlek beroende på om en eller ett par familjer bebodde dem. Placeringen av de eldstäder man funnit antyder att det förekommit boplatser där hyddorna låg i en rad utmed stranden liksom att de på andra boplatser uppförts i en klunga.

Den rika tillgången på föda till trots så synes det ha förekommit vissa förflyttningar under årscykeln. Detta framgår av fynd från Sege ås vattenområde där boplatser av ungefär samma ålder som boplatsen vid Bulltoftagården påträffats inom Börringeområdet. Hur denna förflyttning av bosättning kan ha varit utformad ger resultaten från en fyndplats i mellersta Skåne besked om. Boplatsen Ageröd V, belägen i Ageröds mosse, som en gång utgjort en grund del av Ringsjön, har varit föremål för undersökning både under 1940-talet och 1970-talet. Den var bebodd under samma tid som boplatsen vid Bulltoftagården. Omfattningen av denna fyndplats visar att den använts av en grupp mindre än den självförsörjande enheten — kanske ett par tre familjer. Därtill pekar mycket på att platsen endast utnyttjats under kortare delar av året och då främst under september och oktober månad. En sådan snäv säsongsbegränsning har erhållits vid granskningen av tillväxtmönstret på den stora mängden fiskfjäll och av de huggna stammarnas och grenarnas årsringar samt förekomst av ett stort antal skal från hasselnötter och sjönötter. Förutom insamlingen av nötter har man jagat kronhjort och älg. Jakten på vildsvin och rådjur har däremot varit av mindre omfattning.

På höstens inlandsläger har aktiviteterna begränsats till att samla näringsrika nötter för vintern och till jakt på några få skogsdjur. De kända boplatserna i Börringeområdet kan ha använts på samma sätt. Avståndet vattenvägen mellan Börringesjön och Sege ås mynning uppgår till drygt 50 km, en sträcka som kan ha avverkats på ett par dagar. Med undantag för

ett par månaders vistelse i inlandet under hösten och sporadiska besök under våren så har man under övriga delar av året uppehållit sig runt åmynningen. Att boplatsen vid Bulltoftagården varit använd under vinterhalvåret finns det ett par indikationer för. En hornstam från kronhjort med tillhörande parti av överskallen ingår i materialet. Av rosenkransens utformning framgår att hornet varit fullt utvuxet. Kronhjortens hornkrona är fullt utvecklad i augusti månad och fälls på senvintern. Fällhorn finns också belagt från Bulltoftagården men att dessa togs tillvara på våren och sedan användes under hela året finns det åtskilliga exempel på, varför fällhorn inte kan anses säsongsindicerade. Det är däremot indentifieringen av storlom bland de för övrigt starkt skadade fågelbenen. Storlommen häckar inte i Skåne och det är ännu mindre troligt att den häckade här under den aktuella tiden då klimatet var något varmare än i dag. Därför har storlommen nedlagts vid fågeljakten i samband med flyttningen på våren eller hösten då den endast sparsamt övervintrar på våra breddgrader.

Sammanfattningsvis har backen vid Bulltoftagården använts under två i tid skilda tillfällen. Det första, av mera kortvarig art, har inträffat omkring 7000 f. Kr. då strandlinjen var belägen några kilometer längre ut än i dag. Den andra bosättningsperioden infaller omkring 5600 f. Kr. då platsen genom flera havsnivåhöjningar kom att ligga i direkt anslutning till kusten. Platsen har bebotts av ett femtiotal människor som med undantag för kortare uppehåll tillbringat året i anslutning till Sege ås mynning. Boplatsen vid Bulltoftagården var en av flera platser i Sege ås deltaområde vilken användes som läger men som efter en tid helt översköljdes vid en havsnivåhöjning.

REFERENSLITTERATUR

Albrethsen, S. E. & Brinch Petersen, E. 1977. Excavation of a Mesolithic Cemetery at Vedbæk, Denmark. *Acta Archaeologica*. Vol. XLVII. Copenhagen.

Aaris-Sørensen, K. 1980. Atlantic fish, reptile and bird remains from the Mesolithic settlement at Vedbæk, North Zealand. *Videnskaplige Meddelelser fra dansk naturhistorisk Forening* 1980. København.

Digerfeldt, G. 1975. A standard profile for Littorina transgressions in Western Skåne, South Sweden. *Boreas*. Vol. 4. Oslo.

Larsson, L. 1975. A Contribution to the Knowledge of Mesolithic Huts in Southern Scandinavia. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1973—1974. Lund.

Larsson, L. 1980. Stenåldersjägarnas boplats och gravar vid Skateholm. *Limhamniana* 1980. Malmö.

Larsson, L. 1981. En 7000-årig sydkustboplats. Nytt om gammalt från Skateholm. *Limhamniana* 1981. Malmö.

Larsson, L. 1981. Hasselnötsinsamling, ålfiske och kronhjortsjakt. Ett centralskånskt höstläger för 8000 år sedan. *Ale* 1981:2. Lund.

Larsson, L. Segebro. En tidigatlantisk boplats vid Sege ås mynning. *Malmöfynd* 4. Malmö. I tryck.

Lepiksaar, J. 1982. Djurrester från den tidigatlantiska boplatsen vid Segebro nära Malmö i Skåne (Sydsverige). I Larsson, L. Segebro. En tidigatlantisk boplats vid Sege ås mynning. *Malmöfynd* 4. Malmö.

Mörner, N.-A. 1969. The Late Quaternary History of the Kattegatt Sea and the Swedish West Coast. *Sveriges Geologiska Undersökning*, Ser. C, Nr 640. Stockholm.

Salomonsson, B. 1971. Malmötraktens förhistoria. I Bjurling, O. ed. *Malmö Stads Historia* I. Malmö.

Vang Petersen, P. 1979. Atlantiske bopladsfund fra Nordøstsjælland og Skåne. *Dateringsproblemer*. Duplicat. København.

Varudistribution då

Den generation av Malmöbor, som vuxit upp efter sista världskriget har inte upplevt hästen och hästskjutsarna som ett inslag i stadsbilden. Efter sista världskriget försvann hästen som transportmedel mer och mer men hästtransporterna i innerstaden fortsatte en bit in på 1950-talet av det skälet att hästskjutsarna var mycket lättmanövrerade och hade bra framkomlighet på smala gator, små gårdar och i trånga portar. Då småbutikernas antal var stort, behövdes ett ordentligt distributionsnät för leveranser av mjölk, bröd, öl, fläsk och andra dagligvaror och dagliga leveranser var nödvändiga före kyl- och frysteknikens genombrott. — Som en påminnelse från de hästdragna transporternas tid återges här några bilder hämtade från en stor tavla med liknande fotografier av Malmö Varuutkörares fackförening, avd. 3. Bilderna är från 1910 eller något senare. Tavlan finns nu hos Handelsanställdas Förbund.

RYBERGS KAFFE

TEL. 437-533
№1

A. B. SWEDBERG
BAGERIER

Bildkommentarer

Sid. 37
Engelska Svinslagteriets vagn har stannat till för fotografering på en lerig utkantsväg.

Sid. 38
Den eleganta vagnen från Rybergs Kaffe på sin runda någonstans på Fridhem eller på Rönneholmsvägen.

Sid. 38
Tvåspännaren med mjölkkannor från Malmö Mjölksteriliserings AB har stannat till vid Folkets Hus på Skolgatan för fotografering. Vagnen har nr 1. Skylten i porten hänvisar till Arbetarnas Bibliotek och Läslokal.

Sid. 39
Bryggarvagnen har ställts upp framför Folkets Park-ingången på Parkgatan. Remmarna som hänger ned på hästens sida är "hillorna" eller "hällan", som slogs om hästens framben och fungerade som den tidens "parkeringsbroms". Vagnen med pilsner, lager och mineralvatten tillhör Mattsonska Bryggeri AB.

Sid. 39
En av brödskjutsarna från AB Swedbergs Bagerier, vars byggnader i hörnet St. Trädgårdsgatan—Grönegatan snart kommer att rivas. Kanske står vagnen ute på Nya Sofielund.

Sid. 40
En anonym "drickavagn" har stannat till, troligen utanför Föreningen Arbetarpartiets Skofabriks försäljningslokal med adress Spångatan 19 A. Drickan levererades i små trätunnor, som låg på flaket och under kuskbocken och hängde i kättingar under vagnen. Ekipagen av detta slag åstadkom nog ganska mycket buller, åtminstone då tunnorna var tomma.

Ödmjuk tjänare i historiens lustgård

Einar Bager 95 år

Av Kjell Å Modéer

I Malmö fornminnesförenings snart tre kvartsekel långa historia spelar Einar Bager en unik roll. Han var aktiv i föreningen redan under den kraftfulle Nils Djurklous ordförandetid på 1920-talet; han var med vid den omstrukturering av föreningens verksamhet som ägde rum på början av 1930-talet, då föreningen upphörde att vara fornminnesförening i bokstavlig mening och i stället tog som sin primära uppgift att sprida kunskap om Malmö historia. Det var, för oss som i dag sitter med facit i hand, helt naturligt att han var den förste redaktören för Malmö fornminnesförenings årsskrift, som i sin nya skepnad Elbogen i år utkommer med sin femtionde årgång.

Fornminnesföreningens publikationer, årsskriften och Elbogen, har också i ett halvt sekel varit Einar Bagers främsta forum när det gällt att publicera alla de bidrag till Malmö kulturhistoria, som han författat. Hela hans produktion grundar sig på nitiska och framgångsrika forskningar rörande hemstadens historia. Han har också under en följd av år följt det inre arbetet med årsskriften som ledamot av skriftens redaktionsutskott.

Einar Bager har för sitt populära och intresseväckande författarskap i fornminnesföreningens stadigt växande medlemskader funnit en tacksam publik. Läsekretsens gensvar har inte heller saknats. Vid två tillfällen har festskrifter utkommit till hans ära. Till 60-årsdagen 1947 utkom *"Med penna och ritstift"* och till 90-årsdagen 1977 utgavs *"Strövtåg i tid och rum"*, båda

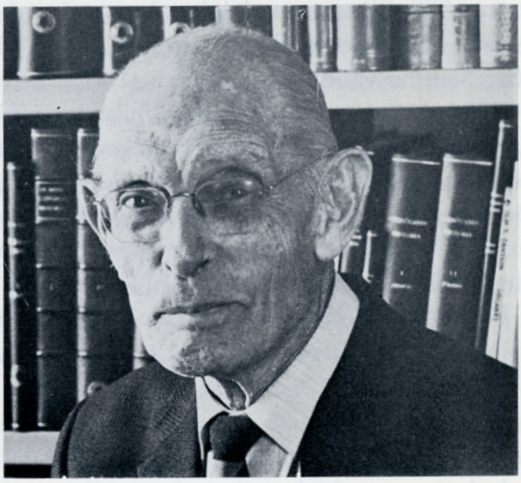

samlingar med kulturhistoriska uppsatser av Einar Bagers egen hand. Till 85-årsdagen sammanställdes en bibliografi upptagande 211 nummer, som, mänskligt att döma, skulle upptaga merparten av festföremålets produktion.

Under det senaste decenniet har Einar Bager emellertid målmedvetet arbetat på att vederlägga detta påstående. Han har utgivit två omfattande källeditioner *"Malmø Skifter, Bofortegnelser 1546—1559"* och *"Købmandsregnskaber 1537—1559"* (1978) i Selskabets for udgivelse af Kilder til Dansk Historie skriftserie.

Dessa utgåvor med material hämtat från Stadsarkivet i Malmö kompletterades för något år sedan med *"Bygge av vrakbräder. Återanvända papper i Malmö bouppteckningar"* (1981) som presenterade ett handskriftsmaterial, som Einar Bager är nära nog ensam om att kunna tyda. Till denna imponerande editionsverksamhet har han fogat ett större antal artiklar och uppsatser, som författats i en till synes aldrig sinande ström. Till Elbogens redaktion har under det senaste året inkommit inte mindre än åtta bidrag, som nu väntar på publicering.

För att markera ytterligare en milstolpe i Einar Bagers och Fornminnesföreningens gemensamma historia, såväl författarens 95-årsdag som årsskriftens 50-åriga historia, har Elbogens redaktion beslutat samla dessa uppsatser i ett särskilt häfte av Elbogen.

Föreliggande häfte är ett tecken på den mångåriga vänskap som råder mellan Einar Bager och Fornminnesföreningen samt för den hängivenhet och respekt vi alla känner för hans forskningsinsatser. I sin forskarroll har han alltid visat en ödmjukhet inför de uppgifter han tagit på sig. Med generositet och öppenhet har han i sina forskningsuppgifter delat med sig av vunna resultat till sina vänner och kolleger. För honom har denna umgängesform aldrig varit en dygd utan ett nöje. Har han på något sätt kunnat lämna något bidrag till att föra den malmöhistoriska forskningen framåt har han alltid gjort det med glädje. I detta avseende har han varit föredömlig.

Malmö fornminnesförenings styrelse vill således som ett uttryck för vår tacksamhet för Einar Bagers fortlöpande insatser i föreningens hägn tillägna honom detta nummer av Elbogen — betecknande nog således samtidigt utformad som en gengåva: En bukett uppsatser av hans egen hand.

Dödsdansen i Malmö 1767

"Den vise Solon har, oupplyst av Guds ord, stadgat, det före döden är ingen lyckelig, eller som hans egna ord lyda: Nemo ante obitum beatus." Sedan vi hämtat oss från vår häpnad över, att den grekiske filosofen hade latin som modersmål, riktar vi vår uppmärksamhet på, vad som kunnat föranleda denna högtravande inledning. Vår uppgift underlättas inte av, att författaren omedelbart fortsätter med att citera en svensk skald, som klätt sina tankar i följande form: "den fattige ser sin föda borta vika, men mister långt mer". Nåja, det visar sig, att "dessa bägge sanningar, som av våra tidevarv bliva dageligen befästa", knappast har ens ett avlägset samband med den skildring de så pompöst inleder.

Tilldragelsen, som det här är fråga om, är i sig själv så otrolig, att den inte behöver några fanfarer för att tilldraga sig uppmärksamhet. Den synes snarare vara hämtad ur någon thriller än ur vördnadsvärda domböcker i stadsarkivets gömmor.

Våren 1767 härjades staden av tyfus, eller som sjukdomen då kallades, fläckfeber. Den 22 april stupade stadsfysikus Christian Fredrik Herbst på sin post och följande dag kom turen till hans broder, rådmannen Johan Henrik Herbst. Tre dagar senare blev det dubbelbegravning för de båda bröderna i S:t Petri kyrka.

Den frid, som plägar förknippas med det sista vilolägret, stördes dock snart av kringsurrande rykten. Rådmannen skulle fått med sig i kistan en del mystiska papper, som man velat dölja undan. När bokbindaren Måns Dela Rose, som var gift med rådmannens syster, hörde talas om detta, blev han fundersam, eftersom han kunde sätta ryktet i samband med ett och annat, som tidigare inträffat. Till slut begärde han gravöppning, som han dock motiverade med, att han därigenom ville "conservera sin salig svågers heder".

Om förspelet till de dramatiska händelser som följde, berättade Dela Rose, att han varit hemma hos rådmannen och haft honom i sin famn, när han avsomnade. "Kära svägerskans" sorg ökades ytterligare av, att det efter hennes jämmerliga klagan saknades pengar till begravningen. Efter något letande fann man dock i den avlidnes pulpet en stor bunt "ouppskurne och friska banco-transport-sedlar uti mindre och större sorter". Följden blev, såsom det något underligt formulerats, att "glädjen blev förökt i starkaste sorgen".

Så långt var allt gott och väl, men så lämnade änkan sin svåger några papper, som denne fann i hög grad beröra honom själv, ehuru rådmannen under sin livstid aldrig nämnt ett ord härom. En farbror till de tre Malmösyskonen, artilleriregementsfältskären Herbst, hade avlidit i Stockholm och 1756 reste de båda bröderna, doktorn och rådmannen, upp för att närvara vid skiftet. Boet visade dock mot förmodan en så ringa behållning, att änkan tvingades att bedeva boupptecknigen. Följande år träffades dock en uppgörelse, en "förening", i vilken Dela Roses hustru ej med ett ord nämndes, utan när-

Riddaren och döden. — Ur H. Holbeins dödsdanssvit "Imagines mortis" 1538.

mast "ansågs som död". Av ett annat papper trodde Dela Rose sig kunna utläsa, att i Riksens Ständers Banque skulle funnits ett tillgodohavande på ej mindre än 74.000 daler kopparmynt. En fullständig bouppteckning fanns också, men det var främst närmare uppgifter om det stora penningbeloppet, som Dela Rose trodde var att finna i rådmannens kista. Särskilt grämde det honom dock, att "kära svägerskan" lyckats övertala "hans oskyldiga maka att i sin menlösa godhet" stoppa ner hela bunten till brodern i kistan.

Hans begäran om gravöppning, som liksom alla hans inlagor formulerats av hans svåger, kommissarien Samuel Edler, åstadkom stor villervalla i sorgehuset. Änkan, "som i dag har ett sinne, i morgon ett annat och många rådgivare", lät i sin villrådighet sonen Emanuel, som just avlagt en juridisk examen, föra sin talan, men denne anförtrodde i sin tur allt författarskap till kommissarien Samuel Callerholm. Saken hade därigenom kommit i händerna på två herrar, som visade sig älska striden för stridens skull och gärna spetsade till sina spydigheter till ärekränkningens gräns.

Efter en tur hos Kungl. befallningshavanden hamnade Dela Roses begäran om gravöppning på rådsturättens bord för handläggning. Här konstaterades, att "hur sällsynt och nära nog orimmeligt" det än kunde förefalla, hade änkan själv medgivit, att en bunt papper lagts i död mans kista. Enligt hennes berättelse hade rådmannen på sitt yttersta avkrävt henne ett löfte att låta honom få med sig i graven några brev från hans tidigare på året avlidne son, komministern Erik Martin Herbst.

I sin harm hade hon en hel del att säga sin svåger, men denne påpekade, att hon inte behövde "larma och mullra" så mycket, det var ju hon själv och inte han, som satt fart på ryktena, som föranlett hans ingripande. Han hade aldrig vetat av "varken 74.000 daler kopparmynt, den vackra bankosedelbunten eller hört talas om någon advise i salig svågerns livstid, aldrig sett något skifte eller förening" förrän svägerskan visat honom allt detta. "Man får se uti konungars grifter, man får gå till ett benhus och beskåda förgängelsen, men har likväl av alla tiders historier icke kunnat inhämta, att papper på slika ställen finnas".

I motpartens inlaga, där Dela Roses hustru kallas för kona och Edler för gemen knekt, framhåller man också smittorisken vid en gravöppning. Men Dela Rose, som haft rådmannen i sin famn "i själva dödsögonblicket", fruktar ingenting lika litet, som de som klädde liket. Risken

motsades också av de äldre Medici, "som äro vanda att uppskära och trepanera lik", som legat länge i graven.

Ett par av magistratens medlemmar ansåg, att ovissheten om innehållet i papperen lättast skulle skingras genom en gravöppning, men flertalet föredrog att söka nå detta mål genom ytterligare undersökning, innan man grep till en så drastisk åtgärd. Av någon anledning ansågs kämnärsrätten bäst skickad för denna fortsättning.

Här började man med att höra sig för med salig rådmannens kolleger, som alla hade hört ett och annat av det, som ovan omtalats. Särskilt hade man intresserat sig för de mystiska 74.000 daler kopparmynt och rådman Engelander hade blivit så nyfiken, att han vid sista riksdagsbesöket "för ro skull" gått till banken och förhört sig, om regementsfältskären Herbst hade något kapital där innestående. Svaret hade blivit nekande.

Gördelmakaren Gottlob Hartman hade kort efter dödsfallet hört Dela Rose säga, "att nu sedan regementsfältskären Herbsts änka fått spörja, att bägge bröderna voro döda, kunde hon taga sig tillfälle att lyfta ett i banken, arvingarna tillhörigt, innestående kapital". Han visade honom också en "advise" på 74.000 daler kopparmynt och frågade, hur han skulle kunna använda den. Han hade talat härom även med flera andra.

Konstmålaren Håhl är känd som en rätt skicklig yrkesman och av hans vittnesmål framgår, att han ägt en för en utövare av de fria konsterna mindre vanlig tankereda. Han hade ombetts att låna ut sin vagn och sina hästar till "studenten" Emanuel och bokbindaren Dela Rose för en resa. Han hade erbjudit sig att själv följa med, men detta hade avböjts, eftersom man skulle köra ner till bokbindarens bror i Skanör, borgmästaren Leonard Dela Rose, för att visa honom några papper. Dessa hade Håhl

Formannen och döden. — Ur H. Holbeins dödsdanssvit "Imagines mortis" 1538.

också fått se och numrerar dem ordentligt 1, 2, 3, 4, ett skifte mellan regementsfältskärens arvingar, två brev, avisen av år 1757 om bancodepositions-sedeln och slutligen "en träffad förening mellan avlidne rådmannen och regementsfältskärens änka i Stockholm". En liten glimt av det lugnare förlopp, som föregått de hårda tagen. Men kanske var det just i Skanör, som dessa haft sin upprinnelse.

Eftersom det inte gick att utröna, vilka papper som följt med i graven, biföll rätten till slut Dela Roses begäran. En stor folkskara hade samlats i S:t Petri kyrka, när gravstenen lyftes undan och kistlocket skruvades loss. Och där

låg hos rådmannen, som vilat i kistan ett halvår och "ej var balsamerad", den pappersbunt, som hela striden rört sig om. Den upptogs och rökades av tillkallade herrar medici, varefter den fördes "till ett särskilt ställe i kyrkan". Där paketerades den och bands om, varefter den försågs med åtta sigill. Så fördes den till den avlidnes hem för att av vederbörande granskas. Det betonades, att man särskilt skulle ha ögonen på, om där fanns något, "litet eller stort" av det, som Dela Rose "efterforskat".

Något fynd blev det tydligen inte. I stället begärde änkan skadestånd för allt sitt lidande och man framhöll särskilt den vanheder, som skulle drabbat henne, om Dela Roses misstankar besannats. Men slaget möttes av ännu en parad. Edler låter Dela Rose svara, "att efter hans enfaldiga tanke ingen död brukar correspondense eller självskrivna papper, emedan — som han något gåtfullt fortsätter — David i den heliga skrift kallar graven helvete och sedan säger: Ho tackar dig i helvete?" Ja, där finns verkligen frågor att besvara i denna historia.

Slutpiruetten i denna danse macabre är i stil med övriga turer. Edler strängar på Måns Dela Roses vägnar sin lyra och kväder:

"Sove nu han tillsvidare i frid och ro,
men vi, som här på jorden bo,
skola alltid redo vara
att även hädan fara,
dock utan pappersbuntar i graven!"

Denna vackra gravsten, som återfinnes bredvid dopfunten i Krämarekapellet i S:t Petri kyrka, upptar på stenens mitt ett dödsdansmotiv. Benrangelsmannen piruetterar med timglas och kula i händerna framför en man med huvudbonad och dräkt från Luthers dagar. — Teckning av författaren.

Danzigermöbler

Att gå husesyn i Malmöhemmen på 15- och 1600-talen har vi rika tillfällen till tack vare ett överflödande rikt material i vårt stadsarkiv. Vi tittar in i småfolkets kyffen, i hantverkarnas verkstäder, i rikemännens praktfulla bostäder. Det är bouppteckningarna, som beredvilligt lånar ut nycklarna till alla dessa lokaler och låter oss vandra från rum till rum med ögonen på skaft. Intet blir bortglömt, även om någon gång en hop utslitna saker samlas under klumprubriken skrimmel-skrammel. Här finns föremål från alla områden för Malmöbornas verksamhet och vistande, en nära nog oöverskådlig samling.

Fastän målen för våra besök kan verka spännande nog, alltifrån borgmästarens palatsliknande stenbyggnad till det ruckel, där häxan bedrivit sina svartkonster, överraskas vi kanske efter en tid av en lätt gäspning, det hela är faktiskt rätt enformigt. Överallt följer rummen efter råd och lägenhet i ungefär samma ordning och i de rum, som användes till vardags, finner vi som regel samma möbler placerade på samma sätt. Vi tar ett raskt skutt över förstugan, som redovisas först senare, och dimper ner i stugan vid bordet. Så följer bänkarna, ibland en säng, skåpen, stolar, skrin, handklädeträn, hjorthuvuden, konterfej och annat, som man hava kan till prydnad. Någon gång även en kista, men dess funktion fylldes eljest av kistebänkarna. Beroende på ändamålet med värderingen kan ibland även panel och kakelugn förtecknas. Den senare armbågar sig då gärna in omedelbart efter de tyngre möblerna.

I angränsande kammare står gärna ett par sängar och flera kistor och när vi efter avslutad promenad på bottenplanet med bl. a. besök i kök och brygghus kommer upp på salen, finner vi sängar och kistor även här. Salen gör ofta i beskrivningarna ett rätt ödsligt intryck, beroende på att väggbänkarna såsom nagelfasta ej omnämnes. Den rymliga lokalen var också som gjord för att sätta undan saker på och gör därför ibland ett rätt skräpigt intryck.

Eftersom ändamålet med dessa förteckningar endast var att få fram värden att hopsummera och papperet dessutom var dyrt, har det varit en dygd hos skrivaren att fatta sig kort. En och annan har förvärvat sig mästerskap i konsten, för honom var ett bord ett bord och ett skåp ett skåp, de må ha varit enkla eller utstyrda. I början av 1600-talet drabbas vi av en sådan byskrivare, som dessutom synes ha ägt en järnhälsa, så att han ytterst sällan nödgas lämna uppdraget till en ställföreträdare. När det någon gång händer, kan hans eviga en kiste, en kiste, en kiste, i stället få denna form: i skorstenskammeret en stor, röd, beslagen kiste — 8 daler, en fyrekiste — 7 mark, en skibskiste — 6 mark, en fyrekiste — 6 mark, en fyrekiste — 2 daler, en dansker egekiste, indlagt — 4 daler. Här får vi, fastän det fortfarande är så korthugget, en känsla av, hur blickarna värderande vandrar från föremål till föremål.

Ett annat exempel. Vår ordsnåle byskrivare Hans Enevoldsen antecknar ett bord som "en skifve" och därmed basta. Mera generösa skri-

benter kan tala om, att det haft utdragsskivor eller stenskiva, att det varit försett med läddikor, lådor för mattyget, att foten varit "indbygd" eller "lugt" som en kista eller låda. Med ett ord, den nyckfulla formen för redovisning av samma föremål gör det omöjligt att i olika sammanhang draga statistiskt pålitliga slutsatser.

Det finns således inte en antydan till ett försök att i ord ge oss en bild av föremålen. I bästa fall kan vi på museer leta fram typexemplar, men alltför ofta rör det sig då om avvikande praktpjäser och ej om vardagsvara. I förteckningarnas slätstrukenhet finns det dock någon bestämningar, som kanske kan tolkas som stildrag. När saker betecknas som finska, ryska, norska, holländska, någon enstaka gång svenska, är det knappast ursprunget utan utformningen som åsyftas. Alla dessa byttor, korgar, handskar, skrin o. s. v. fanns ju också i inhemsk tillverkning. Något i deras skapnad har avvikit, som strax fallit värderingsmännen i ögonen. Och därmed är vi framme vid det undantag, som givit anledning till denna orientering.

Från den mängd föremål, som ingår i ett hem och som benämnes "slett och rett" efter sin funktion, skiljer sig en grupp, som särpräglats genom att i sin beteckning knytas till en stad. Allt ifrån vår tidigaste boupptecknin 1546 och fram till ett par årtionden in på 1700-talet anger 'dantziger" föremålens särart. Till att börja med växlar detta uttryck med benämningen "prysk", välkänd i förbindelserna pryskt öl, pryssing, prysk humle. Att man kan sätta likhetstecken mellan danziger och prysk är ju känt och ännu i mitt tysk-engelska lexikon 1716 förklaras Prüszing med Dantziger bier. I våra handlingar får danziger ofta formen "danscher", vilket icke bör förleda till funderingar på Danmark.

Det är framför allt bland de otaliga kistorna, som ett icke ringa antal, närmare bestämt 131, skiljer sig från mångfalden genom klassificeringen "dantziger" eller "prysk". I regel får vi inte veta mera, särarten är markerad. Någon gång kan vi dock leta oss något steg vidare. Vi slår följe med värderingsmännen och besiktigar i "stenhusstufven" i salig Jacob Hendriksen Kochs gård gl. nr 217 på hörnet av Öster- och Mäster Nilsgatorna en decemberdag 1651: — en gammel grön kiste — 6 daler, en udhuggen kiste — 10 daler, en dantziger kiste — 10 daler, en liden dantziger kiste — 3½ daler. Till vår fromma gifter änkan om sig med en slarver, Jep Truedsen, som småningom nödgas pantsätta icke blott familjens gravstenar i S:t Petri kyrka, utan även husets värdefullaste möbler. På ett håll är det: i stenhuset en dantziger kiste, indlagt i trae, på ett annat håll: i stenhuset en udskaaren dantziger kiste. Utom upplysningen, att en danzigerkista kunde vara såväl skulpterad som intarsiaarbete, visar dubbleringen, att bouppteckningens "udhuggen kiste" varit "dantziger", utan att detta omnämnts. För att skilja den från övriga kistor, räckte det med "udhuggen".

Ytterligare några gånger nämns "indlagde" och "udhuggne" danzigerkistor, vidare någon med järnbeslag, någon på fot, någon på fötter och en med lådor, läddikor. Några har varit vit- eller rödmålade, en t. o. m. färggrannt "braagig".

Danzigerkistan fanns i ett eller flera exemplar i alla förmögnare hem, men synes ha varit något av en statussymbol, som även folk i blygsammare förhållanden gärna ville skryta med.

Danziger-sängar och danziger-stolar finner man däremot endast hos samhällets översta skikt. En praktpjäs av det förra slaget — av värdet att döma — beskrives som "en dantziger eegeseng med himling". Troligen har väl de flesta, om inte alla, varit av den vid denna tid vanliga himmelsängstypen. Stolarna nämnes flera gånger som "höje dantziger bagstole" och

Himmelsäng från Søttrup. Nationalmuseet, Köpenhamn.

frammanar bilden av de pampiga, högryggade barockstolar, som senare blev så populära och som fortfarande ej så sällan pryder gamla hem. De nämnes några gånger parvis och vi låter gärna i tankarna de äkta makarna ta plats i dem framför spisen eller vid kakelugnen. Utom dessa ståtliga möbler omtalas även små danzigerstolar.

"Dantziger skrin, indlagt", visar åter intarsiaarbete, som tydligtvis på något sätt ingår i denna föremålsgrupp. Endast ett fåtal danzigerskrin har antecknats och kanske har de liksom "dantzigerbytter" och "dantzigerkurfve", som endast tillfälligt nämnes, genom sin ringhet oftast undgått etiketten "dantziger". En spinnrock, "en danscher hiulrock", hjälper oss kanske med svaret på, vad beteckningen innebär. Den har knappast avvikit från andra spinnrockar såsom vävredskap, där den stod i en förmögen borgares hem, alltså utan yrkessammanhang. Det måste ha varit något i själva utseendet, som vid första ögonkastet röjde, att den var "dantziger".

I "Borgerlige Hjem i Helsingør for 300 Aar siden" har Jörgen Olrig bidragit med åtskilligt på detta område, däribland även ett skåp och ett "cuntor", ett litet dokumentskåp. Underligt nog saknas "prysk" helt som beteckning.

Nationalmuseet i Köpenhamn har enligt vänligt meddelande från museiintendent Fritze Lindahl icke i sina samlingar någon möbel, som betecknas som "dantziger", och kunskapen på detta område uppges vara mycket begränsad. Uppgifterna från Malmö om danzigermöbler, skulpterade och med intarsia, har dock fört en himmelsäng från Søttrup med dessa båda särmärken i blickfältet såsom måhända just en "danzigerseng" och en liknande i Bergen följer då med av bara farten. Den framstående möbelkännaren Christian Waagepetersen har i sin 1980 utkomna "Danske møbler før 1848" efter utförlig redovisning kommit till slutsatsen, att det ej gått att klargöra begreppet. Ole Wenscher nämner i "Møbelkunsten" endast med ett frågetecken "et egetraeskab fra c:a 1700, Danzig".

Även för vår svenske möbelspecialist, museiintendent Jan von Gerber, har "dantziger" varit ett svårt problem. Han framhåller, att den torftiga inhemska produktionen medfört import från utlandet, däribland ett östligt tillflöde via Danzig av möbler med särskiljande typ, som föranlett benämningen "dantziger". Han tillägger, att han ytterligare undrat, "om inte ytmaterial, ytbehandling och färg på träslagen också gav vid handen, att det rörde som om dantzigertyp".

Lösningen på problemet tror jag mig till slut ha funnit i Sigurd Erixons "Möbler och heminredningar i svenska bygder". Ett par rikt skulpterade kistor från Skåne och södra Småland är försedda med plattyska inskrifter, en fingervisning, som knappast kan missförstås. Kistorna är utförda i ramverk med fyllningar i motsats till de av liggande bräder hopnaglade kistorna. Utgår man från konstruktionen med ramverk, kan fyllningarna formas på växlande sätt, som blott profilerade, som ornamenterade och som skulpterade. Från denna utgångspunkt skulle även en annan besvärlig fråga få sitt svar. Benämningarna "prysk" och "dantziger" sträcker sig från senmedeltiden över renässansen hela barocken ut, således över stilförändringar under nära 200 år. Om "dantziger" endast betecknar tillverkningsformen, ramverk med fyllningar, har varje tid fritt kunnat välja uttryck för sin stil.

Det är självklart, att "prysk" och "dantziger" till att börja med betecknade ursprungslandet och orten. De enda undantagen från dessa benämningars eljest fullständiga dominans bör tolkas på samma sätt. Åren 1568 och 1572 antecknas tre gamla kistor som "lubske". Liksom för att bemöta en invändning, att det kunde

röra sig om en felskrivning, har i två fall använts det eljest i myntsammanhang vanliga förkortningstecknet för "lübsk". Men frånvaron av uppgifter om möbler från den långa raden mäktiga Hansastäder styrker uppfattningen, att det varit tillverkningsformen och inte ursprunget, som uttryckts i "dantziger".

Det förefaller rimligt att räkna med, att många av de i bouppteckningarna som "udhuggne", "udskaarne", "skulpterade", "indlagde" betecknade möblerna lika gärna kunnat benämnas "dantziger". Det kan klart påvisas, att en skrivare kunnat föredraga den förra beteckningen, en annan den senare. Skulle denna hypotes hålla streck och konstruktionen ramverk med fyllningar godkännas som typisk för definitionen "dantziger", kan icke så få möbler på museer och slott samlas inom denna kategori.

”Valuter”

När magistraten samlats den 17 december 1760, började sammanträdet med att borgmästare Anton Borg lät en kortlapp gå runt bordet för att granskas av kollegerna. Kortet var ett slags numrerad skuldsedel på 6 5/8 öre, utfärdad av ”en mindre betydande person”. Det anmärkningsvärda var, att denne velat ”efterapa det manér, som stadens köpmän i brist av skiljemynt varit tvungna att tillgripa”. Stadsfiskalen ansåg det angeläget, att ett sådant gäckeri med stadens handelsmän beivrades, så mycket mer som personen ifråga uppehöll sig hos sin mor i hospitalet och ”förnötte sin tid med renskrivning, bettleri och eljest på ett nedrigt sätt”. Sedan denne hämtats till rådhuset, berättade han för den säkerligen smått förbryllade magistraten, att det var vice fiskalen Thraene, även i andra sammanhang känd som glad spefågel, som ”för ro skull” bett honom skriva ut fyra sådana sedlar och numrera den första med 99, vad de övriga fått för nummer hade han glömt. Fiskalen Thraene låg just då sjuk, men bekräftade, att det hela varit ett skämt och efter något knorrande synes magistraten ha funnit det bäst att låta det därvid bero. Som vi senare skall finna, hade ej heller något direkt olagligt ägt rum.

Bakgrunden till detta lilla skämt var allvarlig nog. Stadens äldsta hade på våren 1760 hos magistraten omtalat, att bristen på skiljemynt föranlett en del handlande såväl i Malmö som i andra skånska städer att utge sedlar på 16 à 24 öre silvermynt och begärde nu magistratens medverkan till att få denna nödsituation avhjälpt. Eftersom utställaren av sedlar förbundit sig att vid påfordran inlösa dem med kontanter, hade han endast vunnit den frist, som cirkulationstiden medförde, men problemet kvarstod olöst. Magistraten åtog sig ärendet, men först efter förnyade påstötningar anlände från kommerskollegium fram i juli fyra fjärdingar, vardera innehållande 300 daler i slantar. Vid fördelningen avstod emellertid handlandesocieteten, som främst drabbats av olägenheten, från alla anspråk, eftersom sändningen var löjligt otillräcklig. Därefter överlämnades två fjärdingar till hantverkaresocieteten och övriga två fördelades mellan bryggaresociteten och två fabrikörer Hegardt ”i anseende till deras många arbetare, som varje vecka skola avlönas”.

Stadens handelsmän fortsatte följaktligen att ersätta bristen på skiljemynt genom att skriva ut sedlar på småbelopp, ”valuter” såsom de gemenligen benämndes. Vår kännedom om bruket av dessa valuter, av vilka väl ingen bevarats till våra dagar, grundar sig främst på det missbruk, som denna betalningsform inbjöd till.

Tämligen oskyldigt är det fortfarande, när guldsmeden Samuel Klerck på våren 1762 söker förbättra sina notoriskt dåliga affärer genom att betala mindre utgifter med valuter i sitt namn på 8 öre stycket. Det påpekades strängt, att förfaringssättet endast fick brukas av ”de förmögnare bland borgerskapet”, varför Klerck ingalunda hade rätt att begagna sig av denna utväg.

När magistraten samlats den 11 september 1762, hade däremot handelsmannen Hans

Schultin ett betydligt allvarligare fall att anmäla. Han hade kommit över en tryckt valuta på 8 öre, på vilken hans namn förfalskats. Han påpekade ytterligare, att sedeln var av det tryck, som bryggarna använde och som "med vissa märken" skilde sig från handelsmännens valuter. Han förmodade därför, att någon bryggare varit vårdslös med sina blanketter, så att "vanartiga människor" kunnat lägga sig till med sådana och "medelst falsk ifyllning och underskrift" gjort dem gångbara. Bryggarnas ålderman tillsades därför att uppmana laget till större aktsamhet.

Redan en månad senare var det handelsmannen Forsmans tur att inkomma med klagomål. En förstadsbo hade i hans bod velat lämna en sedel med hans namn som betalning. Bodbetjänten hade förklarat, att den var falsk, och när Forsman själv granskat den, hade han sagt, att åbon fick hålla sig till den skälm, som han fått den av, varefter bodbetjänten överkorsat sedeln. Förstadsbon hade då i sin harm gått till torget och fastspikat sedeln på skampålen framför rådhuset "i den mening, att om en skälm skrivit den, så kunde det ock passa sig, att sedeln fastnade där". Tilltaget renderade honom 20 dalers böter och det hjälpte inte, att den stackars mannen kunde framvisa ytterligare två förfalskade valuter med bryggarna Malmviks och Stockmans namn.

När bokbindaren Måns Dela Rose i maj 1763 av handelsmannen Hans Mandorff vägrats inlösen av en 16 styvers valuta, som tydligtvis länge varit i bruk, eftersom den beskrives såsom "söndrig, smutsig och med annat papper underklistrad", yrkade han på, att den skulle inlösas, även om den var falsk. Så gjorde ju "Banquen", som inlöste såväl falska som oförfalskade bankosedlar. Det var orimligt att begära, att var och en skulle känna till utställarens namnteckning, i synnerhet som dessa valuter "i staden och på landet vandra än i en, än i annan hand, utan vidare reflexion än man ser på namnet och summan".

Samma historia blev det, när handelsmannen Carl Loman längre fram på året vägrade att inlösa ett par förfalskade valuter på 20 och 4 öre. Han menade, att om man ville säkerställa sig för förfalskningar, borde man visa sedlarna för Loman, medan man ännu kom ihåg, vem man fått dem av. Eftersom det nu rörde sig om ett så litet belopp, ville han dock gottgöra den löjtnant, som krävt honom. Denne ville dock som sin oförgripliga mening även få säga, "att snarare den, som håller sedelbanken borde kännas vid en sådan förfalskad sedel, än den som på god tro den emottager".

Hela denna trafik med valuter belyses bäst genom uppgifterna i en rättegång, som tog sin början den 15 november 1763. Stadsfiskal Gemzaeus hade då fått sig tillsänd en "köpmanssedel" av följande lydelse:

Uti Banco Sedlar infriar jag denna sedell med Sexton öre s:mt
S:a 16 / s:mt *Agneta Hegardt*

När denna sedel visats för fru Hegardt, hade hon förklarat den vara falsk. Hon hade också omtalat, att en skomakarelärgosse Sven Jacobson redan tidigare tagit sig orådet före att efterapa och skriva andra sedlar i hennes namn. Pojken, som blott var 16 år gammal, erkände, att han skrivit sedeln. I hans skrin påträffades ytterligare fem förfalskade valuter på växlande belopp, av vilka han dock blott ville vidkännas tre och "vid närmare efterseende" befanns det också, att de övriga hade annan handstil. Om dessa valuter berättade han, att hans mästare redan vid påsktiden nödgats utlösa dem hos fru Hegardt, varefter de legat i skrinet. Den nu företedda sedeln hade väl hela tiden varit ute i rörelsen.

Det lät nog så bestickande, men stadsfiskalen var ingalunda färdig med den unge mannen.

Faktor Bertrand hade liksom andra handelsmän låtit trycka valuter, men hade nödgats inlösa åtskilliga förfalskade sådana, där siffrorna utskurits och andra tryckta siffror påklistrats. Han hade nu med sig en på 24 öre s:mt och en på 14 öre s:mt. Nu ville det sig så, att han aldrig utgivit sedlar på dessa belopp, utan blott på 4, 6, 8, 12 och 16 öre. Bokstäverna Tjugofyra och Fjorton var klistrade på särskilda lappar, medan siffrorna tillökats med 2 och 1. Härav framgick, att det var 4-öres valuter, som förfalskats. Faktorn berättade också, att eftersom han fått "spaning att skomakaregossen haft denna odygden för sig", hade han kallat honom till sig och läxat upp honom, men eftersom han ännu var ett barn, hade han inte brytt sig vidare därom.

Pojken erkände nu, att han klippt bokstäverna ur en dansk visa, som låg i hans skrin. Det förefaller som om det snarare varit ur omslaget, som var ett tryckt inventarium över åtskilliga "lösöron". Han påstod sig ha tillverkat blott 4 à 5 sedlar, men Bertrand sade sig ha sönderrivit långt flera.

I samband med processen berättade en krögare, hur Sven tillsammans med en annan gosse kommit till hans krog och begärt var sin sup brännvin. När krögarn kom med glasen, lämnade Sven honom en 24 öres valut med orden: se på sedeln! Krögarn granskade den och lämnade så tillbaka en valut på 20 öre, suparna kostade således 4 öre. Just som pojkarna gått, tog sig en annan kund en titt på sedeln och fann, att den var förfalskad. Pojkarna kallades tillbaka och Sven lämnade omedelbart tillbaka den valut på 20 öre, som han nyss mottagit, jämte ännu en valut på fyra öre. Sedeln, som han lämnat som betalning, påstod han sig ha fått i en krog på Östra Förstaden och när krögaren nästa dag visade den för fru Hegardt, som således stod som utställare, förklarade hon, att den var falsk. Episoden ger en bild av, hur

I brist på reda pengar tillgreps stundom underliga betalningsmedel. Här spelar Cornelius Hansen bort 81 sockertoppar.

valuterna vid denna tid undanträngt andra skiljemynt.

För handelsmän med besvärliga ekonomiska förhållanden var det givetvis frestande att skaffa sig andrum genom att tillgripa den enkla metoden att utskriva valuter. När därför den en gång förmögne handlanden Per Riber fått höra, att en och annan vägrat taga emot hans valuter, skyndade han att räkna samman sina utlöpande valuter, som efter hans annotationer uppgick till 857 daler 16 öre s:mt och begärde på magistratens sammanträde den 17 november 1763, att detta belopp skulle intecknas i hans fasta egendom. Han uppgav, att han just var i begrepp att indraga så många valuter han kunde för att återställa sin kredit.

Det var lättare sagt än gjort. När Per Riber en vecka senare hotades med bysättning, för-

klarade han, att det var honom omöjligt att i sådan hast skaffa fram pengar, eftersom han just i dessa dagar företagit sig att infria alla sina "småsedlar eller i brist av skiljemynt utgivne så kallade valuter till undvikande av misskredit i sin handel och näring, varom till hans nackdel ett och annat tal i staden kringlupit".

Även om Per Ribers föresats varit god, har det brustit i hans förmåga. När han följande år avlidit och hans bo gått i konkurs, uppgick summan på valuter fortfarande till 800 daler, fördelade på 17 fordringsägare. Det ringa talet på de senare synes tyda på, att några av hans affärsvänner sökt hjälpa honom genom att inlösa hans valuter. Den största fordringen i detta "myntslag", 342 daler, hade brodern Abraham Riber, som väl gjort ett fåfängt försök att hålla skeppet flytande. Tidigare på året hade de båda bröderna sökt lösa problemet på så sätt, att Per Riber överlåtit all sin egendom i löst och fast på brodern, så att han själv icke ägt mer än "en kolt, den han står uti". Bröderna hade dock snart insett, att denna utväg var något riskabel, och hade låtit köpet gå tillbaka.

När borgenärerna i den Riberska konkursen bland sina fordringar hade valuter, återlämnades dessa till innehavaren, sedan de först stämpelbelagts eller som det heter "efter behörig Chartas erläggande". Innebörden av detta är ingalunda, att valuten därigenom godkänts som fullvärdigt betalningsmedel, utan man har endast följt kravet på att till rätten inlämnade handlingar skulle avfattas på eller inläggas i stämplat papper.

Ännu en medlem av den Riberska släkten är aktuell i detta sammanhang. Jöran Riber, förmögen genom såväl arv som gifte, var en av stadens ledande affärsmän. En stor del av sina tillgångar hade han placerat i ett nyanlagt oljeslageri vid Östergatan, ett företag som av magistraten betecknades såsom "heder- och berömvärt". När han i sina bästa år avled sommaren 1763, ansågs boet välbärgat och äldsta dotterns trolovade, handlanden Hans Forsman, skyndade att genom vigsel förvärva den ställning, som berättigade honom att övertaga förvaltningen. Den ekonomiska kris, som nu drabbade näringslivet, fick dock även här förödande verkningar. Oljeslageriet, som värderats till 17.000 daler, nödgades man till slut sälja för endast 2.370 daler och andra tillgångar rönte liknande öde. Läget förbättrades icke av, att Forsman optimistiskt börjat sin förvaltning med att betala en del av boets skulder. En av hans första åtgärder var att inlösa Jöran Ribers valuter till ett belopp av 1.125 daler s:mt.

Om det tillägges, att under 1760-talets tidigare år i ett par boupptecknigar bland tillgångarna upptages småbelopp i valuter, som här kallas "köpmanssedlar", torde allt på detta område redovisats.

Trots alla motigheter nödgades man på sina håll fortsätta med att utgiva valuter. Det ursprungliga problemet, bristen på skiljemynt, var ju fortfarande olöst. När därför stadens äldsta den 9 mars 1767 hos magistraten anmälde, att de så kallade valuterna blivit allt mera sällsynta och efter den 1 maj ej fick "vara gängse", begärde de samtidigt, att en hemställan skulle riktas till Konungens befallningshavande om anskaffande av skiljemynt. Nu med bättre resultat, ty en månad senare var hittransporten från Stockholm med ett av Gustaf Hegardts fartyg aktuell.

Ett avsnitt av en tjänstepigas historia

Upstairs and downstairs, serien som tragglade sig fram i vår TV under många år, visade herrskapsfolk och tjänare inom sina zoner med kontakter efter strängt upplinjerade normer. Här gällde det samhällets översta skikt, men förhållandet var detsamma även långt ner i de små formaten. Något förnedrande behövde inte vidlåda en sådan gränsdragning och från min egen barndom minns jag, att några av våra bästa vänner fanns bland tjänstefolket. Därför reagerade vi småttingar starkt mot, att en äldre släkting envisades med att omnämna sina anställda som pigor, ett uttryck som vi tyckte var nedsättande.

Det är utan vidare klart, att i alla tider arbetsfördelningen på olika områden, hem, handel, sjöfart o. s. v. framtvingat en sådan gränsdragning. Frågan här gäller, om den gängse uppfattningen av husbondens ställning till tjänaren i äldre tid verkligen håller streck. Oftast skildras den som ett egoistiskt utnyttjande av arbetskraften på gränsen till slaveri. Men var det verkligen så i gemen? Uppgifterna i boupp-teckningen efter en piga, som varit i guldsmedens i Malmö, Jonas Jonasens tjänst och avled 1653, har gjort mig fundersam.

I regel har väl avlidna drängars och pigors tillhörigheter fått täcka kostnaderna för begravningen, om de ens har räckt så långt. Att öka kostnaderna genom en boupp-teckning, skulle vara meningslöst. I vårt fall har en släkting till pigan fått för sig, att husbonden visat otillbörlig snålhet t. o. m. vid begravningen och därför räknat med, att ett överskott skulle framkomma vid en boupp-teckning. För att värja sig mot beskyllningen har så Jonas Guldsmed i detalj redovisat varje utgift, som den avlidna pigan åsamkat honom.

Den 5 november 1653 infann sig byfogden och byskrivaren i sällskap med värderingsmannen, skräddaren Niels Fissing, hos Jonas Guldsmed för boupp-teckning. Den avlidna pigan Kirstine Börgesdatters tillhörigheter förevisades och värderades. Det var så gott som uteslutande, vad hon gått och stått i, allt förvarat i hennes kista. Av kontanter fanns det två söslingar till ett sammanlagt värde av en skilling, så mycket mindre kunde det knappast vara. Det hela uppskattades dock till hela 25 daler och 2 mark, men nära hälften av beloppet, 12 daler, härrörde från en fin enfärgad "Fiffskafftis"-tröja och kjol, som Kirstine väl använt vid kyrkobesök och högtidligare tillfällen. Till vardags hade hon uppträtt mera färggrann i sina vanliga kläder, grön eller röd kjol, bruna strumpor och skor med gröna snören. Som huvudbonad hade hon haft att välja mellan ett par snörehättor och en sammetshuva. Ett snörliv, ett livstycke, ett lintyg, två förkläden och ett par trådvantar, det mesta gammalt och slitet; därmed är Kirstines garderob redovisad. Återstår 4 "boller", som med någon tvekan tolkas som fingerborgar och kunde tyda på skicklighet i syarbete. Till allt detta lades så två daler, som Kirstine tjänat in på sin lön från påsken till S:t Laurentii dag, den 10 augusti, då hon insjuknade.

Husbönder och tjänstefolk i 1600-talets Malmö. Här utanför Terning Hansens gård vid Skomakaregatan. — Detalj av teckning av författaren.

Så följer Jonas Guldsmeds berättelse om, vad han kostat på sin piga, sedan han stadde henne vid påsktiden. Det var tydligtvis sina gamla brokiga kläder, hon kommit i, men nu skulle hon piffa upp sig. Det första hon gjorde, var nämligen att låna tre mark av sin husbonde och så bar det iväg till klädeshandlaren Johan Mohrbeck, som hade sin bod på Östergatan på den tomt, där Sydsvenskan senare under 85 år skulle ha sitt hemvist. En hustru, som hon var bekant med, följde med som rådgiverska vid inköpet av tyget till den fina klädningen. Hon har kanske kunnat sy den själv liksom det är möjligt, att hon vävt några alnar blårgarnslärft, som hon lämnat guldsmedens hustru i avbetalning på sin skuld.

Det blev inte många tillfällen att gå finklädd. När hon på sommarn insjuknat, blev hon snart så dålig, att man måste vaka hos henne dag och natt. Först vände sig guldsmeden då till yrkeskvinnan på området, Karen Vaage-kone, som passade henne i två dygn. Därefter ryckte Lutze in under sex dygn och slutligen Anne under två. Ljus fick brinna nätterna i ände och alla vakekvinnorna fick givetvis öl och mat. Patienten sökte man pigga upp med en diet, som förefaller vara väl genomtänkt: först och främst universalmedlet mot alla krämpor, brännvin, därjämte vin-valla, en blandning av vin och mjölk, ölost, rips d. v. s. vinbär och sirapsvin.

Men ingenting hjälpte och till slut insåg man, att det var tid att kalla dit prästen. En kvinna, Maren Christoffers, som hela tiden varit behjälplig på allt sätt, tvättade henne och gjorde henne fin, varefter hon med bistånd av en annan kvinna bar den sjuka från kammaren eller köket, där hon låg, in i stugan. Så gick hon och hämtade komministern, herr Hans Knudsen, som kom och gav Kirstine nattvarden i det högtidligt upplysta rummet. För besöket fick han 2 mark, väl den gängse ersättningen för förrättningen.

Kirstine bars så tillbaka till sin vanliga sängplats och när hon nästa gång fördes in i stugan, var det för att läggas i den kista, som guldsmeden anskaffat. Julius Klensmed hade försett den med fyra handgrepar, den skulle ju bäras till kyrkogården. Kirstine sveptes i ett lakan — och nu följer något rätt otroligt. Jonas Guldsmed bifogar till sin redovisning en remsa av detta lakan för att bevisa, att det varit idel lögn, när Kirstines släkting Sidsel Bysvends, lupit omkring och påstått, att han svept henne i en säck! Om han skurit remsan av svepningen eller något stycke blivit över, må vara osagt.

Ovanpå svepningen lades till slut ett stycke sammet och så var Kirstine beredd för sin sista färd. Bud sändes att hämta bärarna och att anmoda folk, som tidigare varskotts av "bedekvinnan", att deltaga i processionen. Denna skred så fram längs Västergatan, medan Gråbröderstornets klockor dånade, till kyrkogården vid hospitalet i nuv. Kungsparken. Vid den öppna graven väntade komministern herr Hendrik Cron, "som predikede over liket", och akten inramades av sång från "halve skolen", d. v. s. hälften av gosskören i latinskolan.

Efter dödsfallet hade Jonas Guldsmed genast sagt till sin lilla dotter att samla ihop alla Kirstines tillhörigheter och lägga dem i hennes kista, som därefter sattes in i spiskammaren, vars dörr reglades. Nyckeln förvarade så Jonas i sitt eget skåp.

Kistan stod så kvar här i väntan på att tvisten mellan guldsmeden och bysvennen Peder Poulsens ovannämnda hustru Sidsel skulle avgöras. Av handlingarna kan utläsas, att rätten till slut tillmötesgick hennes begäran om bouppteckning och det får vi vara tacksamma för.

Det är uppenbart, att Jonas Guldsmed ansåg sig med gott samvete kunna behålla, vad Kirstine lämnat efter sig, som ersättning för alla utgifter och allt besvär, han haft med henne. Med undantag av finklädningen var ju det mesta gammalt och slitet och fick ett värde i pengar först när det infördes i bouppteckningen. Mot dessa framräknade tillgångar kunde Jonas endast redovisa sina verkliga, kontanta utgifter, som han i möjligaste mån knöt till personnamn, så att varje post skulle kunna kontrolleras. Som resultat av detta något haltande förfarande framräknades till slut ett överskott på 7 daler och 10 skilling. I början av december kom Jonas överens med bysvennen, att denne kunde ta ut arvet i Kirstines kläder, eller om han föredrog kontanter, skulle han få dem före jul, förmodligen sedan några plagg avyttrats.

För att återvända till Kirstine och hennes historia vill måhända en och annan invända, att det måste röra sig om ett undantagsfall. Såtillvida är detta riktigt, som det nog är unikt, att en obetydlig missämja ger anledning till så ingående skildringar. Men vad beträffar omvårdnaden av den sjuka och omsorgen, att intet skulle försummas, för att hon med heder skulle komma i graven, talar intet för, att man avvikit från gängse mönster. Någon släktskap med husbondefolket förelåg ej. Hennes arvinge Sidseles make, bysvennen, stod långt nere på den sociala stegen, och någon släkt i övrigt saknades. Nej, Kirstine var av allt att döma en helt vanlig tjänstepiga och hennes historia skulle varit lika okänd som oräknade andras av hennes klass, om inte hennes släkting genom sin närighet och sitt bakdanteri tvingat Jonas Guldsmed till den ingående redovisning, som vi har att tacka för en vidgad syn på tjänstefolkets ställning.

Att det förekommit undantag från denna humana behandling av underlydande, därom finns det bevis nog i våra domböcker. Men här som i andra sammanhang kan man väl säga, att hälsan tiger still, och att ett sedvanligt vänskapligt förhållande mellan husbondefolk och tjänare ej givit anledning till omnämnande i de källor, som står oss till buds.

Konsten att göra pengar

Under 1600-talets senare hälft utspelas i Malmö en trilogi, vars dramer visserligen är helt särpräglade, men dock med enstaka trådar sammanvävda till ett bisarrt mönster. Gemensamt för de tre skådespelen är, att huvudrollerna innehas av falskmyntare.

Under det in i minsta detalj redovisade förhöret med falskmyntaren Hans Jacob von Mangert 1675 tillfrågades denne, hur han och hans kamrat, den från orten avvikne Mogens Olsen Loch kommit på idén att inrätta en privat myntverkstad. Han berättade då, att en gång, då han fått sig en tår för mycket till bästa och vilade ut sig vid bordet, började Mogens att med ett kritstycke på bordskivan rita upp ett redskap för mynttillverkning, som han sett i England. Under tiden pratade han i ett om en Hans von Dort och beklagade, att denne ej längre fanns i livet. Mangert undrade då, vad det var för märkvärdigt med den där Hans von Dort. Jo, Mogens kände honom, sedan han en gång fått göra en sigillstamp, ett pitzir till Mogens, men senare hade han råkat illa ut och fått sitta i fängelse. Men, fortsatte Mogens, hade jag varit här i staden den tiden, skulle han inte kommit i förtret, utan jag skulle väl skaffat honom dukaterna från handen.

Liksom Mogens Olsen, men av helt annan anledning, tycker vi nog lite synd om Hans von Dort. Mycket talar för, att det inte var ont uppsåt, utan olyckliga omständigheter, som drev honom in på brottets bana. Han hade tidigare verkat som guldarbetare i Stockholm, men hoppades väl på bättre lycka, när han med hustru och barn flyttade ner till Malmö. Tydligen har det varit trögt före i portgången och när så hustrun sommaren 1661 föll i barnsäng, saknades pengar för de nödvändigaste utgifterna. "I sin store nöd och trang" lät han då sin tjänstepiga gå ut i staden med en förfalskad dukat, som han hade i sin ägo, för att försöka växla den i småmynt. När detta utfallit lyckligt, följde efterhand ytterligare åtta sådana dukater efter, innan tilltaget upptäcktes. Dukaterna hade enligt hans berättelse präglats i Stockholm av ett par skojare, benämnda Fistulatorerna, som senare blivit avrättade i Danzig som falskmyntare. Själv hade han fått dukaterna i två omgångar av en fransman. De förfalskade mynten granskades nu av guldsmederna i Malmö, som fann dem vara av gott silver och värda 2 mark stycket.

Hans von Dort synes inte ha gjort något försök att bortförklara något, utan erkände allt och bad så ödmjukt om nåd och misskund, så att rättvisan inte skulle ha sin gång. Men det hjälpte inte. Eftersom han medvetet tagit befattning med falskt mynt, dömdes han efter jydska lagens 3 bok 65 kapitlet: Kongen hans haand, det är uttytt, hans hand skulle avhuggas.

Så långt är allt nattsvart för den stackars von Dort, men så börjar helt oväntat några ljusstrålar att bryta fram. Hans hustru hade med alla sina barn skyndat upp till Billesholm för att bönfalla generalguvernören greve Gustaf Otto Stenbock om, att hennes man måtte få behålla

handen. Hon kom i ett lyckligt ögonblick. Stenbock blev nog lite sur över, att domen inte underställts hans godkännande och uppmanade magistraten att snarast sända honom akten, "eftersom den kräfver vidare betänckiande och censur". Ingen exekution fick äga rum, innan han själv tagit del av handlingarna, men von Dort skulle stanna kvar i fängelset "och således förvarader, att han intet undkommer".

I sin iver att samlat bevis mot Hans von Dort hade magistraten hänvänt sig till kollegerna i Stockholm och undrat, om han "till äfventyrs" avvikit därifrån såsom misstänkt för falskmynteri. Svaret blev nog en besvikelse. Man hade förhört sig med guldsmedsämbetet som kunde intyga, att von Dort lämnat staden med dess och magistratens goda minne. "Han hade alltid som en ärlig man både mot en och annan levat, så att ingen på denna orten kan om honom bära misstankar att vara till en så grov gärning skyldig".

Stenbocks tydligt välvilliga inställning sträckte sig så långt, att sedan han tagit del av handlingarna, sände han dem vidare till Kongl. Majestät för slutligt avgörande. Och nådens sol lyste. Det hade dock blivit en lång fängelsevistelse för Hans von Dort, hela 131 dagar, och posten "bevakning, kost och järn" i stadsfogdens räkning för kostnaderna ger en dyster bild av den i bojor fjättrade fången.

Märkligt nog synes den friande domen ha varit så nådig, att von Dort även återfått medborgerligt anseende, ty ett par år senare stämde han Oluf Kellesmed, för att dennes hustru och sven sagt "nogen usömmelige ord" till hans lille son — vi vet precis, vad de sagt. Men Oluf bedyrade, att man inte skulle fästa sig vid, vad hans hustru sade, och själv visste han intet annat, "end som er erligt och sömmeligt", och därmed förliktes parterna. Det första dramat synes sålunda ha fått ett rätt lyckligt slut.

När vi återvänder till händelserna 1675, möter oss ett skådespel av helt andra dimensioner. På sätt och vis kan det kopplas samman med det långt större drama, som hade den olidliga spänningen mellan skåningarna och svenskarna, de nya herrarna, som ledmotiv. Innehavaren av den ena huvudrollen, Mogens Olsen Loch, tillhörde den lilla krets av patricier, som sedan generationer ställt och styrt i vår stad. I hans släkt vimlade det av borgmästare, rådmän och byfogdar. Somliga hade efter Roskildefreden mer eller mindre frivilligt tagit steget över Sundet och själv hade han under flera år uppehållit sig i Köpenhamn, sysselsatt med att smida aldrig

"Der Münzmeister" — Myntmästaren. Träsnitt ur J. Amman: Eygentliche Beschreibung aller Stände auff Erden, Frankfurt 1568.

realiserade planer. I ett brev från denna tid framför systern Kirstine Oluff Biörnsens en hälsning från brodern, rådmannen Fadder Loch, att denne kunde erbjuda honom en god tjänst, om han ville lova att inte "smelle paa de svenske". Det är knappast något tvivel om, att hans öde i hög grad formats av dessa yttre omständigheter.

Nu var han nog liksom brodern Fadder rätt förfallen och synes mest ha ägnat sig åt att supa och "dricka tobak". Hans bostad var den stora gård vid Södergatan, som då upptog sträckan mellan Per Weijersgatan och nuvarande Gustaf Adolfs torg, strax innanför Söderport. Gården ägdes av hans förmögna syster Kirstine Oluff Biörnsens, som själv bodde vid Lilla Torg i den gård, som vi numera kallar den Hedmanska, närmare bestämt i dess östra del. Till gården hörde också en liten trädgård med ett lusthus, där Mogens Olsen och hans vän kunde sitta halva dagen, sysselsatta med att "dricke öl oc tobak". Det är inte helt otroligt, att någon av den mångfald kritpipor, som nyligen i samlat fynd påträffats här, en gång fallit ur munnen på en av dryckesbröderna och gått i stycker. Stämplarna på några pipor passar precis in i tiden.

Mogens Olsens vän Hans Georg von Mangert uppgav sig ha kommit till Malmö för att lära Mogens Olsen latin och Kirstines son Nils Olsen franska. Som lärjungar i det senare språket kunde han även räkna husläraren hos burggreven Lars Broman och ingen mindre än själva rektorn vid latinskolan, magister Peder Sture, hos vilken han fick bo de första veckorna. Hans levnadsöden kunde förtjäna ett särskilt kapitel, men här skall endast nämnas, att han uppgav sig vara son till en adlig överstelöjtnant i svensk tjänst, hade tidigt blivit föräldralös, men omhändertagits av förmögna släktingar, fått en vårdad uppfostran, som avslutats med juridiska studier i Jena. Därefter hade han besökt många länder och bl. a. under ett års tid bott hos fältmarskalken Würtz i Köpenhamn. Hans uppgifter om, vad han vid olika tillfällen senare år sysslat med, tyder dock inte på större arbetslust. I Hamburg hade han några månader fördrivit tiden med att gå på börsen och annat sådant, under ett halvår i Holland hade han "sökt gott folks conversation". Man får intryck av en elegant, kanske nu lite sliten kavaljer, som hade lätt att komma i kontakt med folk.

När brottet väl uppdagats, vidtog en undersökning, som i detaljrikedom har få motstycken. Man gick metodiskt tillväga för att samla in så mycket material som möjligt, innan huvudstöten sattes in, och började med att grundligt förhöra Mogens Olsens bryggaresven Lars Turesen. Den detalj i en borgares verksamhet, som bryggningen utgjorde, hade Mogens Olsen i varje fall inte försummat. Lars Turesen hade fått vara med överallt, där en stark karl behövdes. Tillsammans med en soldat hade han rört till murbruk på gården och burit upp detta och tegelsten på vinden, där Mangert själv murat upp ugnen för blåsbälgen. Han hade följt med, när den tunga järnstången kördes till smeden i Tygelsjö. Här lånade Mangert papper, bläck och penna av prästen och ritade så upp, hur järnet skulle formas. Vid hemkomsten hjälpte Mangert honom att bära kistan med redskapet, tills man kom halvvägs i vallgraven, då en soldat mot två skilling ryckte in. En gång hade han frågat Mangert, vad murverket på vinden skulle användas till och fått till svar, att det skulle begagnas till svarvning och allehanda småsaker, eftersom Mangert var hemmastadd i guldsmedskonsten. Vad Mogens och Mangert samtalade om, visste han inte, eftersom han inte förstod tyska, men eljest företog de sig ingenting annat om dagarna än att de fördrev tiden med öl och tobak "och saadant ideligen och ind paa natten". Bryggaresvennen berättade allt troskyldigt och lite enfaldigt och är noga med att aldrig

glömma bort någon tvåskilling, som hjälpsamma soldater fått för sin möda.

Förhöret med Mangert går betydligt trögare, men småningom framväxer dock bilden av falskmyntareverkstaden, "som var muret paa loftet under taget, meget fordechtig och himmelig". Där var ugnen med den stora blåsbälgen och arbetsbänken, där var verkstaden i kammaren med "fyressen" eller smältugnen. Till allt hade Mangert en förklaring, ugnen i kammaren hade han haft att värma händerna vid, verkstaden hade han beställt för att sätta sina böcker på och så vidare. På samma sätt med allt redskap, valsarna och punsarna, järnstången med stål på ändan, saxen, polerjärnet och de "subtile" filarna. Om avtrycket av tvåskillingar i ett stycke bly, berättade han, att blyet blivit över, när de en gång stöpte kulor. Mogens hade då lagt en tvåskilling på blyet och slagit till, varefter han själv och Nils Olsen, som också var på kammaren, för ro skull gjort detsamma.

Fastän Mangert icke kunde överbevisas om att ha präglat mynt, ansåg dock rätten avsikten vara så uppenbar, att han dömdes att plikta och straffas efter jydska lagen, "som siger, att hvilken mand, som giör falskt, bör Kongen hans haand". Processen mot Mogens Olsen Loch uppsköts, eftersom han i brev från Bornholm meddelat, att han ämnade söka lejd för att kunna komma hem och försvara sin sak. Därmed går ridån ner för detta drama.

Under rättegången hade ett minst sagt besvärande vittnesmål avlagts av urmakaren Valentin Schadenhausen, som haft besök av de båda herrarna. Mangert hade då satt sig hos honom i verkstaden och fått fatt på ett stycke bösspipa, som urmakaren sågat av en musköt. Just något sådant ville han ha, men kortare och mycket hårt och glatt. Schadenhausen undrade då, om han skulle använda den som vals i en "pletmölle", eftersom han på sin tid gjort några sådana i Hamburg. Nej då, det skulle vara till ett "sönderligt instrument". Eftersom man inte kunde komma överens om betalningen, blev det ingenting av den gången.

När urmakaren några dagar senare skulle gå ut genom Söderport, stod Mogens Olsen i sin dörr. Han undrade, om urmakaren nu kommit på bättre tankar. Jo, det hade han ju, och så följde han med Mogens in i stugan. Om en stund kom Mangert in från köket och blandade sig i samtalet. Urmakaren kunde gott vara lite måttlig i sina anspråk, det skulle bli flera beställningar och nu behövde de också en skruv att draga till med. Urmakaren spetsade öronen och undrade: muligt det kand vere till ett möntvæsen? Det förnekade båda med en mun, det skulle vara till ett helt annat verk, som Mangert sett i Holland eller England. Det framgår

Ett vanligt, också i Den Jydske Lov förekommande, straff för falskmyntning var handavhuggning. Detta s. k. "speglande straff" åskådliggöres på denna detalj av Pieter Breugels "Iustitia" (1559). — Nationalmuseum.

Halshuggning var ett annat vanligt förekommande straff för falskmyntare. Denna avrättningsscen är hämtad ur Bambergische Halsgerichtsordnung 1507.

ej av referatet, om beställningen effektuerats, men troligen har väl Schadenhausen godtagit de lämnade uppgifterna.

Jämnt tjugo år senare, några julidagar 1695, var man flitigt sysselsatt med att på Stortorget framför rådhustrappan timra samman en schavott med en påle, vid vilken "falskmyntaren" skulle fjättras. På order från högsta ort skulle schavotten göras så hög, att alla bekvämt skulle kunna bevittna föreställningen. Och vem var det så, som skulle utsättas för denna nesliga behandling? Jo, ingen annan än vår urmakare från år 1675, Valentin Schadenhausen. Fingerfärdig som han var, hade han, när det blev knalt med pengarna, tillverkat några myntformar av lera och sökt konkurrera med Kungl. Myntverket. Eftersom hans pengar var av tenn, gick det i längden inte så bra, även om han lyckats utprångla förvånansvärt många småmynt.

Medan förhören pågick, fick nu Valentin sitta i den ruskiga fängelsekällaren under rådhuset. Att det dock inte saknats idylliska inslag under hans vistande här, framgår av en undersökning, som föranleddes av, att han vid ett tillfälle ej fanns på plats. Han påträffades småningom hemma hos en av stadstjänarna, där han intog sin måltid. Om det var regel, må vara osagt, men samma morgon hade han i varje fall i fängelset vid 6-tiden väckts av stadstjänarens hustru med en sup brännvin. Om dagarna fick han hämta frisk luft ute på rådhusgården och när vid ett tillfälle källaren skulle inspekteras, dröjde Josua Fistulator, senare adlad Stiernblad, och ännu en borgare kvar hos honom på gården och bjöd honom på ett glas vin. En annan gång hade han fått bege sig hem för att under ett par timmar sammanträffa med kyrkoherden, magister Rommel.

Detta glada fängelseliv, som synes hämtat ur operetten Läderlappen, fick nu som resultat av undersökningen ett brått slut. Om den två månader långa dystra fortsättningen vittnar hans klagoskrift till magistraten över "das abscheuliche gefängnis".

Det var således en redan hårt prövad man, som den 13 juli fördes upp på torget. Här fick han, med halsjärn fjättrad vid skampålen, och med sina "instrument" i handen två dagar under två timmar stå till allmänt åtlöje, varefter bödeln piskade ryggskinnet av honom.

Efter denna skymfliga höjdpunkt på sin Malmötid bar det för den stackars urmakaren raka vägen upp till Marstrand, den fruktade straffanstalten, dit framför allt livstidsfångar förvisades. I regel dras därmed ridån ner, men genom en lycklig tillfällighet hinner vi innan dess kasta en blick in på scenen. Anledningen är, att urmakaren vid sin ofrivilliga avfärd anförtrott omvårdnaden av sina ägodelar åt sin gamle vän, guldsmeden Daniel Falck. Till förteckningen på dessa tillhörigheter, som alltjämt förvaras i stadsarkivet, har fogats ett par från förvisningsorten till guldsmeden riktade brev.

Den bild av hans tillvaro däruppe, som tecknar sig i dessa brev, är helt förbluffande och svarar inte alls mot vedertagen uppfattning om förhållandena på en sådan straffort. Hans hustru hade fått följa med honom upp till Marstrand, hade hyrt ett litet hus där och försörjde sig med syarbete — hon hade tidigare i Malmö haft en syskola. Hos henne fick han vara om dagarna, medan han sysslade med sitt gamla yrke, urmakeriet, och nu höll på med att reparera det stora hjulet i kyrkans tornur. Nätterna skulle han dock tillbringa på "castellet". En bekant från Malmötiden, som då varit i fältmarskalkens tjänst, bodde inte så långt därifrån och hade visat sig som en trogen vän. Han rekommenderade Valentin på alla håll, "även hos överstinnan". Hittills hade han fått hjälpa sig fram med de verktyg, han kunnat låna på orten, men bad nu Falck att sända upp alla hans egna. Särskilt gärna ville han också få dit det halvfärdiga månadsuret, som han höll på med, när Malmövistelsen avbröts. Likaså konterfejen, som kunde tas ur ramarna och göras till en rulle. Om pengarna räckte till, kunde skepparen, som kom med brevet, få med sig tillbaka två tunnor korn- och havregryn, ett par sidor fläsk och en rulle tobak av den bästa sort Friedrich Muus saluförde. Om dottern Regina ville komma upp och hjälpa Mor med syarbetet, skulle hon nog inte behöva ångra sig. I varje fall skulle hon utom lite skor och kläder till vintern skicka upp de två tennskedarna, som Mor låtit göra. Framför allt skulle hon fordra tillbaka den skådepenning, som moster Katrine hade. Breven avslutas med tillönskan av tusen goda nätter till alla vännerna, främst till Friedrich Muus, han med tobaken.

Hur det än gått med hans drömmar om ökad trevnad däruppe, hade hans timglas redan efter något år runnit ut. Till förteckningen på de av Daniel Falck tillvaratagna ägodelarna fogades nu en lista på fordringsägarna. Som en kuriositet kan nämnas, att bland hans tillhörigheter nämnes såväl en kvinnfolksmuff med spetsar som en björnskinnsmuff. Ett år före katastrofen hade Schadenhausen kommit på kant med David Bager, den tredje i släktraden, rörande reparationen av dennes silverur. Schadenhausen begav sig i väg till dennes bostad hemma hos modern för att säga sin mening och det gjorde han så livligt, i synerhet sedan David duat honom, att han inför rätten måste bedyra, att han varken gripit till värja eller käpp, utan haft händerna i muffen — och det kunde väl ändå inte betraktas som ett hot till liv och lem, tillägger han spydigt. Vi vet alltså nu, att muffen var av björnskinn.

En påminnelse om hur minnesgod en och annan kan vara, när det gäller skandaler, får vi genom en episod 1705, tio år efter tragedien. Lars Jönsson låg på bordet i sin stuga vid Rundelsgatan i väntan på, att kvinnorna i rummet skulle bli färdiga med hans sista viloläger, den kista, av vars beklädnad med boj nu endast ringarna återstod. Då öppnades dörren och in stormade några skräddare. Med hälsningen: Gud välsigne Edert arbete, är det inte signat, skall jag signa det, sprang en av dem fram till kistan, satte sin fot mot den, så att den "tillrade omkring" och slet av ett stort stycke tyg. Med detta som banér avtågade så truppen. Vid förhöret om händelsen undrade rätten, om det var "falske myntarens hustru", som klädde kistan. Svaret låter nästan som en tillrättavisning: Jo, urmakarens hustru hade hjälpt till utan betalning — hon hade ju sitt hemvist i huset — men en av de andra hustrurna hade beklätt "det förnembsta" på kistan.

La comedia e finita. Men en liten epilog kan vara på sin plats. Vid sidan om de tragiska händelseförloppen har dessa skådespel då och då bjudit på glimtar av mänsklig medkänsla, som trotsat alla ståndsgränser. För och emot har växlat hur nyckfullt som helst, rättskänsla och medlidande har fört sin eviga kamp. Den vanliga skarpt upplinjerade bilden av motsatsförhållandena i världen får i varje fall i denna trilogi föga stöd.

KÄLLHÄNVISNINGAR:

Uppgifterna är i huvudsak hämtade från:

För Hans von Dort: rådhusrättens dombok 1663 juli och augusti, byfogdens räkenskaper 1663, bytingets dombok 1665 6/11.

För Mangert och Mogens Loch: bytingets dombok 1675 augusti.

För Valenting Schadenhausen: bouppteckning 1695 s. 1167 med innel. handl., rådsturättens och kämnärsrättens domböcker 1695, kämnärsrättens dombok 1705 20/6.

Schadenhausens levnadsöden som yrkesman har i en synnerligen läsvärd artikel skildrats av Janne Agri i "Bland yrkesmän i gamla tider".

Fynd av gravstenar i S:t Petri kyrkas sakristia

Ännu för ett par årtionden sedan var "Ohlssons hörna" nyckelordet för Södergatans möte med Stortorget. På 1630- och 1640-talen var "Michel Mogensens hiörne" motsvarande benämning på den diagonalt motsatta ändpunkten vid Fergestredet, nuv. Frans Suellsgatan. Detta strede bildade liksom en tratt för strömmen av vagnar och gående, som söderifrån sökte sig till hamnen, och Michel Mogensens krambod på sydvästra hörnet av nuv. Kramer kunde knappast haft ett bättre läge.

Med detta korta konstaterande skulle Michel Mogensens roll i Malmö historia varit slutspelad, om inte vid omändringen av sakristian i S:t Petri kyrka för några månader sedan den energiska granskaren av våra kyrkor Mait Molander genom en springa i golvet upptäckt underliggande gravstensfragment. Fortsatt undersökning beviljades och genom ett uppbrutet hål ålade sig museiarkeologen Sven Rosborn med sina 192 cm i strumplästen fram i det knappt trekvartsmeter höga utrymmet mellan nuvarande trägolv och det ursprungliga stengolvet. Som fyllning hade använts gravstensfragment, skelettdelar och murbrockor. Underst låg ett av takpapp skyddat, vällagt golv av med tegelstensramper omgivna gravstenar.

Förloppet har varit följande. Vid den stora kyrkorestaureringen i seklets början har domkyrkoarkitekt Theodor Wåhlin först avsett, att rummet skulle ligga i nivå med kyrkan i övrigt. På samma sätt som för koromgång och dopkapell har han till golvmaterial valt gravstenar, som tilldragit sig hans intresse. De nu påträffade stenarna har han hämtat från mittgången framför predikstolen, där Brunius placerat dem som underlag för sitt tegelgolv. Senare har planen ändrats, ett trägolv, vilande på balkar med stenstöttor, har lagts på högre nivå, sedan Wåhlin först, så gott det låtit sig göra, sökt skydda sina dyrgripar med pålagt papp.

Att ligga på magen och vid en ficklampas sken söka tolka gravskrifter, är knappast en önskedröm för en forskare. Småningom lyckades dock Rosborn ur mörkret i ljuset framdraga så många väsentliga uppgifter, att det gått att identifiera de två gravstenar, som legat inom räckhåll. Detta främst därför att Wåhlin i sin beskrivning av gravstenarna i S:t Petri kyrka särskilt uppehållit sig vid de stenar, som han ämnade hedra med förnäm placering i kyrkan. Däribland de båda nu påträffade, men tyvärr saknas den hänvisning, som eljest avslutar beskrivningen på de utvalda, "i koromgången", "i dopkapellet". Det är därför omöjligt att ens gissa sig till, vad som i övrigt döljer sig under sakristians trägolv.

Wåhlin, som tyvärr fick villervalla i samspelet mellan planritning, beskrivning och register och därför dubbelnumrerat båda stenarna, lämnar följande skildring av sina iakttagelser:

M = mittgången, första siffran registret, andra siffran planritning och beskrivning.

" M (109) 110 Michel Mogensen

Röd kalksten. I hörnen evangelistsymbolerna i ganska hög relief (bottnen djupt försänkt). Mellan dem följande randskrift:

"Under denne steen . . ." — På knä och med ficklampan i hand analyserar Einar Bager bildhuggaren Hendrike Kønikes gravsten i S:t Petri kyrkas liturgsakristia den 15 mars 1982. — Foto Scandia Photopress AB.

ANNO 1633 DEN 4 — OCTOB LOD ERLIG
MAND MICHEL MOGENS — K. BEKOSTE
DENNE — STEN OC HØR HANEM HANS
K. HVSTRVE — OC ARFVINGE TIL

De sista orden inskrifna med mindre stil tätt under slutet på föregående rad.

I inre fältet står:

VNDER DENNE STEEN
LIGGER BEGRAFVEN ERLIG
MAND WEDTZEL B.... SOM
HENSOFVEDE I HERREN
A° 1619 DEN 12 NOVEMB
GVD GIFVE HANNEM OC
OS ALLE EN GLEDELIG
OPSTANDELSE
ANNO 16 DØDE ERLIG
MAND MICHEL MOGENSEN
DEN OC LIGGER HER
VNDER BEGRAFVEN I HANS
ALDERS AAR
ANNO 16 DØDE ERLIG OC
GVDFRØCTIG QVINDE LV
DTZIE BENTZ DAATER
SOM LEFVED I ECTESKAB
MED WEDTZEL 5 AAR 8 DAGE
OC MED MICHEL
MOGENS ØN 13
AAR

Därunder och delvis in imellan de sista orden äro i ett cirkelrundt fält inskrifna tvänne sköldar. I den första står M.M. och ett bomärke, fullkomligt likt Claus Mortensens; i andra skölden står L.B.D. Fältet mellan bokstäfverna är blankt.

På ömse sidor om cirkelfältet, nära dess nedre kant äro inhuggna initialerna T T S — D J D N och numret 159.

Strax ofvan står ett annat nummer, som synes vara det senaste. Det är 186.

Stenens storlek 128×205 cm."

Wedtzel Blomme Kremmer, som således dog den 12 november 1619 och begrovs på kyrkogården den 20 i samma månad, var sedan 5 år och 8 dagar i ett barnlöst äktenskap förenad med Lucie (Ludtzie) Bentsdatter, dotter av rådmannen i Landskrona Bent Olsen. Hans närmaste anhöriga var en bror och en svåger i Hamburg, där han måhända hade sitt ursprung. Han synes ha hört till de ledsamt exemplariska borgare, som aldrig besvärar rätten med krav för obetalda fordringar eller klagomål på bråkstakar, och vi vet därför föga mer om honom än hans namn. Att hans minne blev bevarat på den gravsten, som fjorton år efter hans död anskaffades en månad före Lucies bortgång, kan kanske tolkas som ett gott betyg.

Hans änka Ludtzie har knappast dröjt mer än sorgeåret ut, förrän hon ånyo knöt hymens band, nu med Michel Mogensen, som därmed gör sitt inträde i stadens historia. Hade det tidigare kanske varit väl stilla och händelselöst hos Wedtzel, så blev det nu annat av. Åtta barn följde i rask takt, de båda sönerna enligt gammal sed uppkallade efter förre maken Wedtzel och morfar Bent. Michel Mogensens förvärv av gården på Stortorget gl. nr 334 tyder på en mycket god ekonomi och en sådan fordrades också för det honom anförtrodda, betungande uppdraget att som "hospitalsmester" ta hand om den stora anläggningen för sjuka och gamla i nuv. Kungsparken. Utan tvekan kan ett vanställt namn i det förnäma Knutsgillets matrikel 1634 tolkas som hans. Ännu när han 1636 tillskiftade sina sex kvarlevande barn 1.000 daler i arv efter modern, var han någorlunda välbärgad, men därefter bar det raskt neråt. Bottnen nåddes, när han 1642 dömdes att lämna ifrån sig sin gård för att klara av ett förmynderskap. Följande episod ger också anledning att förse

gravstenens beteckning "erlig mand" med ett litet frågetecken.

På våren 1641 stämdes han av byskrivaren Anders Svendsen, för att han sänt denne en räkning på 9 daler 3 mark, som Anders ej ville vidkännas. Kravet härrörde från 6 alnar "groffgrönt" — ett tygslag — som Anders hustru Margrete skulle köpt i Michels krambod av hans "tiener" Johan Wichgraff redan våren 1630, då hennes förre man Otte Persen ännu var i livet. Anders påpekade, att efter Ottes död hade alla fordringsägare från predikstolen anmanats att infinna sig med sina krav. Även Michel Mogensen hade då fått full betalning för vad han noterat från den 8 jan. 1624 till den 4 jan. 1631, vilket han med egen hand kvitterat. Michel envisades dock och framlämnade som bevis sin räkenskapsbok. Vid närmare granskning fann dock rätten, "att samme post om groffgrön med andet blech att were schreffuit end det, som offuen och under fantis antegnit". Låt oss tyda allt till det bästa och tänka oss, att "tieneren" gjort anteckningen med annat bläck.

Stenen kom senare i rådmannen Thomas Jydes ägo. Hans son Thomas Thomasson — okänd namngivare till S:t Thomasgatan — har därefter genom sina och sin hustrus Dorothea Jostdotter Nermans initialer — T T S — D J D N — stadfäst sin ägarerätt. Eftersom Michel Mogensen även ägt gravstenen nr 28 i mittgången och denna senare kommit i samma händer, var det frestande att låta den nu funna stenen intaga denna förnäma plats. Men kyrkböckerna talar sitt tydliga språk om såväl Wedtzels som Ludtzies begravning på kyrkogården och dessutom skulle det utsatta läget i mittgången medfört en helt annan förslitning, än den nu funna stenen visar. De många från kyrkogården härrörande stenar, som Wåhlin placerat i dopkapellet, visar sig däremot vara förvånansvärt väl bevarade.

"M (100) 101 Okänd. Bomärke I. M. S.

Ytterst kring stenens kant en randskrift:

IEG VED AT MIN FRELSER LEFVER OC HAND SKAL HER — EFTER OPVECKE MIG AF JORDEN OC IEG SKAL DER EFTER OMGIFVIS MED DENNE MIN — HVD OC IEG SKAL SEE GVD I MIT KIØD DENSAMME SKAL — IEG SE FOR MIG OC MINE ØYEN SKVLLE SKVE HANNEM OC INGEN FREMMED IOB 19

Innanför denna randskrift är stenens yta uppdelad i 3 fält, ett stort midtfält, och öfver och under två liggande långsmala rektangulära fält.

I det öfversta fältets midt ett sammanflätadt monogram I.H.S. och däromkring

AN NO
16 48

På ömse sidor Matheus- och Markussymbolerna, bärande språkband och infattade i cirkelfält.

I nedersta fältets sidor Lukas- och Johannessymbolerna och midt i en sköld med bomärket

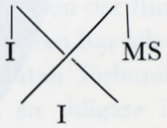

Det stora midtfältet är alldeles renhugget. Fältens konturer sakna ornering.

Stenens storlek 131 × 205 cm."

Om Michel Mogensens gravmonument varit meddelsamt, så är den andra stenen så mycket tystlåtnare. Bomärket återfinner vi visserligen hos såväl borgmästaren Peder Jyde som hos hans son överköpmannen Otte Persen, som vi som hastigast träffade i föregående beskrivning, men initialerna passar inte alls in på den generation, som kring år 1648 skulle vara aktuell. Till råga på allt har kyrkans räkenskaper en lucka just mellan 1644 och 1650. Att på måfå

välja mellan Jens Madtsen, Jörgen Mortensen o. s. v. är meningslöst, men tillägget I mellan bomärkets ben öppnar en liten glugg. Initialen kan betyda det i Malmö rätt vanliga efternamnet Iyde och skulle då i förening med de övriga bokstäverna ge en rätt säker bestämning. Hittills har dock trevarna i denna riktning icke givit resultat.

Tack vare den genom museets försorg utförda avgjutningen av hörncirkeln med Matheussymbolen ängeln, får vi dock något begrepp om de konstnärliga värden, som föranledde Wåhlin att välja ut även denna sten som ett utställningsnummer.

Till slut ett önskemål på lång sikt. Låt en gång trägolvet, som inte alls hör hemma i Vor Frues capell vid stenckestenen, försvinna och återför kapellet till sina ursprungliga mått. Om fukt på sin tid föranlett denna stilvidriga nyhet i vår vackra kyrka, finns det säkert numera metoder att på ett mera estetiskt sätt avlägsna denna olägenhet.

Matheus-ängeln. Detalj av gravsten i S:t Petri sakristia. — Foto Malmö museum.

Bodarna på stadsmuren

På färden fram genom historiens skiftande landskap snubblar man någon gång mot en sten, som för en stund hejdar framfarten. Ofta avlägsnas hindret snart, men någon gång visar det sig vara mera svårbemästrat.

I den egendomliga byggnadsgrupp, som i början av 1500-talet låg på ömse sidor om nuvarande S:t Gertrudsgatan, den s. k. Sancte Gertrudsgården, ingick tre större hus, gränsande till Östergatan, samt inne på gården ett antal bodar. Ett par av dem på gårdens östra sida vållar intet problem, men — och det är nu vi snubblar — 4 bodar "staar paa bys mur". Dessa bodar med sin äventyrliga placering redovisas år från år ofta med samma formulering från år 1539 fram till år 1657, då vi får veta, att de "bleff nederbrutt udi svendskens infald 1644" i det s. k. Hornska kriget.

Redan 1517 påträffar vi i Lyder van Fredens räkenskaper en av dessa bodars innehavare, den i stadens tjänst flitigt anlitade Mickel Muremester "paa Sancte Gertrude gaard". Han ledde vid denna tid som "höffuidsmand" uppförandet av en lång sträcka strandmur "vid S:te Gertruds gordt".

Den av Erik av Pommern beordrade befästningen mot havet uppfördes etappvis och ännu vid denna tid fanns det stora luckor att fylla. Muren mätte 9 alnar i höjd, ungefär 5½ meter, och hade en bredd av blott tre "stene", vilket med en tegelstenslängd på en fot blir mindre än en meter. För det nu aktuella arbetet levererades från stadens tegelgård tre "ugnar" på tillsammans 32.000 tegelsten och från olika håll lånades dessutom 13.000. Med ovan angivna murdimensioner skulle den med denna tegelmängd uppförda muren mäta 250 alnar. Av räkenskaperna synes därjämte framgå, att det rört sig om en skalmur, där en fyllnad av sten, tegelbrockor, sand och kalk inneslöts av tegelmurar. Murens längd skulle i så fall ökas med ännu en tredjedel. Eftersom muren öster om S:t Gertrudsgården börjat resas redan i mitten av 1400-talet, bör det vara fortsättningen västerut fram till nuvarande Prostgatan, som nu fyllts ut.

Det kan förefalla märkligt, att man dröjt så länge med att här uppföra den anbefallda strandmuren som ersättning för stadens gamla värn av "plankor", men det finns en rimlig förklaring. Den nya muren har icke följt den gamla befästningslinjen, utan förbundit de båda yttersta hörnen på en tidigare inbuktning. Om denna har en anteckning i Registrum ville Malmöyghe följande att förtälja.

Genom ett avtal, daterat den 10 oktober 1475, godkände Malmö stad "beskeden mand" Jesper Henriksens åtgärd att ha låtit "ophöge", d. v. s. utfylla med jord ett område "paa vor byes forstrand", därefter byggt hus på platsen, som han även "beplanket". Området uppges ligga väster om ett Heliggesthus torn och höll i längd västerut 86 alnar till den "looge som ganger i genem bys plancker", i bredd på östra sidan 34 alnar och på den västra 26 alnar. Till yttermera visso understryker man, att platsen "aldrig före bögd oc begreffven wor tilforn". Jämte andra

bepliktelser, bl. a. att hålla "planckewerk vdmet strandhen", skulle Jesper erlägga årlig jordskyld av en skånsk mark till S:te Gertruds altare i S:t Peders kyrka. År 1499 bekräftar borgmästare och råd denna överenskommelse.

Fyra år senare överlåter staden till Per Clausen det hus, "som Jesper Henriks opbygde wed planckerne", och förbehåller sig även 6 mark jordskyld för stadens räkning. Samtidigt får rådmannen Jens Michelsens änka Karine fortsatt förfoganderätt till de bodar hennes man låtit bygga, "som stander wed planckerne". Hon förband sig att underhålla dem med tak och timmer, brolägga gatan och erlägga 2 lödiga mark i jordskyld. Ännu ett område synes sålunda ha lagts till det tidigare, men den vaga formuleringen tillåter ej säkra slutsatser.

Nästa steg i vårt försök att inringa detta område blir en undersökning i kyrkans och altargodsets räkenskaper angående S:te Gertruds innehav av avgiftspliktiga gårdar. Utmed hela strandlinjen finns endast det stora husgyttret kring S:te Gertrudsgården, som fördelats på sex poster, betecknade som hus, "bolige" och bodar. Härmed synes varje tvivel undanröjt beträffande läget av det område utanför "plankerne", som 1475 införlivades med staden, eller, som det då uttrycktes, blev "begreffven".

Bebyggelsen kring S:te Gertrudsgården var ännu långt fram i tiden synnerligen egenartad. Med användning av gamla numreringen låg öster om infarten från Östergatan gården nr 32, en länga, omgiven av smala gränder på alla sidor. Längre norrut på samma sida följde två små "bolige". Väster om infarten låg först vid Östergatan det lilla huset nr 110, därefter "S:te Gertruds stenhusgaard" nr 116 och slutligen gården nr 117, från vilken dock jordskylden utgick från ett par bodar inne på tomten. Därtill kommer så de fyra bodar, som "staar paa byes mur".

Det finns rätt många uppgifter om bodar, som uppförts i anslutning till stadsmuren. När domkapitlet i Roskilde redan 1437 hade färdigställt 18 famnar — 54 alnar — ringmur framför sin "Strandgaard" vid Adelgatan, ingick i överenskommelsen med Malmö stad rätt att få "bygge optill fornefnde ringmur skellig bygning". Först 1510 inlöste staden dessa "steenboder ok mwer, atten fagne lang". Ett annat exempel: 1589 meddelades sköte på 9 bodar, "liggendis hoss hver andre her wid stranden wdj Wandhusstredit paa then nore side optil bys mur". Bestämningen är alltid "optill" eller "vid", endast bodarna i S:te Gertrudsgården står "paa muren".

I redogörelsen för hopsamlandet av material till det stora murbygget 1517 nämnes först, att för "grundwolden" använts ej mindre än 279 lass stor sten. Denna ansenliga mängd kan ha betingats av, att muren drogs fram över stadens sanka "forstrand", ett arbete, som väl krävt grundförstärkningar av mer än vanliga mått. I detta sammanhang bör även nämnas, att icke en rad i räkenskaperna tyder på borttransport av tidigare befästningsmaterial, t. ex. det i andra motsvarande fall vanliga bortkörandet av "planker".

I mängden av hoplånad tegelsten för bygget ingick även 3.000 mursten av S:te Gertruds kapell och 2.000 av priorn för Helliggesthus. Eftersom dessa båda andliga inrättningar knappast kan ha legat inne med material för påtänkta nybyggen, vågar man gissa på mursten från rivna byggnader. Det i 1475 års överenskommelse nämnda Helliggesthustornet omtalas aldrig senare. Kanske har det jämte ett eventuellt portrum genom sitt läge i det gamla plankverkets sväng söderut kommit att hamna innanför den nya strandmuren. Det skulle därför kunna tänkas, att det delvis raserats, men att dess fundament jämte angränsande murrester fått bilda underlag för de fyra bodarna, som sålunda kom att stå "paa muren".

I "Malmö byggnadshistoria till 1820", där några av dessa funderingar i korthet framförts, har jag lekt med tanken, att Braun & Hogenbergs Malmöbild skulle innehålla en antydan i samma riktning. Just i den trakt det här är fråga om, sticker ett murparti upp inne i staden, ungefär där Östergatan bör ha dragit fram. Norr om denna mur och fram till den icke synliga strandmuren ligger några schematiskt tecknade hus. I all sin otymplighet måste Malmöbilden bygga på ett ögonvittnes icke blott beskrivningar och planritningar, utan även skisser av anmärkningsvärda detaljer. Ingen skriftlig beskrivning kunde formats till bilderna av Malmöhus, S:t Petri kyrka, det i stadsvallen nergrävda porttornet vid Rundelsgatans mynning, för att blott nämna några exempel. Något exakt återgivande är det givetvis inte fråga om, men berättareintresset är påtagligt. När därför vår besökare inne i staden stött på rester av ett äldre befästningsverk, har han bevarat detta i minnet för sin Malmöbild, men antingen glömt detaljerna, eller snarare nödgats utbyta "planckerne" mot tinnad mur för att få tillbörlig kontrastverkan.

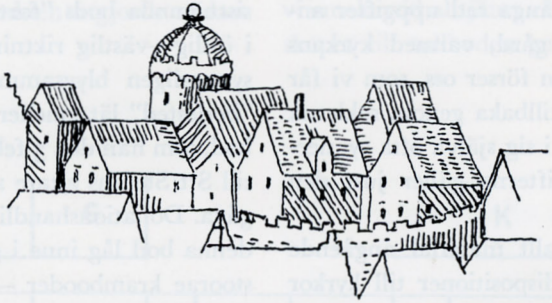

På denna detalj av Braun & Hogenbergs malmöbild från 1580-talet sticker ett murparti upp inne i staden, ungefär där Östergatan bör ha dragit fram.

De lybska krambodarna

Det kan väl låta som en paradox att vilja påstå, att det finns ett sammanhang mellan läran om skärselden och vår kunskap om det medeltida Malmö topografi. Och dock är det så, att vårt vetande på detta område i hög grad är bundet just vid den serie hus och gårdar, som av ägarna testamenterats till kyrkan för hållande av själamässor. Även om enstaka handlingar rörande gårdsköp mellan privatpersoner är bevarade, så är det först genom den långa rad uppgifter angående en och samma gård, varmed kyrkans handlingar understundom förser oss, som vi får ett medel att stegvis gå tillbaka genom seklerna och fastslå att de äldsta, i sig själva ofta synnerligen intetsägande uppgifterna gäller just den bestämda gården.

Medan så gott som allt material angående sådana testamentariska dispositioner till kyrkor eller kloster i Malmö sedan länge försvunnit, vittnar alltjämt en imponerande samling originaldokument och avskrifter om det medeltida Lunds makt här i staden på såväl andliga som världsliga områden.

Avsikten med efterföljande rader är att söka åskådliggöra, hur en dylik serie uppgifter, som var för sig är rätt vaga, kan, sammanställda, erbjuda ett övertygande bevismaterial. Därjämte hoppas jag genom denna utredning ha kunnat rätta till ett misstag i äldre forskares bild av det medeltida Malmö.

———

Den 1 nov. 1428 skänkte kaniken i Lund Jens Jenssen (lat. Johannes Johannis) för sin och sina föräldrars själars frälsning till S:t Stefans altare i Lunds domkyrka en krämarebod (taberna institoria) i Malmö, "belägen bland krämarebodarna", vilken han köpt av Reyneke van Böiel.[1] Ett par decennier senare, den 16 jan. 1447, tillhandlar sig samme kanik av borgaren Anders Awess ett "bodested", d. v. s. en bodtomt, som låg norr om den förut donerade boden och som sträckte sig 6 alnar norrut från sistnämnda bods "fortaa" och mätte 8 ¾ alnar i östlig—västlig riktning,[2] således en jordbit av synnerligen blygsamma dimensioner. På detta "bodested" lät emellertid Jens Jenssen bygga en bod, som han den 3 febr. 1452 ävenledes skänkte till S:t Stefans altare som tillägg till sin tidigare gåva. Donationshandlingen upplyser oss om, att denna bod låg inne i gården "nordhen nest the stoorae krambooder — som till gaden ligger".[3]

I den stora förteckning på kyrkliga gods, som upprättades år 1522 i anledning av överenskommelsen mellan Malmö stad och domkapitlet, omnämnes denna bod bland det gods, som låg till "Sancti Staffens altere wdi Lund : en boedt vti the lywpske kramboder, Gert Ryter pleyger at haffue vti leyge".[4]

Hittills inskränker sig sålunda våra kunskaper angående denna bod (som vi i fortsättningen betecknar med A) till att den låg norr om en eller annan gata i Malmö och tillhörde S:t Stefans altaregods.

De närmast följande uppgifterna kan ännu ej kombineras med denna bod. Vi konstaterar sålunda blott att år 1544 säljer Malmö stad till

borgaren Jens Tordsen ett litet stycke av stadens jord, "som var en liden fortaa", liggande norr om hans gård (B), "tvert offver fra toldboden" (K).[5] År 1552 stöter vi på en uppgift, att en änka, Citze Svend Skredders, hade donerat till hospitalet två bodar "i de lybske kramboder" (C).[6] Dessa tvenne isolerade uppgifter kombineras genom en tredje från år 1558, av vilken vi erfar, att Malmö stad sålt till kaniken i Lund, Peder Dringenberg, ett stycke av stadens jord, som låg norr om Dringenbergs gård (D) "udmett the hus och boder, som kallis the liubske kramboder, och strecker sig aff öster fran Jens Torsens gord (B) oc langs udmett hans eigitt hus oc bod, — oc wester oppaa intill then bod oc gord salig Cisse Suends gaff till hospitallit" (C). Den av staden sålda jordremsan mätte i öster och väster 20 alnar, alltså längden av Peder Dringenbergs gård, bredden utgjorde endast 3 alnar.[7]

År 1566 finner vi rådmannen Michel Mattsön som innehavare av hospitalets bägge bodar, för vilka han erlägger en årlig jordskyld av 10 mark.[8] Två år senare köper han av Johanne Strucks ännu en bod "utti the lubske boder" (E).[9]

Samma år, alltså 1568, lejer han av kaniken Tyge Pedersen, vicarius för S:t Stefans altare i Lund, en detta altares "gaard och grund, liggende vesten forre Hille Peder Dringenbergs gaardt (D) iblant the Lubske Kramboder".[10] Måtten på denna gård uppges till 16 alnar i norr och söder samt 7 alnar ½ kvarter i öster och väster. Jordskylden till altaret utgjorde 3 mark.[11] Tack vare denna uppgift kan vi nu föra boden A samman med gruppen B—C+D—E.

Michel Mattsön är sålunda nu innehavare av fyra av de lybska krambodarna, om vilkas läge vi emellertid alltjämt vet synnerligen lite. Grannskapet till tullboden ger dock en liten ledtråd.

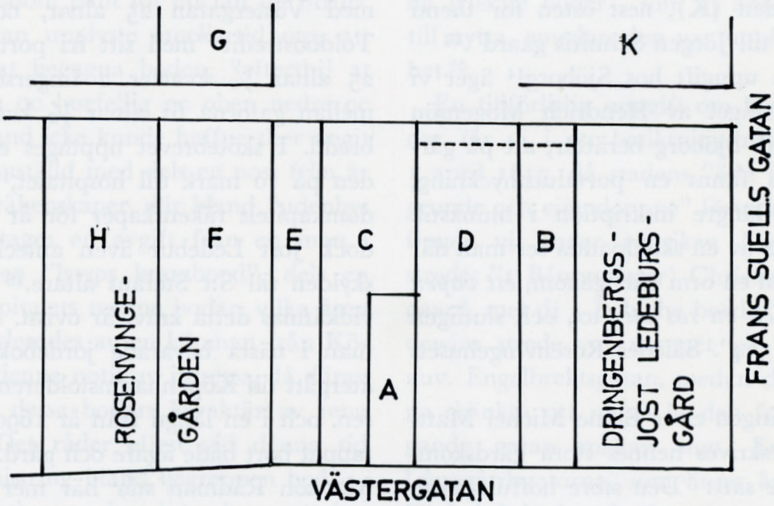

Men i boupptecknigen efter Michel Mattsön år 1578 får vi åter ett par värdefulla upplysningar. De fyra lybska bodarna uppges ligga öster om Michel Mattsöns huvudgård, "som stenhuset staar paa" (F). En av bodarna var fri egendom, för de övriga tre betalades 13 mark årlig jordskyld, alltså hospitalets 10 mark jämte S:t Stefans 3 mark. Dessutom efterlämnade Michel Mattsön bl. a. en öde jord (G), som låg bakom huvudgården.[12]

Vid skiftet hade såväl huvudgården som den öde jorden tillfallit Michel Mattsöns barn. Genom ett skötebrev, infört i domboken den 24 okt. 1597, blev emellertid modern, Elline salig Michel Mattsöns, ägare även av dessa jordagods. I denna handling får vi den första säkra utgångspunkten för bestämmande av de lybska krambodarnas läge. Huvudgården angives nämligen såsom liggande "paa Vestre Aelgaden norden gaden, nest östen optill Jörgen Schultis gaard (H), fordom Hendrich Mogensön Borgemester i Helsingör aatte". Jordbiten (G) åter låg "bag samme gaard, bys strede emellom, vesten for Toldboden (K), nest östen for thend jord, som ligger till Jörgen Schultis gaard".[13]

Tack vare en uppgift hos Sjöborg[14] äger vi full visshet om läget av Hendrich Mogensön Rosenvinges gård. Sjöborg berättar, att på gården gl. nr 408 fanns en portalutsmyckning, prydd med en längre inskription i munkstil. "Jämte figurerna av en sköldpadda ser man där en dödskalle, som en orm går igenom, *ett vapen med en vinge och en ros uti* etc., och slutligen Anno Domini 1534". Således Rosenvingehusets västra hälft.

I boupptecknigen efter Elline Michel Mattsöns år 1612 beskrives hennes stora gårdskomplex på följande sätt: "Den store hoffuitgaard, som salig Elline udi boede (F); 2 boeliger (A, C, E) der nest östen optill och det hus neder ud till Toldbostredit med det halfve tag, som er byggt optil stenhuset; det stöcke jord (G) ud till Toldbostredit, som nu fölger hoffuitgaarden".[15]

År 1624 skötte Ellines son, Jacob Michelsen, tolder och senare borgmästare i Köpenhamn, till borgaren Jens Holm sin moders huvudgård jämte "thuende boeliger dernest östen optill". Granne i öster var nu borgmästaren Jost Ledebur, den bekante ägaren av hörngården vid "Fergestredet" (nuv. Dringenbergsgården), medan gården i väster, som tidigare ägts av Jörgen Schult i Flensburg, nu innehades av Mäster Niels Allesen i Bunkeflo. Av de tvenne "boligerne" utgick en årlig jordskyld av 10 mark till Malmö hospital, medan huvudgården betecknades som "fri eijendomsgaard".[16]

Gården har tydligtvis varit för stor för Jens Holm, ty redan efter ett par år frånsåldes de östliga tvenne "boliger" till grannen Jost Ledebur. Själv behöll Jens Holm den västra gården med stenhuset. Den frånsålda delen, som enligt vad vi i det föregående trott oss kunnat finna, utgjorde arealen för fyra av de lybska krambodarna, var av följande mått: södra sidan utmed Västergatan 25 alnar, norra sidan vid Toldbostredit "med sitt fri port och portrom" 25 alnar ½ kvarter 2 fingersbredd, längden mellan gatorna 61 alnar ½ kvarter 1 fingersbredd. I skötebrevet upptages endast jordskylden på 10 mark till hospitalet,[17] men i Lunds domkapitels räkenskaper för år 1632 finner vi dock Jost Ledebur även antecknad för jordskylden till S:t Stefans altare.[18] Om han velat vidkännas detta krav, är ovisst. I varje fall har man i nästa bevarade jordebok från år 1650 återgått till Köpenhamnstolderen Jacob Michelsen, och i en längd från år 1690 har man rent tappat bort både ägare och gård. Gamle Michel Mattsön Rådman står här mer än hundra år efter sin död som svarande för jordskylden, och i marginalen har antecknats: Ingen vet att giva någon underrättelse antingen om gården eller namnet.[19]

Det förtjänar emellertid att anmärkas, att även från Michel Mattsöns forna huvudgård (F) (gl. nr 407) utgår ett landgille, utan att detta anmärkes i ovan anförda skötehandlingar. I stadens räkenskaper för år 1587 antecknas bland gårdar, som hade att erlägga "embeders och laugspenge": "Bagerlaugit aff Ellene Michel Mattsöns börns gaard vid Aelgaden — 5 mark".[20] Utan större svårighet följer man denna gård i längderna fram till tiden efter år 1692, då den vid numreringen av stadens fastigheter erhöll 407. Sålunda ännu ett stöd vid placeringen av de lybska krambodarna.

Utöver ovan anförda uppgifter finnes ytterligare ett och annat att inhämta om de lybska bodarna, ehuru av mindre betydelse för den fråga, som här särskilt intresserat oss. Sålunda uppstod år 1551 tvist mellan vicarius vid S:t Stefans altare, kaniken Johan Struts och köpmannen Dirich Geese från Lübeck, angående en av dessa krambodar, för vilken den förre krävde landgille, medan den senare påstod, att han innehade boden såsom pant för ett lån till Struts' föregångare. Han upplyste emellertid om, att han inte kunnat begagna boden, "efterthij at hun wor obenn oc buefellig oc oben nedre oc oppe, saa at mand icke kunde haffue ther nogit wttj".[21] Sammanställd med dels en post från år 1517 i stadens räkenskaper, där bland "udenbys landgilde" upptages en avgift från en man i Knæstrup för en "lywps krambood", dels en uppgift om hospitalets tvenne bodar, vilka åren 1552—66 arrenderades av en köpman från Köpenhamn,[22] är denna notis av intresse, då därav tydligt framgår dessa bodars karaktär av rena handelsbodar. Det råder eljest vid denna tid en hopplös förbistring bland begreppen bod — bolig — gård och man har intryck av att befinna sig under en övergångsperiod, då de ursprungliga handelsbodarna alltmer utnyttjades som bostäder — boliger — eller genom sammanslagning kom att bilda större komplex — gårdar.

Anledningen till att denna grupp bodar av äldre forskare förlagts till en helt annan plats i staden, nämligen till södra sidan av nuvarande Hyregatan,[23] är i själva verket inte så svårförklarlig. Vi har nämligen just här en annan grupp bodar — vars öden vi dock kan följa blott från början av 1600-talet — som även går under benämningen "de lybske bodar". Vi påträffar dem först år 1610 i bouppteckningen efter borgmästare Niels Hammer,[24] som ägde åtskilligt jordagods i denna del av staden. Vid skiftet efter honom tillföll de "lybske boder" svärsonen Jens Ennersen, borgmästare i Landskrona, men försåldes snart av denne till Christen Hansen, borgmästare i Malmö. Anteckningen om detta sköte, lydande på "den gaard i Niells Brendewinsstredet och paa de Lybsche Boeder", än införd i tingsboken den 17 febr. 1617, men köpet är troligen flera år äldre, ty redan år 1613 inköpte Christen Hansen av staden "en liden öde grundt och strede bag wed de lybsche boder", som ej ansågs vara staden till nytta, emedan den var uppfylld av orenlighet.[25]

En tillförlitlig uppgift om läget av dessa bodar får vi i ett besiktningsinstrument av den 1 april 1617, då stadens "öde gaarde, bolliger, grunde och eijendomme" förtecknas. I 6*te* roten finner vi under rubriken Niells Brendewins strede: "1 B(orgmester) Christen Hansens store gaard, met dj 5 Lybsche boeder".[26] Niells Brendewins strede var namnet på norra delen av nuv. Engelbrektsgatan, medan de lybska bodarna skänkte sitt namn åt den framför dem liggande gatan mellan nuv. Engelbrekts- och Långgårdsgatorna, som ännu år 1697 kallades för Lybskebodstrede.[27]

Om benämningen "lybsk bod" anger en särskild typ av bodbyggnad eller om den utmärker ett ägareförhållande, är med det material, som

står till buds i Malmö, svårt att avgöra. För det förra alternativet talar den omständigheten, att vi kan påvisa bodar med denna benämning på två olika ställen i staden. Dock är att märka, att gruppen vid Västergatan förlorat sin karaktär av handelsbodar redan innan gruppen vid Hyregatan dokumentariskt kan påvisas. Benämningen "lybske bodar" sträcker sig för den förra gruppen icke förbi år 1600, och är sålunda aldrig samtidig med den senare gruppen.

NOTER

[1] Weibull, Dipl. Dioec. 3. LXXX. Måhända är det denna bod, som i uppgörelsen den 11 april 1435 mellan Malmö stad och domkapitlet angående deltagande i befästningsarbetet omnämnes såsom "en Kraemmerbod i Store Kremberebooth i Albricht Hotz gaard". Weibull, Dipl. Dioec. 3, CLXV.

[2] Weibull, Dipl. Dioec. 3, CCLXXXVLL.

[3] Weibull, Dipl. Dioec. 3, CCCXLI.

[4] Lunds Domkapitels arkiv, B II:2, n:r 1, Landsarkivet i Lund.

[5] Stadsboken 1544 u. d.

[6] Stadsboken 4/7 1552.

[7] Stadsboken 28/3 1558. Vid skifte efter Jens Torsen erhöll sonen Niels "then gord uttij the lubsche boder, som er friig eiedom och gaar aff till landgille 24 mark danske. (Stadsboken 16/1 1559.) Denna bod skötte han tio år senare till borgmästaren Niels Ipsön. (Stadsbogen 29/4 1569.)

[8] Hospitalets räkenskaper.

[9] Stadsboken u. d. 1568.

[10] Lunds Domkapitels arkiv, B II:8 n:r 10, Landsarkivet i Lund.

[11] Engeströmska samlingen K 9, Uppsala universitetsbibliotek.

[12] Bouppteckning 1578 n:r 131.

[13] Tingsboken 24/10 1597.

[14] N. H. Sjöborg: Anmärkningar öfwer Malmöhus Län samt Malmö Stads Historia och Beskrifning, Lund 1812.

[15] Bouppteckning 1612 n:r 439.

[16] Tingsboken 15/3 1624.

[17] Tingsboken 19/6 1626.

[18] Magistratens i Malmö inkomna skrivelser 23/11 1632.

[19] Lunde Capitels jordebog 1650, Landsarkivet i Lund. Magistratens i Malmö Copiebok 1690.

[20] Stadens räkenskaper.

[21] Stadsboken 13/10 1551.

[22] Hospitalets räkenskaper.

[23] A. U. Isberg j:r: Handbok — över A. U. Isberg s:rs historiska karta över Malmö 1875, s. 318.

[24] Bouppteckning 1610 n:r 422.

[25] Stadens räkenskaper.

[26] Magistratens i Malmö inkomna skrivelser. Det i denna artikel först behandlade gårdskomplexet låg i 8*de* roten och får i besiktningsinstrumentet följande beskrivning: Westergade. -- 1 Jacob Michellsenns gaard paa Westergade met 2 boeliger, liddige, kannd giffue landgilde aarlig 30 daler.

[27] Pantboken 11/2 1667 och 20/8 1690.

Utom på här citerade ställen har jag funnit de lybska bodarna omnämnda på följande ställen: Stadsboken u. d. 1567, Magistratens i Malmö inkomna brev 1592.

(1948)

Thottska huset

En redaktionell komplettering

Förra numret av Elbogen (nr 1:1982) innehöll ett replikskifte mellan Einar Bager och Sven Rosborn angående det Thottska huset vid Östergatan. Av förbiseende kom en för sammanhanget väsentlig uppmätningsritning ej att bifogas Einar Bagers artikel "Redovisning av Thottska huset" (s. 13). Redaktionen ber därför att få komplettera Einar Bagers artikel med dennes rekonstruktionsteckning från 1948 av Thottska husets bottenvåning.

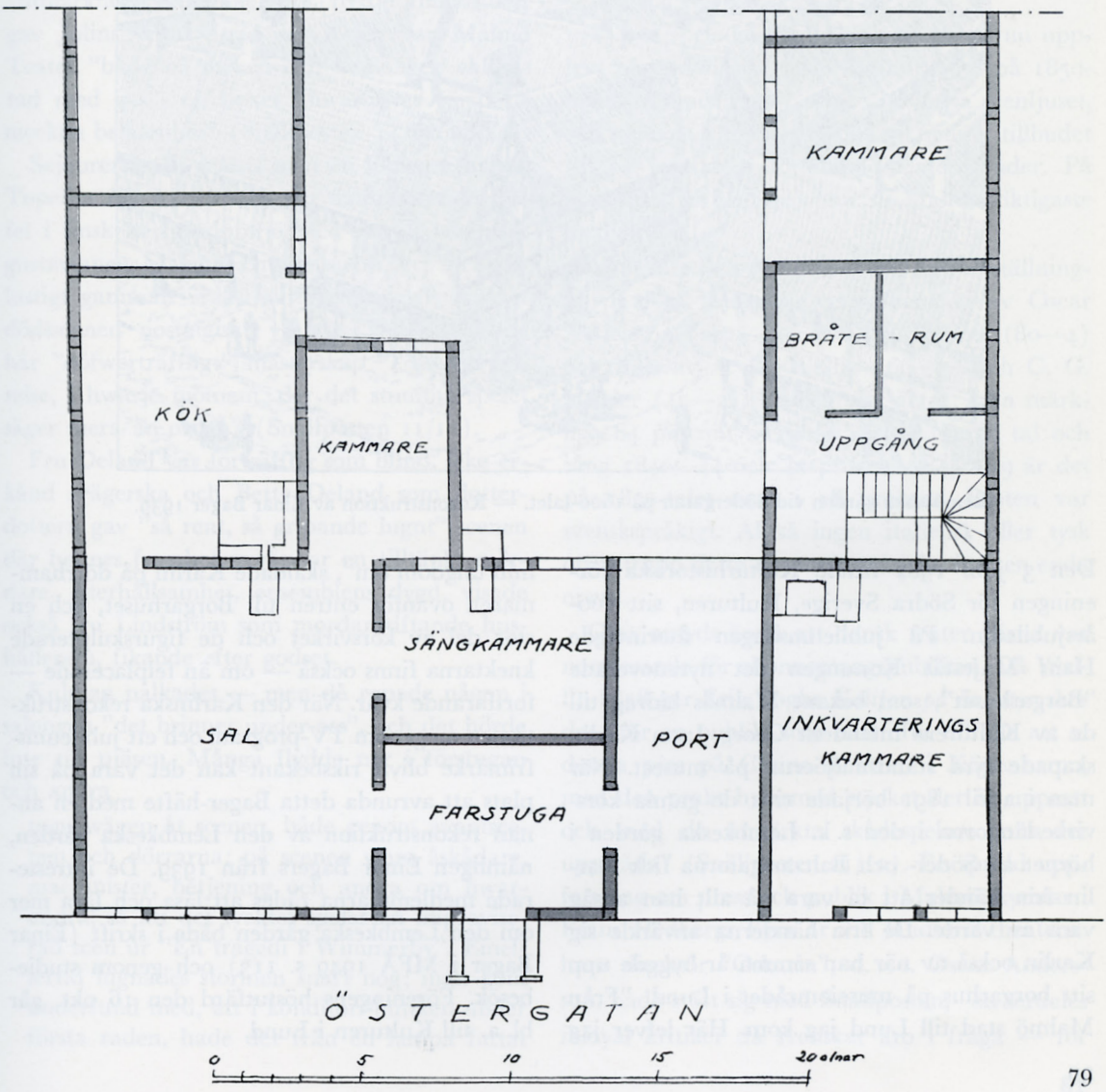

Lembkeska gården. Apropå ett jubileum

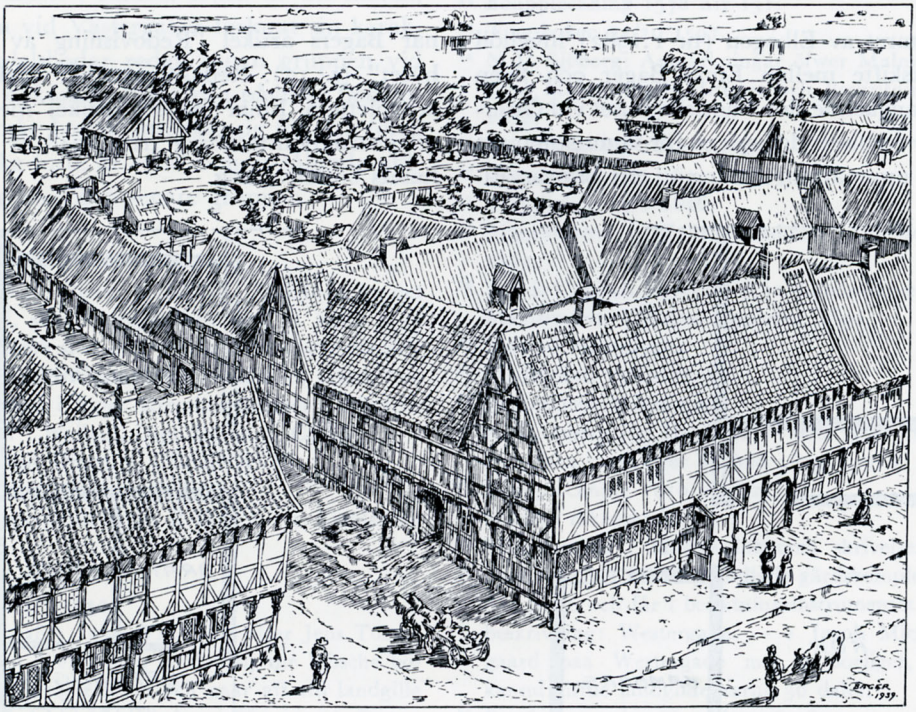

Lembkeska gården vid Södergatan på 1600-talet. — Rekonstruktion av Einar Bager 1939.

Den 3 juni 1982 firade Kulturhistoriska föreningen för Södra Sverige, Kulturen, sitt 100-årsjubileum. På jubileumsdagen återinvigde Hans Majestät Konungen det nyrenoverade "Borgarhuset", som bekant Malmös bidrag till de av Kulturens intendent Georg J:son Karlin skapade fyra ståndsmiljöerna på museet. När man i april 1891 började riva de gamla korsvirkeslängorna i den s. k. Lembkeska gården i hörnet av Söder- och Baltzarsgatorna fick Karlin fria händer att ta vara på allt han ansåg vara av värde. De fria händerna använde sig Karlin också av när han samma år byggde upp sitt borgarhus på museiområdet i Lund. "Från Malmö stad till Lund jag kom. Här lefver jag min ungdom om", skaldade Karlin på dörrhammaren ovanför entrén till Borgarhuset, och en stor del av korsvirket och de figurskulpterade knektarna finns också — om än felplacerade — fortfarande kvar. När den Karlinska rekonstruktionen nu genom TV-program och ett jubileumsfrimärke blivit riksbekant kan det vara på sin plats att avrunda detta Bager-häfte med en annan rekonstruktion av den Lembkeska gården, nämligen Einar Bagers från 1939. De intresserade medlemmarna rådes att läsa och lära mer om den Lembkeska gården både i skrift (Einar Bager i MFÅ 1949 s. 113) och genom studiebesök. Föreningens höstutfärd den 16 okt. går bl. a. till Kulturen i Lund.

Malmö Teaters 1850-tal

Av Ragnar Gustafson

Annandag jul 1854 då P. J. Deland med den "utmärktaste ensemble" för tredje fulla huset gav Jolins dram *Strid och Seger* var Malmö Teater "både på scenen och i salongen eklärerad med gas", en nyhet "hwaröfwer försports mycken belåtenhet" (Snällposten 14 och 28/12).

Sejouren hade inletts med en lödigare nyhet, Topelius *Efter femtio år,* ett moraliserande raffel i finsk herrgårdsmiljö med en lysande roll: gustavianen Magnus Drakenhjelm, ett levnadslustigt gammalt vrak, halvfranskt parlerande, i dödsscenen nostalgiskt yrande. Deland visade här "oöfwerträffligt" mästerskap "i hwarje rörelse, i hwarje moment, der det stumma spelet säger mera än orden" (Snällposten 11/11).

Fru Deland var förträfflig som blind, icke erkänd svägerska och Betty Deland som dotterdottern gav "så rent, så gripande lugnt" scenen där hennes fromhet avväpnar en tilltänkt mördare. Återhållsamhet, ensemblens dygd, visade också fru Lindström som mordanstiftande hushållerska, fikande efter godset.

Kulmen nalkades — men då ropade någon i salongen "det brinner under oss", och det hörde inte till pjäsen. Många flydde ner i förstugan och andra

togo wägen åt scenen, både genom avantscenen och dörrarna; på scenen woro åskådare, machinister, betjening och andra om hwarandra, så att det tycktes spelas en improviserad scen ur "En tragedi i Wimmerby". Emellertid lugnades stormen snart nog; man kom underfund med, att i konditori-butiken under första raden, hade det från en lampa fattat eld i taket, men lyckligtwis märktes det snart och släcktes ganska fort.

Pjäsen spelades färdig — och vi har nu upplevt både den viktigaste förändringen på 1850-talets Malmö Teater, d. v. s. det nya scenljuset, och det som kunnat bli den viktigaste, tillbudet till en av tidens förödande teaterbränder. På köpet fick vi med decenniets i Malmö viktigaste teatertrupp.

Men inte den flitigaste: med 67 föreställningar på fyra sejourer överträffas den av Oscar Andersson (112—4) och L. E. Elfforss (80—4) och följs av A. G. Wallin (66—3) och C. G. Hessler (45—2). Det danska avtar: från märkliga 64 procent av föreställningar med tal och sång 1840—44 och 42 procent 1845—49 är det på 1850-talet nere i 18 procent. Resten var svenskspråkigt. Alltså ingen italiensk eller tysk operatrupp detta decennium — ja, inte en enda opera.

Ofta antyds ändå att dansk teater gärna var normerande för abonnemangspubliken. Då Wallin 1858 ger Erik Bøghs *Kalifen på äventyr* sker det "för en publik, som haft ofta tillfälle att se denna pjes på Casino-theatren i Köpenhamn, med den prakt hwarmed stycket der är uppsatt och med de utmärkta skådespelare som der uppträda" (Snällposten 21/10). En spridd uppfattning om press och publik i Malmö skymtar i Frans Hedbergs Fyra år vid landsorts-theatern: hans direktör "Oskarin", d. v. s. Oscar Andersson, hade stött sig med Snällposten, "en serdeles inloyal kritiker då svenskar äro i fråga — för

Oscar Andersson poserar hos fotografen.

bröderna på andra sidan sundet har han alltid haft en flaska balsam till hands, när det så behöfts!" (s. 205).

Krakelet inträffade 1850 eller 1851 då den tongivande Bernhard Cronholm i Snällposten tar skarpt itu med Andersson, bl. a. apropå dennes plan att knyta sig fast till Skåne och Malmö (5/12 1850):

> Det sällskap som nu gästar oss har prononcerat den önskan att bilda en s. k. stående theater i Skåne, som skulle enbart uppehålla sig här emot det att icke något Swenskt sällskap skulle få göra det samma något intrång. Jemte det wi för wår del icke kunna gilla förslaget för dess princip, enär just inom en fri konst är den fria täflan alldeles nödwändig, wilja wi tillägga att en dylik proposition förutsätter stora resurser i konstnärligt hänseende och är förenad med en pretention, mot hwilken publiken har att uppställa sina fordringar tillbaka.

Dem fyller inte truppen, menar Cronholm, som året därpå (18/12 1851) apropå sin ibland hårda kritik av sällskapet återkommer till kvalitetsfrågan:

> Man säger wisserligen att man får icke hafwa pretentioner på landsortstheatern — detta kunna wi alls icke medgifwa. Skulle här således finnas en särskild skön konst för hufwudstaden och en särskild, af litet sämre qualitet, för det öfriga landet? [— — —] Om den dramatiska konsten skall wara en skola för den humanistiska bildningen, om de store mästarnes werk skola återgifwas åskådligt, så att man fattar hela dess innehåll, då fordras det lika mycken scenisk talang i Haparanda eller Trosa som i Stockholm eller Köpenhamn, annars sjunker alltsamman ned till ett gyckleri, till en parodi. Duger man icke till skådespelare, så kan man alltför gärna wälja en annan wäg; theatren är icke någon reträtt för wagabondlifwet.

P. J. Delands sejourer

Deland inledde Malmö Teaters 1850-tal med generalstabschefen Ouchterlonys tillfällighetsskämt *Resan till Californien* och Blanches *Profbladet* eller Frihetens lön och gav nästa gång August Säfströms *Flickorna på Söder*. Allehanda (5/1 1850) välkomnar ett "efterlängtat nöje efter så många Dramer och Skådespel", men Deland slutar mer typiskt med en rad franska pjäser, t. ex. kriminalrafflet *Foualdès*.

År 1854 gjorde Deland ännu en glansroll som aristokratisk kvarleva i Sandeaus fyraktskomedi *Fröken de la Seiglière*. Betty Deland neutraliserade ståndscirkulationen genom att äkta förvaltarsonen, nu ägare till hennes fädernegods — Alfred Hanson, senare premiäraktör på Kungl. teatern, ståtlig men lätt monoton. Hans rival bokmalen var Knut Almlöf, här i början av sin bana som landets folkkäraste karaktärskomiker, bl. a. som Bryngel i *Kronofogdarne* mot Delands Polycarpus. Deland glänste som Gaspard i *Debutanten och hennes far* och i två nya roller, en rastlös fiffig köpman i Töpfers *Rosenmüller & Finke* och en borddansbesatt apotekare i Hedbergs enaktsskämt *Ett Bord som dansar*. Också Johan Philipsons *Koleraspärrningen* drev med en vurm, bistert aktuell inte minst i Malmö.

Tolvåriga Griselda Deland förtjuste på vift bland soldater i Labiches och Marc-Michels *Så vårdas ett barn* och i olika utklädslar som Scribes och Delavignes avväpnande bråkstake *Lilla Mathilde*. Hennes "raskhet och naivitet" tilltalar Allehanda (9/12) i Bourgeois och Massons parisiska undrevärldsdram *Gottfrid Schläger och hans Hustru,* full av "knalleffekter" men ologisk. "Detta oaktadt har stycket sina förtjenster af att wara 'rörande'." I en annan Parisdram, Dennerys och Grangés *Industririddare,* gavs överboven utmärkt av Kristian Fredrik Bäckgren, annars apropå *Tillfälle gör Tjufven* harangerad som "en mycket lycklig père noble" (Snällposten 14/12).

Betty Deland.

Livskraftigaste dramnyhet var dock Charlotte Birch-Pfeiffers ädelpek *Jane Eyre* efter Charlotte Brontës roman. Jane, förfördelat fosterbarn, Bells missroman. Jane, förfördelat fosterbarn, mognar på uppfostringsanstalten och får i huvudhandlingen trots fostermoderns ränker sin egendomlige lord — dock först sedan det hemska skratt som skär genom slottet visat sig tillhöra hans vansinniga svägerska och icke någon undangömd hustru (ett kraftigt avsteg från romanen). Inför Betty Delands Jane hemfaller Snällposten (16/11) till blomsterspråk; i rosorna till Hansons lord finns dock några törnen.

Knut Almlöf.

Sejouren 1857 vållar Almlöf biljettrusning och Snällposten (21/2 resp. 2/3) berömmer honom högt i hans bearbetning av Hopps tyska lustspel *Elias Regenwurm* och i Goldonibearbetningen *Två Herrars Dräng*. Däremot ges hans och några Uppsalastudenters Trollflöjtsparodi *Trollflaskan* inte parodiskt nog. Oklar är hans andel i Molières *Skola för äkta män*.

Skola för vrånga svärfäder etableras i Ponsards *Ära och Penningar* — den förvisade fattige friaren återkommer som rik räddare i nöden — och tillfälle att visa "en lekande finhet och behag" (Snällposten 28/2) fick Betty Deland i Davesnes och Souvestres *En Parisiska*. Som fru Almlöf demonstrerar hon 1859 vid truppens sista Malmöbesök sitt "själfulla spel" i Wolfsohns romanbearbetning *Den Lifegna* för att så göra sin stora roll som Birch-Pfeiffers *Syrsan* efter George Sands novell. Snällposten (27/1) är syrlig mot denna pjäs om den impulsiva torparflickan som mognar och får storbondens son — jämför mönstret från Jane Eyre — men fru Almlöf gör vad göras kan och fru Deland är eminent som hennes farmor, girig förmodad häxa.

I *Röfvarbandet* visar inte Almlöf hur den onde Franz Moor "blifwit sådan han är" påpekar Snällposten (10/2) medan Allehanda (9/2) tycker att han i den ovana rollen ibland påminde om nyssnämnde Elias Regenwurm... Hanson som trotsaren Carl Moor har enligt Allehanda utmärkta moment. I så fall "de wåldsamma", preciserar Snällposten som tillägger att Almlöf nästa gång lyckades rätt väl som Harlekin i Holbergs *De Okända* (De Usynlige). I Hedbergs *Han reser för att roa sig* var han "ett alldeles utmärkt bodlejon" — uppenbarligen den handlande från Westervik som genom hela pjäsen söker efter den av Stockholms många Trädgårdsgator som hyser hans utlovade brud.

Oscar Anderssons sejourer

Oscar Andersson, 37, student med hovrättsexamen, aktör hos Torsslow och Fredrik Deland, presenterar sig 1850 för Malmöpubliken som ny direktör för A. G. Wallins sällskap. Snällposten (25/11) finner att "samspelningen är särdeles god" men i en lite trög pjäs, Nestroys *Talismanen* eller De Begge Rödhårige — dess huvudperson söker med allehanda peruker kringgå en ordspråksmässig fördom mot rödhårigas pålitlighet.

Rörligare tedde sig väl en rad Parismelodramer som Dinaux och Lemoines *Klostret Castro* (ett ofromt kloster med mycket mord) och Sou-

vestres *Den Rike och Den Fattige* där direktören enligt Hedberg "spottade och fräste som ett rasande vilddjur" i vimlet av "gräslighetsscener". Bland komedierna märks direktörens egen *Våra Hustrur* och Hostrups *Flickor och Soldater* (Soldaterløjer). Snällposten (9/12) finner Angelique Magitos röst "klar och wacker som wanligt" i Adams enaktsoperett *Alphyddan* där också Gustaf Sandström exponerar vacker röst och "besinning" i sitt spel.

Då har dock tidningen fällt sitt snäva helhetsomdöme (jämför vår inledning). Allehanda (11/12) är snällare — inte mot repertoaren men mot löftet Sandström, mimikern Andersson (dock väl mimisk som kardinal i Klostret Castro!), komikern Hallberg (av Hedberg skildrad som en liten kallgrinande routinier) och direktrisen Maria Christina Andersson, 31.

År 1851 fick Malmöpubliken avnjuta hennes Gudules i *Ringaren i Nôtre-Dame:* "moderskänslan, som utgör solljuset i denna vilda och brutna karakter, återgaf hon med hänförande sanning", skriver den annars rätt hätske Hedberg (s. 195).

Snällposten (30/10) undrar över lovsångerna åt den purunga Clementine Fehrnströms *Preciosa* men tilltror henne senare (18/12) att "i en Torsslows skola" kunna bli "en annan Emelie Högquist". Hon blev, småningom som fru Swartz, i 35 år Kungl. teaterns expert på milda värdighetsroller och dog först 1923.

Den bohemiska mamsell Magito lät väl höra sig i de gamla sånglustspelen *De löjliga Mötena, Gubben i Bergsbygden* och *Två Ord* men lämnar nu truppen liksom Gustaf Sandström som får avskedsrecett för sångstudier i Köpenhamn. Han och fru Andersson samspelar fint i de Courcys och Dupeutys *En Engel i Verlden men En Satan i Sitt Hus!* och hon sägs i Snällpostens slutomdöme visa sanning och naturlighet i alla genrer.

Hallberg är oftast "särdeles lycklig i det burleska" men "har uppgjort sig några typer och i en af dessa skola owillkorligen alla roler inpassas". Hans Konjander i *Hittebarnet* är trots det tillnyktrande fyndet av en baby i ungkarlslyan toddypåverkad pjäsen igenom, och han missar den milda ironin över djurvurmaren i fru Heibergs *Lilla Apan.* Men han Sjövall i *En Tragedi i Wimmerby* har "mycken komisk effekt, utan öfwerdrift" och han sjunger kupletter väl som full sjöman bland väggklädande medspelare i *Skepparen på Slupen "Stormfågeln"* av den lokala signaturen "August K . . .", säkert läraren vid navigationsskolan August Kloo. Musiken var arrangerad av musikdirektören C. Becker, i varje fall senare ledare av Malmö teaterkapell. Cronholm gör ner pjäsen och protesterar mot försök "från sittande eller liggande(!) parterr" att ropa in författaren. (Snällposten 8/11, 15/12, 4/11, 1/12.)

Och direktören? Topelius kallade honom 1843 "tragikern Andersson, truppens åskledare, effekternas man och en man med anlag" men som Carl Moor med "en snedspringande gir åt det tysk-patetiska" och som Hamlet trots konstnärliga blixtar bristande i självbehärskning. Snällposten berömmer i slutomdömet den yttre regin vars övervakande gör "att en theaterdirektör borde sjelf så litet som möjligt spela med" — tydligen en önsketanke i fallet Andersson. Rollanalysen är i regel korrekt, "men hans känsla förer honom med sig längre än den bör"; "det pathos, som alltid följer hans spel" kan göra honom "petrificerad i ett manér, som blir en gång en spik i hans dramatiska lik-kista. Deklamationen går än öfwer till ett häftigt rasande, än sjunker den ned till ett onaturligt hwiskande", och som "bildad bof", intrigör, "anwänder Hr A. en massa af mimik och låter ansigtet blifwa tummelplatsen för hwad endast i obewakade ögonblick bort framkomma".

Den 10 december 1851 gavs *Hamlet,* i Granberg/Åkerhielms prosaversion. Hedberg (s. 176

ff) som felaktigt förlägger premiären till julens lundasejour skildrar roande den inför den pretentiösa idén knotande, ironiska eller skrämda ensemblen. Själv var han, 23-årig, Polonius! Allehanda (13 och 17/12) vill ha honom utbytt — men direktören "inlade mycken förtjenst" och inropades med sin fru (Ofelia). Hon finner nåd för Hedberg: hennes vansinnesscen hade gjort sig "på hvilken scen som helst". Och Anderssons "organ var vacker, utseendet i vissa ögonblick verkligt tragiskt, — om endast den qvicksilfverartade fantasin hade haft något band på sig!" En "dundrande" Hamlet av "äkta danviksnatur", läsande monologen som gällde den "vara eller icke vara *galen*" — och som sedan "gående baklänges, med håret på ända och utspritade fingrar, *hväste* fram sitt: Gå i kloster Ophelia", sist med bara huvudet synligt framför kulissen. Applåder i Malmö och Lund.

Men tecken på omorientering finns. C. G. Hesslers trupp får 1852 kritik i Snällposten (15/11) för underspel, vanligt nu när sällskapen börjat undvika sitt "uppskrufwade Pathos". Topelius (s. 153, 180) säger 1853 detsamma om Hesslers och 1855 om Anderssons trupp, märkligt då "hr Andersson själf i yngre år varit eld och låga på scenen". Truppen gör nu "till sin uppgift det natursanna spelet, för hvilket danska scenen är med rätta berömd och hvilket är en protest mot den falska pathos, som länge hofverat med stora gester här i norden också. Det oändligt svåra är därvid att träffa ett lagom". Hjälp med det sägs (s. 182) ha kommit från den hos P. J. Deland och Stjernström skolade Wilhelm Åhman — men den ursprungliga förebilden var här alltså dansk, något Hedberg bekräftar (s. 365 ff).

Enligt honom började omorienteringen i Malmö 1852 i Scribes och Legouvés *Drottning Margaretas Noveller* där Margareta av Navarra söker rädda brodern Frans I av Frankrike ur kejsar Karl V:s fångenskap — ett spel om Europas öden, men på ett intrigant vardagsplan enligt Scribes recept små orsaker—stora verkningar. Ensemblen for till Det kongelige och såg fru Heiberg som Margareta och Phister som spansk kurir. Och i Malmö såg Hedberg sedan häpen från sin sufflörlucka fru Andersson och père noblen Wilhelm Berglund i rollerna. Hon var ännu bättre än vanligt, "finare, jemnare i sitt spel" — och han "väsnades icke" utan spelade komedi med "måtta och finess". Till de malmöitiska konnässörernas förtjusning kopierade de helt enkelt sina danska förebilder. Direktören spelade dock Frans I "ojemnt och omotiveradt", skriver Snällposten (14/2) som hos direktrisen bara finner "lyckade moment". De 200 riksdaler hennes klänning påstods kosta kunde gett tidsenliga dräkter åt alla.

År 1855 lovordar Snällposten (29/10) direktrisens återhållsamhet i Ringaren men kvider (8/11) när den oförbätterlige maken i *Hinko* väser och skriker "i predikareton" och hon själv återfaller i "gråtmild deklamation, der hwarje ord uttänjes under jemmer och bedröfwelse". Hon tar applåd oombedd och när i ännu en Birch-Pfeiffer, *Edith,* bara Henriette Schwartz ropas in får denna vänta misstänkt länge på ridålyftet.

Påtagligen är primadonnans ställning hotad, och Cronholms beundran av fru Schwartz kulminerar inför hennes Edith — först "ett bortskämdt barn", sedan kastad "af passionernas stormar från den ena ytterligheten till den andra", till sist visande "den godhet och stilla undergifwenhet, i hwilken qwinnligheten framstod ren och idealisk", allt spelat "med en djup innerlighet och en swärmisk hänförelse". Maken Adolf Theodor Schwartz (förut älskare hos Deland) gav elegant "en fin färgton, ett eget poetiskt skimmer" åt sin svärmiske riksgreve. (Snällposten 3 och 5/11.)

Truppen spelar somrarna 1853—62 på Humlegårdsteatern i Stockholm vilket gör att utom

Birch-Pfeiffer — sex helkvälls missromaner vid tio av de sista 19 föreställningarna! — också Stockholms sekundteatersnillen är rätt rikt företrädda. Snällposten och Allehanda tävlar i att döma ut deras små lustspel. Ett par lantlivsidyller noteras också: Axel Krooks *Blekingsflickan* med vackra folkmelodier och en omöjlig intrig med en lite galen Anna trolovad med en Erik (Värmlänningarne lämnar ingen ro!) och *Vid en Fjellbod i Dalarne,* en lokalisering av norrmannen Riis Til Sæters. Ett stilleben med "folkvisans djupt gripande melodier" skriver Snällposten (6/10) som finner utförandet bättre än de danska som setts här. Hedberg (s. 362 ff) gör omvänd värdering, dock apropå sällskapets första försök tre år tidigare sedan det farit in till Malmö för att ta lärdomar av Müllers danska trupp bl. a. i denna pjäs. Här alltså ett konkret fall där danska intryck burit frukt.

Bra trupp, omväxlande repertoar, utstyrseln alltid "tillfredsställande, ofta elegant" — det är Snällpostens slutbetyg (6/12). Och 1859 lovordar tidningen direktören för vackra, omsorgsfulla instuderingar — men då har snarare Wilhelm Åhman den konstnärliga ledningen. Detta spåras också i inlsag som Oehlenschlägers *Hakon Jarl,* Börjessons *Solen Sjunker! Gustaf den Förstes Sista Dagar* — blomsterpoetiska tablåer mer än ett drama — och så Molière: *Den Girige, Som Man Är Klädd Så Blir Man Hädd* (De löjliga preciöserna) och *Der Man Tagit Sot, Skall Man Taga Bot* (fritt efter L'Amour Médecin).

Topelius (s. 217 f) har berömt Åhmans Harpagon liksom Allehanda (19/11) nu hans Mascarille. Tidningen påpekar hans mångsidighet, visad som sanningssägaren *Narcisse Rameau* i Brachvogels "historiemålning" mot fru Anderssons Pompadour ("en af wåra utmärktaste skådespelerskor", här fri från överdrift och sentimentalitet). Snällposten tycker att han gör den äldre av Kotzebues *Grefvarne Klingsberg* med

Wilhelm Åhman. Litografi ur Theater-Kalendern 1852.

Hedvig Charlotte Forsman (senare gift Raa-Winterhjelm).

behaglig finess och att han väl studerat Hakon Jarl och Gustav Vasa, även om rösten saknar "Nordmannakraft" och blir läspande när den forceras. Detta kombinerat med en embonpoint gör honom olämplig som hustruplågaren Percival i Halms gamla *Griselda* eller lorden i *Jane Eyre*. Varför inte den lovande, ståtlige, välljudande Theodor Österberg? (Snällposten 13, 20, 22, 31/10, 7/11.)

Österberg var en stor landsortstalang som småningom föll offer för grälsjuka och törst. Ett liknande öde fick fru Schwartz, nu avgången, men en ny aktris finns att beundra: Hedvig Forsman, en ädel drottning i Narcisse Rameau och en okonstlad Lucinde i L'Amour Médecin (Allehanda 19/10), kanske ännu inte vuxen Oehlenschlägers Thora men en Griselda och Jane Eyre med "mer än wanliga anlag för tragedien", omsorgsfullt spel och "ögonblick af inspiration" (Snällposten 31/10, 7/11). *Syrsan* gav hon "synnerligen älskligt och lyckadt" (Allehanda 19/11) och med sitt "werkligen gripande" offerlamm prinsessan Cecilia i Solen Sjunker! besannade hon finska lovord om "en rikt begåfwad natur" (Snällposten 22/10). Hon skulle besanna dem än mer som fru Raa-Winterhjelm, bl. a. Ibsens första fru Alving på nordisk botten.

På ambitioner tyder slutligen att Andersson utlyst en pjästävlan, även om vinnaren Hedvig Ehrenstams *På Gröna Lund* är en skäligen enkel Bellmanssituation. Men i följdpjäsen *Ett Äfventyr i Humlegården under Carl Israel Hallmans tid* väcker Åhmans Hallman och Österbergs Kexél Snällpostens förtjusning (19/11).

Övriga svenska provinstrupper

Lars Erik Elfforss sällskap lever främst på två redan kända krafter: direktörens fru Thérèse och Rudolf Forssberg. Änkan Djurström skymtar också i denna bruksrepertoar utan klassiker men med rätt mycket äldre dramer och åtskilliga nya franska, föga Birch-Pfeiffer och stockholmska sommarteaterskämt men desto flera pjäser av Frans Hedberg.

Historiska, ibland i dubbel mening, är många pjäser — 1856 avverkas t. ex. Gustav III:s *Gustaf Adolf och Ebba Brahe,* Kotzebues *Gustaf Vasa,* Blanches *Engelbrekt och hans Dalkarlar* och Bahrdts *Gustaf Adolf i München* (Grafbruden), ett brak- och repertoarstycke från Djurströms tid. Jämnåriga vådevillidyller med pojkroller för aktriserna är *Vildbrådstjufvarne, Nya garnisonen* (Sju flickor i uniform) och *Rataplan.* Nyare är svenska lantlivsbilder som Böttigers *En Majdag i Wärend,* skriven till regeringsjubileet 1843 för Jenny Lind m. fl. och så rojalistisk att den innehåller ett "Lefve Öfverheten!", Janne Damms dramatiserade folksaga *Vapensmeden* och Hedbergs *Valborgsmesso-Aftonen.* Där får fattig pojke rik flicka men troskyldighetens tid är ändå förbi: en medkännande tecknad återfallsförbrytare är ett genrefrämmande drag av social och sentimental realism.

Forssberg och fru Elfforss spelar våren 1853 Freytags *Valentine* eller Festens drottning (där titelpersonen av hjälten rycks ur högreståndsdepravationen) "så naturtroget och sannt [— — —] att wi sällan sedt något mera lyckadt på denna theater", skriver Snällposten (14/4) som tidigare (2/4) funnit hennes spel "något för rått" i Lemoines och Goubaux *Portugiser och Spanjorer,* "en rigtig mord- och brandpjes och i bokstaflig bemärkelse rik på knalleffekter". Forssberg visar här "takt och hållning i spelet, i förening med en wacker figur, wacker organ och

god deklamation". Hugos dram *Maria Tudor* ges däremot under presstystnad.

En sedan ofta spelad nyhet höstsejouren 1853 är Mélesvilles *Sullivan,* en komedi om "giftomannen och faderswäldet" där Allehanda (9/11) rosar Gustaf Lindström, sedan ankare på Södran, som grosshandlare, fru Elfforss som hans dotter och särskilt Forssberg i den frejdiga titelrollen som engelsk skådespelare; han "excellerade synnerligast i konsten att spela pirum". I efterpjäsen, Hedbergs *Borddansen,* roade direktören och Olivia Statlander, och av Hedberg gavs också sångkomedin *Min vän Löjtnanten* — en officerstypisk kjoljägare i borgarhemmet, slutligen avbasad.

Sådant tillmötesgick den kälkborgerliga publikmoral som nu får extrema uttryck i Allehanda. Mot *Trettio år af en Spelares lefnad* invänds (10/12 1853) att "hos en man på öfwer 50 år och som pröfwat armodets och ödets omwexlingar måste passionens stormar hafwa lagt sig" — så pjäsen borde slutat lyckligt! Efter Pyats Parismelodram *De begge Låssmederna* påpekas (26/11) att "swenska allmänheten" inte senterar allt detta "ohyggliga af nedrigheter, mord och fängelser" utan föredrar "något rent menskligt af det ädla och ljufwa" framför "wilda passioner". "Vaudeviller, komedier, farcer eller på sin höjd stycken af 3 akter och efteråt ett enaktsskämt, detta är något som mera passar för det swenska folkkynnet". Smörgårdsbordsteater i sanning — men publiken tyckte nog då som nu också om en nervretning. Snällposten (11/10 1855) konstaterar att det "gifwes en mycket talrik publik, som finner ett stort intresse i dessa dramer", med all deras känslosamhet.

År 1854 bjöd Elfforss bara en varaktigare nyhet, Hedbergs lite cyniska sångfars *När man inte har pengar* — då får man dupera omvärlden som tre studenter här gör med en inbilsk köpmansfamilj — medan en vemodigare Hedbergsk studenttrio presenterades 1856 i *Huru tiden förändrar* (30 år mellan akterna). Direktören höll här som källarmästare "med werklig komisk förmåga" sina "befängda orationer, späckade med lärda fraser utan mening" (Snällposten 16/10). Och i Oscar Wijkanders *Lucidor,* där kärleken mellan 1600-talspoeten och en adelsflicka blir bådas död, påminner Forssberg Allehanda (15/10) om rollens kreatör Dahlqvist medan Hedvig Charlotte Djurström var en ståtlig Hedvig Eleonora.

Sejouren slöt med Bøghs sånglustspel *Äkta mannens Representant* där en glad student klär ut sig till med orätt svartsjuk godsägare så denne under tiden kan spionera på sin fru på granngodsets bal. I en kuplett sjunger studenten att han "kan dansa som Selinder" — den Anders Selinder som 1833 firat sin första dag som operabalettmästare med att dansa på Malmö Teater. Just avgången återkommer han 1857 med en trupp purunga elever i små komedier, nationaldanser och dansdivertissement — t. ex. *Festen för Egendomsherrn* där den roade Allehanda (29/8) finner "wackra anlag".

Sommaren därpå lierade sig truppen med Carl Gustaf Hesslers som svarade för de dramatiska inslagen, notablast *Fästmannen från Norrköping,* ytterst efter Calderons Hus med dubbel ingång, och livskraftigast J. M. Mortons vådevill *Bark, Park och Stark.* Där utbrast en dansande kamrer i refrängen "Ack, Lydia, Lydia, Lydia, Lydia, hoppsasa!" varpå kvällen slöt med dansen "El Aldeano, à la Miss Lydia Thompson", allt apropå en dansös som just haft succé på Operan.

Mer rättvisande för Hessler (1845 P. J. Delands Hamlet) är hans första Malmösejour 1852—53, lång och framgångsrik. Han ger *Axel och Valborg* och spelar den frejdige *Don Cesar de Bazano* "med mycken talang" medan hans fru Amanda i den finska Scribe-bearbetningen *Skärgårds-Flickan* med finess avslöjar sig som förklädd dam av ädel börd. (Snällposten 15/1, 4/12.)

Carl Gustaf Hessler.

Ett viktigare minne från Hesslers Finlandsår var estetikdocenten Fredrik Berndtsons blankversdrama *Ur Lifvets Strid* om en krigsepisod 1808—09, med Döbeln i stor biroll. Den förfördelade, Runebergskt folkvisetungsinta av två bortbytta halvsystrar jämnar här vägen till kärlekslycka för den andra genom att skjuta ihjäl skurken-landsförrädaren och därvid heroiskt offerdö. Med alla klichéer har pjäsen ett helt annat lyft än en annan svensk nyhet, Jeanette Granbergs *Tidnings-Skrifvaren.* Att Snällposten (15/11) här talar om underspel i lidelsefulla scener är med tanke på repliker och scenanvisningar milt överraskande. Trots mordbrand och stämplingar förenas här den genomhederlige hantverkarens son med baronens dotter och fideikommisset — rättvist nog, ty parets fäder visar sig vara halvbröder . . . Mindre hederliga hantverkare låter uppvigla sig mot de rika i stället för att idogt ståndscirkulera, och uppviglaren, skandalredaktören Stoffer, redogör liksom de övriga för sina tankar i en ström av avsidesrepliker.

Som en "alldeles utmärkt" (Snällposten 6/12), kärvt godmodig gammal fästningskommendant i *Major von Haudeggen* av Labiche m. fl. sågs Robert Broman, sedan i många år realistisk komiker vid Kungl. teatern. I Jolins *Skal och Kärna* eller En Man af Verld och En Man af Värde undvek han som värdefull baron/bokmal att överdriva tafattheten och gjorde så föreningen med fru Hessler, "särdeles täck och behaglig", mera sannolik. Hessler själv var som baron/världsman "ett komplett salong-lejon — uppsmord och glänsande i sitt yttre, fadd och fattig i sitt inre". (Snällposten 20/11, 4/12.)

Urdur eller Neckens Dotter, Jeanette Granbergs bearbetning av Overskous och Arnesens Capriciosa, har ett för Hessler ovanligt inslag av "österrikiskt" fantasteri, en sorts Donaunymf som söker locka hjälten från hans småborgardygder. P. g. a. "Hans Maj:t Konungens lyckliga tillfrisknande" inleddes tredje föreställningen med *Folkets Kärlek,* en för tillfället lämpad "tidsbild" som slöt med "en wacker tablå, med H. M. Konungens höga namnchiffer i briljanteld, hwarwid folksången afsjöngs" (Snällposten 23/12).

Tablåer och folksagiga pjäser är mer typiska för Anders Gustaf Wallin, i Malmö 1851 med ett nytt sällskap. I Karl Haffners österrikiska folkkomedi *Döden Fadder,* lokaliserad av Blanche, finner Snällposten (6/3) "mycken komisk förmåga" hos Anders Fredrik Statlander som kolaren Knut, vilken genom en pakt med Masken, d. v. s. döden, gör karriär som modeläkare och lurar också sin kontrahent — en herre med timglas på huvudet, vita läderlappsvingar och en liten lie vid sidan. Kanske spelas han av Theodor Hedin som gör sin gamla glans-

roll *Rochus Pumpernickel* "con amore" (Snällposten 15/3) och är "i sitt esse" som Löpar-Nisse i *Wermlänningarna,* en pjäs Snällposten (17/2) trots "icke få inwändningar" tillerkänner "en sida, som wäcker intresse, och det är dess rent nationella karakter, med de gamla wälkända folkmelodierna". Angelique Håkansson, döpt efter mostern m:ll Magito och senare gift med föreställningens Anders, Gustaf Erik Dahlgren, sjöng rent och klart som Anna och gjorde vansinnesscenen med "lugn och berömwärdt lagom". Hon hyllades också i vådevillmonologen *Malins korgar* (till olika friare).

Annat lätt nytt var Brisebarres och Marc-Michels lilla roliga *En bengalisk tiger,* där mannens svartsjuka och den förmodade älskarens ovana att glömma kvar någon av sina otaliga käppar vållar farslogiska orimligheter, samt Xaviers och Varins *Den politiske Kocken,* en förväxlingsintrig Blanche lokaliserat till Skåne.

Det enligt Snällposten (31/3) duktiga sällskapet slutar med Jeanette Granbergs *Fyra Dagar af Konung Gustaf III:s Regering* där mästerintrigören Pechlin utintrigeras inför statskuppen 1772. Hr Hultman övergår Snällpostens förväntan som "Tjujsare-Konungen", Wallin gör "med mycken natur och sanning" den hederlige riksdagsmannen Jan Ersson och det hela är uppsatt "med mycken omsorg; kostymerna woro wackra och dekorationen i fjerde akten, föreställande Drottningholms slott, eklärerad, emottogs af applåder".

Wallin återkommer 1856 med i stort sett samma personal, plus bl. a. paret Isac Fredrik och Ida Smitt. I Scribes och Legouvés *Den Proscriberade* eller När Damerna föra krig föll fru Smitt enligt Allehanda (16/2) offer för "sökt koketteri och en falsk pathos" som grevinnan, skyddande en ung politisk flykting vilken hon med någon självövervinnelse avstår, väl icke till polisprefekten men till sin niece. Däremot var fru Smitt livlig och okonstlad som det godhjärtade fröet *Pariser-Pojken* medan hr Smitt som systerns inbilske friare tycktes finna sin "tacksamma roll rätt konstig och beswärlig".

Allehanda efterlyser yngre damer och bättre samspel men finner Statlander lyckad fast lite högljudd som frisören Fridolin i Friedrich Kaisers *Längtan efter Äfventyr* eller Perukmakaren och Hårfrisören. En fridsam man som får sitt lystmäte på äventyr: förväxlad med en läkare förs han till en gammal misantrops gods för att diagnosticera dotterns melankoli, orsakad av kärlek till den riktige läkaren som förstås dyker upp.

En senare än mer spelad nyhet var *En Midsommarnatt i Dalarne,* Bøghs Huldrebakken lokaliserad av samma Malmöteam August Kloo/C. Becker som tidigare nämnts för ett eget försök. I denna version har pjäsen drag av både dansk studentkomedi och svensk lantidyll, med parodisk distans till ett folksagofenomen som Näcken vilken ingriper — men i form av en utklädd målarbohem.

Litterärt viktigaste nyhet var Augiers och Sandeaus *Klädeshandlaren och Hans Måg,* exponent för den nya franska sociala komedin. Mågen-markisen är en av de bördsaristokrater som föraktade andra kejsardömets ståndscirkulation men gärna gifte sig till de nyrikas pengar. Här lär han sig dock till slut respektera sin fru. Svärfar klädeshandlaren är en pösig uppkomling — och ett av pjäsens franskklassiska drag är att båda har förnuftigare förtrogna. Borgaren av dessa gavs med lugn värdighet av Wallin (Allehanda 16/2).

År 1858 inkasserar Wallin lovord i Allehanda (16/10) för sin tyrolske bonde Osvald i Mélesvilles folkkomedi *Den Ondes Besegrare,* t. o. m. 1897 spelad här 30 gånger i 13 uppsättningar. Beröm ges också åt Dahlgren som Asmodeus, d. v. s. Hin Håle i olika förklädnader, och åt Angelique Håkansson som Marie, vilken upphäver sin och mannens pakt med Asmodeus ge-

Isac Fredrik ("Gubben") Smitt.

nom att stå emot hans frestelser. Ett oljetryck — men temat fängslar, djävulsrollen är tacksam och spänningen stegras hela tiden. Snällposten (7/10) anmärker mot falskt patos men menar att det stora spektaklet klaras rätt väl "i förhållande till de resurser som här stå till buds". Ungefär samma modifierade beröm fick given av Bøghs *Kalifen på Äfventyr* där Ludvig Thorell—kalifen ropades in. Med sin klyftigare storvisir flyttas kalifen via en önskering och en trollformel tusen år fram och tusen mil bort till en konstnärsbal i Köpenhamn — men glömmer formeln och måste dra sig fram som exotisk person på Tivoli innan han minns den igen. Åter hemma briljerar han med sina nya lärdomar, sedda med skepsis av författaren.

I sälvbiografin (s. 91) skriver den nyssnämnde Isac Fredrik ("Gubben") Smitt att Malmöpubliken "har tillfälle att se allt, som gifves på kungliga teatern i Köpenhamn" men den behandlar ändå "välvilligt äfven mindre sällskap af något värde". Tesen prövade han som egen direktör vid två sejourer på 1850-talet. Den 1854 blev, kanske p. g. a. konkurrens från Volkersens Pjerrot på Mon Bijou, två föreställningar kort. Allehanda puffar barmhärtigt för den andra: *Onkel Tom* i Smitts dramatisering.

Sejouren 1855 annonseras elva föreställningar men fattigavgift betalas bara för sex. Pjäserna är uråldriga, bl. a. tre av Kotzebue, av vilka åtminstone *Villervallan* med Smitt själv som upptågsmakaren verkligen ges. Allehanda (10/2) går till slut med håven för att Smitt ska få respengar. Sista gången annonseras bl. a. ett anonymt enaktsskämt, *Dardanell på visit i Malmö.*

Upplösningstendenser visar också Wilhelm Theodor Gilles trupp 1858. Repertoaren är gammal och Allehanda (10/4) dömer ut direktörsparet, medan Snällposten (29/3, 6/4) spårar en talang i dottern Linda, senare gift Boström och en av landsortens finaste aktriser. Tidningen finner Gustaf Rådeström, sedan en nyttighet på Södran, vara en frisk fast lite bullrig talang, bl. a. (24/4) i förklädnads- och huvudrollen i Jolins *En komedi.* Båda tidningarna prisar komikern Gustaf Aron Sundström (Konjander i *Hittebarnet* bl. a.) och Djurströmsveteranen Johan Fredrik Blomqvist. Som den äldre av *Grefvarne Klingsberg* påminde han "i flera momanger om gamle Ljungdahls bättre dagar" (Snällposten 29/3).

I sina teaterminnen skildrar C. H. Atterling "Lilja", d. v. s. Johan Petter Roos, som en liten viktigpetter, klen som aktör — en bild som liknar den Hedberg ger ("Törne") och knappast jävas av Roos ofta snusförnuftiga memoarer. Men han var ihärdig: inga konkurser eller

teaterbränder stoppade honom. Ett koleralarm fördröjde 1857 hans första Malmösejour, sedan framgångsrik tills en "penningekris plötsligt lät känna sina verkningar bland Malmö affärsmän". För att få folk sista gången lät han Kotzebues *Broder-Tvisten* följas av en Afskeds-Epilog med Slut-kör av "en af stadens poeter (ty det finnes en och annan sådan äfwen i Malmö)" och med stadsvapnet i transparent (Roos s. 163 ff).

Truppen vållar i Helsingfors 1853 en kritikerbatalj. August Schauman klandrar direktörens dotter Jenny, 18-årig primadonna, liksom truppen i gemen för patetiskt överspel (Hirn s. 26 ff). Topelius (Vasenius s. 160 ff) är blidare mot bristerna, "en förkonstling, en falsk sentimentalitet", och finner "en stor, ehuru negativ förtjänst, den att ej bjuda på några stycken hvarken af den mordiskt-hjärtslitande franska eller den lättfärdigt-slippriga svenska genren". Repertoaren har en tilltalande "landtlig oskuld" och kostymerna "ha varit goda, någon gång briljanta". Om den yttre ramen mödade sig Roos gärna; med den inre regin var det sämre.

I Malmö fann Allehanda hos mamsell Bernhardina Hammarqvist — senare gift Nordberg och enligt Hedberg en glatt sinnlig naturbegåvning — en "owanligt ren och wacker" röst i Heibergs Bellmanssituation *Ulla skall på bal.* Som högfärdig köpmansfru i Overskous *Bättre folk och pack* kallar tidningen henne ställvis "lysande" medan Roos rätt uppfattat motparten, den rättrådige sjöbjörnen Palle Blok. Han är också "rätt ypperlig" som självgod bonde i *En söndag på Amager* där båda mamsellerna sjunger bra, Jenny Roos i den livliga primadonneroll fru Heiberg skrivit åt sig själv. "Mamsell Roos spel är naturligt och okonstladt och hennes röst wälljudande och behaglig", har Allehanda tidigare noterat och berömmer likartat hennes offerlamm i *Ur Lifvets Strid* — men därtill visar hon "beundranswärd konstnär-

Johan Petter Roos.

Jenny Roos.

lighet" som hustru till en av titelrollen besvärad hr Schröder i Hugos tröttande *Angelo Malipieri*. (Allehanda 24/10, 7, 14, 21/11.)

Att Snällposten (22/10, 12/12) nöjer sig med notiser om bifall åt musikpjäserna tyder nog på att den "finare" abonnemangspubliken inte var så intresserad av Roos. Men sångpjäser fick man verkligen se. Utom de nämnda samt *Preciosa* och *Rataplan* gavs en rad gamla goda sångspel från c:a sekelskiftet 1800: *Kronofogdarne, Förmente Prinsen, Ondsinta Hustrun* och *Qvinnor och Förtroende*.

Stjärngästspel

Vid de korta gästspelen av huvudstadsartister dominerade danskarna. Sommaren 1850 fick dock basbarytonen Peter Schram och de dansande syskonen Stramboe ställa in sin andra föreställning och Snällposten (3/6) varnar att Köpenhamnsartisterna kan komma att sky Malmö. Samma sommar kommer operasångerskan Leocadie Bergnehr och komikern Peter Knudsen, också de från Det kongelige. Men sedan tycks nästan Snällpostens profetia ha slagit in.

Först 1855 kommer nämligen nästa Köpenhamnsgästspel, då Casinos Christian Schmidt med improviserad trupp gasterar tre sommarkvällar, mest med vådeviller av Bøgh och av Hostrup, t. ex. den trevligt befängda *Den Tredie*. Schmidt själv följs "jemt af ett stormande bifall" (Snällposten 2/8). En trupp från bl. a. Casino ger sommaren 1856 t. ex. Malmöpremiär på Laurencins och Lubizes lilla sånglustspel *Ikke en smule Jaloux!* troligen med Betty Schmidt som ung läkarfru, först övertygad om makens besvarade kärlek när han med häftighet spelar svartsjuk; raskt och livligt, med "scener af den mest komiska effekt", skriver Snällposten (11/6). Fru Smidts man Anton har "en lycklig humor" och unge hr Rasmussen en "raskhet" och "wärma, som hänför åskådaren".

Langes nya Folketheatret gästar sommaren 1858, bl. a. med sin succé *Ægtemænd i Knibe* (gamla Frontin, gift ungkarl, vådevillbearbetad). I *Den Tredie* roar Andreas Hougaard Snällposten (12/6) med sansad och självständig komik och i enaktaren *Berthas Klaver* (musik: H. C. Lumbue) samspelar den vackra Louise Carpentier och försteälskaren Laurids Stigaard med finess. Lumbyes dotter Julie är "en owanligt musikalisk talang".

Samma år ger några ungdomar ur Det kongeliges andra led en rad vådeviller, plus danser av bl. a. Sophie Nielsen. Snällposten (22/7) noterar August Nielsens naturliga spel och Valdemar Kollings komik. Nästa år återvänder truppen, oerhört förstärkt i Heibergs *Nei!* Den Klokker Link mamsell Schiemanns Sophie har att avspisa med titelordet i ett otal varianter heter Joachim Ludvig Phister, rollens kreatör 1836 i ett av dansk teaterhistorias stora komiska porträtt. Och Sophies koleriske far amtsrådet görs av en annan storhet, August Nielsens far N. P. Nielsen. Han och Phister gjorde 1830 med dr Ryge det första danska gästspelet på Malmö Teater — och nu efter Nei! undrar Snällposten (4/6) om man där någonsin sett "något så artistiskt fulländadt". Celebrering på Stadt Hamburg, där borgmästare Malmborg och "Professor Nielsen" utbyter skålar.

På den nivån är inte de få stockholmska gästspelen, men den ihärdige Georg Dahlqvist når Malmö på "konstresor" somrarna 1852, 1855 och 1859. Historiska soloscener av Ridderstad och enaktaren *Kom!* med Fanny Westerdahl ges första året, det andra med Ridderstad och deklamation är Dahlqvist nog ensam och det tredje är fru Olivia Desdemona i en scen mot hans Othello.

Sommaren 1858 demonstrerar en trupp från Mindre Teatern "Hr Stjernströms skicklighet att inöfwa sitt sällskap" (Snällposten 29/7) bl. a. i Poises enaktsoperett *God natt, granne*.

Christian Schmidt. Foto från 1860-talet.

Theodor Österberg går framåt och Constantin Rohde lyckas styvt nog förete "lif och osökt humor" i Säfströmbearbetningen *En kontorist som är kär*. Snällposten noterar att de små "operetterna isynnerhet wunnit bifall" men nämner inte *En sömnlös natt* som ges den 28 juli. Denna primör ska här innan seklet är slut ha följts av 23 verk av samme komponist: Offenbach.

Om systrarna Jenny och Ida Hjort från Operan (Jenny är i varje fall sekonddansös där) kan bara sägas att de en augustikväll 1856 utför "åtskilliga Balett-Dansar".

Joachim Ludvig Phister som Klokker Link i Heibergs Nei! Efter foto.

Pantomimen

Dansar, bl. a. i Bournonvilles *La Ventana,* gör också Det kongeliges Bianca Bills och Catharina St. Louin från "Kungliga Teatern i Dublin". De ingår i en varietébetonad trupp under impressarion Alexander Hartkopf 1859 med bl. a. bröderna Adolph och James Prices pantomimensemble. Snällposten (28/2) skriver att "en sådan Pierrot som Hr A. Price är mycket sällsynt". En "owanlig komisk talang", tillfogar Allehanda (2/3).

Giovanni Vitis "Mimisk-Plastiska Balettsällskapet" (40 personer) från Rom gör långa gästspel 1852 och 1858 med Casortipantomimer, *Jocco* eller Den brasilianska apan och, särskilt 1858, tableaux vivants och stora pantomimbaletter som *En Maskeradbal i Paris* eller Polkan inför rätta. Viti slutar liksom Hartkopf med maskeradbal där golv lagts över parterren i nivå med scenen.

Pressen är välvillig, och 1859 (17/12) beklagar Snällposten att en så skicklig akrobat- och pantomimtrupp som den under "C. Schultz kallad Alfonso" sviks av publiken. Mer lokala tivolikrafter som hrr Nyman och Stella ger 1853 recett för syskonen Marwig som sedan hos Nyman och Johannesén på Altonaträdgårdens scen visar sin "rätt snälla dans" (Snällposten 13/8). Samme J. F. Johannesén är 1855 på teatern — danskan mamsell Winther dansar då "med mycken liflighet och grace" och pantomimerna väcker som alltid munterhet (Snällposten 27/8) — för att fortsätta i Altona. Och julen 1857 återkommer C. A. Stella bl. a. med *Harlequin Staty.*

Danska provinstrupper

Jens Peter Müller, 55, och sonen Theodor gör sin första 50-talssejour 1852. Axel Müller, 15, harangeras som talang, men den finaste karriären väntar Frederik, 7, som regissör i Köpenhamn (och far till den stora Betty Nansen).

Anmälarna framhäver Fritz Ferdinand Knobelauch, senare stöttepelare på Folketeatret och Casino, och père noblen Mathias Wimmer med döttrarna Therese, 20, och Eleonora, 18. Snällposten (1, 3/4) lovsjunger Therese, "den intagande bilden af en ren qwinnlighet" med "en teint af melankolisk wekhet, som när den lyfter sina ögon åt höjden, i sig bär uttrycket af en stilla resignation". Casinochefen Erik Bøgh (Sandfeld s. 240) kallar henne begåvad men fördärvad av blaserat koketteri. Den nog mer talangfulla systern finner Cronholm "liflig och rask, och nyanserad i sitt spel", med "en rätt behaglig sångröst". Truppens kapellmästare Joannowitz gav bejublade violinsolon, men annars var det musikaliska si och så. Sången vill "icke alltid rätt lyckas" menar t. ex. Allehanda (24/3) apropå *Soldaterløjer* och förvånas när den gör det i *Den graae Paletot,* vådevill av Bøgh efter Töpfer om en studentslarvers utlånade överrock.

Knobelauch, sprittande livlig, någon gång i överkant, visar gryet som karaktärsaktör i Hauchs *Æren tabt og vunden* där han för sig ridderligt som överste Seaton, förfördelad men upprättad av Gustav II Adolf — i Wimmers framställning för gammal men "med all den ädla hållning och hjertliga godhet som deri bör finnas" (Snällposten 11/3). Mest omtyckt är dock tydligen "den unga avanturier" Knobelauch gör i Bøghs *Ægtemandens Representant,* "en karakter af det älskwärdaste lättsinne" i en föreställning tidningen ger högsta betyg. Knobelauch spelade tydligen jämte unge Axel Müller de bodbetjänter som får övernog av omväx-

Med Kongl. Maj:ts Allernådigste Tillstånd

uppföres

å härvarande Theater

Söndagen den 13 Februari 1859,

RÖFVARBANDET,

Skådespel i 5 Akter, afdelade i 9 Tableer, af Schiller. Öfversättning.

Personerna:

Maximilian, regerande Grefve af Moor	spelas af Herr Backgren.
Carl,	Herr Hanson.
Frans, } hans Söner	Herr Almlöf.
Amalia von Edelreich	„ „ Fru Almlöf.
Schweitzer,	Herr Deland.
Roller,	Herr Strindberg
Kosinsky,	Herr Lindmark.
Spiegelberg, } Libertiner, sedan Röfvare	Herr Haqvinius.
Razmann,	Herr Norrman.
Grimm,	Herr Carlsson.
Herman	„ „ Herr Boström.
Daniel, Grefvens af Moor Kammartjenare	„ „ Herr Grantz.

En Pater. Röfvare. Kypare.

(Skådeplatsen är i Tyskland. Tiden varar omkring 2 ur är.)

Priserna äro i Riksmynt:

Första Radens Loger, Avantscenerne och Nedra Amfiheatern	1: 25 öre.
Parterre och Andra Radens Fondloger	1: —
Öfra Radens Amfiheater och Oeil de Boeuf	— 75 „
Andra Radens Sidologer	— 65 „
Platslogerna	— 50 „

Biljetter säljas alla dagar från kl. 10 f. m. till kl. 4 e. m. hos Fru Gräntz, boende uti Enkefru Malmsjös gård vid Hyregatan No 565, samt Spektakeldagarna från kl. 5 e. m uti Theaterns biljettkontor.

Ingen obehörig person erhåller, under hvilken förevändning som helst, inträde på Theatern under Repetitioner eller Representationer.

Inga penningar emottagas vid ingångarne, endast biljetter och gälla dessa blott för den dag och plats de äro köpta.

Dörrarne öppnas kl. 6. Representationen börjas kl. ½ 7 och slutas omkring kl. ¼ 11 e. m.

Affischer à 3 öre Riksmynt st säljas i Biljettkontoret.

Måndagen den 14 Februari gifves sista Representationen under denna sejour.

P. J. DELAND.

MALMÖ, TRYCKT HOS ... STOCKHOLM 1859

Börjas kl. half 7 eftern.

Affisch från P. J. Delands Malmösejour 1859. Malmö museum.

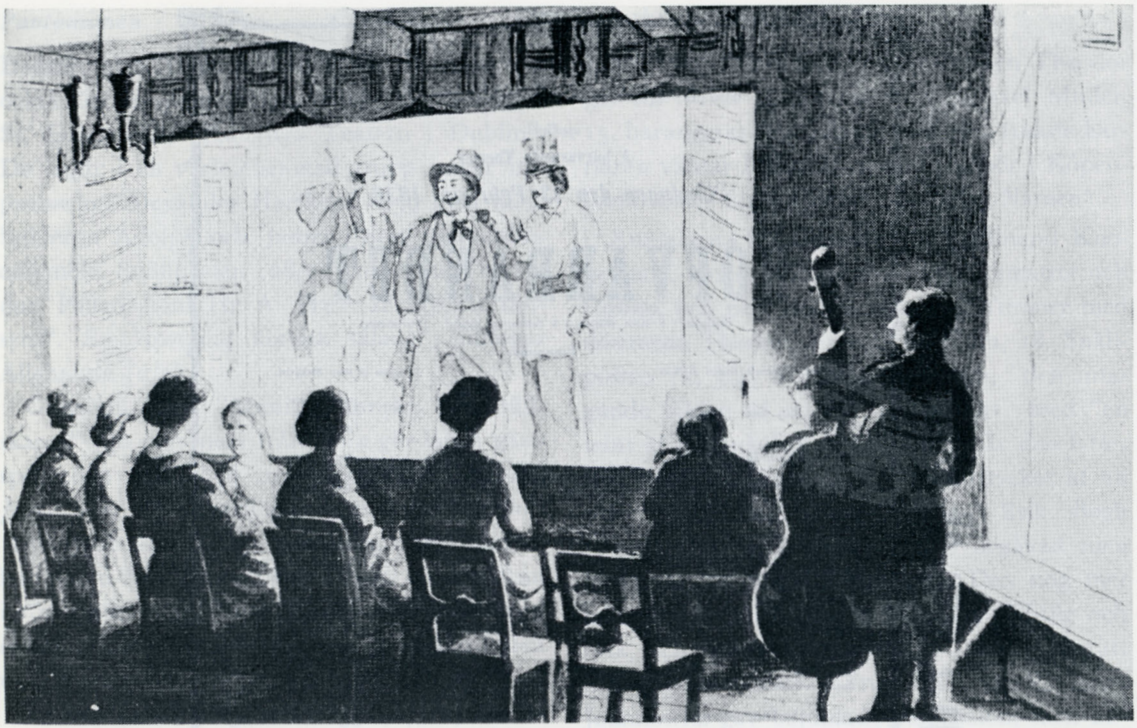

Chr. Ludvig Hansen sjunger sin visa i glansrollen som Syl i Lumpacivagabundus på en liten teater i Sønderjylland 1863. Teckning av H. C. Ley.

ling mot krämartillvaron i *Han gaar paa Commers* (Einen Jux will er sich machen), en stor förmyndar- och förklädnadsfars med mycken situationskomik. Författare, liksom i farsmoraliteten *Lumpacivagabundus:* Johann Nestroy.

Vanligare är färska danska småkomedier varav fem av Bøgh, t. ex. *Nytaarsnat 1850,* den första danska nyårs-"revyn", en trollfars à la Nestroys landsman Raimund. Tidssatir odlade teamet Chievitz och Recke i vådevillerna *En høiere Dannelsesanstalt* och *For Alvor* där en skenförlovning blir seriös i en tyvärr allt saggigare intrig. Henriette Nielsens *Slægtningene* är en vådevillidyll kring ett ungt fiskarpar på Fanø.

Sejouren 1854 är litterärt lödigare med t. ex. Hertz *Svend Dyrings Huus* och Hostrups *Mester og Lærling,* en "österrikisk" mixtur av feeri och satir, brysk bara när boven-skandalskribenten förpassas till älvkungen i jordens innandömen. Utsläppt därifrån, ny i världen, är Aage, en godtrogen yngling som får sina törnar. Snällposten (26/1) finner det hela "förträffligt" och Knobelauch som murveln bäst, Axel Müller som Aage tillfyllest och den rutinerade Wilhelm Haurowitz ypperlig som justitierådet. Haurowitz fru Sophie Henriette lovordas här som i flertalet viktiga kvinnoroller, ja hon och Knobelauch är nästan väl outstanding i truppen, skriver Cronholm (4/3). Då har han ändå (6/2)

hävdat att t. ex. Hauchs *Tycho Brahes Ungdom* gick med "en ensemble (d. v. s. samspel) som werkligen är owanlig att finna hos ett kringresande sällskap".

Apropå *Jeppe paa Bjerget* låter en fränare fast vad gäller Holbergstil kanske väl dogmatisk Cronholm (4/3) bl. a. Haurowitz som Jeppe veta att Holbergs komedier inte får förvandlas till "Fjellebod-stycken", d. v. s. marknadsgyckel. Hur som helst har truppen mer rutin på moderna lustspel, t. ex. nu fyra nya av märket Bøgh, bl. a. *Hr Gylle og hans Viser* (Jovial, Stadstjenare och Poet, som vådevill) och *Et enfoldigt Pigebørn* (ännu en variant av Calderons Hus med dubbel ingång).

År 1857 gör sällskapet under Theodor Müller sista besöket på den teater där det i 22 år så framgångsrikt plöjt väg för det danska. Allehanda (18/4) tycker bara Knobelauch, fru Møller och en 1840-talsbekant, komikern Chr. Ludv. Hansen, höjer sig över medelmåttan. Hansen är nu i nerförsbacken men ger sin eviga glansroll, den försupne skomakargesällen, i ett "utdrag i 2 akter" av Lumpacivagabundus.

Sången fallerade enligt Allehanda åter i Raymonds och bröderna Cogniards fyrakts "trollkomedi" *Luftens Datter*. Bättre gick förmodligen Bøghs vådevillbearbetning *En lille Datter* som farsmetodiskt undersöker vådorna för en 28-årig änkling att ha en 38-årig styvdotter som skrämmer bort både sina egna friare och hans olika tillbedda. Lösningen: han gifter bort henne med sin svärfar in spe.

Medmänskligare är danska nyheter som H. C. Andersens *Den Usynlige paa Sprogøe,* Bøghs *Fastelavnsgildet,* en bondevådevill utan idyllens översötma, och Hostrups *Familietvist* — urmakarens och järnhandlarens tvist om ett av de nymodiga riksdagsmandaten 1848, trivsamt löst utanför ett av "thevandshusene" på Frederiksberg så barnen kan få varandra.

Ännu en gammal bekant, Carl Vilhelm Orlamundt, gör nu sitt sista besök på Malmö Teater, i ett vårväder 1859 som enligt Snällposten (14/5) lockar bort publiken trots "förträffligt samspel" och trots den "talentfulla och graciösa" direktrisen Petrine Orlamundt. Med är Ferdinand Schmidt, småningom flerfaldig teatergrundare, hans hustru Ida och det goda paret Hans och Caroline Sørensen. Direktören själv, nu 52, hade just lämnat en nioårig trygg tillvaro som regissör på Casino där chefen Erik Bøgh nu saknade hans "Iver, Omhu og Dygtighed" och "usedvanlige Routine" (Sandfeld s. 233). Snällposten (12/5), så kräsen vad gäller danska klassiker, faller helt bl. a. inför Wessels sorgespelsparodi *Kjærlighed uden Strømper,* spelad "helt och hållet traditionellt, men det wittnar om mycken skådespelareförmåga att så träffa lagom, som här skedde. Mest utmärkt war Hr Schmidt".

Bland många små danska original och bearbetningar märks tre Bøghvådeviller: en svartsjuk fru Orlamundt plågade hr Schmdit i *Af Asken i Ilden,* i *Et Uhyre* ligger likaså ett franskt original i botten (En bengalisk tiger) och i *O Pepita* skämtas med vurmen kring en aktuell och ohämmad spansk dansös. Snällposten (12/5) roas av Molt Wengels *Plader* och *En Tale.* Den sista driver godmodigt med den patriotism de från Sydschleswig hemvändande soldaterna väcker hos småstadens kälkborgare — "framhäfna, icke som karrikaturer, utan fint och sannt porträtterade, nästan photographierade"!

En lite större dansk nyhet var August Thornams satiriska *En ministeriel Embedsmand* om en politisk opportunist. Ett fyrakts folkskådespel med körer gavs också, *En Jødepige,* d. v. s. Mosenthals patetiska Deborah om kärleken mellan en kristen yngling och en judeflicka mot bakgrunden av judeförföljelserna i en österrikisk by.

Så allvarliga ämnen var sällsynta i 1850-talets landsortsteater med dess appeller till en nöjeslysten (små)borgerlighet. Att en svartsjuk äkta

man jagar ut och in och sniffar den förmodade älskarens tobaksrök bara för att finna att hustruns hemlighet är att hon hemfallit åt cigarrlasten — sådant var mera vant och kunde nu åskådas i Bayards *Den hemmelige Lidenskab*.

Stort märkligare är väl inte intrigen i Clairvilles och Thibousts enaktsvådevill *Den svage Side* där två levnadsglada unga parisare som bor på ömse sidor om två modister slutligen hittar deras svaga sidor (den enas: helt enkelt pengar). Föreställningen gavs hela fyra gånger och kunde enligt Snällposten (9/5) mäta sig med Folketeatrets. Det förklarar ändå inte den lilla pjäsens stora popularitet var den än gavs — i Malmö 23 gånger i elva olika uppsättningar t. o. m. 1901.

"Dansom med lust i skämt och löjen / Och om cancan förbjuden är, / Ingen kan harmas vid de nöjen, / Dem oss en dygdig glädje lär", heter det i en kuplett. Tonen är farsfjollig och handlingen just dygdig — men de fyra personerna är unga självständiga parisare med en viss frispråkighet och förmåga att själva ordna sina liv. Kanske åtminstone den omedelbara populariteten kan förklaras med att pjäsen kändes som förebud om något nytt — offenbachiadens glättiga 1860-tal.

LITTERATUR

Betr. de standardverk som använts för den allmänna bilden av svensk och dansk teater, se motsvarande rubrik under artikeln Malmö Teaters 1840-tal i Elbogen nr 2 1980. En även denna gång speciellt givande källa har varit N. E. Taubes bok om de Delandska sällskapen i Uppsala. De verk som i det föregående direkt citerats är:

[Atterling, Carl Henrik:] Teaterlif. Anteckningar af J. P. Törnqvist, f. d. skådespelare (pseud.). 2 uppl. Stockholm 1873.

[Hedberg, Frans:] Fyra år vid landsorts-theatern. Anteckningar i berättelseform af "Palle Block". Stockholm 1857—58.

Hirn, Yrjö: Teatrar och teaterstrider i 1800-talets Finland. Helsingfors 1949.

Roos, J.: Gömdt är icke glömdt! Några och tretioåriga teater-anteckningar. Stockholm 1871.

Sandfeld, Gunnar: Komedianter og skuespillere. Dansk teaterliv uden for hovedstaden o. 1790—o. 1870. Ringkjøbing 1971.

Smitt, Gubben I. F.: Teatern Förr och Nu. Minnen och anteckningar under en sextioårig teaterbana. Örebro 1896.

Vasenius, Valfrid: Topelius om teatern i Finland 1842—1860. Bedömanden och artiklar. Helsingfors 1916.

Gamla malmöitiska lantmäterikartor

Av Ulf Pauli

Nere i källarvåningen under det gamla landstathuset på Drottninggatan, där länsstyrelsens lantmäterienhet har sina arkivlokaler, förvaras omkring 150.000 lantmäteriakter från början av 1660-talet till våra dagar. Arkivbeståndet ökar årligen med mellan 1.500 och 2.000 akter. Antalet kartor till dessa akter är ungefär lika stort. Lantmäteriarkiven vid länsstyrelserna är undantagna från bestämmelsen i allmänna arkivstadgan om inlämning av äldre arkivbestånd till respektive landsarkiv. Detta är orsaken till att lantmäterienhetens arkiv innehåller handlingar från så långt tillbaka i tiden som omkring 1660, alltså strax efter det att Skåne övergått till den svenska kronan.

Det skånska lantmäteriet började sin verksamhet nästan omedelbart efter det svenska övertagandet av de sydliga landskapen. Det övriga Sverige hade då haft ett statligt lantmäteri sedan 1628, då det svenska lantmäteriet grundades av Anders Bure på uppdrag av Gustav II Adolf. Under det svenska lantmäteriets första årtionden skapades den s. k. geometriska jordeboken, en samling uppmätningar av de flesta byar och deras jordområden. Det är omtvistat om dessa kartor verkligen kom att ligga till grund för beskattningen eller inte, men förmodligen var den ursprungliga tanken att den geometriska jordeboken skulle användas till skattläggning, kartorna kallas under alla omständigheter för skattläggningskartor. Arbetet på att också för Skåne skapa en geometrisk jordebok påbörjades 1660 för byarna i Oxie härad. Kartläggningen genomfördes av lantmätaren Nils Eriksson Njure. År 1661 fortsatte han med Skytts härad. Resultatet av detta arbete finns i lantmäterienhetens arkiv i form av två digra kalvskinnsband med geometriska (lantmäterikartor) kartor eller skattläggningskartor över de flesta byarna i Oxie och Skytts härader.

Av någon okänd anledning upphörde det skånska lantmäteriet sin verksamhet 1662 och arbetet med den skånska geometriska jordeboken avstannade och återupptogs aldrig. Skånska kriget 1675—1679 lade hinder i vägen för ett återupptagande av lantmäteriverksamheten, men under 1680-talet påbörjades den igen, åtminstone i nuvarande Malmöhus län. Från slutet av 1600-talet finns i arkivet ett 30-tal kartor och från första hälften av 1700-talet fram till storskiftesperioden finns ett par hundra kartor. Det finns alltså ett ganska stort antal kartor över skånska byar och städer i det som nu är Malmöhus län från det första seklet under den svenska kronan.

Under lantmäteriets äldsta tid hade lantmätarna till uppgift att framställa både geometriska och geografiska kartor. Av det sistnämnda slaget är lantmäterienhetens största dyrgrip, ett exemplar av den välkända s. k. Buhrmanska kartan, den Skånekarta som på 1680-talet upprättades av ingenjörskaptenen Gerhard Buhrman, som hade gjort sig känd som en skicklig kartograf och fortifikationsofficer, bland annat hade han förbättrat staden Malmös befästningar. Detta mycket förnämliga kartverk, som

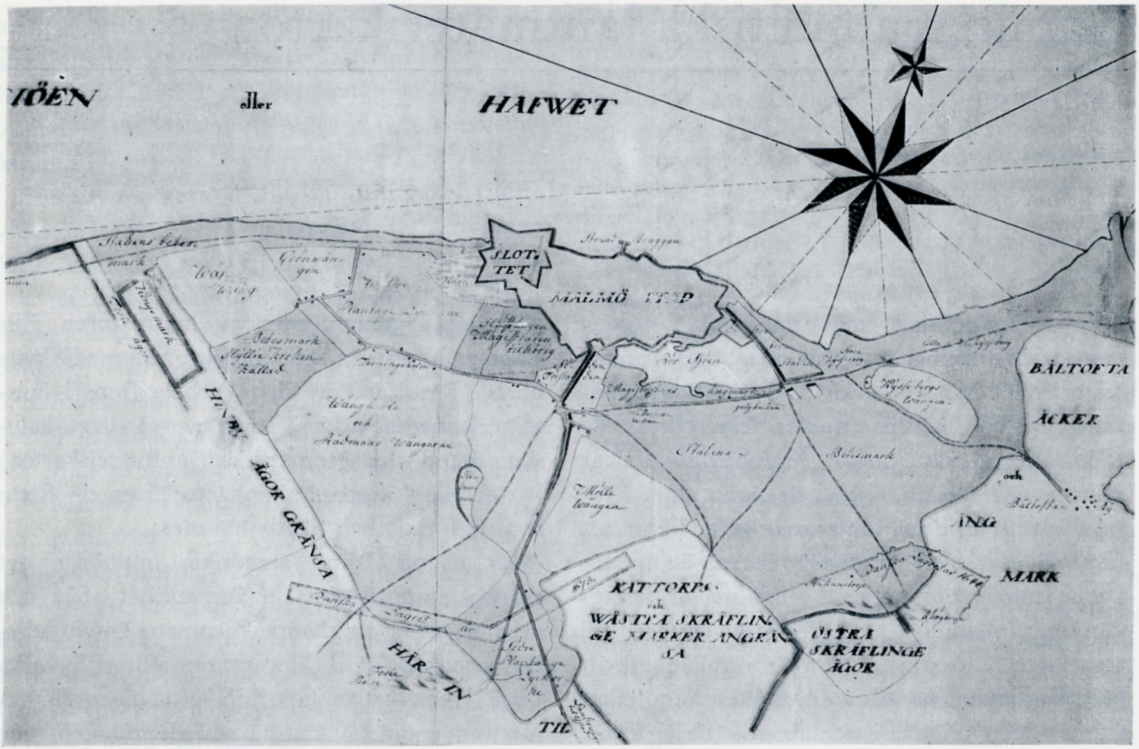

Centrala delen av Samuel Kocks karta över Malmö stads ägor upprättad år 1766.

Buhrmanska kartan är, visar med all tänkbar tydlighet den höga tekniska nivå det svenska lantmäteriet stod på under slutet av 1600-talet.

Malmökartor

Efter denna inledande korta översikt över det skånska lantmäteriets äldre historia skall nedan ges en liten presentation av det äldre arkivmaterial som står till Malmöforskarnas förfogande i lantmäterienhetens arkiv.

När de geometriska kartorna över byarna i Oxie och Skytts härader upprättades togs inte staden Malmö med i arbetet. Några årtionden senare gjordes emellertid en karta över de jordområden som tillhörde Malmö och ägdes av rådmännen och andra välbeställda borgare i staden. Denna äldsta Malmökarta i arkivet ritades 1697 av lantmätaren Clas Bödker. Den visar ingenting av stadens gatunät, själva stenstaden utmärks bara genom en svag markering av vallarna. Samma förhållande gäller slottet som redovisas ytterst skissartat. Syftet med kartan var dock inte att utgöra en karta över stadsbebyggelsen utan över stadens jordområde. Kartan äger emellertid också sitt intresse genom alla de namn man finner på jordområdena, namn som vi i dag igenkänner som namn på stadsdelar, gator och torg. Man finner t. ex. Spillepeng, Stora och Lilla Körseberg, Håkans-

torp och Möllevången. Vidare ser man var Galgbacken och Rackarebacken var belägna i slutet av 1600-talet. På kartan finns också redovisat det danska lägret från 1644, då Christian IV kom det av Gustaf Horns svenska trupper belägrade Malmö till hjälp, samt det danska lägret från 1677 års belägring. Anmärkas kan att Clas Bödker här begått ett historiskt fel, då han felaktigt anger att lägret är från 1678 års belägring. Varför har han nu medtagit dessa två härläger på en karta över stadens ägor utanför vallarna? Man kan nog antaga att det vid slutet av 1600-talet fortfarande fanns tydliga spår av lägeranläggningarna och detta var orsak nog att redovisa dem på kartan.

Ungefär 70 år senare gjordes en ny karta över stadens ägor, men denna karta är betydligt mindre detaljerad än sin föregångare och möjligen också ritad efter denna. Den gjordes av lantmätaren Samuel Kock. Kartan saknar för övrigt den förteckning över jordägarna som finns nedtecknad på 1697 års karta, men den är mycket vackert färglagd och prydligt ritad.

Från 1600- och 1700-talet till en bit in på 1800-talet finns i arkivet ett 20-tal kartor som berör områden i Malmö. Nedan följer en förteckning över detta tidiga Malmömaterial hämtad från arkivets s. k. kronologiska register:

aktnr	*kartans innehåll*	*årtal*
1	Malmö stads ägor	1697
2	Möllevången	1760
3	Östra Fäladsmarken samt Regale Brännerie	1743 o. 1788
4	Södra Fäladsmarken	1743
5	Marken väster om staden	1743
6	Plantagedelningen å södra och västra Fäladsmarken	1752
7	Inhägnaden i Västra Plantagelyckan	1762
8	25 tld oländig mark till landssekrteraren och landskamreraren i länet*	1778
9	10 tld för rådmannen Rasch*	1778
10	Hästhagen	1727
11	Staden och dess ägoområde	1766
12	Östra Plantagefältet samt Beteshagen och Spillepengsmarken	1784
13	Regalebränneriet	1788
14	Sädesmagasinen i staden och på slottet	1788
15	Fäladsmarken	1766
16	Magistratsängen eller Hästhagen	1806
17	Östra Plantagelyckan, Mellanheden, Rörsjön och en odelad mark väster om staden utmed stranden	1811—12
18	S. k. Fosievägen	1820
19	Utstakning av 16 tld jord vid Håkanstorps gård	1779
20	En lycka och Magistratsvången	1796
21	Malmö stads förstäder. Protokoll och skattläggningsinstrument	1824—25
22	Tomten nr 35 Östra Förstaden	1825
23	Malmö hamn	1826

* Endast handlingar.

En av de mest intressanta akterna i Malmömaterialet är de "Beskrifningar och kartor öfver Landshöfdinge Rezidenset, Ridhuset och Norra samt Vestra Husarstallen uti Malmö författade åren 1840 och 41 av Ludvig B. Falkman", som den något omständliga titeln lyder. Ludvig B. Falkman har mätt upp och beskrivit dessa byggnader och presenterat dem i fasadritningar som har färglagts. Residenset är avbildat på åtta ritningar där man ser dess byggnader från olika gator och torget samt inne från gården. Egentligen ingick denna typ av förrättningar inte i lantmätarnas uppgifter (denna akt är också

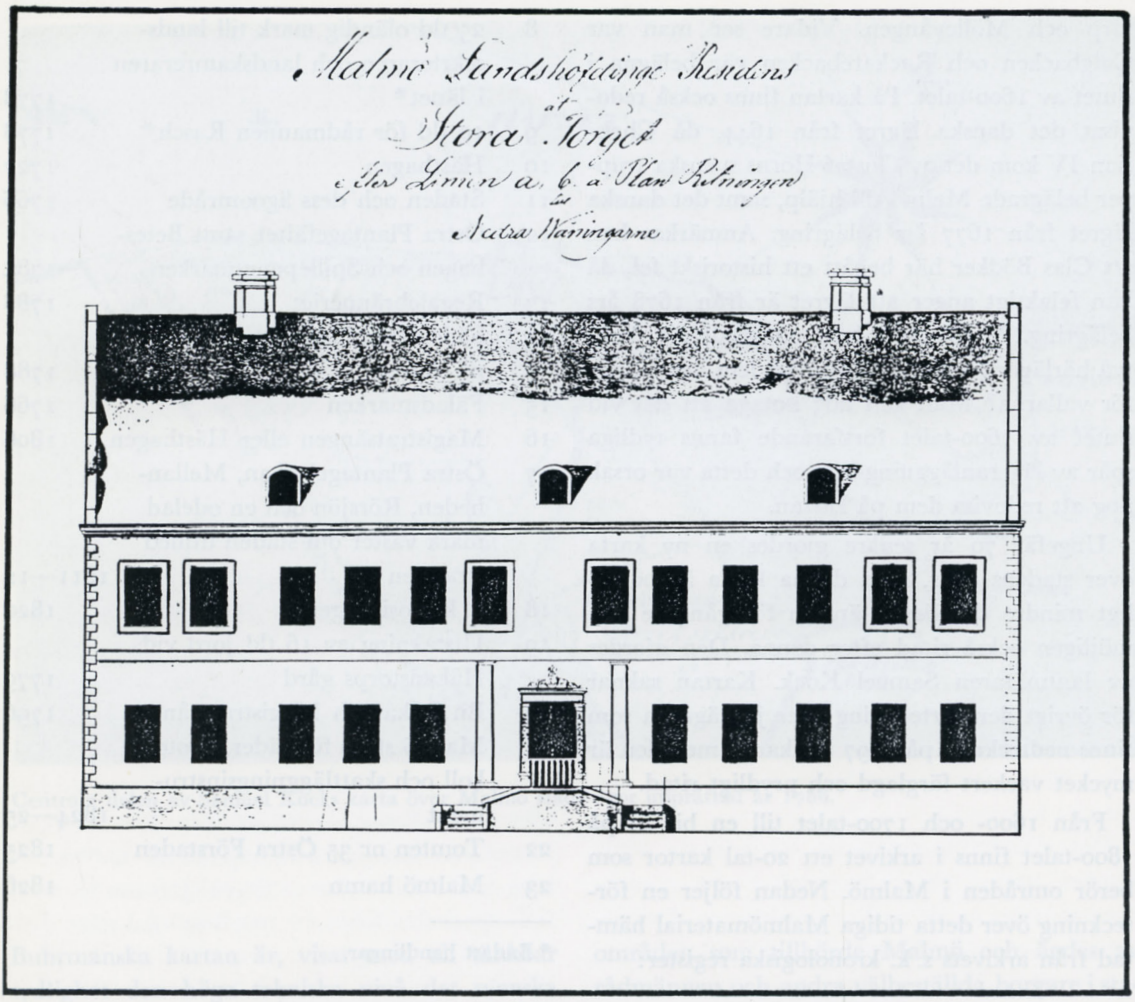

Residenset som det ser ut på Ludvig B. Falkmans fasadritning från år 1840.

unik i arkivet) och Falkman är också mycket noga med att tala om det i protokollet, och svära sig fri så mycket som möjligt. Så här lyder hans egna ord:

"Ödmjukaste Embetsmemorial!

Enär, enligt gällande författningar, det aldrig ålegat Landtmätare, att uti någon gren af architekturen förskaffa sig kunskaper, och något formulär, utwisande sättet hvarefter ritningar och beskrifningar öfwer Kongl. Majts och Kronans hus böra författas, alldrig blifvit mig meddelat, så kan det lätt hända, att jag såwäl i ritning som beskrifning gjordt för mycket eller för litet, - fel, som ofwannämnde orsakers skuld, icke skäligen kunna mig tillräknas att alla dimensioner äro riktige och beskrifningar enligt med - - na förhållandet, derföre är jag alltid ansvarig . . ."[1]

En blick på ritningarna visar oss emellertid

Teckningar av S:t Petri och Caroli kyrkor i Malmö på en lantmäterikarta från år 1811.

att Falkman lyckades ganska bra med denna uppgift. Intressant att notera kan vara de skillnader i residensets exteriör mot torget som finns mellan Falkmans fasadritning från 1840 och den nuvarande fasaden.

Blott några ord skall här sägas om de teckningar av kyrkor och andra byggnader som finns på en del av de gamla lantmäterikartorna. De båda kyrkorna S:t Petri och Caroli förekommer några gånger på kartor från 1800-talet liksom en del andra byggnader. Slottet förekommer bara en gång och i ett mycket skissartat och ofullständigt utförande.

Arkivets Malmömaterial omfattar givetvis också de jordregistersocknar som numera ingår i Malmö kommun. Västra Klagstorp, Tygelsjö, Lockarp, Glostorp m. fl. byar finns alla representerade med kartor före skiftena och skifteskartor. Detaljerade uppgifter finns här att hämta om byarna och deras åkermark. Bebyggelsehistoriskt är dessa kartor av stort värde för olika kulturhistoriska forskningsgrenar.

Beträffande Västra Klagstorp och Tygelsjö finns också en sockenbeskrivning bevarad i lantmäterienhetens arkiv. Vi får i denna beskrivning reda på mycket om byarnas allmänna beskaffenhet, deras historia, förekomsten av fornminnen, series pastorum m. m. Teckningar av kyrkorna finns också med, av vilka teckningen över Västra Klagstorps kyrka publicerats i Elbogen 1978.[2]

Under lång tid var lantmäteriarkiven ganska okända arkiv som låg mer eller mindre undangömda i lantmäterikontorens arkivlokaler. Glädjande nog har detta unika svenska kartmaterial under senare tid blivit mera känt och i ökande utsträckning utnyttjats inom vitt skilda forskningsgrenar.

NOTER

[1] Lantmäterienhetens forskningsarkiv akt 32 Malmö stad, sid. 2.

[2] Elbogen 1978/4 sid. 10.

Efterlysning

År 1980 erbjöds Malmö museums stadshistoriska avdelning att till ett fördelaktigt pris köpa de här avbildade kärlen, två kannor och ett stort ämbar, det sistnämnda synbarligen avsett att bäras på ryggen. Det stora ämbaret är 85 cm högt och försett med årtalet 1631 och en praktfull vapensköld som ännu inte är identifierad. Alla tre kärlen är utomordentliga hantverksprodukter i driven koppar och rikt dekorerade.

Säljaren av kärlen var ättling av en Malmöfamilj i förskingringen. Enligt familjetraditionen hade kärlen en gång tillhört "Malmö Borgarbrandkår", en organisation som hittills dock är okänd. Frågan är nu om det finns flera kopparkärl i privat ägo i staden eller på annat håll och om så är fallet vad säger familjetraditionen om deras historia. Om någon innehar liknande eller identiska kopparkärl är vi således tacksamma för upplysningar därom och om vad ägarna vet om dem.

Upplysningarna kan meddelas skriftligen eller per telefon till Sven Rosborn eller Bengt Salomonsson (040-733 30) Malmö museum, 211 20 Malmö.

Foto: P. O. Kjellgren, Malmö museum.

FLICKSKOLORNA VID SLOTTSGATAN

Av Göran Winge

I kvarteret Slottshagen vid Slottsgatan har det under de senaste åren pågått en livlig rivnings-, ombyggnads- och restaureringsverksamhet. Det är de bägge före detta flickskolorna, Malmö högre läroverk för flickor och Anna och Eva Bunths skola för flickor, som har varit föremål för byggherrarnas intresse.

Malmö högre läroverk för flickor har sitt ur-

Slottsgatan någon gång kring sekelskiftet. I mitten med gaveln vänd mot Grynbodgatan det 1884 uppförda Malmö högre läroverk för flickor. Foto från Malmö fornminnesförenings arkiv.

sprung i en högre skola för flickor i Malmö som grundades 1870 av fröknarna Maria Stenkula och Elin Lunnerqvist. Skolans lokaler var till en början belägna vid Södergatan. År 1883 överlämnades skolan till ett aktiebolag och fick då namnet Aktiebolaget Malmö högre läroverk för flickor. Samma år inköptes en tomt i hörnet av Slottsgatan och Grynbodgatan. Följande år uppfördes ett större och ett mindre skolhus på den nya tomten. Skolhusen var ritade av arkitekten lektor John Smedberg. Maria Stenkula blev det nya läroverkets första föreståndarinna (1884—1900). Maria Stenkulas starka personlighet gjorde att skolan framdeles i det allmänna medvetandet kom att gå under namnet "Stenkulas skola". Bland senare föreståndarinnor för skolan märks den av eleverna mycket omtyckta Astrid Hamberg (1910—1916). Det ständigt ökande elevantalet och nya behov gjorde att man i olika omgångar fick göra om- och tillbyggnader av skolan. År 1908 borttogs ingångsportalen åt Slottsgatan och två nya lärosalar inreddes i bottenvåningen mot samma gata. Det lilla skolhuset, vilket låg vid Grynbodgatan utgjorde från början Föreståndarinnans bostad. År 1910 ändrades denna bostad till lärosalar åt de förbere-

Flickskolorna vid Slottsgatan sedda från Kungsparken 1913 eller 1914. Till vänster Malmö högre läroverk för flickor och till höger och i mitten Anna och Eva Bunths skola för flickor. Foto från Malmö museums arkiv.

dande klasserna. År 1913 höjdes takstolen på det stora skolhuset och gavelröstet mot Grynbodgatan ändrades. I den så utökade vindsvåningen inreddes två nya skolsalar och en stor bönsal. Skolans inkörsport var belägen vid Grynbodgatan. År 1925 uppfördes en byggnad över inkörsporten, vilken förenade de bägge skolhusen. I det nya huset inreddes lärarinnerum med kokvrå, en lärosal och en slöjdsal. Utvidgningen 1925 utfördes efter ritningar av stadsarkitekten Salomon Sörensen. År 1930 inreddes vindsvåningen i lilla skolhuset till ett skolkök med tre gasspisar samt en matsal. För skolköksundervisningen hade tidigare hyrts lokaler. Vid byggnadsarbetena de senare åren har det stora skolhuset från 1884 och tillbyggnaden från 1925 bevarats och iordningställts, medan det lilla skolhuset från 1884 har fått ge vika för ett nybygge.

År 1887 öppnades en ny privatskola för flickor i Malmö av två unga systrar, fröknarna Anna och Eva Bunth. Läsåren 1887 till 1906 arbetade skolan i hyrda lokaler. År 1896 fick skolan namnet "Fröknarna Bunths privatskola för flickor". År 1905 erhöll skolan stats- och stadsanslag. Samma år lyckades skolan förvärva en egen fastighet vid Slottsgatan omedelbart intill Malmö högre läroverk för flickor. Fastigheten utgjordes av ett trevåningshus byggt 1878 och ritat av C. F. Rasmussen. Sommaren 1905 vidtogs, efter ritningar av arkitekten Axel Stenberg, grundliga ändringar och reparationer i syfte att få bostadslägenheterna förvandlade till lämpliga skolsalar. En tillbyggnad av huset gjordes för att därigenom i bottenvåningen få en hög och rymlig gymnastiksal. År 1906 kunde de nya lokalerna vid Slottsgatan tagas i besittning. År 1915 nedrevs en äldre stallbyggnad på gården och på dess grund uppfördes ännu ett skolhus, den s. k. "Lilla Skolan". År 1937, 50 år efter sin tillblivelse, uppgick Anna och Eva Bunths skola för flickor, jämte två andra enskilda flicklläroverk i staden, i Malmö Kommunala flickskola. Anna och Eva Bunths skola för flickor hade, förutom högre flickskola, även omfattat en förberedande skola för flickor och pojkar samt Kindergarten. Byggnaderna mot Slottsgatan från 1878 (hörnhuset) och 1906 (utvidgningen fram till "Stenkulas skola") är i dag ombyggda och restaurerade, medan den lilla skolbyggnaden på gården är riven.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Byggnadsnämndens i Malmö arkiv, byggnadsritningar från kvarteret Slottshagen tomterna 9 och 10.

Anna och Eva Bunths skola för flickor i Malmö 1887—1937, Malmö 1937.

Malmö högre läroverk för flickor, Malmö 1934.

Signe Höjer, Läsarungen växer upp, Malmö 1978.

NILS ROSQUISTS STIFTELSE

Av Bengt Salomonsson

I hörnet Föreningsgatan—Amiralsgatan ligger Nils Rosquists stiftelse, för ögonblicket omgiven av byggnadsställningar. Byggnaden är nu ännu mera imponerande än tidigare genom att hela kvarteret Davida norr om har rivits liksom Eks Fabriker (Malmö Bryggeriaktiebolag) söder om.

Handlanden Nils Rosquist förordnade testamentariskt 1881 bl. a. att en del av hans förmögenhet skulle användas "till åstadkommande av en byggnad, afsedd att bereda bostad åt behöfvande personer, tillhörande Malmö samhälle, såväl män som qvinnor af näringsidkande eller tjenstemannaklassen, under vilkor likväl att Malmö Stad för denna inrättning kostnadsfritt uppläte tillräcklig och lämplig tomt inom eller åtminstone nära invid dess planlagda område . . ."

Byggnaden inrymde, då den i maj 1884 anmäldes färdig till stadsfullmäktige, tillsammans "36 boningslägenheter, bestående 12 af 2 rum med kök och garderob, 12 af 1 rum med alkov, kök och garderob, 10 af 1 rum med kök och garderob samt 1 af endast ett rum med garderob jemte särskilda afstängningar i källare och å vind m. m. för hvarje lägenhet". —

Kostnaden för stiftelsebyggnaden uppgick till 125.107:50 kr.

Byggnadsritningarna fastställdes i juni 1882. William Klein, Malmös förste stadsarkitekt, ritade fasaderna och den bekante Malmöbyggmästaren Chr. Mortensson stod för resten.

Det är glädjande att denna stiftelsebyggnad kan bevaras som ett minne både av 1800-talets arkitektur och dess åldringsvård.

DET FOUGSTEDTSKA HUSET

Av Bengt Salomonsson

Byggnadens bottenvåning har under de sista åren bestått nästan enbart av glas. I samband med att en bankrörelse skall flytta in i huset, kommer bottenvåningen i stort sett att återfå den fasad som huset hade på 1860—70-talet och som kan iakttagas på några av de äldsta kända fotografierna från Stortorget. Fastigheten har en komplicerad historia och byggnadshistoria, som det inte går att beröra nu. Det framgår dock av fotot, från omkring 1900 att redan då har bottenvåningen ändrats och stora skyltfönster har upptagits mot Stortorget.

EN GÅTFULL FORNLÄMNING

Av Sven Rosborn

Ute vid kusten strax intill Malmö kommuns sydgräns finnes en fornlämning, som nedifrån marken egentligen ej ser särskilt mycket ut för världen, men som från luften är desto mera imponerande. Anläggningen består av en inre vall, utanför denna en numera igenslammad vattengrav, utanför denna grav ytterligare en vall och ytterst omges hela anläggningen av ännu en vattengrav. Som framgår av fotografiet, är anläggningen ej cirkelrund utan oval. I dess mitt finnes i dag ett vattenfyllt, större hål.

Denna gåtfulla och stora anläggning (c:a 140—160 meter) gäckar forskarna. Någon arkeologisk undersökning har ännu ej skett; man är i dag hänvisad till enbart arkivaliska källors vittnesbörd. Detta källmaterial är förvisso magert. Så mycket är dock känt, att området kan sägas ha haft en alldeles speciell betydelse under medeltiden. Byn Pile, på vars jord ringvallen ligger, har under äldre tid skilt sig från omgivande byar genom sin starkt begränsade jordareal och genom sin placering av själva byn knappt 1 km från kusten. Omgivande kustbyar ligger 3—4 km inåt landet. Inne i själva Pile by har det dessutom funnits en senmedeltida befästning, en kvadratisk anläggning på c:a 100×100 meter, omgiven av en vattengrav. Denna borg brändes av Malmös innevånare på 1530-talet.

Under vilken tid uppfördes Pile ringvall? Vad hade anläggningen för funktion och hur har den sett ut? Har den anlagts för att skydda en landningsplats vid kusten, kopplad till en handelsplats vid Hököpinge? Ja, frågorna är många, men de kommer kanske snart att kunna besvaras. Inom ramen för det s. k. Foteviksprojektet ska dels marinarkeologiska, dels landarkeologiska undersökningar göras i syfte att främst klarlägga det sydvästskånska kustområdets tidigmedeltida utveckling. De betande korna på Piles hemlighetsfulla vallar kommer därför förhoppningsvis snart att få sällskap av idogt arbetande arkeologer.

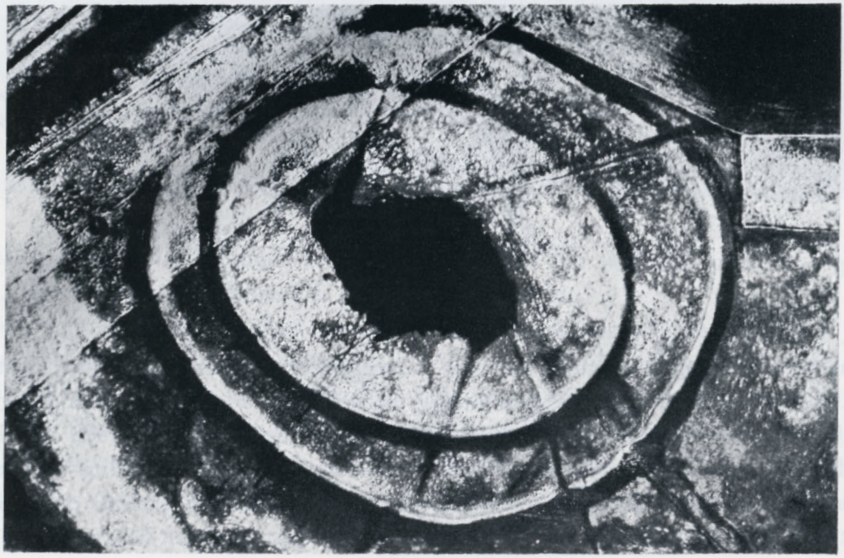

Apoteket Fläkta Örn i Malmö och dess första innehavare 1731—1820

Av Hans Ersgård

Den 18 december 1731 sågs tre i Malmö välkända herrar stiga ned för rådhustrappan och bege sig till borgaren Thomas Arendts gård på Stortorgets södra sida. Det lilla sällskapet — auditören och rådmannen Anton Borg, rådmannen Wilhelm Flensburg samt Thomas Arendt, tidigare handelsman men sedan några månader av Collegium medicum legitimerad apotekare — kom just från ett sammanträde med stadens magistrat. De båda rådmännen hade där fått i uppdrag av sina kolleger att efter nådigt tillstånd av landshövding Johan Cronman "öppna förseglingen av Thomas Arendts bod", och det var detta uppdrag de nu var på väg att fullgöra. För Thomas Arendt var det ett stort ögonblick. Nu kunde han äntligen efter nära två års ansträngningar förverkliga sina planer: att inrätta "ett sådant komplett apoteque, som kan svara mot något apoteque i riket, om icke i quantitet dock i qualitet, så att ingen hädanefter skall ha orsak att förskriva sina medikamenter från Köpenhamn eller andra orter". Det förhöll sig nämligen så, att den nämnda förseglade boden inrymde ett mindre apotek, som Arendt några år tidigare utan officiellt tillstånd låtit inreda. Detta hade lett till att stadens etablerade apotekare, Christopher Dieterich, hade slagit larm och förmått myndigheterna att beordra stängning och försegling av Arendts olagliga apotek. Men låt oss inte gå händelserna i förväg utan lite närmare skärskåda förspelet till denna ettriga apotekarefejd i 1700-talets Malmö!

Thomas Arendt, Fläkta Örns grundare

När Thomas Arendt som nybliven apotekare öppnade officinen i sin gård vid Stortorget, hade han en skiftande bana bakom sig. "Sedan jag, som är barnfödd i Pommern Greifswald under Sveriges krona, år 1695 begivit mig i lära hos en välförfaren apotekare, nämligen Peter Neresius i Göteborg, och efter 7 års utstånden lära ifrån honom blivit föravskedad med behörigt lärobrev och vittnesbörd om mitt välförhållande och förvärvade kunskap uti apotekareprofessionen . . .", så börjar Thomas Arendt den levnadsbeskrivning, som han bifogade sin etableringsansökan. Som så många av de i Sverige under 1600- och 1700-talen verksamma farmaceuterna var han av tysk börd. Men han var tillika svensk undersåte, eftersom Greifswald låg i den del av Pommern som alltsedan Westfaliska freden tillhört Sverige. Det finns flera exempel på att ynglingar från Svenska Pommern sökte sig upp till Sverige för att utbilda sig till apotekare. Den mest kände av dessa pomrare är Carl Wilhelm Scheele, köpmansson från Stralsund, som gick sina läroår hos den tyskbördige apotekaren Martin Andreas Bauch i Göteborg och som efter gesällåren — bl. a. på Fläkta Örn i Malmö — slutade sin bana som internationellt ryktbar kemist och apotekare i Köping.[1]

Men tillbaka till Thomas Arendts levnadsskildring! Sedan han under sju år hade inhämtat apotekarekonstens grunder och förvärvat

kompetens som apotekaregesäll begav han sig tillbaka till Pommern, där han under ett års tid tjänstgjorde på ett apotek i Stralsund. I april 1704 fortsatte Arendt sin gesällvandring, och denna gång styrde han kosan till Malmö, där han fått anställning hos Christopher Dieterich, som då innehade provinsialapoteket på Kyrkogatan.

I Malmö fann Thomas Arendt sig väl till rätta. Han gjorde sig också snart respekterad som en skicklig farmaceut, och han åtnjöt sin arbetsgivares fulla förtroende. Christopher Dieterich var tidvis engagerad i utrikeshandeln, och detta gav hans unge gesäll ett unikt tillfälle att skåda nya horisonter. År 1707 inträdde Dieterich som medredare i spanienfararen "Malmö Castell". I rederisällskapet fanns dessutom Skånes vice guvernör, Axel Falzburg, samt malmköpmännen Lorentz Münter och Ernst Stein. När "Malmö Castell" på våren 1707 skulle avgå till Lissabon, sökte redarna en lämplig person som skulle svara för sjukvården ombord på fartyget. Valet föll då på Thomas Arendt. Hans uppgift blev — som han själv skriver — "att gå dem av sjöfolket till handa med medikamenter, som under resan kunde sjukna". En sjöfärd från Östersjön till södra Europa kunde redan under fredliga förhållanden vara ett äventyrligt företag. I än högre grad riskfylld måste den långa resan ha varit 1707, då stormakternas kamp om tronföljden i Spanien alltjämt rasade och gjorde Nordsjön och Atlanten osäkra. Resan kunde dock genomföras enligt planerna, och på sommaren 1708 ankrade spanienfararen åter på Malmö redd med sin dyrbara last, det livsviktiga saltet. Apotekaregesällen Thomas Arendt kunde gå i land och intaga sin plats i provinsialapotekets officin på Kyrkogatan.[2]

I Christopher Dieterichs apotek tjänstgjorde Arendt sedan fram till hösten 1711. Under dessa år blev det stora nordiska kriget allt kännbarare för Skåne. På hösten 1709 kom danskarna tillbaka för att försöka återerövra Skåne. På svensk sida mötte man den danska invasionen med en forcerad upprustning, som också berörde apoteket i Malmö och dess personal. Provinsialapotekare Dieterich förordnades till fältapotekare och beordrades att följa den armé som Magnus Stenbock organiserade och som i februari 1710 segrade vid Helsingborg. Det apotek som skulle föras med i fält, blev iordningställt av Thomas Arendt, och denne fick dessutom ansvaret för apoteket i Malmö, så länge Dieterich tjänstgjorde vid armén. Under vintern 1709—1710 drabbades Malmö av en svår epidemi — möjligen fläckfeber — som gick förhärjande fram genom alla skikt av den trångbodda befolkningen. Myndigheterna var särskilt noga med att apoteket hölls i gott skick och ville att Arendt skulle avlägga provisorseden. På grund av krigstidens oro kunde Arendt inte garantera, att medikamentförrådet uppfyllde de fastställda kraven och vägrade därför att avlägga eden. Hans argumentering godtogs av myndigheterna.[3]

På hösten 1711 fick Thomas Arendts liv en ny inriktning. Efter att ha varit verksam i yrket i sexton år fann han nu tiden vara inne att se sig om efter ett eget apotek. Eftersom han betraktade det som helt utsiktslöst att öppna eget apotek i Malmö och börja konkurrera med provinsialapoteket, beslöt han att tills vidare pröva sin lycka på en annan bana.

På hösten 1711 gifte Arendt sig med Catharina Elsabe Muus, som var dotter till den välbärgade handelsmannen Friedrich Muus. Därmed tog Arendt ett raskt steg från gesällkammaren i apotekaregården rakt in i stadens dominerande köpmannaskikt. Friedrich Muus var lybeckare och hade 1688 bosatt sig i Malmö, där han så småningom blev ägare till en gård på Stortorgets södra sida (glt nr 603, nuv. nr 29). Han drev bl. a. handel med apoteksmateriel och medikamenter och påstods t. o. m. ha

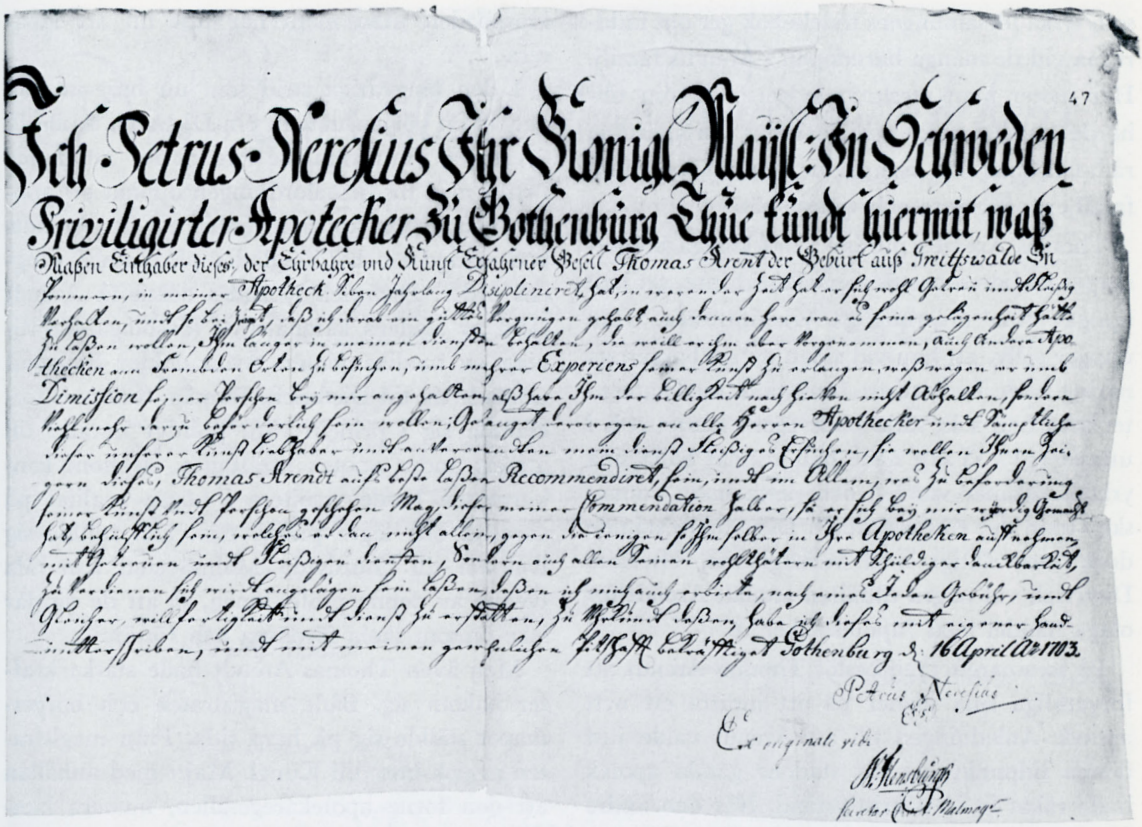

Efter sju läroår hos apotekare Petrus Neresius på Stjärnan (sedermera Kronan) i Göteborg lämnade Thomas Arendt sin anställning som gesäll. Vid uppbrottet från tjänsten erhöll han ett tjänstgöringsbetyg, i vilket Petrus Neresius prisar hans flit och goda uppförande. — Riksarkivet.

inrättat ett litet apotek i anslutning till sin handelsrörelse. Thomas Arendts tanke var att så småningom överta svärfaderns rörelse och "därbredvid avvakta tillfälle att med tiden kunna ett fullkomligt apotek inrätta". Tills vidare etablerade han sig som borgare och handelsman och bosatte sig i en gård (nr 376) på Södergatan. Friedrich Muus hade kort dessförinnan för sin dotters och svärsons räkning köpt gården av medicine doktorn och professorn Johan Jacob Döbelius, som tidigare hade varit verksam som guvernementsläkare i Malmö.

Arendt växte snabbt in i sin nya sociala miljö. Han framträder ibland som representant för borgerskapet vid överläggningar med magistraten. Under flera år i följd var han medlem av "stadens äldste" och blev därigenom väl insatt i stadens angelägenheter. Han skaffade sig också goda kontakter inom olika grupper av stadsbefolkningen, vilket framgår av de upplysningar

som tyska församlingens födelsebok ger om faddrarna vid de många barndopen i Arendts familj. Här möter man uteslutande personer som tillhörde stadens högre sociala skikt: borgmästare, rådmän, män och kvinnor ur kända köpmannafamiljer, officerare och tjänstemän.

Thomas Arendts inträde i det lovliga borgerskapet i Malmö betydde emellertid inte, att han uppgav sina ursprungliga yrkesintressen. Han uppger själv, att han vid sidan av sin borgerliga näring hade fortsatt att framställa medikamenter som han sökt sälja både inom landet och i utlandet. På så sätt hade han kunnat hålla sina yrkeskunskaper vid liv, och detta hade kunnat ske "utan det ringaste åtal". Det senare stämde dock inte riktigt med verkligheten, eftersom Dieterich vid några tillfällen anmält Arendt för olaga handel med "apotekssaker".[4]

På sommaren 1729 beslöt Thomas Arendt att förverkliga sina planer på att inrätta ett nytt apotek. Anledningen till att Arendt valde just denna tidpunkt var att stadens gamla apotek hade råkat in i ett kristillstånd. När den andre medlemmen av apotekaresläkten Dieterich avled 1726, lämnade han efter sig ett bankruttmässigt företag. Konkursen var oundviklig. Under medverkan av apotekare Daniel Kehler i Lund räddades emellertid det dieterichska apoteket åt sonen, Christopher Dieterich, som alltså representerade den tredje generationen. Denne lyckades inte upprätthålla apotekets anseende utan drog på sig allvarliga anmärkningar bl. a. vid stadsläkaren doktor Kilian Stobaeus d. ä. visitation på hösten 1729. Dieterichs trångmål blev ett starkt motiv för Thomas Arendt att åter slå in på apotekarebanan. Till detta kom att han inte hade varit särskilt framgångsrik som köpman, vilket enligt honom själv berodde på att "nu är så många köpmän här i staden, så att näringen mycket litet tillflyter, och jag dessutom intet är fallen till att stå hela dagen i kramboden utan mera har lust till att laborera . . .".

I den långvariga strid som nu bröt ut, såg det till en början ut som om Dieterich skulle få övertaget. Han anmälde Arendt för att denne i strid med medicinalordningen öppnat ett apotek, och denna anmälan ledde till att Arendts bod stängdes och förseglades på landshövdingens order. Dieterich lyckades också få Arendt fälld av stadens kämnärsrätt för olaga försäljning av medikamenter. Även doktor Stobaeus uttalade sig till Dieterichs förmån. Stobaeus förklarade sig i princip vara positivt inställd till att ett andra apotek inrättades, eftersom konkurrensen borde resultera i högre kvalitet på varorna och lägre priser, men han ställde sig tveksam till "huruvida Malmö stad kan tåla tvenne av denna professionen, så att de sig där icke ömsom skola fördärva och förtära".

Men även Thomas Arendt hade starka krafter bakom sig. Både magistraten och borgerskapet ställde sig på hans sida. Från magistraten avgick brev till Kungl. Maj:t med anhållan att den forne apotekaregesällen, numera handelsmannen, "måtte få, efter undergått examen och befunnen skicklighet, samt vederbörlig apotekareed, här inrätta ett försvarligt apotek med materialbod till stadens nytta och dess egen välfärds conservation". För att följa sitt ärendes behandling i högsta instans samt undergå examen inför Collegium medicum begav sig Arendt till Stockholm, där han till slut fick uppleva, att hans bemödanden kröntes med framgång. Den 10 augusti 1731 undertecknade drottning Ulrika Eleonora — i egenskap av tillfälligt fungerande regent — den resolution som gav Thomas Arendt tillstånd att inrätta ett andra apotek i Malmö. Strax före jul samma år besökte Arendt Malmö rådhus för att visa upp den kungliga resolutionen och sitt examensbevis samt för att begära att hans förseglade bod skulle öppnas, "på det han med forderligste måtte kunna be-

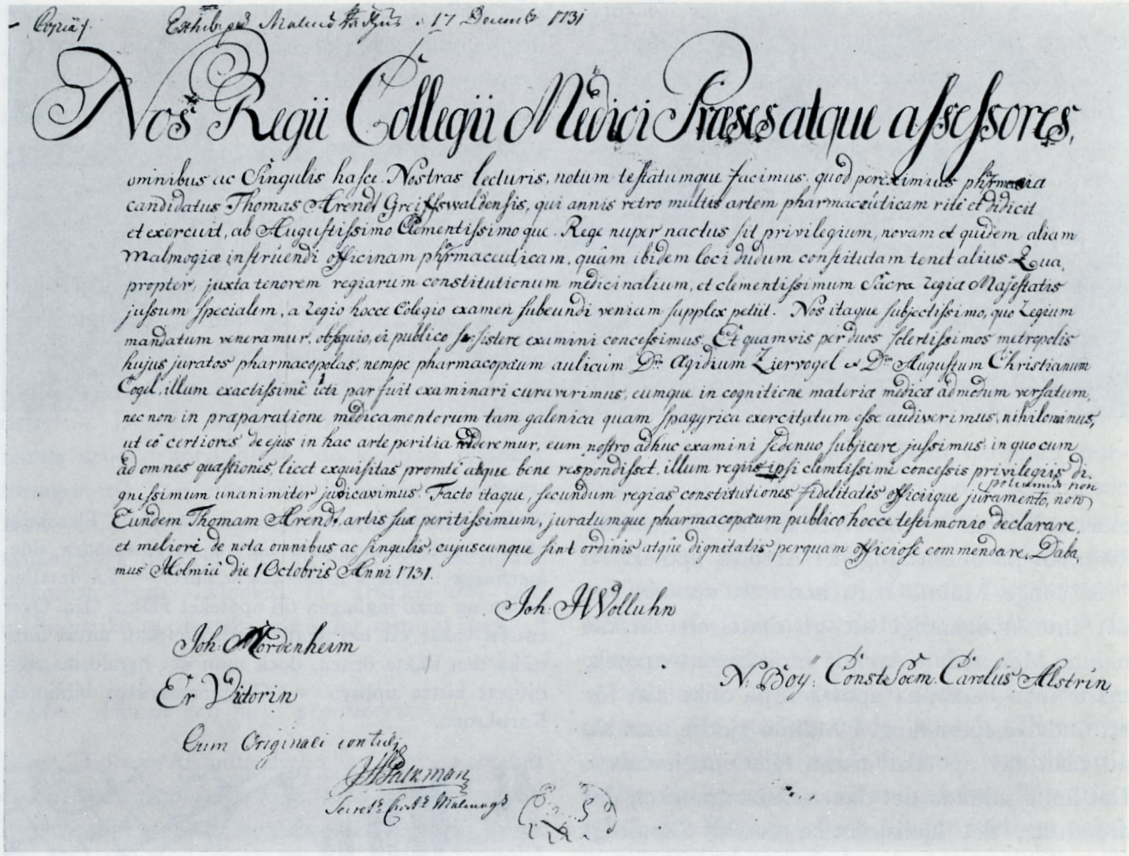

Examensbevis (kopia) för pharmaciae candidatus Thomas Arendt. Beviset utfärdades efter undergången apotekarexamen inför Collegium medicum i Stockholm och är daterat den 1 oktober 1731. Som praeses fungerade medicinae doctorn och arkiatern Johan Henrik Wolluhn. — Stadsarkivet i Malmö.

gynna med apotekets inrättande". Landshövdingens tillstånd inhämtades och därefter "deputerades auditören och rådmannen Anton Borg samt rådman Flensburg till att öppna förseglingen på Thomas Arendts bod, som genast verkställtes".[5]

Thomas Arendts apotek hade det bästa tänkbara läge vid Stortorgets södra sida strax intill Södergatans mynning. Framför apoteket utbredde sig den mäktiga torgplatsen. Linné blev vid sitt besök i Malmö 1749 som så många andra tidigare och senare resenärer mäkta imponerad av Malmö Stortorg och beskriver det i sin Skånska resa som "ett av de största i riket, 200 steg i längden och lika i bredden, på alla sidor planteradt med höga trän af Lind, Häst-Castanier och Walnötte-trän". Livet och rörelsen på och kring torget — inte minst under torg- och

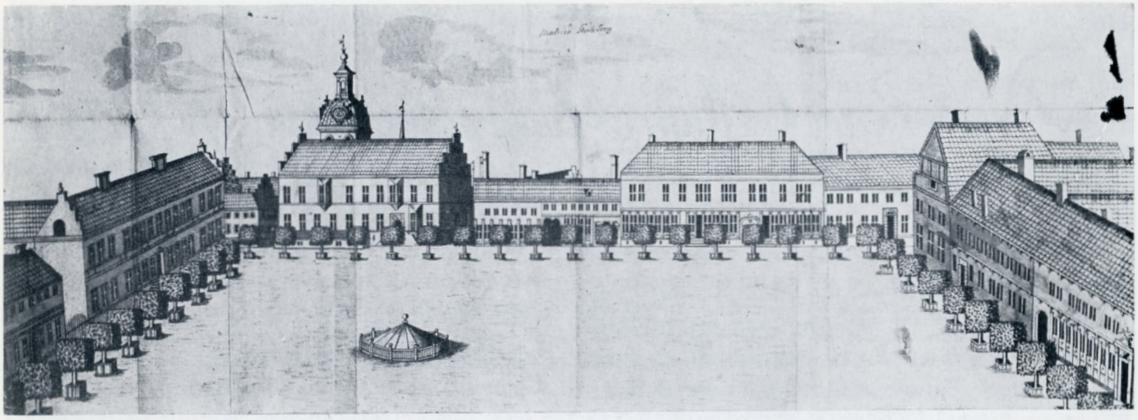

marknadsdagar — bör ha haft en fördelaktig inverkan på omsättningen i Arendts apotek.

Så länge Malmö bara hade ett apotek, var det inte nödvändigt att ge detta ett särskilt namn. Men sedan Arendt inrättat sitt apotek, måste man benämna apoteken på olika sätt för att undvika förväxling. I Malmö gjorde man så, att man gav apoteket namn efter innehavaren. Det hette sålunda det dieterichska apoteket, det arendtska, det kjellströmska o. s. v. Samtidigt använde man de i våra dagar så välkända djursymbolerna för att orientera allmänheten om var apoteket var beläget. Apotekare Christopher Dieterich använde lejonsymbolen som skylt på apotekshuset i Kyrkogatan. Av en beskrivning från 1752 framgår det, att det på andra våningen fanns "en liten dörr utåt gatan, varigenom Apoteques Lejonet in- och utskjutes". Att lejonsymbolen ännu tidigare kan förknippas med det dieterichska apoteket är dock klart. I en inventarieförteckning från 1726 omtalas nämligen, att det i officinen fanns sex "prydnadslejon" av tenn.

Hur tidigt började då örnen att användas som symbol för Arendts apotek? Såvitt nu är känt förekommer namnet Fläkta Örn första gången 1782, då det användes i en matrikel över apo-

Malmö Stora Torg. Lavering av Matthias Flensburg 1804. Apotekshuset, som låg på torgets södra sida, återfinnes i bildens nedre högra hörn. — På detaljen nedan ser man ingången till apoteket Fläkta Örn. Över entrén vakar ett bevingat väsen, som kan antas föreställa den fläkta örnen, dock utan det heraldiska rovdjurets bistra uppsyn. — Chapmanskolans bibliotek, Karlskrona.

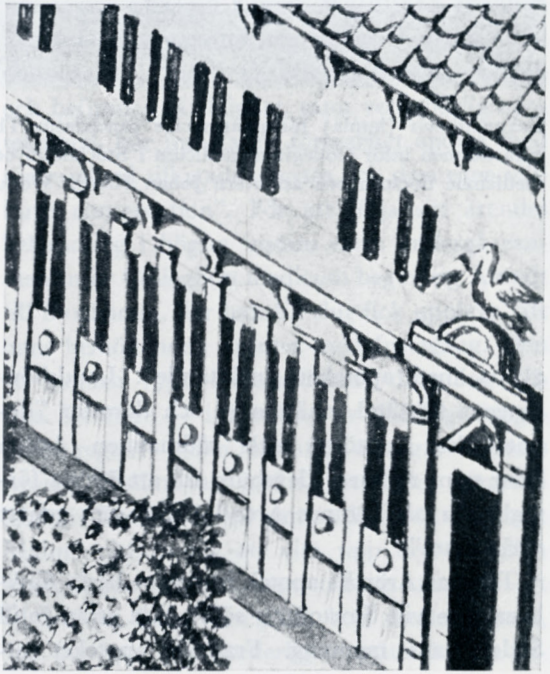

tekare i Sverige. Från tiden omkring 1800 härrör nästa belägg, som knyter örnsymbolen till apoteket vid Stortorget. På Matthias Flensburgs lavering från 1804, som föreställer Malmö Stora Torg, kan man i nedre högra hörnet urskilja apotekshusets ingång. Ovanför entrén sitter en fågel med utsträckta vingar och spanar ut över det ödsliga torget. Vi får antaga, att konstnären velat avbilda apotekets symbol, den fläkta örnen, men inte kunnat ge illusion av det heraldiska rovdjurets bistra uppsyn. Ur byggnadshistorisk synvinkel är Flensburgs lavering betydelsefull. Det är nämligen klarlagt, att konstnären arbetat med äldre, dock ännu okända, förlagor, då han avbildade husen kring torget. Hans utformning av apotekshuset kan alltså tänkas vara påverkad av en äldre bild av okänt tillkomstdatum. Därmed får frågan om den malmöitiska apoteksörnens ålder lämnas öppen.[6]

Fredrik Arendt och hans provisorer

Efter Thomas Arendts död 1741 drevs apoteket en kortare tid av hans änka med hjälp av sonen Fredrik Christopher Arendt och en gesäll. Fredrik Arendt hade tjänat de sedvanliga sex åren som lärgosse i faderns apotek fram till 1737, då han ansågs mogen att förklaras för gesäll. Av allt att döma hade Fredrik Arendt goda förutsättningar att bli en skicklig och framgångsrik apotekare. När han ansökte om att få övertaga apoteket, visade det sig att han hade såväl magistratens som borgerskapets fulla förtroende. Rekommendationsskrivelse avgick till Collegium medicum i Stockholm, dit Arendt fick bege sig för att avlägga apotekareexamen. I examensbeviset förklarade examinatorerna, att Arendt under förhöret visat, "att han med synnerlig flit nyttjat en trogen faders grundliga undervisning, varmedelst han redan i unga åren en sådan skicklighet och erfarenhet förvärvat, att Collegium med nöje kunde erkänna och förklara honom för en beprövad och erfaren apotekare".

Under hela 1740-talet fungerade apoteket Fläkta Örn fullt tillfredsställande. Ett visst mått på rörelsens stabilitet är att Arendt under hela decenniet ständigt hade en gesäll i sin tjänst. Konkurrenten Dieterich på Lejonet brottades under samma tidrymd med stora ekonomiska problem och var inte i stånd att anställa någon medhjälpare. Dieterichs situation blev till slut så bekymmersam, att han själv begärde att bli försatt i konkurs.

I slutet på 1740-talet besökte Linné som nämnt Malmö på sin rundresa i Skåne. Man hade väntat sig att det i hans berömda reseskildring skulle finnas någon notis som rörde stadens apotek och dess innehavare. Så är emellertid inte fallet, vilket måste betraktas som mycket anmärkningsvärt, eftersom Linné ytterst sällan underlåter att berätta om apoteken på de orter han besökt.

I början av 1750-talet var situationen bekymmersam för stadens båda apotek. Dieterichs apotek var enligt stadsphysicus (stadsläkare) Kilian Stobaeus d. y. i "ett ganska oförsvarligt tillstånd". Hos apotekare Arendt stod det också illa till. När doktor Stobaeus vid ett tillfälle höll på att visitera apoteket, måste han avbryta förrättningen på grund av Arendts "underliga och sällsamma uppförande". Stobaeus fruktade, att det var något fel på Arendts förstånd, och föreslog därför att en provisor skulle anställas och överta ansvaret för apotekets skötsel. Magistraten beslöt nu att undersöka förhållandena vid apoteket. Det framkom då att Arendt under ett halvårs tid betett sig underligt. Apotekaregesällen Jürgen Neuwerk berättade, att Arendt ibland vägrat att sälja medikamenter, en uppgift som intygades av stadens fältskärer och doktor Stobaeus. Den senare uppgav bl. a., "att det hänt i dessa dagar att en födande hustru om nattetid icke kunnat få kanelvin till köps utan måst utbedja detsamma om natten hos herr råd-

man Hegardt, förutan det campher och mera blivit nekat åt dem som vill köpa". Trots anmärkningarna mot Fredrik Arendt gjordes tills vidare inte några förändringar i hans apotek. Av allt att döma förbättrades Arendts hälsotillstånd, så att han kunde fortsätta att själv sköta apoteket med hjälp av gesällen och en lärgosse. Vid denna tid fick han dessutom ett gott stöd av stadens justitieborgmästare, Anton Borg, med vars dotter Ulrika han gifte sig.[7]

Efter några år drabbades emellertid Thomas Arendt åter av mental ohälsa, vilket gjorde honom oförmögen att sköta apoteket. Till föreståndare för Fläkta Örn utsågs nu apotekaregesällen Andreas Schwartz. Denne kom närmast från Ystad, där han varit anställd hos sin styvfar, apotekare Friedrich Rossau. Andreas Schwartz representerade den tredje generationen av en känd apotekaresläkt. Hans farfar, Andreas Schwartz (1), hade innehaft apoteket Enhörningen i Göteborg (1679—1695), och hans far, Andreas Schwartz (2), hade drivit apoteket i Ystad mellan 1717 och 1730. När den senares son, Andreas Schwartz (3), blev provisor i Arendts apotek på våren 1753, hade han arbetat inom yrket i sjutton år. Under gesällåren hade han samlat erfarenheter inte bara från apotek i hemlandet (Karlskrona, Nyköping och Ystad) utan också från apotek i Tyskland. Bl. a. hade han tjänstgjort ett par år vid det kungliga preussiska hovapoteket i Berlin.

Andreas Schwartz skulle inte komma att tjänstgöra så länge som provisor i det arendtska apoteket. Redan efter ett år sade han upp sitt kontrakt, eftersom han hade fått en möjlighet att överta apoteket Lejonet, vars innehavare, Carl Hellstedt, hade avlidit. Andreas Schwartz ämnade nu "konservera" den unga änkan Eva Charlotta, född Dieterich, och inträda som ägare till apoteket. Därmed blev det i hög grad aktuellt att anställa en dugande kraft som föreståndare för Arendts apotek, om detta skulle kunna hävda sig i konkurrensen med Lejonet.[8]

Ny innehavare av tjänsten som provisor i Arendts apotek blev Peter Magnus Kjellström, apotekaregesäll från Stockholm. Kjellström var född i Karlshamn 1725. Föräldrarna, handelsmannen Magnus Kjellström och Greta Lundman, flyttade senare till Växjö, där fadern avancerade till rådman. Efter att ha gått sex år i Växjö skola kom Peter Magnus 1740 som lärgosse till apoteket Enhörningen i Göteborg, för att inhämta farmaciens grunder hos apotekare M. A. Bauch. Från 1750 hade Kjellström arbetat som gesäll hos hovapotekare Ziervogel i Stockholm. Denna anställning lämnade han på sommaren 1754, avlade provisorsexamen inför Collegium medicum och tillträdde kort därefter tjänsten hos Arendt. Det dröjde inte länge förrän han fick tillfälle att klättra vidare på karriärstegen och etablera sig som innehavare av Fläkta Örn.

Fredrik Arendts hälsa försämrades ytterligare, och det stod nu klart för stadens myndigheter att han var obotligt sjuk och helt ur stånd att driva sin rörelse. Arendt ansattes också hårt av sina fordringsägare, som började bli oroliga när de fick vetskap om Arendts sjukdom. Enligt bouppteckningen efter hans hustru, som avlidit på hösten 1754, uppgick skulderna till 6.300 daler. Bland fordringsägarna märktes en i Stralsund stationerad överstelöjtnant Klenck, vars fordran på 1.800 daler var den största. Klenck hade som kapten tjänstgjort vid garnisonen i Malmö på 1730-talet och redan då bistått Thomas Arendt med lån. Bland tillgångarna upptogs apotekaregården med tillhörande trädgård till ett värde av 1.800 daler. Själva apoteket med lager samt apoteksrättigheten värderades till 3.600 daler.

Eftersom Fredrik Arendt var ur stånd att reda ut sin tilltrasslade ekonomi, beslöt magistraten att sätta honom under förmyndare. Nu var det

dags för provisor Kjellström att framträda till "såväl apotekets som Arendts conservation". Han erbjöd sig att överta apoteket och all övrig fast och lös egendom samt ingå äktenskap med en syster till Arendt. Emot detta förband han sig, att "för all gäld vara ansvarig samt utom dess icke allenast lämna Arendt framdeles fritt uppehälle utan ock därjämte årligen 50 daler till nödiga kläder och andra utgifter". Detta anbud accepterades av alla parter. Sedan Peter Magnus Kjellström i vederbörlig ordning fått magistratens kallelse att vara apotekare i Malmö och Collegium medicum intygat "det han med aktfärdighet kan ett Apothek förestå", kunde han som egen företagare installera sig i apotekaregården vid Stortorget.[9]

Peter Magnus Kjellströms epok

Kjellström gjorde sig snart känd som en kunnig och skicklig apotekare. Apoteket sköttes väl och stod inom kort på en stabil ekonomisk grund. Taxeringslängderna visar att Kjellström snart räknades som en förmögen man. Redan 1758 kunde han investera 850 daler i två fastigheter på Väster. Senare köpte han en fastighet vid Södergatan, för övrigt samma gård, där hans salig svärfader Thomas Arendt en gång börjat sin bana som köpman. Så småningom lyckades Kjellström också förvärva ett stycke av stadens jord utanför vallarna, vilket blev av stor betydelse för hans yrkesverksamhet.

Insamling och odling av medicinalväxter var en verksamhet som var föremål för statsmakternas stora intresse i det frihetstida Sverige. Anledningen härtill var att man här såg ett tillfälle att minska importen av dyrbara utländska medikamenter till förmån för en inhemsk produktion. I en kungörelse från Collegium medicum 1746 kunde man läsa följande tidstypiska uttalande: "Ty vad nyttan beträffar, så har man av lång förfarenhet, att Svensk krydda kommer bäst överens med Svensk Maga, och att inhemska örter äro tjänligaste i dageligt bruk emot de krämpor, som vi i dessa Nordiska Länder äre underkastade". I sin Skånska resa betonar Linné på många ställen landskapets gynnsamma förutsättningar för medicinalväxtodling. När han hade undersökt växtbeståndet i Malmö och dess omgivningar, konstaterade han, att klimatet "här ej det minsta är sämre än i Holland, så att alla de färgörter och alla de Apothekareörter, som planteras och säljas till oss ifrån Holland, kunde så väl växa här, som någonsin der..." Apotekare Kjellström hade under sin gesälltid träffat samman med flera intresserade medicinalväxtodlare och han var säkerligen väl insatt i debatten kring den inhemska produktionen av medicinalväxter. Som nybliven apotekare i Malmö engagerade han sig genast i en omfattande odlarverksamhet. När Linnélärjungen Anders Tidström besökte Kjellström år 1756, blev han mycket imponerad av apotekets förråd av medicinalväxter. Kjellström hade redan vid denna tid börjat leverera medicinalväxter till apotek i Sverige och i utlandet. Denna del av apoteksrörelsen utvecklades snabbt och krävde allt större tillgång på mark.

Till en början var Kjellström hänvisad till att arrendera mark för sina odlingar. Redan 1757 bad han "att Collegium medicum skulle rekommendera honom till erhållande av ett stycke jord, där han kunde anlägga egen plantage". I Malmö hade man vid denna tid skapat möjligheter för en del av borgerskapet att utnyttja stadens jord för odling av nyttoväxter. Vissa markområden i väster (ung. mellan Köpenhamnsvägen och Ribersborg) och i söder (från nuv. Dalaplan ner mot Nydala—Söderkulla) hade i början av 1750-talet delats upp i s.k. plantagelyckor. Så småningom kunde Kjellström förverkliga sin önskan att bli plantageägare i och med att han förvärvade en plantagelycka, kallad Jämtland, på c:a 4 tunnland.

Till Tyska församlingen i Malmö överlämnade apotekare Peter Magnus Kjellström 1768 en rikt illustrerad bibel, tryckt i Nürnberg 1606. Bibeln var avsedd att användas i undervisningen i församlingens skola. Den tyska församlingen räknade apotekare Kjellström som en av sina mera bemärkta medlemmar. Kjellström var visserligen svenskfödd, men eftersom han hade gift in sig i den tyskbördiga familjen Arendt, var det naturligt att han inträdde i stadens tyska församling, som hans hustru tillhörde.

Längre fram utökade han sitt jordinnehav genom att inköpa den angränsande plantagen Blekinge och disponerade därmed ett omkring åtta tunnland stort område för sina odlingar. De kjellströmska plantagerna låg i stort sett inom det nuvarande Blekingsborgsområdet. Utöver plantagejorden förfogade Kjellström i egenskap av husägare över två tunnland stadsjord, som hörde till apotekaregården och fastigheten vid Södergatan.[10]

Ekonomiskt och socialt sett stod apotekare Kjellström nära stadens burgna köpmannaskikt. Som medlem av civilsocieteten, till vilken de i staden verksamma kyrkliga och civila ämbetsmännen hörde, hade han kontakt med magistratens medlemmar och ämbetsmännen vid den lokala statsförvaltningen. Ganska snart inträdde han i Knutsgillet och kunde vid dess sammankomster frottera sig med gräddan av stadens borgerskap och provinsens ståndspersoner. Kjellström introducerades i Knutsgillet av sin kollega på apoteket Lejonet, Gustaf Lindbom. Några månader tidigare hade de båda yrkesbröderna befunnit sig öga mot öga med varandra i en helt annan situation. Gustaf Lindbom hade då undergått apotekareexamen inför medicinska fakulteten i Lund, och Kjellström hade fungerat som examinator. Detta förtroendeuppdrag vittnar om att han som yrkesman var högt uppskattad. Även i fortsättningen upprätthöll Kjellström goda relationer till den akademiska världen. Ett vittnesbörd om detta är att han år 1779 blev medlem av Fysiografiska sällskapet i Lund.[11]

I ett utlåtande om apoteket Fläkta Örn år 1766 skriver dåvarande provinsialläkaren i Mal-

I Nürnbergbibeln har illustratören åskådliggjort syndaflodens verkningar. Kanske har apotekare Kjellström med särskilt intresse begrundat denna bild, där konstnären låter två enhörningar nyfiket blicka ut över förödelsen. Fabelns enhörning hade ännu under 1700-talet en plats i farmaceuternas föreställningsvärld. Unicornu verum, d. v. s. enhörningshorn, ansågs vara ett verksamt medel mot gift och var fortfarande upptaget i 1742 års apotekaretaxa.

möhus län Peter Unge, att "herr apotekaren alltid haft så pålitlig och mycken betjäning, att ehuru det andra apoteket legat i lägervall, likväl hittills ingen klagan försports över tidens ovanliga utdräkt". Doktor Unges upplysning om personalsituationen i apoteket bestyrkes av mantalslängdernas uppgifter om Kjellströms hushåll. Detta gäller inte bara de i utlåtandet åsyftade åren utan också om hela den kjellströmska epoken. Vanligtvis hade Kjellström två gesäller och två eller tre lärgossar i sin tjänst. Den ojämförligt mest berömde av Fläkta Örns gesäller under denna tid var Carl Wilhelm Scheele, som var anställd hos Kjellström från hösten 1765 till våren 1768. Endast ett fåtal data till Scheeles biografi kan vi hämta fram ur det lokala käll-

Miniatyr av John Börjesons (1835—1910) bekanta staty av Carl Wilhelm Scheele på Floras kulle i Humlegården. Statyn invigdes den 9 december 1892. Gipsoriginalet pryder entréhallen i Apotekarsociteten-Farmacevtiska föreningens hus på Wallingatan. Miniatyren finns att beskåda i Fläkta Örns officin.

materialet. Mantalslängderna berättar att han tillhörde apotekare Kjellströms hushåll och följaktligen hade sin bostad i apotekaregården vid Stortorget. En skattelängd upplyser oss om att "betienten" Carl uppbar 100 daler silvermynt i årlig lön.

Scheeles vistelse i Malmö utgör ett viktigt skede i hans liv. Inte minst tack vare sin förstående arbetsgivare fick den unge kemisten tillfälle att ägna sig åt både teoretiska studier och experimentell verksamhet. I några minnesanteckningar, som skrevs ned efter Scheeles död 1786, berättar Kjellström följande: "Herr Apotekaren C. W. Scheele ankom från Göteborg och antog Condition vid mitt apotek, sysselsatte sig under hela 3-åriga vistandet med kemiska undersökningar, anskaffade sig flera kemiska böcker, utlät sig då redan vid exemplarens ge-

nomläsande: det kan så vara, det var osanning, det skall jag undersöka. Sålunda undersökte, godkände och antecknade vad gagneligt (var). Härav skönjes, att herr Scheele i Disciplinåren och förrän han antog Condition hos mig varit vida kommen . . ."

I slutet av april 1768 lämnade Scheele Malmö för att sjöledes fara till Stockholm. En anteckning i Malmö tullräkenskaper under den 26 april meddelar, att skepparen Jöns Börgesson var beredd att avsegla till Stockholm med sin galeas. Den last som skepparen tagit ombord i Malmö befinnes innehålla bl. a. följande:

"400 Hol: pihlqwistar i en bastmatta
1 st bastmatta med allehanda växter
2 säckar, 2 lådor och 1 matta med gamla och brukade kläder och böcker
1/4-ding med åtskillige pappershandlingar
5 tunnor, 1/4-dels tunna och 1 ankare med Apothekssaker."

Ganska säkert gäller tullskrivarens anteckningar det anspråkslösa bagage som apotekaregesällen Scheele förde med sig på resan till sin nya hemort: några klädesplagg, ett litet bibliotek samt — det värdefullaste — anteckningar, innehållande resultatet av den unge kemistens vetenskapliga mödor under vistelsen i Malmö. Vad tunnorna med apotekssaker beträffar, så kan man förmoda, att de innehöll produkter från apotekare Kjellströms medicinalväxtodlingar.[12]

Kjellströms konkurrent, apotekare Gustaf Lindbom, råkade i ekonomiska svårigheter på 1760-talet och tvingades att avyttra sitt apotek. Då ingen köpare anmälde sig, vände magistraten sig till Kjellström och anmodade honom att lösa in apoteket Lejonet med dess privilegier. Kjellström grep chansen och bjöd 5.500 daler för apoteket med inventarier på det villkoret att han själv och hans efterkommande skulle ensamma vara berättigade att hålla apotek i staden. Anbudet accepterades omedelbart av magistraten. Borgerskapets representanter ställde sig emellertid skeptiska till förslaget. De ansåg nämligen, att staden inte borde avhända sig en så betydelsefull förmån som att ha två apotek. På grund av borgerskapets envisa vägran att ansluta sig till magistratens uppfattning, drog apoteksfrågans lösning ut på tiden. Till slut segrade dock magistratens uppfattning, och 1767 godkändes transaktionen av Kungl. Maj:t. Någon ovillkorlig ensamrätt att hålla apotek i Malmö beviljades dock inte i den kungliga resolutionen. Dock kunde Kjellström med tillfredsställelse notera att han tills vidare fick åtnjuta förmånen att ensam driva apoteksrörelse i Malmö, detta på grund av "hans personella förtjänst och skicklighet samt den nytta hans anbud för Kronan och private medförer". Till denna förmån knöts två villkor. För det första skulle Kjellström få behålla sin rättighet, så länge han skötte sitt apotek "till allas nöje och betjäning". För det andra kunde han räkna med att sitta som ensam apotekare endast så länge stadens folkmängd inte visade några tecken till att öka.

Genom att utnyttja sin besvärsrätt lyckades borgerskapet förhala den definitiva uppgörelsen ytterligare några år. Först 1773 kunde Kjellström slutföra affären och överta apoteket Lejonet, som då hade stått igenbommat och förseglat i sju år.

Fläkta Örn kom att fungera som stadens enda apotek i ett halvsekel. Under detta skede stod det under apotekare Peter Magnus Kjellströms direkta ledning fram till 1798, då en yngre kraft trädde till. Peter Magnus Kjellström hade som tidigare berättats gift sig med sin företrädares syster, Ulrika Arendt, när han tillträdde apoteket. Äktenskapet välsignades med inte mindre än tolv barn, men av dessa nådde inte mera än tre döttrar och två söner vuxen ålder. Som nummer tio i barnaskaran föddes sonen Johan Magnus 1771. Då en två år äldre broder, Paul

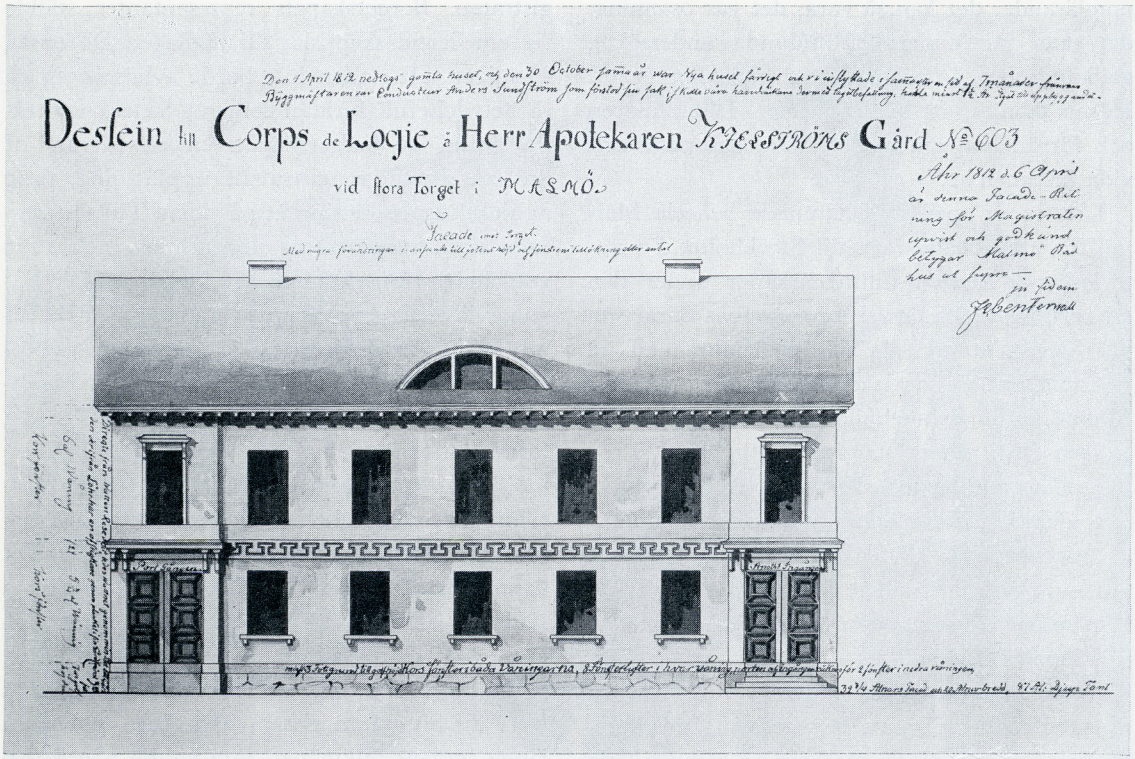

Apoteket Fläkta Örn 1812. Ritning av Anders Sundström. På ritningen har antecknats, att det gamla huset revs den 1 april 1812 och att det nya huset stod färdigt den 30 oktober samma år. "Byggmästare var Conducteur Anders Sundström, som förstod sin sak; skulle våra hantvärkare dermed tagit befattning, hade minst 1 ½ år åtgått till uppbyggandet." — Byggnadsnämnden i Malmö.

Andreas, valde den militära banan, blev det Johan Magnus som i sinom tid fick axla faderns kappa. År 1783 började J. Magnus som lärgosse i faderns apotek, och tretton år senare avlade han apotekareexamen. Efter en mer än fyrtioårig, framgångsrik apotekarebana kunde så Peter Magnus Kjellström med ålderns rätt dra sig tillbaka och överlämna ansvaret för Fläkta Örn i sonens händer. Efter att ha varit förordnad som föreståndare för apoteksrörelsen sedan 1797 blev J. Magnus innehavare av Fläkta Örn vid faderns död 1803.[13]

J. Magnus Kjellström övertar Fläkta Örn

Under J. Magnus Kjellströms ledning förblev Fläkta Örn samma välskötta och lönsamma apotek som tidigare. Samhället stod emellertid inför stora förändringar. Tiden var full av oro. Under Napoleonkrigens tid svepte storpolitikens vindar in över landet och ryckte malmöborna ur småstadsslummern. Ett kortvarigt men intensivt uppsving satte fart på stadens näringsliv. Stadens topografi förändrades. De omoderna fästningsanläggningarna, som länge hindrat stadens

expansion, raserades och på de frilagda områdena växte nya stadsdelar upp. "Vid denna tid var det som en vurm att köpa och bygga hus i staden uppkom, framkallad huvudsakligen derigenom, att orten erhållit tillgång på en verklig byggmästare, hofkonduktören Sundström", skriver malmöborgmästaren Carl Christian Halling om Malmö i början av 1800-talet. Tydligen smittades apotekare J. Magnus Kjellström av denna lust att förnya stadens bebyggelse. I april 1812 lät han riva ned den gamla apotekaregården för att ge plats åt ett mera ändamålsenligt hus. Byggmästare var just den ovannämnde hovkonduktören Sundström, som också hade ritat huset.

Några år senare skulle en ny tidens förändring beröra apoteket Fläkta Örn och dess innehavare. Efter de stora krigens slut hade visserligen följt lågkonjunktur med ekonomiska krascher, men utvecklingen hade kommit i gång och kunde avläsas i mantalslängdernas kolumner. Från 1805 till 1815 ökade stadens befolkning med cirka 35 %. Därmed hade den situationen inträtt, då man kunde ifrågasätta om det bara skulle finnas ett apotek i Malmö. Den unge apotekaren Johan Fredrik Barkman i Eksjö gjorde detta, och sannolikt hade han blivit inspirerad därtill av sin broder P. G. Barkman, som sedan någon tid var ägare till ett handelsföretag i staden. J. F. Barkman anhöll 1819 hos Kungl. Maj:t att få inrätta en apoteksrörelse i Malmö, och denna hans framställning kom att bli upptakten till en nära två år lång strid med J. Magnus Kjellström, som kämpade hårt för

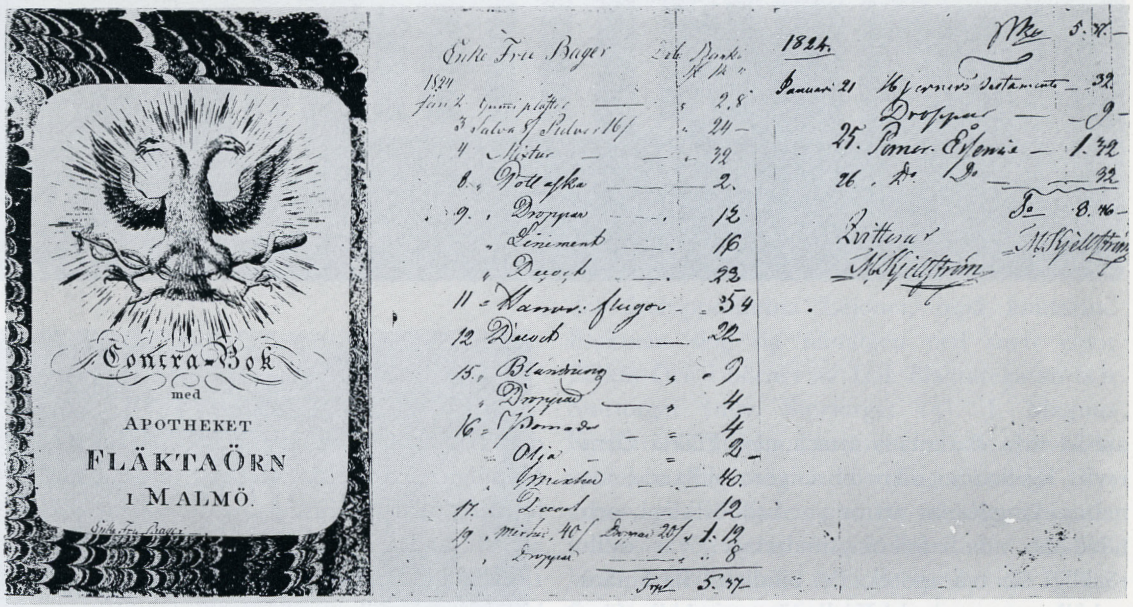

Att man kunde handla på kredit i apoteket, vittnar denna kontrabok från 1824 om. Bland de inköpta medikamenten nämnes Hannover(anska) flugor. Härmed avses sannolikt ett plåster, som var berett av bl. a. spansk fluga. Plåsterlappen eller "flugan" kunde placeras bakom örat, där den åstadkom ett sår, som skulle verka avledande på t. ex. huvudvärk.

att avvärja Barkmans attack mot Fläkta Örns revir. Kjellström sökte bl. a. göra gällande, att mantalslängdernas siffror var otillförlitliga, och hävdade, att befolkningsunderlaget var otillräckligt för två apotek. Ett bifall till Barkmans anhållan — menade Kjellström — skulle föra dem båda till ruinens brant.

Apotekaren på Fläkta Örn kämpade dock en hopplös kamp. Hans tolkning av mantalslängdernas siffror vann inte gehör på högsta ort. Myndigheterna ansåg tvärtom, att stadens befolkning ökat så kraftigt att det väl motiverade att ett andra apotek inrättades i Malmö. År 1821 nådde Barkman sitt mål, när Kungl. Maj:t biföll hans ansökan med det förbehållet att privilegium inte skulle utfärdas, förrän apotekare Magnus Kjellström fått ersättning för den lösenskilling, som 1773 hade utbetalats för det "af

Apoteket Fläkta Örn i tre skepnader: T. v. vid Stortorget efter ombyggnad av apoteket 1898. — Ovan apotekets lokaler vid Gustav Adolfs torg 1909—1975 och nedan de nuvarande lokalerna Svansjögatan 1.

Kjellströms fader inlösta privilegium å det af ålder varande andra apotek i Malmö".

Från och med den 1 oktober 1822, då Barkman öppnade sitt apotek, fick J. Magnus Kjellström på Fläkta Örn leva med konkurrenten, det återuppståndna Lejonet, inpå knutarna. Barkman slog sig nämligen ned snett emot Fläkta Örn i hörnet av Isak Slaktaregatan och Stortorget (nuv. Stortorget 15). J. Magnus Kjellströms farhågor besannades inte. De båda apoteken gick inte sin undergång till mötes. Den expanderande staden gav ett ständigt växande underlag för deras verksamhet under det följande seklet. Ännu i flera decennier var Fläkta Örn det dominerande apoteket, inte minst inom medicinalväxtodlingen, där innehavarna framgångsrikt fullföljde traditionerna från 1700-talet.[14]

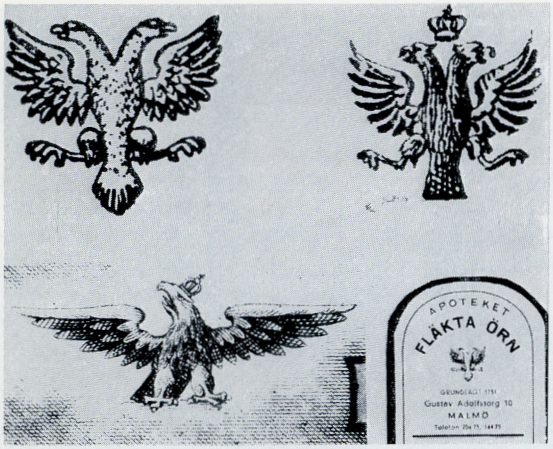

I heraldiken framställs örnen som uppflygande med utspärrade vingar. Ibland avbildades den, som i det gamla ryska kejserliga vapnet, med två huvuden (dubbelörn). I Ryssland hade apoteken av första klass rättighet att använda dubbelörnen som symbol. — Symbolerna här är från äldre etiketter.

NOTER:

1 Hans Ersgård, Apoteket Fläkta Örn tiden 1731—1820, tr i Svensk Farmaceutisk Tidskrift 1982:5 — Rdb, innel handl 1730 (Acta ang tvistigheten mellan Christopher Dieterich och Thomas Arendt).

2 Rdb 1707 20/3; Bropenningsräkenskaper 1708 9/6.

3 Hans Ersgård, Malmö stads historia II, s 327; Mag ank brev 1710 17/2, 18/2; Mag brevbok 1710 28/2.

4 Malmö stads burskapsbok 1693—1761, s 77; Caroli kyrkobok 1711 24/11; Rdb 1711 4/9, 1714 3/11, 1717 5/8; Stadens äldstes protokoll 1721—1726; Rdb 1720 6/5; Caroli församlings födelse- och dopbok 1712—1734.

5 Hans Ersgård, Apoteket Lejonet under tre sekler, tr i Svensk Farmaceutisk Tidskrift 75 (1971), s 289 ff; Rdb, innel handl 1727 19/8; Rdb 1729 27/10; Rdb, innel handl 1730 8/6, 24/7, 25/8, 1/9, 5/9, 11/9; Mag brevbok 1730 11/6. Kämnärsrättens protokoll 1731 13/4; Collegii medici protokoll 1731 24/8, 31/8, RA; Rdb 1731 13/12, 17/12, 18/12; Cammar- och commerscollegii skriv t Kungl Maj:t ang apoteksstriden i Malmö 1731 7/7 (avskrift i Isbergs saml, Malmö stadsarkiv).

6 Hans Ersgård, 1971, s 307; Erik Hofrén, Matthias Flensburgs prospecter, Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1965; s 35 ff; Bouppteckningar i Malmö 1752.

7 Rdb, innel handl 1737 26/2, 1742 6/12; Rdb 1742 7/8, 16/8, 1751 14/10, 16/10, 19/10, 23/10; Kilian Stobaeus d y 1751 13/10, Colleg med arkiv, RA (avskrift i Malmö stadsarkiv).

8 Paul Bournonville, Ystadsapotekets historia (särtryck ur Ystads Allehanda 1953); Rdb 1754 3/4; Rdb, innel handl 1754 25/5 (Andreas Schwartz skriv t mag jämte bifogade betygsavskrifter).

9 Rdb 1755 9/4, 21/4, 28/4, 16/5, 1756 5/7; Rdb, innel handl 1756 5/7 (Kjellströms examensbevis); Bouppteckningar i Malmö 1756.

10 Malmö stads räkenskaper 1762; Rdb 1767 7/9; Gunnar Åberg, Apotekarna på Fläkta Örn och deras medicinalväxtodlingar, Svensk Farmaceutisk Tidskrift 1982:5; Anders Tidström, Resa i Halland, Skåne och Blekinge år 1756, utg av Martin Weibull 1891; Janne Agri, Medicinalväxtodlingarna vid Malmö, Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1934, s 47 ff; Otto Hjelt, Svenska och finska medicinalverkets historia, 3, 1893, passim.

11 Knutsgillets protokoll 1762 28/4; Colleg med protokoll 1762 16/1, RA (avskrift i Malmö stadsarkiv).

12 Rdb, innel handl 1766 18/11; Malmö stads räkenskaper 1766—1768; Rdb 1767 31/8; Malmö stads tolagsbok 1768; Gunnar Åberg, Carl Wilhelm Scheeles tid på Fläkta Örn i Malmö, Svensk Farmaceutisk Tidskrift 1982:5.

13 Hans Ersgård, 1971, s 309 ff; Rdb 1766 25/1, 1/2, 7/2, 10/12, 1767 10/10, 1769 16/9, 4/12, 1773 13/7, 1774 19/3; Mag brevbok 1766 13/12; Stadens äldstes protokoll 1766 9/8, 1767 21/9; Bouppteckningar och arfsskiften 1802—1805.

14 Einar Bager, Malmö stads historia I, s 388 ff; Hans Ersgård 1971, s 311 ff; Skrivelser ang striden mellan J Magnus Kjellström och J F Barkman i avskrifter, Isbergs samling, Malmö stadsarkiv; J Magnus Kjellström t Kungl Maj:t 1820 /9, Kungl Maj:ts resolution för J F Barkman 1821 17/5, 24/10, Isbergs samling.

Södra Sallerups prästgård 100 år

Av Helge Andersson

Genom ett kungligt brev 1564,[1] undertecknat av Fredrik II av Danmark, föreskrevs, att kyrkoherden i Malmö S:t Petri "for bedre at kunne have sin Underholdning i denne dyre Tid" skulle inneha Södra Sallerups socken i Oxie härad som annex och prebende och således uppbära inkomsterna härifrån, prästtionde och prästränta. Enligt Lunds stifts landebog 1569[2] hade S. Sallerup 33 tiondegivare, som i tionde gav 6 pund råg, 13 pund korn, 20 tunnor havre, 14 lamm och 30 gäss. Dessutom uppbar prästen 15 mark i offer vid de stora kyrkliga högtiderna och som helgonskyld, en skatt som upptogs vid Allhelgonatid, 5 pund korn. Petriherden hade i gengäld att för gudstjänster och förrättningar i S. Sallerup hålla "en god, gudfrychtig mandh till en Capelan". En äldre benämning på Sallerupsvägen från Värnhem genom Husie till S. Sallerups kyrka är "Prästaväjen", som erinrar om den tid, då S. Sallerup var annex, och en präst från Malmö S:t Petri färdades denna väg ut till S. Sallerups kyrka.

Jordrevningsprotokollet från 1671[3] upptar i Sallerups by under rubriken "Annexae Hemman" en gård, som "j gamble tijdher waret Prästestombn till Sallerup, och har af Prästen waret beboot, för ähn kallet j Kong Friederici 2. tijdher af Danmark blef annecterat till Mallmöö Predikestohl, sedan har dedh altijdh waret medh bönder besatt, och hållet för een Annexaegårdh, och hafwe bönderne icke någon swaret uthan Prästen j Mallmö". I jordeböcker från 1600-och 1700-talen liksom i protokollet från enskiftet 1805[4] redovisas gården Sallerup nr 1 som prästgård. I sin beskrivning 1765 upptar J. L. Gillberg[5] i Sallerup "Prestegård" under rubriken "Hela Hemman". Prästgården tjänade emellertid inte som bostad åt präst utan arrenderades av bönder. Genom kungliga brev 1806 och 1813 föreskrevs, att S. Sallerup som annex och prebende skulle utbytas mot Bunkeflo och Hyllie pastorat, när den sittande kyrkoherden där avgick. Sedan kyrkoherde Johan Henrik Psilander i Bunkeflo och Hyllie avlidit 1830 och de två nådåren för hans änka utgått, avträdde prebendeinnehavaren, kyrkoherde Anders Gullander i S:t Petri, 1832 S. Sallerup och tillträdde i stället samma år Bunkeflo och Hyllie pastorat.[6] S. Sallerups prästgård brukades 1832 av Johan Daniel Kockum på Bulltofta.[7]

Sedan annexförhållandet upphört 1832, och S. Sallerup blivit självständigt pastorat med egen kyrkoherde, blev den gamla prästgården på Sallerup nr 1 äntligen prästbostad. Den nytillträdande kyrkoherden Olof Henrik Lundius,[6] tidigare regementspastor vid Södra skånska infanteriregementet, flyttade in i prästgården 1832, och samma år förrättades laga syn på prästgården, som låg öster om kyrkan och norr om Sallerupsvägen. Enligt syneprotokollet[8] bestod prästgården av fyra korsvirkeslängor under halmtak och var kringbyggd. Längorna benämndes efter väderstrecken Norra, Södra, Östra och Västra längan. Inkörsporten var i östra längan, som utgjorde loge, ox- och kostall. Södra längan eller boningslängan var 30 alnar lång och 10

alnar bred och inrymde från öster till väster brygghus, kök, dagligstuga, skafferi, sommarstuga och kisthus. I kyrkogårdsmurens östra sida finns ännu bevarad den s. k. prästalågan, en liten port, där prästen gick från prästgården till kyrkan.

S. Sallerups gamla prästgård ödelades av brand den 24 mars 1882. Det enda som räddades var brygghuset. Prästgården beboddes av två familjer, prästgårdsarrendatorn eller "prästabonen" Nils Hansson med hustru och vice pastor Jöns Peter Holm[9] med hustru och sex barn och dessutom tre drängar och två pigor. Pastor Holm uppehöll kyrkoherdetjänsten från den 1 maj 1880 fram till den 1 maj 1882, då den nyutnämnde kyrkoherden Abraham Kjellander[6] tillträdde. Enligt samtida pressreferat skall "elden hafva gripit omkring sig med sådan häftighet, att prestgårdens invånare med knapp nöd undkommo i nästan blotta linnet. Allt deras lösöre gick förloradt. Deremot räddades af pastor Holm kyrkans i prestgården förvarade handlingar".[10] Väderleksrapporten för dagen löd: fallande barometer, oroligt väder, stormande västlig vind och regn.

Trots energisk insats lyckades pastor Holm inte rädda alla kyrkans tillhörigheter. I protokollet från en visitation[11] strax efter branden har noterats: "Vid den eldsvåda som öfvergått Sallerups prestgård har af kyrkans silfver 1 kalk med patén, 1 kommunionskanna och 1 sockenbudskalk med patén blifvit skadade och äro till guldsmed i Malmö öfverlämnade till restauration äfvensom en mindre oblatask. — Af böcker gingo vid eldsvådan förlorade 1 konfirmationsbok, 1 messlysningsbok, 1 specialräkningsbok för kyrkan och 1 för skolan, 1 kollekt- och 1 qvittensbok. Af diverse lösörepersedlar 1 kassaskåp, 1 oblatask af jernbleck, 1 stempelpress, 2 ne flaskor och 1 läderfodral till sockenbudskalken. Dessa persedlar äro allesammans brandförsäkrade i Skytts, Oxie och Wemmenhögs Härads Brandstodsbolag till 258 kr 02 öre, hvarifrån dock afgår 20 kronor för det förbrända kassaskåpet, hvilket blifvit försåldt och med detta belopp betaladt. Utom förut antecknade kyrkan tillhörande saker, gingo vid eldsvådan förlorade handlingar rörande kyrkan, prestgården och församlingen, några finnas dock qvar, men äro skadade, alla uppgifter till Statistiska Centralbyrån och Skollärarens pensions-inrättning blefvo uppbrända."

Kyrkoherde Abraham Kjellander lät genast återuppföra prästgården. Redan den 25 april godkändes ritningarna till den nya prästgården av den 1839 inrättade Skånska Presterskapets byggnadskassa.[12] I första hand hade byggnadskassan finansiella uppgifter, men dess direktion skulle även tillse, att gällande byggnadsbestämmelser följdes. Enligt en kunglig förordning angående prästgårdsbyggnader i Skåne 1860,[13] reviderad 1870,[14] skulle boningslängan uppföras efter en fastställd typritning. Byggnadskassans direktion kunde dock medge vissa avvikelser från typritningen.

I S. Sallerup återuppfördes ekonomibyggnader och arrendatorsbostad på den gamla prästgårdens plats öster om kyrkan och norr om Sallerupsvägen, medan den nya boningslängan för prästen — den nuvarande prästgården — avskildes från övriga byggnader och fick sin plats söder om Sallerupsvägen. Den nya boningslängan för prästfamiljen fick två våningar och innehöll enligt arbetsritningen[8] en *jordvåning* med kök, mjölkkammare, brygghus, tvättstuga, bakstuga, bod för bränsle, mangelbod, materielbod, två källare och vagnsport samt en *bostadsvåning* med tambur, kök, spiskammare, åtta rum och loft med adjunktsrum och handkammare. I den nya boningslängan inrättades också ett kassavalv, "sedan förut befintligt Kassaskåp vid eldsvådan förderfvats".[11] Prästgården var taxerad till 48.400 kronor.[15]

Uppförandet av prästbostaden ett stycke från

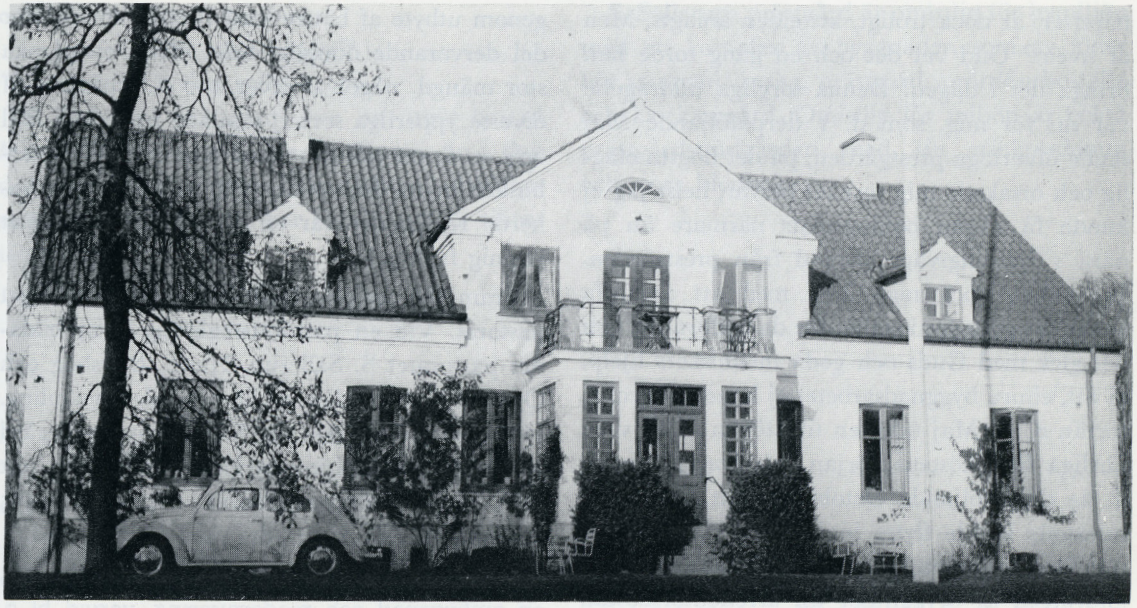

Södra Sallerups prästgård. — Foto förf.

ekonomibyggnaderna och arrendatorsbostaden var betingat av såväl brandsäkerhets- som hygieniska skäl, men det markerade också prästbostadens förnämitet och var inspirerat av byggnadssättet vid herrgårdarna. Påverkan från herrgårdarna visar sig också i boningslängans proportioner. Prästgårdarna hade förut följt allmogens byggnadsskick och utgjorts av fyrlängiga, kringbyggda gårdar med endast en våning, men med högreståndskulturen som förebild började prästgårdarnas boningslängor redan på 1820-talet uppföras i två våningar. S. Sallerups prästgård är en god exponent för de skånska prästgårdarna under 1800-talets senare hälft.

I sin nya prästgård skrev kyrkoherde Abraham Kjellander den 2 april 1885 en "Berättelse om sista eldsvådan i Sallerups prestgård och om uppförandet af de nuvarande åbyggnaderna m. m." [16] Berättelsen, som innehåller intressanta detaljer om branden och prästgårdsbygget tre år tidigare, lyder: "Den 24 Mars 1882 omkring Kl. 2 på morgonen utbröt eldsvåda i Sallerups gamla nästan förfallna prestgård, som ganska fort lade, med undantag af brygghuset, samtliga dess åbyggnader, äfvensom ett annat hus, hvilket låg strax norr därom, i aska. Ehuruväl alla de, som vid tillfället bebodde prestgården, lågo i sin bästa sömn, blef dock ingen menniska innebränd, men de kommo dock så sent upp, att nästan alla Arrendatorn Nils Hanssons kreatur, så hästar och kor som äfven får, svin och fjäderfän, jemte samtligas faste öfriga lösören (deraf några mig tillhöriga, som redan blifvit nedflyttade), blefvo innebrände. Huru elden kom ut har ej kommit i dagen. Visserligen voro eldstäderna mycket dåliga, men att dömma af de upplysningar som afgåfvos vid polisförhören

härefter, är dock troligt, att elden anlagts. Men af hvem? Gud vet det och en gång torde han bringa det i dagen! Denna sorgliga tilldragelse var nu för mig, som d. 1 derpåföljande Maj skulle öfvertaga prestgården, på det högsta oläglig och orsakade mig mycket besvär, helst jag ej kunde få någon boningsplats närmare än på nära 1 fjerdingsvägs afstånd från prestgården. Jag måste dock taga ihop med att anskaffa andra åbyggnader i stället för de nedbrunna och det gick med Guds och goda menniskors hjelp, så att, ehuru byggnadsarbetet ej kunde begynna, förrän d. 20 Maj uthusen till största delen voro färdiga före höstens början och boningslängan d. 24 derpåföljande October, så att jag då åtminstone kunde flytta in i henne. Samtliga de nye åbyggnaderna jemte reparationen och förändringen af brygghuset till arrendatorsbostad uppgingo till en kostnad af något öfver 21.000 kronor, hvaraf jag erhöll 16.000 kr af presterskapets i Skåne byggnadskassa, hvilken sednare summa har blifvit bestämd till öfverbyggnadssumma; det öfriga blef min förlust, hvadan jag hoppas, att min efterträdare ej må lasta mitt minne, derför att den årl. räntan till byggnadskassan blef rätt dryg, synnerligen som boningslängan vid dess insynande fick vitsordet om att vara en af de bäste i stiftet. Nämnas bör ock att vid upptagande af gråsten i grunden till de nedbrunna åbyggnaderna påträffades vid pass 1 fot under denna en ännu äldre, der bland stenen fanns mycket kol och brända trädstycken, ett bevis på att prestgården förut undergått eldsvåda, hvilket ock enl. äldre församlingsbors utsago på grund af hvad de af sina förfäder hört uppgifvas, skall hafva timat för omkring 200 år tillförrnes."

Kring sin nyuppförda prästgård anlade kyrkoherde Kjellander mot söder en vacker trädgård med näckrosdamm för en kostnad av 1.200 kronor, "hvilken höga anläggningskostnad orsakades deraf att mycket jordarbete måste utföras genom utbyte af bättre jord i stället för en stor del dervarande oduglig, helst äfven en ganska stor mängd, något af öfver 200 st. fruktträd af diverse ypperliga sorter, samlade från flere håll och en ännu större mängd bär- och blomsterbuskar m. m. blefvo der planterade".[16] Kyrkoherde Kjellander var en intreserad och erkänt kunnig fruktodlare.

Fram till 1924 utgjorde S. Sallerup ett eget pastorat. Vid en pastoratsreglering 1924 bildades pastoratet S. Sallerup, Husie, Bjärshög och Oxie, där S. Sallerup blev moderförsamling. Under ett kvartssekel var S. Sallerups prästgård med pastorsexpedition kyrklig medelpunkt i ett stort fyrförsamlingarspastorat, där Husie 1935 kommunalt inkorporerades med Malmö stad.

Prästbostaden i S. Sallerup genomgick 1925 en ombyggnad och modernisering, varvid bl. a. veranda och frontespis uppfördes på södra långsidan, tegeltak lades och centralvärme och elljus installerades.[17] Samtidigt kalkslammades utvändigt de gula tegelväggarna. En ny arrendatorsbostad uppfördes 1928 norr om Sallerupsvägen.

Husie, som utbyggts till stadsdel i östra Malmö, utbröts 1949 ur fyrförsamlingarspastoratet för att bilda eget pastorat inom Malmö kyrkliga samfällighet. De tre återstående församlingarna S. Sallerup, Bjärshög och Oxie förblev förenade till 1962, då pastoratet definitivt upplöstes, och Bjärshög fördes till Hyby pastorat, Oxie till Bunkeflo pastorat och S. Sallerup lades som annex till Husie med två prästtjänster, kyrkoherde och komminister. Den gamla kyrkoherdebostaden i S. Sallerups prästgård blev nu i stället bostad åt komministern i det nybildade Husie och S. Sallerups församlingars pastorat. S. Sallerups prästgård har utgjort tjänstebostad åt följande kyrkoherdar:

Abraham Kjellander 1882—1904[18]
Wilhelm Lindell 1906—1946[19]
John Elnegård 1946—1962

och följande komministrar:

Josef Olsson 1962—1969[20]

Anders Olivius 1969—1979

S. Sallerups prästgård, som nu utgör bostad åt vice komministern Martin Cruce, är i dag den enda prästgården inom Malmö kyrkliga samfällighet som ännu har karaktären av tjänstebostad åt präst.

S. Sallerups prästgård är omistlig för bymiljön med ett komplex av byggnader, som av ålder hör samman: kyrka, prästgård, prästlöneboställe och klockaregård. Omistlig för miljön är också prästgårdsträdgården med sin näckrosdamm och stora blodbok.

NOTER:

1 Kungl. brev A 79, MSA, se även Kancelliets Brevbøger 1561—65, sid. 389, København 1893—95.

2 Lunds stifts landebog 1569, utgiven av K. G. Ljunggren och B. Ejder, Lund 1951, Första delen, sid. 396 ff.

3 2. provinskontorets konv. nr 552, Kungl. Kammarkollegiets arkiv, Stockholm.

4 S. Sallerups socken, akt nr 9, Länslantmäterikontoret, Malmö.

5 J. L. Gillberg, Historisk, Oeconomisk och Geographisk Beskrifning öfwer Malmö Hus Lähn, Lund 1765.

6 G. Carlquist, Lunds Stifts Herdaminne, II: 2 Oxie kontrakt, Lund 1948.

7 Husförhörslängd 1832, S. Sallerups kyrkoarkiv, MSA.

8 Enskilda Arkiv nr 178, Skånska Prästerskapets byggnadskassa 1816—1921, F II: 27, LLA.

9 Jöns Peter Holm, sedermera kyrkoherde i Andrarum, G. Carlquist, Lunds Stifts Herdeminne II:9 Albo och Järrestads samt Ingelstads kontrakt, Lund 1963.

10 Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1882 27/3.

11 Visitationsprotokoll 1882 24/4, N I 2, S. Sallerups kyrkoarkiv, MSA.

12 Ingmar Brohed, Skånska prästerskapets byggnadskassa och dess arkiv, Ale, Historisk tidskrift för Skåneland nr 2/1974, sid. 4 ff.

13 SFS 1860:10.

14 SFS 1870:3.

15 Illustrerad Svensk Landtbruks-Adressbok, Lund 1883, sid. 219.

16 S. Sallerups kyrkoarkiv O II:2, MSA.

17 S. Sallerups kyrkoarkiv O II a:1, S. Sallerups pastorsexpedition.

18 H. E. Hallberg, Prästmöteshandlingar 1906.

19 Hilmer Wentz, Från Lundastiftet, Personteckningar till prästmötet i Lund hösten 1956, Lund 1956.

20 Elvir Liedman, Som präst och människa, Minnesteckningar till prästmötet i Lunds stift 1975, Lund 1975.

REFERENSLITTERATUR:

Andersson, Helge, Södra Sallerup, yngsta Malmö — en urgammal kulturbygd, MFÅ 1961.

Andersson, Helge, Södra Sallerups kyrka, Historik och Beskrivning, Malmö 1955.

Andersson, Helge, Södra Sallerups klockaregård, MFÅ 1970.

Ingers, Ingemar, Ortnamn i Malmö, VI F. d. Södra Sallerups socken, MFÅ 1962.

Malmö-litteratur

Bibliografiska noteringar för år 1981 (med tillägg från föregående år).

Av Per Andersson

A. Bok- och biblioteksväsen

1 *Sköldeborn, Gunnar,* Dringelbergska liberiet i Malmö S:t Petri. Ett restaureringsarbete. — (Elbogen. 1981:3, s 65—72.)

BIBLIOGRAFI

2 *Andersson, Per,* Malmö-litteratur. Bibliografiska noteringar för år 1980 (med tillägg från föreg. år. — (Elbogen. 1981:4, s 126—146.)

3 *Karlström, Lennart,* Hjalmar Gullberg. En bibliografi 1952—1979. Sammanställd av Lennart Karlström delvis efter material från Otto Wangson. Sthlm 1981. 208 s. — (Acta Bibliothecæ Regiæ Stockholmiensis. 34.)

BIBLIOTEK

4 *Jeppsson, Ann-Lis,* Tankar till salu. Genombrottsidéerna och de kommersiella lånbiblioteken. Uppsala 1981. 205 s. — (Skrifter utg av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet. 13.) — Diss. Uppsala. — De affärsdrivande lånbiblioteken i Stockholm, Göteborg och Malmö under 1800-talets båda sista decennier.

5 *Nordlund, Benita,* På förortsbiblioteket. Häromkring bor många läshungriga ungar! — (Vår bostad. 1981:4, s 12—14.) — Reportage från Malmö stadsbiblioteks Lindängenfilial. — Med tillägg s 15: Böcker på hjul. [Malmö stadsbiblioteks bokbussar.]

6 *Slakten* har börjat. Vilken filial står i tur? — (Den hialöse. 1981:2, s 3.) — Nedläggningen av Malmö stadsbiblioteks Värnhemsfilial.

7 *Stålnacke, Stig Åke,* Mot barbariet med språng! — (Arb. 24/6.) — Nedskärning av verksamheten vid Malmö stadsbibliotek. — Med genmäle av Bengt Holmström 26/6.

B. Allmänt

8 *Andersson, Helge,* 100 år sedan livlig utställningssommar. — (SkD 2/8.) — Skandinaviska industri- och slöjdutställningen i Malmö 1881.

9 *Samhällskommunikation* eller myndighetsinformation? En kartläggning av några statliga och kommunala myndigheters informationssatsningar. Lund 1981. 130, [5] s. — (Statsvetenskapliga institutionens meddelande. 1981:1.) — Om Arbetsförmedlingens i Malmö information till arbetssökande ungdom, s 23—41; — om Malmö kommuns information inom arbetsliv och arbetsmarknad, s 42—59; — om patientinformationen vid Malmö allmänna sjukhus, s 77—89.

10 *Swahn, Sven Christer,* De fyrtio författarnas stad. — (SDS 4/10, 12/10.) — Kulturella förhållanden i Malmö, bl a författarnas situation och stadsbibliotekets verksamhet.

Kulturdebatten och Victoriateatern:

11 *Hellerstedt-Thorin, Birgitta,* Varför så dyrt driva Victoria? — (SkD 3/1.) — Med genmäle av Roland Lundberg 13/1 och svar av Birgitta Hellerstedt-Thorin 26/1.

12 *Johansson, Jan,* En onödig "kulturnämnd". — (SkD 19/9.) — Kulturstödsnämnden.

13 *Spelet* kring Victoria. [Ledare.] — (SkD 10/2.)

14 *Åberg, Lars,* "Endast i Malmö". — (SDS 31/1.) — Victoriateatern.

15 — "Ge Victoria till fria grupperna!" — (Tonfallet. 1981:6, s 6.)

16 — Kulturpolitik (s) i praktiken? — (Fönstret. 1981:7, s 10. — Kulturpolitiken i Malmö och Victoriateatern. — Med genmäle av Nils Yngvesson och Ulla Sandell samt svar av Lars Åberg i nr 8, s 22.)

ALLMÄNNA MUSEER

17 *Kjørup, Søren,* Ett museum måste också stå för sin åsikt. — (SDS 19/10 1980.) — Naturhistoriska avdelningen på Malmö museum. — Med genmäle av Gösta Lilja i SDS 13/12 1980 och svar av Søren Kjørup 22/12.

18 *Rydén, Daniel,* Konsul skänkte gammal flygel och inledde 40 års samlande. — (SDS 2/10.) — Reportage från klaverinstrumentsamlingen på Malmö museum.

FÖRENINGAR

19 *Andersson, Helge,* Sällskapet Heimdall i Malmö 90 år. — (SkD 7/3.)

20 *KSF* Malmö 15 år. Malmö 1980. 7 s. — Kulturarbetarnas socialdemokratiska förening i Malmö—Lund-regionen.

TIDNINGAR

21 *Engqvist, Lars,* Ska nya idéer bestraffas? — (Arb. 22/10.) — Tidningen Arbetets nya utgivningsplaner.

22 — Öppet brev till Olof Wahlgren: Med lögnen som vapen. [Ledare.] — (Arb. 2/9.) — Diskussion om upplagestorlek. Ytterligare inlägg: SDS 3/9, 6/9 Olof Wahlgren; — Arb. 4/9, 7/9 Lars Engqvist.

23 *Rydén, Per,* Vår dagliga läsning. Några sidor till belysning av den svenska dagspressens genrer och historia. Sthlm 1981. 224 s. — Om Sydsvenska Dagbladet Snällposten, s 116—124; — Kvällsposten, s 136—148; — Arbetet, s 165—177.

RADIO/TV

24 *Jönsson, Annelis,* Barn och TV: en studie av barns TV-konsumtion relaterad till sociologiska bakgrundsfaktorer. Malmö 1981. 78 s. — Undersökningsgrupp: barn i åldern 6—15 år bosatta i Malmö kommun.

C. Religion

25 *Beijbom, Anders,* I kyrkans kristider måste vi ta ansvar för varandra. — (Vår kyrka. 1981:22/23, s 10—11.) — Kristen gemenskap i Rosengård och Kroksbäck. Intervju med Knut Frohm.

26 *Boris* Lewinschal — judisk ledare i 50 år. — (Judisk krönika. 1981:2, s 28—29.) — Intervju med avgående ordföranden i Mosaiska församlingen i Malmö.

27 *Edman, Stefan,* KOS hos sabbatsfirande judar i Malmö: Lovsång, bön och flätat bröd. — (Kristendom och skola. 1981:3, s 2—4.) — Reportage från Mosaiska församlingen.

28 *Grell, Ole,* Det verdslige øvrighedsbegreb, som det fremtræder i Malmølitteraturen 1530—1536. — (Kirkehistoriske samlinger. 1981, s 7—28.)

29 *Ingemark, Sten,* Svensk judisk församling har fostrat sin egen rabbin. — (Med. 1981:1, s 10—11.) — Mosaiska församlingen.

30 *Lindeberg, P D,* Sjömännens livssyn fick mig att bli präst. — (SDS 18/6.) — Intervju med Ingemar Simonsson.

31 *Matzols, Barbro,* Gemenskapen i Kroksbäck — ett liv tillsammans för andra. — (Vår kyrka. 1981:22/23, s 8—9.) — Kristna "cellgrupper" i bostadsområdet.

32 *Mårtenson, Jan,* Sjölivet gjorde mig till präst! — (Arb. 19/6.) — Intervju med Ingemar Simonsson.

33 *Nero, Claes,* "Krogprästen": — Religiösa ofta tråkiga. — (SkD 30/11.) — Intervju med Ingemar Thorin.

34 *Schildberg, Gerhard,* Välkommen till tyska församlingen. Die deutschen evangelischen Gemeinden in Schweden. — (Aufbruch. Evangelische Kirschenzeitung für Baden. 1981:6, s 12—13.) — De tyska evangeliska församlingarna i Stockholm, Göteborg och Malmö.

35 *Schlyter, Herman,* Församlingshuset halvsekeljubilerar. — (Malmö S:t Petri församlingsblad. 1981:4 [nr 227], s 5—6.) — Tidigare pastorsexpeditioner samt förutvarande bebyggelse på och vid platsen för det nutida församlingshuset.

36 — Tyska kyrkan firar 50 år. — (SkD 19/9.)

37 [*Åberg, Hans*], En lyhörd hjälpare i människovård. [Sign.:] H. Å. — (Limhamns församlingsblad. 1981: fastan—påsken, s 2—4.) — Verksamheten vid Allmänna sjukhusets sjukhuskyrka.

38 *50* Jahre Deutsche Evangelische Gemeinde in Malmö. — (Deutsche Evangelische Gemeinde, Malmö. Gemeindebrief. Jahrg. 19, 1981:1. Sonderausgabe. 36 s.) — Bl a s 5—12: Ein Bericht aus alten Akten [utdrag ur föredrag av Herman Göckenjan]; — s 13—16: Die eingemauerte Urkunde; — s 22—25: Sjöberg, Sven G., Die Pastoren.

E. Undervisning

39 *Berntsson, Åsa,* En bildkonstens förskola. — (SDS 15/6.) — Intervju med Bengt Hansson, Skånska målarskolan, Malmö.

40 *Höglund, Kjell,* SIA-forskare: Vi måste skapa något positivt med SIA-skolan. — (Fackläraren. 1981:2, s 22—25.) — Projektet Skola—hem—fritid i Malmö.

41 *Johansson, Gun,* En skola som satsar på öppenhet och samarbete. — (Morgonbris. 1981:8, s 9.) — Lindeborgsskolan.

42 *Larsson, Peter,* Kan Montessoriskolan räddas? — (Limhamnstidningen. 1981: våren, s 10. — Malmötidningen. 1981: april, s 3.) — Reportage från Montessoriförskolan på Mellanhedsskolan i Malmö.

43 — Limhamns första skola låg i Per Smes klämma. — (Limhamnstidningen. 1981: april, s 33. — Malmötidningen. 1981: april, s 25.)

44 *Myrberg, Mats,* Studieorganisation och elevströmmar. Ett bidrag till utvärderingen av 1970 års gymna-

sieskolreform. Sthlm 1981. 314 s. — (Statens offentliga utredningar. 1981:98.) — S 24—33: Malmöundersökningen.

45 *Petersen, Björn,* Grundskoleresultat och gymnasieintroduktion för 299 invandrarelever i Malmö. Malmö 1981. 85 s. — (Notiser och rapporter... Lärarhögskolan i Malmö. 394.)

46 *Samverkan* mellan skolan och andra samhällsorgan. Diskussionspromemoria. Elevvårdskommittén. Sthlm 1980. 131 s. — (DsU 1980:2.) — Malmö kommun bl a s 47—49.

47 *Wiechel, Anita,* Olika personalgruppers åsikter om barn i förskola och på lågstadium. Barn som deltagit i samverkan förskola—lågstadium. Barn med särskilda behov av stöd och stimulans. Lund 1981. 242 s. — Diss. Lund. — Avhandlingen bygger på intervjuer med lärare i Malmö och Burlöv, som deltagit i FÖL-projektet.

48 *Västra Skolans* invigningsblad 15 maj 1981. Malmö 1981. [30 s.] — [S 5—6]: Norgren, Hedvig, Skollokaler i Malmö förr och nu; — [s 13—16]: Nordin, Thomas, Västra Skolan. Kort historik.

49 *Åberg, Hans,* Önskedröm för skolmuseum. Klassrum inrett som på farfars tid. — (SDS 3/2.) — Reportage från Västra skolans samlingar till ett blivande skolmuseum.

F. Språk

50 *Traktindelning.* Malmö kommun. [Bilaga C. Traktnamnens historia.] Malmö 1981. [89] bl. — Duplic.

G. Litteraturhistoria

51 *Lundgren, Kristina,* & *Melberg, Enel,* Visioner vid diskbänken. 70-talets arbetarförfattarinnor — de som debuterade sent i livet. — (Vardagsslit och drömmars språk. Enskede 1981, s 179—222.) — Bl a om Mary Andersson och Herta Wirén.

52 *Nedslag* i hundra års Malmölitteratur. 2. Från Axel Danielsson till Sjöwall-Wahlöö. Red.: Fredrik Ekelund och Thomas Nydahl. [Utg. av] Poesisällskapet Occident, Malmö. Malmö 1981. [69 s.] — Bl a Persson, Christer, Axel Danielsson. — Gustafsson, Lars, Hjalmar Gullberg. — Nydahl, Gösta, Knut Lagrup. — Sköld, Bo, Max Lundgren. — Broberg, Jan, Sjöwall-Wahlöö. — Borglund, Tore, Bokens dag.

53 *Sommar, Carl Olov,* Litterär vägvisare genom svenska landskap. Teckningar av Monica Cronström. 1. Skåne, Blekinge och Halland. Sthlm 1981. 280 s. — S 198—122: Malmö.

H. Skönlitteratur

54 *Ekelund, Fredrik,* Oxie. Oktober. [Dikt.] — (Tidskrift. 1980:3/4, s 56.)

55 *Engström, Kenneth,* Den döda vinkeln. Roman. Sthlm 1981. 247 s. — Roman i tidningsmiljö och med Malmöanknytning.

56 *Hernsell, Siv,* Det fyker i Malmö eller "Skridskoåkande änglar" av Carl Milles. [Dikt.] — (Vår lösen. 1981:7, s 391.)

57 *Lundgren, Max,* IFK Trumslagaren och Jack. Sthlm 1981. 126 s. — Femte och sista boken i serien om IFK Trumslagaren.

58 — Inga Eliasson, affärsbiträde. Lund 1981. 226 s. — Roman som bl a tilldrar sig i handelsmiljö i Malmö under 40-talet och 50-talets början.

59 *Nydahl, Thomas,* Ett eget liv. Roman. Bollnäs 1981. 136 s. — Roman med fabriksarbetare som huvudperson. Bl a från Nordsjö färgfabrik. — Avsnitt ur romanen publ. i Arb. 10/7 och i Fabriksarbetaren, 1981: 19, s 20—22.

60 *Olsson, Henny,* Fågelburen. Roman. Sthlm 1981. 163 s. — Barn- och tonårsskildring från arbetarmiljö i Malmö från mitten av 30-talet och fram till 1950.

61 *Persson, Christer,* Axel, främling, människa. Sthlm 1981. 233 s. — TV-spel om Axel Danielsson med insprängda fingerade brev till honom.

62 *Strandh, Hilding,* I väntan på gryningen. En ny tid förebådas. — (Byahornet-Skåneland. 1981:3, s 34—38.) — Berättelse om Magnus Stenbocks tillträde som generalguvernör i Malmö 1707.

63 *Stålmarck, Torbjörn,* Väderspänning. Sthlm 1980. 222 s. — Roman från ett småborgerligt radhusområde i stadens utkanter.

64 *Svenning, Olle,* Första halvlek. En roman. Sthlm 1981. 238 s. — Roman om tonåringar i 50-talets Malmö.

65 *Wirén, Herta,* Göra något vackert. Sthlm 1981. 205 s. — Fortsättning på: Räck mig din hand syster. 1979.

I. Konst, musik, teater

66 *Sandström, Sven,* Satsning på skulptur. — (Malmö förskönings- och planteringsförening 100 år. Malmö 1981, s 68—96.) — Föreningens insatser för offentlig utsmyckning i Malmö.

67 *Sjöstedt, Sven,* Art and residents in residential environment. — (Aris. 1978/79 [tr. 1981], s 47—87.) — Bl a Lindängen.

KYRKOR OCH KYRKLIG KONST

68 *Göransson, Tage,* Kyrkogårdarna, viktiga anläggningar för de levande. — (Kulladals kyrkoblad. 1981: 1, s 3—7; — 1981:2, s 11—13.) — Malmö kyrkogårdar och deras förvaltning.

69 *Hallin, Thorsten,* Protokollen berättar. — (Limhamns församlingsblad. 1981: hösten, s 1—3.) — Om tillkomsten av kyrkan i Limhamn.

70 *Molander, Mait,* Guide. S:t Petri kyrka. Malmö 1981. 20 s. — Med parallelltext på engelska och tyska.

71 *Protokoll* berättar om spännande kyrkobygge. — (Limhamnsposten. 1981:1, s 34—35.) — Byggandet av Limhamns kyrka.

ARKITEKTUR

72 *Andersson, Henrik O,* & *Bedoire, Fredric,* Bankbyggande i Sverige. Sthlm 1981. 509 s. — Malmö bl a s 384—391.

73 *Bostadsområde* vid Tingdammen i Oxie, Malmö. — (AT. Arkitekttidningen. 1981:3. Tävlingsbilagan. 1—4/81, s 13—16.)

74 *Förvaltningsbyggnad.* Kvarteret Nora i Malmö. Länsstyrelsen, Lokala skattemyndigheten, Kronofogdemyndigheten. [Utg. av] Bostadsstyrelsen. Sthlm 1981. 6 s i folder. [5 pl.]

75 *Hebrand, Torsten,* PLM Fosiefabriken. — (Byggnadsvärlden. 1981:7/8, s 12, 14, 16, 18, 23.)

76 *Kordina, Birgit,* Stuckatörtraditionen i Malmö. — (Elbogen. 1981:3, s 76—80.)

77 *Kv[arteret]* Nora — ett "skattehus" i Malmö. — (Byggnadskonst. 1981:3, s 53—54.) — Nya förvaltningsbyggnaden för Länsstyrelsens skatteavdelning, Lokala skattemyndigheten och Kronofogdemyndigheten.

78 *Musikens* hus i Malmø. — (Arkitekten. 1981:7, s 162—163.) — De två med 1:a pris belönade förslagen i arkitekttävlan.

79 *Niepoort, Paul,* Boligkvarterene Elefanten og Visenten i Malmø. Projekt. — (Arkitektur DK. 1981:1, s 24—25.)

80 *Nyrén, Carl,* Malmö: Förvaltningsbyggnad för länsstyrelse m. m. — (Arkitektur. 1981:5, s 27—32.)

81 *Sveriges* Riksbank i Malmø. Arkitekter: Paul Niepoort og Jan Henriksson. — (Arkitektur DK. 1981:1, s 16—23.)

MUSIK

82 *Ivarsson, Måns,* Då var grabbarna Malmös kungar. — (SDS 1/2.) — Popmusikgruppen The Namelosers.

83 *Rydén, Daniel,* Orkesterledare i 34 år. — (SDS 15/3.) — Intervju med Bengt Nilsson, Malmö KFUM Symfoniorkester.

84 *Sverenius, Torsten,* En blåsning för kapitalet. — (Den hialöse 1981:2, s 8—9.) — Röda Blåset, socialistisk blåsorkester.

TEATER OCH FILM (se även nr 11—16)

85 *Allberg, Jan,* Malmö i täten när filmen var ung. — (KvP 17/5.) — Om de tidigaste biograferna i Malmö. — Genmäle av Johan Bergengren 25/5.

86 — Malmös första biograf startar med "lyxprogram". — (SkD 29/3.) — Bl a om Jens Edward Kock och biografer i Malmö.

87 *Dahl, Bo Göran,* Här roade sig Malmö när seklet var ungt. — (SDS 16/8.) — Hippodromteatern.

88 *Hoff, Elisabet,* Hon är osvenskt intensiv, improviserande — och chef. — (KvP 2/8.) — Intervju med Eva Sköld, Malmö stadsteater.

89 *Kjellgren, Lennart,* Midsommar på Möllevången 1890. — (SkD 19/6.) — Skönhetstävling i Möllevångsparken.

90 *Larsson, Ulf,* "Ära vara amatör". — (SDS 10/4.) — Amatörteatergruppen Månndéteatern.

91 *Ringberg, Lars,* Bildhuset. — (Den hialöse. 1981: 3/4, s 29—31.) — Bildhuset, skapat av Folkets Bio, Fotograficentrum och Filmcentrum.

92 — Carolinahallen — teatern som inte får vara teater. — (Den hialöse. 1981:3/4, s 32—33.)

93 *Thulin, Sonja,* Kostymchefen sufflerade diva. — (SDS 18/7.) — Intervju med Manne Lindholm, kostymchef vid Malmö stadsteater.

94 *Waldenström, Carin,* Stockholm, Göteborg, Malmö . . . Här byggs nya biografer. — (Film & TV. 1981: 4, s 4—12.) — Malmö, s 11—12. [Folkets Bio, S:t Gertrudsgatan.]

J. Arkeologi

95 *Billberg, Ingmar,* Tegelugn i Malmö. — (Ale. 1981:4, s 25—26.) — Fynd vid utgrävningar i kv Tranan.

96 *Ljungberg, Anders,* Fynden berättar. — (SDS.) — Forts. från föregående år. — Reportage från museets arkeologiska utgrävningar, bl a 18/5 om Fosie IV.

97 *Nielsen, Billy,* En stenåldersgrav vid Lockarps Bageri. — (Elbogen. 1981:4, s 110—114.)

98 *Tinz, Tove,* & *Wahlund Franck, Karin,* Keramiken från Hindby mosse. Lund 1980. 61 bl. [1 pl.] — 3-betygsuppsats i arkeologi vid Lunds universitet.

99 *Vikingatid* och medeltid runt det medeltida Mal-

mö. [Av] Sven Rosborn, Ingmar Billberg, Anders Reisnert. — (Meta. 1981:3/4, s 32—40.) — Arkeologiska utgrävningar, huvudsakligen berörande Fosie-området.

K. Historia

100 *Malmö stads historia.* Utg. på uppdrag av Stadsfullmäktige i Malmö. Huvudred.: Oscar Bjurling. 3. (1820—1870.) Malmö 1981. 541 s. [46 pl.] — S 13—68: Bjurling, Oscar, Småstaden blir stor. Halvseklet 1820—1870 i Malmö. — Se även nr 187, 265, 311.

L. Biografi

101 *Bager, Einar,* Präster i Malmö före reformationen. — (Elbogen. 1981:1, s 19—23.)

SÄRSKILDA PERSONER OCH SLÄKTER

102 ANDERSSON, EBON. *Holmquist, Lizzie,* Kämpade hela sitt liv för arbetarkvinnorna. (Arb. 16/9.)

103 ANDERSSON, MARY. *Polvall, Tomas,* När jag skrev Maria grät jag ofta så att skrivmaskinen blev blöt. (HD 26/7.) — Intervju.

104 — *Rudberg, Ann,* Mary Andersson, författare och SKTFare: Verkligheten behöver inte späs på. — (Kommunaltjänstemannen. 1981:8, s 22—23.) — Intervju.

105 BAGER, EINAR. *Janstad, Hans,* Han har hunnit med det mesta. — (Arb. 26/10.) — Intervju med Einar Bager.

106 BERTHELIUS, JENNY. *Larsson, Peter,* Jenny Berthelius tar deckarmotiv från Limhamn. — (Limhamnstidningen. 1981: april, s 28. — Malmötidningen. 1981: april, s 20.)

107 CLEFWE, ERASMUS. *Helander, Olle,* Erasmus Clefwe — affärsman i 1700-talets Malmö. — (Elbogen. 1981:3, s 81—85.)

108 DAHLSTRÖM, HELMER. *Dahlström, Ingvar,* Kampen mot ålderdomen. Malmö 1981. 212 s. — Fortsättning på förf:s Kampen mot fattigdomen. 1976. — Skildrar Helmer Dahlströms liv huvudsakligen efter pensioneringen.

109 DHEJNE, HANS. *Karzo* [pseud för Karin Ohlson], Memoarer? Hinner inte! — (SDS 26/9.) — Intervju med Hans Dhejne.

110 ELGSTRÖM, OSSIAN. *Bunte, Olle,* Kämparna på Borgen Kraak. — (Limhamnstidningen. 1981: april, s 14—15.) — Limhamn i Ossian Elgströms författarskap.

111 GULLBERG, HJALMAR. *Fehrman, Carl,* Hjalmar Gullbergs landskap. [Malmö, Falsterbo, Bökeberg.] — (Strövtåg i kulturbygd. Utg. av Sydkraft . . . Malmö 1981, s 64—73.) — Tidigare publ. i Elkontakten. 1971:2.

112 HEIMER, ASTRI. *Ersgård, Stefan,* Här är Astri som fick Nancy att gråta. — (Arb. 6/2.) — Intervju.

113 — *Lundin, Else-Marie,* Astri, 92 år: Gamla elever är min glädje. — (KvP 14/2.) — Intervju.

114 HÖJER, SIGNE. *Höjer, Signe,* Mellan två världskrig. — Sthlm 1981. 202 s. — S 113—196: Malmö 1930—1935. — Vissa avsnitt även publ. i Arb. 27/12—30/12.

115 JOHNSON, LUDVIG. *Borglund, Tore,* Sturske Ludvig. — (Arb. 14/9.) — Intervju med Ludvig Johnson, tidningstecknare i Arbetet.

116 KJELLMAN, LARS. *Andersson, Birgitta,* Mannen som styrt Malmös skolväsende under två decennier! — (Arb.—SkD 22/2.) — Intervju med Lars Kjellman.

117 KUNTZE, NIELS. *Rosborn, Sven,* Ett borgaröde i 1500-talets Malmö. — (Elbogen. 1981:3, s 86—95.)

118 LINDER, WILLIAM. *Jägerskiöld, Stig,* Fredrik William Linder. — (Svenskt biografiskt lexikon. Bd 23, h 113. Sthlm 1981, s 383—385.)

119 LINDSKOG, CLAES. *Carlsson, Sten,* Claes Lindskog. — (Svenskt biografiskt lexikon. Bd 23, h 114. Sthlm 1981, s 604—607.)

120 LUNDGREN, MAX. *Bergman, Tuve,* Max Lundgren om sin bok "Inga Eliasson, affärsbiträde": Bitvis handlar den om min mor. — (Handelsnytt. 1981:4, s 14—15.) — Intervju. — Intervjuer med anledning av boken även i Arb. 17/5 (av Tore Borglund) och i Morgonbris 1981:5 (av Lena Näslund).

121 — *Larsson, Ulf,* Ge Skånes unga chansen. — (SDS 10/7.) — Intervju med Max Lundgren.

122 LUNDSTRÖM, TORE. *Jönsson, Göran,* Tore Lundström — en "pamp" utan hus och bil . . . — (Arb. 9/10.) — Intervju. — Även intervjuer i KvP 20/11 (av Eva Bergwall) och SDS 28/10 (av Jan Wifstrand).

123 NORDLINDH, CARL-MAGNUS. *Sjödén, Ragnar,* När Malmö skulle bli Sveriges huvudstad . . . — (PRO Pensionären. 1981:4, s 20—21.)

124 OLSSON, ELISE. *Holmgren, Ernst,* Elise. När mor flyttade till stan. [1]—17. — (SDS 27/12 1980—14/1 1981.) — Elise Olsson (1880—1963), hennes levnadshistoria fram till giftermålet med Johan Holmgren. — Intervju med förf. 17/1.

125 PERSSON, CHRISTER. *Söderberg, Staffan,* Sista veckan med Karl och fabrikanterna. — (SDS 1/3.) — Intervju med Christer Persson.

126 POPPE, NILS. *Lång, Helmer,* Poppe från Möllevången vår störste komediant. — (SkD 14/6.) — Intervju.

127 QUIDING, NILS HERMAN. *Ambjörnsson, Ronny,* Den revolutionäre rådmannen. — (Förf:s Det okända landet. Tre studier om svenska utopister. Sthlm 1981, s 145—213, 2 pl.)

128 RAGNARSON, PER. *Johansson, Gunnar,* Murveln som inte har luft under vingarna. — (SDS 31/5.) — Intervju med Per Ragnarson, Tekniska museet.

129 SANDELL, ULLA. *Bergwall, Eva,* Mitt samvete är rent. — (KvP 16/11.) — Intervju med Ulla Sandell.

130 WERUP, JACQUES. *Borglund, Tore,* Talar illa om Malmö av kärlek. — (Arb. 30/10.) — Intervju med Jacques Werup.

131 — *Schueler, Kaj,* Jacques, 36 år, berättar minnen. — (SvD 24/7. — Även publ. i 7 dagar. 1981:17, s 27—29.) — Intervju med Jacques Werup.

132 WIEHE, MIKAEL. *Mårtenson, Jan,* Mikael Wiehe om det begynnande 80-talet: Det är bara lugnet före stormen. — (Läsfemina. 1981:2, s 38—41.) — Intervju.

133 — *Mårtenson, Jan,* Mikael Wiehe tog hämnd på mobbningen. — (Arb.—SkD 15/3.) — Intervju.

134 WIRÉN, HERTA. *Arnell, Annette,* Herta Wirén, en kämpande kvinna. — (HD 6/10.) — Intervju.

135 — *Nydahl, Thomas,* "Vi slogs för bröd och bildning". — (Studiekamraten. 1981:5/6, s 22—24.) — Intervju.

M. Folkkunskap

136 *Bager, Einar,* Historiskt eller historia? — (Elbogen. 1981:3, s 73—75.) — Byggande i korsvirke fordom i Malmö.

137 *Modéer, Kjell Å,* Om julfred och julinblåsning i Malmö. — (Elbogen. 1981:4, s 115—123.)

N. Geografi

138 *Adress- & gatuförteckning* för Malmö. [Utg. av] Malmö kommun, projektgruppen "Samordnad områdesindelning". Malmö 1981. 76 s. — Nyckel från gatuadress till olika indelningar inom kommunen samt översikt över olika distriktsindelningar.

139 *Ahlberg, Stig,* Malmö — parkernas stad. — (Röster i Radio/TV. 1981:29, s 4—7.)

140 *Ahm, Leif,* Rundt om Sundet. Fakta om Øresundsregionen. [Utg. av] Øresunds Kontakt. Khvn 1981. 88 s.

141 *Andersson, Helge,* Så blev Malmö en grön stad. — (SDS 21/5.) — Malmö förskönings- och planteringsförening.

142 — Tre skånegårdar i Malmö. — (Elbogen. 1981: 2, s 39—56.) — Bödkaregården, Hyllie 19 och Södra Sallerups klockaregård.

143 *Bager, Einar,* Bygge av vrakbräder. Återanvända papper i Malmö bouppteckningar. Utg. av Malmö fornminnesförening och Malmö förskönings- och planteringsförening. Malmö 1981. 95 s. — Rec. av Helge Andersson i Elbogen, 1981:4, s 108—109.

144 *Bergwall, Eva,* Förskönings föreningen en aktiv hundraåring. — (KvP 12/10.) — Intervju med Jörgen Faxe.

145 Ett *dygn* i Malmö. En fotografisk dokumentation under ett dygn i Malmö, maj månad 1981, i ett försök att fånga stadens ansikte och atmosfär. Produktion: Malmö Fotoklubb. Red.: Jan Andersson . . . Malmö 1981. 112 s.

146 *Ekström, Per, & Utbult, Mats,* Kanalen skulle skydda mot svenskar och andra skumma typer. — (Den hialöse. 1981:2, s 5—7.) — Malmö kanaler i förgången tid och nutid.

147 *Frantzén, Carl-Erik,* På egen hand i gamla Malmö. Teckningar: Vagn Jakobsen. Historiska data lämnade av Sven Rosborn. Utg. av Malmö Turistbyrå och Sydsvenska Dagbladet. Malmö 1981. 43 s. — Med parallelltext på tyska och engelska.

148 *Frostin, Ernst,* Bunkeflod-rasen. — (Förf:s Bonde i brytningstid. Oxie härads hembygdsförenings årsbok. 10, 1981, s 24—26.)

149 *Gustafson, Ragnar,* Malmöbilden. Kvartsseklet efter Baltiskan. Utg. av Sydsvenska Dagbladet. Malmö 1981. 124 s. — Malmöbilder 1914—1939.

150 *Kaplan, Tony,* Kan Malmö bli roligare? — (Vårt Malmö. 1981:1, s 4.) — Med svar av Holger Reenberg, Carl-Erik Frantzén och Iwar Svensson, s 5.

151 *Malmö.* [Bildalbum.] U. o. 1979. [64 s.]

152 *Malmö* förskönings- och planteringsförening 100 år. 1881—1981. Malmö 1981. 103 s. — S 14: Bager, Einar, Hedersledamoten Einar Bager minns. — S 15—43: Bengtsson, Rickard, Planteringsföreningen under 100 år. — Se även nr 66, 313. — Rec. av Kjell Å Modéer i Elbogen, 1981:3, s 96.

153 *Modéer, Kjell Å,* Vivas, vigeas, floreas . . . Om Malmö förskönings- och planteringsförenings och Malmö fornminnesförenings gemensamma insatser för kulturminnesvården i Malmö. — (Elbogen. 1981:2, s 34—38.)

154 Det *okända* Malmö. [Artikelserie.] — (SDS.) — Bl a om Bulltofta efter 1972 (20/9, av Gunnar Johans-

son); — Malmö kommuns markinnehav i Løgstør (27/9, av Gunnar Johansson); — säkerhetssektionen vid Malmö-polisen (4/10); — polismuseet (11/10, av Gunnar Johansson); — stadsarkivet (18/10, av Jan Wifstrand); — invandrarföreningar (25/10, av Bo Nordbeck); — avloppstunnlar (1/11, av Anders Fagerström); — ordenssällskap (8/11, av Åke Hallgren); — Malmo, Nebraska, USA (15/11, av Ulf Mörling).

155 *Punkt* [pseud för Ragnar Gustafson], [Gamla Malmöbilder.] — (SDS, "måndagsserie", 18/5—21/12.) — Forts. från föregående år.

156 *Punkt* [pseud för Ragnar Gustafson], 30-tals Malmö. — (SDS, "måndagsserie", 5/1—11/5.) — Forts. från föregående år.

157 *Rosborn, Sven,* En dansk i 1880-års Malmö. — (Förf:s Glimtar från ett svunnet Malmö. Malmö 1981, s 76—112.) — Avsnittet som berör Malmö i "Rejsebreve fra Sverrig i august 1880" av J. B. Gudmund-Høyer. Med kommenterat bildurval i anslutning till texten.

158 — Den skånska borgen. — (I kärrkanten. 1981, s 3—4.) — Huvudsakligen om medeltida befästningsanläggningar, bl a Pile, Tygelsjö socken, samt en "borg" i Fosie.

159 *Roth, Ingeborg,* En fotodokumentation av Malmö 1974. — (Elbogen. 1981:2, s 57—63.)

160 *Svedlund, Aina,* Ack, jag minns Grönegatan... — (SDS 12/3, 13/3.) — Minnen från Grönegatan på 1920- och 30-talen.

161 *Svenning, Olle,* Minnenas kvarter. — (Arb., tisdagar, 16/6—4/8.)

162 *Werup, Jacques,* Hemstaden — min malmöhistoria. Sthlm 1981. 165 s.

SÄRSKILDA BYGGNADER

163 BERGHSKA HUSET. *Widerberg, Bertil,* Gula huset på hörnan. — (SDS 6/9.)

164 ERIKSLUST. *Ekedahl, Ellen,* Erikslust var mitt andra hem. — (SDS 18/3.) — Med anledning av artikel om lantegendomen Erikslust i SDS 27/2. Kompletterande uppgifter 25/3.

165 KALENDEHUSET. *Rosborn, Sven,* Det medeltida Kalendehuset. — (Elbogen. 1981:1, s 26—32.)

166 LIMHAMNSGÅRDEN. *Larsson, Peter,* Gamla Limhamnsgården hade anor från 1650. — (Limhamnstidningen. 1981: december, s 16.)

167 PETERSBORG. *Segerstråle, Nils,* Petersborg. — (Förf:s Svenska fideikommiss. Sthlm 1981, s 158—159.)

168 RESIDENSET. *Wallström, Eivor,* Vi har ett mycket vackert residens. — (SkD 4/4.) — Reportage.

169 TEGNÉRSKOLAN. *Rosendahl, Sven,* Att uppliva ett kulturminne. — (SDS 9/1.)

170 — *Rosendahl, Sven,* 84 procent vill ha den kvar. — (Arb. 17/3.)

171 — *Tegnérskolan* bra kulturhus. [Av] Limhamns miljöförening, Limhamns konstförening, Limhamns museiförening. — (SkD 24/12.) — Föreningarnas skrivelse till Kommunstyrelsen i Malmö.

172 THOTTSKA HUSET. *Rosborn, Sven,* Glimtar från ett svunnet Malmö. "Kring Malmöhus" 1981. Utg. av Malmö museum. Malmö 1981. 112 s. — S 8—67: Kring en gammal malmögård. [Thottska huset och tidigare bebyggelse på platsen.] — S 68—75: Färgprakt från en svunnen tid. [Väggmålningarna i Thottska huset.] — Se även nr 157.

173 YSTADSGATAN 22. *Ystadsgatan 22.* [Utg. av] Garderobsteatern. Red.: Christina Claesson. Malmö 1981. 23 s. — Om husets historia, bl a om Frejasalen [intervjuer med Anton Lindstrand och Karin Persson], s 8—13; — om Garderobsteatern [av Oscar Heijkenskjöld], s 17—18.

SÄRSKILDA ORTER OCH OMRÅDEN

174 HÄSTHAGEN. *Malmberg, Bengt,* Stadspapper, en uppsats om Hästhagen-området i Malmö under 100 år. Malmö 1981. [3], 17, [6] bl. — Examensarbete vid Geografiska institutionen, Lunds universitet. Duplic.

175 KIRSEBERG. *Persson, Towe,* För en liter mjölk fick vi stå i kö en hel natt! — (Arb 27/12.) — Barndomsminnen från Kirsebergs-området under första världskriget.

176 LIMHAMN. *Dalin, Eva,* Det gamla Limhamn. Några glimtar från gången tid. — (Limhamniana. 1981, s 47, 49—51, 53—61.) — Levnadsförhållanden 1849—1904 speglade i sockenstämmo-, kommunalstämmo- och kommunalnämndsprotokoll.

177 — *Larsson, Gerhard,* När Limhamn var en idyll och livet levdes fattigt men rikt. — (Limhamnstidningen. 1981: december, s 10.) — Tidigare publicerad i Limhamnstidningen 1961.

178 — *Limhamnsposten.* Limhamn 1981—. — Utkom med 2 nr 1981. Avser att utkomma med 6 nr årligen i fortsättningen.

179 OXIE. *Oxie.* Stadsområdet som kommer ifatt. — (Vårt Malmö. 1981:1, s 7—10.)

180 S:T GERTRUD. *Aurell, Bengt,* S:t Gertrud — så började det. — (Finform. 1981:2/3, s 22—23.)

KARTOR

181 *Sydsvenskans* Malmökarta med gaturegister och busslinjer. Skala 1:12000. Utförd av Sydsvenska Dagbladet Snällposten. Ritad av Kjell Nilsson, Leif Hantorp. [Ny uppl.] Malmö 1981. 68×68, 40×31 cm.

O. Samhället

182 *Blomberg, Karin,* & *Dahlberg, Marie,* Skilsmässa — vårdsnadsstrid — men umgänget då? Lund 1981. [4], 62, [12] bl. — Uppsats i socialt arbete, Socialhögskolan, Lund, med enkät i Malmö som underlag. — Duplic.

183 *Gertten, Magnus,* & *Aunér, Bertil,* Fascismen i Malmö. — (Den hialöse. 1981:1, s 8—11.)

184 [*Larsson, Börje*], Rikskassan. Sjuk- o. begravningskassa. Malmö. En kavalkad över verksamheten 1924—1982. Malmö 1981. 26 s.

FÖRVALTNING, STADSPLANERING

185 *Ahrnell, Britt-Marie,* Malmö — landets mest datoriserade kommun. — (Kommunaktuellt. 1981:9, s 16—17.) — Reportage.

186 *Andersson, Berit,* Polishus eller levande innerstad? — (SDS 7/11.) — Det planerade polishuset i Rörsjöstaden.

187 *Back, Pär-Erik,* Malmö stads förvaltning 1820—1870. Från societet till fullmäktige. — (Malmö stads historia. 3. Malmö 1981, s 69—104.)

188 *Brunnberg, Klas,* Mellanheden — det goda folkhemmet. — (AT. Arkitekttidningen. 1981:14, s 8—9.)

189 *Butler, Torsten,* Drömmen om Örestad. — (AT. Arkitekttidningen. 1981:14, s 4—6.)

190 *Dahlström, Mats,* Bombad stad. — (Den hialöse. 1981:1, s 3—6.) — Rivningar i Malmö. — Intervju med Nils Yngvesson, s 4.

191 *Fall, Carl-Axel,* Efter 15 år var husen nedgångna: ombyggnad lockade nya hyresgäster. — (Vår bostad. 1981:12, s 19—21.) — Kroksbäcksområdet.

192 *Fälth, Gun,* Kroksbäck, 60-talsområde i Malmö. — (Hyr och häpna. Pockettidningen R. 1981:3, s 48—66.)

193 *Förslag* till utbyggnadsprogram 1981. [Utg. av] Sydvästra Skånes kommunalförbund. Malmö 1981. 87 s. Med lös karta 89×59 cm. — Om Malmö, Bunkeflo, Oxie bl a s 54—61.

194 *Generalplan* för Malmö 1980. [Utg. av] Stadsbyggnadskontoret i Malmö. Malmö [1981]. 87 s. 2 kartbl. — Utgör en justerad upplaga av remissupplagan 1979.

195 *Hårde, Ulla,* Kroksbäck totalsaneras — hyresgästerna återvänder. — (Att bo. 1981:4, s 14—17.)

196 *Jacobson, Mats,* Förnyelsen av Kroksbäck: helhetsgrepp i stor skala. — (Byggmästaren. 1981:6, s 26—29.)

197 — Kroksbäck. — (Hur gör vi staden mänskligare? Rapport från en hearing. Sthlm 1981, s 56—59.)

198 — *Pering, Cecilia,* & *Reiter, Ole,* Kroksbäck i Malmö. Upprustning av ett 60-talsområde. Sthlm 1981. 16 s. — (Stadsförnyelsekampanjen 80—81.)

199 *Kroksbäck* — före och efter. — (AT. Arkitekttidningen. 1981:1, s 10—12.)

200 *Larmaffären.* — (Verket & vi. 1981:9, s 3—6.) — Televerket Larmdivisionens inköp av larmföretaget Elsystem i Malmö. Intervjuer med Bertil Greko och Tony Hagström.

201 *Larsson, Håkan,* & *Mustajärvi, Samuli,* Ombyggnad — fysisk och social process. — (AT. Arkitekttidningen. 1981:14, s 12—13.) — Ombyggnad i Kroksbäcksområdet.

202 *Lokala* organ i Malmö. Kommunaldemokratiutredningen i Malmö. Rapport oktober 1981. Malmö 1981. [1], 21, [8] bl.

203 *Lund, Carl-Eddie, Lif, Lennart,* & *Willén, Nils,* Upprustning av Kroksbäck ger underlag för ombyggnadsstandard. — (Byggmästaren. 1981:6, s 38—39.)

204 *Me* gador oh me ljus. Malmö nya "förstad" . . . — (Bygge och bostad. 1981:7/8, s 6—10.) — Intervju med Kjell Viktorsson om Oxie Centrum.

205 *Mot* ett förbättrat sextiotal. [Av] Mats Jacobson . . . — (Arkitektur. 1981:8, s 18—23.) — Ombyggnad i Kroksbäcksområdet.

206 *Månsson, Bengt,* Kroksbäck — området som dog och åter väcktes till liv. — (Byggmästaren. 1981:6, s 24—25.)

207 *Nobis, Ettore,* Byåkersbacken: Byggt för förändring — (Arkitektur. 1981:1, s 24—26.) — Bostadsområde i Oxie.

208 — Föränderliga bostäder. — (AT. Arkitekttidningen. 1981:14, s 15.) — Projekterad utformning av ett kvarter i Bulltoftaområdet.

209 *Olsson, Curt Åke,* & *Persson, Bertil,* Malmö behöver en ny markpolitik. — (SDS 11/9.)

210 *Robertsson, Stig,* Polishuset — e de stadsbyggnad de . . .? — (SDS 28/11.) — Planerat polishus i Rörsjöstaden.

211 *Stadsförnyelse* i Malmö [Utg. av] Malmö stadsbyggnadskontor, Malmö kommuns fastighetskontor. Malmö 1981. — [1.] Dehlin-Englund, Anna, & Reepalu, Ilmar, Stadsförnyelse enligt Malmömodellen. 27 s.

[Möllevångsområdet.] — [2.] Brunnberg, Klas, Gamla staden i Malmö. Om arbetet med stadskärnans förnyelse 1970—80. 38 s. — [3.] Johansson, Ulla, & Wittstrand, Arne, Rosengård i Malmö. Förnyelse i ett 60-talsområde. 22 s.

212 *Utbult, Mats,* Märkliga manövrar i Malmö när Larm tog över Elsystem. — (Statsanställd. 1981:45, s 4, 10—11, 14.) — Bl a intervju med Tony Hagström.

213 *Wärn, Birger,* Kommunala styrmedel vid sanering. Sthlm 1981. 95 s. — (Statens råd för byggnadsforskning. Rapport. 1981:69.) — Om sanering i Malmö, s 48—54.

214 *Östra* Malmö. Underlag för planering i Husie. Utkast 1981-03-27. [Av] Stadsbyggnadskontoret, Utrednings- och informationsbyrån. Malmö 1981. 43 s. — Duplic.

RÄTTSVÄSEN

215 *Clarström, Anette,* Dyster statistik i Malmö: Tolv olösta mord hos polisen. — (SDS 2/8.)

216 *Fyndet* i hamnen. — (Nordisk kriminalkrönika. 1981, s 77—88.) — Ett mordfall i Malmö 1977.

217 *Johansson, Erik,* Erjo berättar. — (Malmösirenen. 1981:1, s 8—10; — 1982:2, s 14—16.) — Polisminnen från Malmö under 2:a världskriget och efterkrigstiden. — Forts. från föregående år.

218 *Kalderstam, Johnny,* Brottslingarna vi förtjänar. Lund 1981. 190 s. — Arbetet grundar sig på observationer utförda i Malmö.

219 *Krantz, Lars, Pettersson, Tomas,* & *Bishop, Norman,* Nya lokalanstalter — förutsättningarna och det initiala skedet vid lokalanstalterna Orretorp, Tygelsjö, Helsingborg och Luleå. Norrköping 1981. [8], 163 s. — (Kriminalvårdsstyrelsen. Utvecklingsenheten. Rapport. 35.) — Tygelsjö, s 51—82.

220 *Modéer, Kjell Å,* Om julfred och julinblåsning . . . Se nr 137.

SOCIALA FRÅGOR

221 *Min ungdoms park.* En bildberättelse av Arbetet och Malmö Museum. Text: Hans Janstad . . . Malmö 1981. 94 s. — Bokens bildmaterial bl a från fototävling i Arb. 7/2—24/4. — Folkets Park.

222 *Plogvall, Hans,* Malmö går till grunden med pengar och natur. — (Fritid i Sverige. 1981:8, s 29—32.) — Bl a om Fritidsförvaltningen och om planerade frilufts- och rekreationsområden.

223 *Samhället* och samlingslokalerna. Betänkande avgivet av samlingslokalkommittén. Sthlm 1981. 214 s. — (Statens offentliga utredningar. 1981:63.) — S 180—181: Malmö kommun. — S 189—190: Folkets Hus i Malmö, Nobeltorget. — S 190—191: Motettens Folkets Hus, Lindängen . . .

Arbete, arbetsmarknad, arbetarrörelsen:

224 *Andersson, Helge,* 100 år sedan August Palm höll sitt första Malmö-möte. — (SkD 6/11.)

225 *Arbetslösheten.* — (Den hialöse. 1981:3/4, s 3—21.) — Temanummer med reportage och intervjuer om arbetslösheten i Malmö.

226 *Bramstång, Mats,* När den "röda vågen" slog in över Malmö. — (Blekinge Läns Tidning. 7/10.) — August Palms framträdande i Malmö 1881.

227 *Fanbäraren* som är född i Folkets Hus. — (Frihet. 1981:4, s 11.) — Intervju med Karl Erik Åhgren.

228 *Hallström, Bert,* & *Carlsson, Bert,* SF [Statsanställdas Förbund]. Avdelning 2314 75 år. Malmö [1981]. 23, [1] s. — Avd. 2314 = Vårdpersonalen vid Fångvårdsanstalten i Malmö.

229 *I* över 70 år har Harald gått med i 1:a majtåget. — (Frihet. 1981:4, s 8.) — Intervju med Harald Lindvall.

230 *Janstad, Hans,* . . . och det var hit han kom för exakt 100 år sedan . . . — (Arb. 6/11.) — August Palm i Malmö 1881.

231 *Lindgren, John,* August Palm. Biografisk skildring. [Med tillägg:] Palms tal i Malmö 6 november 1881 med kommentarer. — Några brev från Palm till hustrun. Solna 1981. 128 s. — Om August Palm i Malmö bl a s 12—16, 24—30. — John Lindgrens skrift tidigare utg. 1950.

232 *Palm, August,* Arbetarens ställning och hur den kan förbättras. [Med inledning av Klaus Misgeld.] — (Meddelanden från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. 1981:19, s 2—17.) — Tal hållet i hotell Phoenix' danssal i Malmö 26 nov. 1881.

233 *Persson, Christer,* Ungdomsarbetslösheten i Malmö. — (Malmöperspektiv. 1981:2, s 8—10.)

234 *Sysselsättnings-* och näringspolitiken i Malmö kommun. Vidtagna åtgärder samt förslag till ändrad organisation och fortsatta åtgärder. Lägesrapport 2, februari 1981. Malmö 1981. 45 s. — Föregående rapport se: Malmö-litteratur 1980, nr 241.

235 *Tidman, Yngve,* Det var här det började. [Glimtar ur arbetarrörelsens historia i Malmö. Skriven och sammanställd på uppdrag av Malmö arbetarekommun och Malmö socialdemokratiska förening.] Malmö 1981. 125 s.

236 — Igår, idag, imorgon. — (Igår, idag, imorgon. En utställningskatalog och jubileumsskrift med anledning av Handelsanställdas förbunds 75-årsjubileum kongressåret 1981. Malmö konsthall. Malmö 1981, s 27—87.) — Historik över Handelsanställdas förbund i Malmö och dess föregångare på det lokala planet.

237 *Trolle, Helle af,* Arbetsförmedlingen i Malmö: Arbetslivet måste ta emot eleverna. — (Skolvärlden. 1981:31/32, s 6—11.) — Reportage om ungdomsarbetslösheten i Malmö.

Bostadsfrågan:

238 *Bostadsförsörjningsprogram* 1981—85 för Sydvästra Skåne. [Utg. av] Sydvästra Skånes kommunalförbund. Malmö 1981. [2], 21 s.

239 *Grannskapsarbete* — att göra sig själv onödig. — (Ung. 1980—81: 1, s 9.) — Intervju med Bosse Werner om grannskapsarbete i Malmö.

240 *Hårde, Ulla,* Här får folket styra och ställa. — (SDS 12/3.) — Reportage från bostadsområdet Byåkersbacken i Oxie.

241 *Olsén, Peter,* Hyresgäster i nyproducerade lägenheter i Malmö. Lund 1981. [3], 68, [9] bl. — Examensarbete vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.

242 *Persson, Bertil,* & *Olsson, Curt Åke,* De äldres boende. — (SDS 28/11.)

243 *Priser* och omsättning på bostadsrättslägenheter. Expertrapport för 1978 års bostadsrättskommitté. Sthlm 1981. 230 s. — (Ds Bo 1981:2.) — Malmö, bl a s 118—127.

244 *Skadegörelsen* i boendet. Dokumentation från en konferens anordnad av Brottsförebyggande rådet och Hyresgästföreningen i södra Skåne . . . Sthlm 1981. 55 s. — (BRÅ-S 1981:1.) — Inlägg av bl a Bengt Månsson och Nils Yngvesson berörande åtgärder mot skadegörelse i Malmö bostadsområden.

245 *Svensson, Margareta,* Intresset för kollektivhus ökar. — (AT. Arkitekttidningen. 1981:14, s 14.) — Kollektivhus-planer i Malmö.

Socialvård:

246 *Allvin, Pär,* En kväll i Malmös prostitutionskvarter. — (Ung center. 1981:5, s 4—5.)

247 *Ericsson, Arne,* System Otjänst. — (SDS 12/6.) — Färdtjänsten i Malmö. Genmäle av Sven-Olof Johansson 23/6. Ytterligare inlägg 3/7 av Per Engdahl.

248 *Fredriksson, Torsten,* Prostitutionsprojektet i Malmö. — (Tidskrift för kriminalvård. 1981:3, s 4—9.)

249 *Gauffin, Bengt Göran,* Handikappad? Stanna hemma! — (SDS 17/5.) — Inlägg om färdtjänsten med genmäle av Irka Cederberg 31/5.

250 *Gradowski, John,* & *Nilsson, Göran,* Det luktar brända kartonger i stället för mat. — (Förskolan. 1981: 7, s 35—38.) — Färdiglagad frysmat på daghem i Malmö.

251 *Hulth, Anders,* Malmö och de gamla. — (SDS 18/3.) — Med diskussionsinlägg 31/3 av Bertil Hood, 7/4 av Sven-Olof Johansson, 18/4 av Börje Ogelstam, 19/4 av John-Fredrik Dymling och Ingar Jeppsson, 15/5 av Sven-Olof Johansson och Karl-Anders Jönsson, 26/5 av John-Fredrik Dymling.

252 *Jönsson, Sune,* Nu är det dags att vända på steket. — (Synpunkten. 1981:5/6, s 8—9, 14.) — Socialvården i Malmö.

253 *Månsson, Sven-Axel,* Könshandelns främjare och profitörer. Om förhållandet mellan hallick och prostituerad. Lund 1981. 317 s. — Diss. Lund. — Forskningsarbete inom ramen för prostitutionsprojektet i Malmö.

254 *Nilsson, Ingert,* Malmö kommun satsar på föräldrarna. Här söker man alternativ till omhändertagande. — (Pockettidningen R. 1981:4, s 71—82.) — Huvudsakligen om Enebackens barnhem.

255 *Ohlsson, Erik,* Fyra år med Malmöprojektet: Färre prostituerar sig idag än på tio år. — (Folket i Bild. Kulturfront. 1981:18, s 3—4.)

256 *Persson, Leif G W,* Horor, hallickar och torskar — en bok om prostitutionen i Sverige. Sthlm 1981. 235 s. — Malmö, bl a s 90—92, 156—160, 166—172.

257 *Prostitution.* Beskrivning. Analys. Förslag till åtgärder. Sthlm 1981. 656 s. — Bl a s 622—624: Kortfattad beskrivning av Malmö-projektet.

258 [*Prostitutionen* i Malmö.] — (Synpunkten. 1981: 2/3. 23 s.) — Temanummer med bidrag av bl a Britt-Inger Lind, Torsten Fredriksson, Lennart Kellerman, Stig Larsson, Lars Sjöblom, Sven-Axel Månsson.

259 En *studie* av beslutsprocessen vid samhällsomhändertagandet enligt barnavårdslagen av barn till narkotikamissbrukande mödrar i Malmö kommun. [Av] Svante Eriksson . . . Lund 1981. 108 bl. — Projektarbete i ämnet socialt arbete, Socialhögskolan i Lund.

260 *Tidman, Eva,* Bra samarbete polis—socialvård i Malmö med tillnyktringsenheter. — (Polistidningen. 1981:1, s 8—9.)

P. Industri, teknik, kommunikationer

261 *Kjørup, Søren,* Ett praktexempel på hur det inte skall vara. — (SDS 2/11 1980.) — Om Tekniska mu-

seet. — Med genmäle av Per Ragnarson 4/11 och svar av Søren Kjørup 22/12.

262 *Lindqvist, Per-Inge,* Tekniska museet i Malmö. — (Flyghistoriskt månadsblad. 1981:11, s 175—177.) — Flygavdelningen vid museet.

263 *Martinsson, Gerth,* & *Drameus, Lena,* Malmö fotohistoria 1843—1943. En studie och inventering 1981. Malmö 1981. 49 bl. — Examensarbete vid Konstvetenskapliga institutionen och Kulturvetarlinjen, Lunds universitet, om yrkesverksamma fotografer i Malmö under hundra år, en undersökning baserad på inventering av bl a Malmö musei bildarkiv och porträttarkivet vid Malmö stadsbibliotek.

264 *Rostovanyi, Eva,* Ester Holst, porträttfotograf. Verksam i egen ateljé. Halmstad 1925—1943, Malmö 1943—1972. [Lund] 1981. [4 bl. 2 s.] — Examensarbete vid Institutionen för konstvetenskap, Lunds universitet. — Duplic.

265 *Svensson, Inge,* Hantverk och industri jämte levnadsförhållanden och arbetsmarknad i Malmö under perioden 1820—1870. — (Malmö stads historia. 3. Malmö 1981, s 105—286.)

BYGGNADSTEKNIK OCH KOMMUNALTEKNIK

266 *de Maré, Erik,* Vombsjön — en omstridd sjö. 3. — (Asfaltblänk & vattenstänk. 1980:4, s 18—19.) — Föregående artiklar se: Malmö-litteratur 1980, nr 295.

267 *Energiplanering* i landets större kommuner. Nuläge och hittillsvarande erfarenheter. [Utg. av] Byggforskningsrådet. Sthlm 1981. 144 s. — S 55—66: Energiplanering i Malmö.

268 *Engberg, Roland,* God projektorganisation klarade kort byggtid. — (Byggmästaren. 1981:5, s 39—40.) — PLM:s nybygge i Fosie.

269 *Gauffin, Bengt Göran,* Giftet i Limhamn. — (SDS 2/3.) — Diskussionsinlägg: 6/3 Tryggve Dackman, 19/3 Bengt Göran Gauffin, 20/3 Tryggve Dackman. — Planerad giftbränning i Limhamn.

270 *Hansen, Erling,* Energisparmöjligheter i flerbostadshus — resultat av energisparbesiktningar i Malmö. — (Stadsbyggnad. 1981:3, s 17—22.)

271 *Johansson, Gunnar,* Många skakade på huvudet . . . — (SDS 18/5.) — Fjärrvärmeutbyggnad och energiplanering i Malmö.

272 *Kursis, Janis,* Vinden pinar 60-talets bostadsområden. — (Att bo. 1981:4, s 18—21.) — Vindstudier i Kroksbäck.

273 *Larsson, Peter,* Hyllie vattentorn unik byggnad med restaurang i toppen. — (Malmötidningen. 1981: juni, s 11.) — Reportage.

274 *Melander, Barbro,* Bolmenprojektet till malpåsen! — (SDS 7/10.) — Malmö kommun och Bolmenprojektet.

275 *Ohlsson, Åke,* Tänt vare här! — (Servisen. 1981: 4, s 14—16.). — Lyktskötare och gatubelysning med gas i forna dagars Malmö.

276 *Rapport* om luftförorening av lösningsmedel inom Sofielunds industriområde i Malmö 1980—1981. [Av] Malmö hälsovårdsförvaltning. Avd. för teknisk hygien. Malmö 1981. [3], 27, [10] bl.

277 *Winsnes, Wilhelm,* I fjärrvärmens begynnelse. — (Servisen. 1981:2, s 12.) — Fortsättning på artikel i Servisen 1980:2.

Kolkraftverk på Ön i Limhamn:

278 *Grevendahl, Karl-Erik,* Kolhotet över Malmö. — (SkD 7/4.)

279 *Gustafson, Gösta,* Cancer från kolvärmeverk. — (SDS 9/12.)

280 *Kolvärme* i Malmö — satsa på rening! [Ledare.] — (SkD 3/12.)

281 *Rosendahl, Sven,* Möjligheternas Ö. — (SDS 24/3.)

282 — Upp till kamp mot kolverket på Ön! — (Limhamnstidningen. 1981: april, s 32. — Malmötidningen. 1981: april, s 24.)

283 — Ön i Limhamn. Ny, spännande stadsdel för boende, arbete och rekreation eller nytt kolindustriområde? — (Malmöbygdens naturvårdsförening. [Medlemsblad.] 1981: augusti, s 3—5.)

284 *Tyrstrup, Kerstin,* Kolpannan på Ön är onödig. — (SkD 13/11.)

285 — Slöseri på Ön. — (SDS 26/11.)

Öresundsbroprojektet:

286 *Christensen, Per,* Öresundsbro ökar gemenskapen med EG. — (SkD 23/7.)

287 *Hultkvist, Jonas,* Miljardorder ger andrum i väntan på stora bron. — (Veckans affärer. 1981:34, s 42—43, 45.)

288 *Håkansson, Gösta,* Öresundsbroprojektet miljardrullning på god tro? — (SkD 25/3.)

289 *Jonsson, Rolf,* & *Johannesson, Bengt,* "Öresundsbro — inget riksintresse". — (Socialistiskt forum. 1981:2, s 30—31.)

290 *Lewan, Nils,* Öresundsbron — dags bekänna färg. — (SDS 12/1.) — Med genmäle av red.

291 *Magnergård, Omar,* Den hundraåriga drömmen om en bro. — (SvD 17/7. — Även publ. i 7 dagar. 1981:16, s 23—26.)

292 — Om Öresundsbroprojektet dessutom ledare i bl a: Kbl 8/7; — SDS 24/5; — SkD 25/1, 5/7, 17/11.

KOMMUNIKATIONER

293 *Dahlström, Mats,* Cykelgruppen bekämpar bilismen. Bilfront slåss mot bilhatet. — (Den hialöse. 1981: 1, s 14—15.) — Reportage.

294 *Hydén, Christer, Källström, Lars,* & *Zablocki, Stefan,* Förbättrad trafiksäkerhet för fotgängare. — (Väg- och vattenbyggaren. 1980:1, s 61—65.) — Åtgärder vidtagna i Malmö.

295 *Regionala* cykelvägar. [Utg. av] Sydvästra Skånes kommunalförbund. Malmö 1981. 14 s.

296 *Systemplan* för vägnätet inom Malmö/Lund-regionen. [Utg. av] Statens vägverk. Vägförvaltningen i Malmöhus län. Malmö 1980. 19 s.

297 *Undersökning* av gåendemängden på Södergatan. [Utg. av] Malmö gatukontor. Trafikdatabyrån. Malmö 1981. [19 s.]

Järnvägar, spårvägar:

298 *Andersson, Gösta,* En banvakts minnen från Malmö—Genarps järnväg. Med inledning av Helge Andersson. — (Elbogen. 1981:1, s 1—18.)

299 *Janstad, Hans,* Så skakade man fram mellan Malmö och Lund. — (Arb. 21/12.) — Järnvägen Malmö—Lund 125 år.

300 *Lokförare* Alfred Åström, Malmö. — (Lokmannen. 1981:9/10, s 23—29.) — Om en lokförareslägt Åberg/Åström med stark anknytning till Malmö. — Artikel baserad på uppgifter av Axel och Ebbe Åström.

301 *Malmö* stads spårvägar. Malmö lokaltrafik. Historik 1887—1980. Malmö [1981]. 78 bl. 5 pl.

302 *ML:s* museum. — (ML-Nytt. 1981:2, s 8—9.) — Malmö lokaltrafiks nyupprättade museum.

Sjöfart:

303 *Bekymmer* och förhoppningar i Malmö hamn. — (Transportarbetaren. 1981:7/8, s 8, 10.)

304 *Fridlizius, Gunnar,* Handel och sjöfart... Se nr 311.

305 *Henricson, Lasse,* & *Sereng, Ingemar,* Varför utarmas Sunds-trafiken? — (Arb.—SkD 15/3.) — Reportage.

306 *Olsson, Agda,* Limhamn från sjösidan. — (Limhamniana. 1981, s 5—7, 9—11, 13—16.)

Flyg:

307 *Böhme, Klaus-Richard,* AB Aerotransport, Junkers och flygvapnet. — (Kungl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift. Bihäfte: Militärhistorisk tidskrift. 1980, s 63—95.) — Bl a om AB Aerotransports flyglinjer med anknytning till Bulltofta och om AB Flygindustri, Limhamn.

308 *Johansson, Gunnar,* & *Winge, Göran,* Axel Nordström, en ABA-veteran. — (Flyghistoriskt månadsblad. 1981:11, s 184—187.) — Bl a om N:s tid som verkmästare på Bulltofta flygplats.

309 *Palmqvist, Ove L,* Minnesbilder från min tid vid Skåneflyg. — (Flyghistoriskt månadsblad. 1981:11, s 188—190.) — Flygbolaget Skåneflyg i Malmö.

310 *Sundberg, Ingrid,* Internationalisera Sturup! — (SDS 1/4.)

Q. Ekonomi och näringsväsen

311 *Fridlizius, Gunnar,* Handel och sjöfart — förändringarnas tid. — (Malmö stads historia. 3. Malmö 1981, s 287—541.)

312 *Øresundsregionen* og teknologien i 80'erne. Rapport om en interviewundersøgelse om produktion, handel og kontor. [Utg. av] Nordisk embedsmandsgruppe for regionalpolitik. Øresunds-projektet. Malmö 1981. 113 bl. — Även i sammandrag med samma titel. Malmö 1981. 16 s.

Parker, koloniträdgårdar:

313 *Andersson, Helge,* "... en tillflykt bortom gatorna och torgen". — (Malmö förskönings- och planteringsförening 100 år. Malmö 1981, s 56—67.) — Föreningens insatser för kolonirörelsen i Malmö.

314 *Berggren, Lars,* & *Hansson, Roland,* 100 år sedan Kungsparken fick sitt namn. — (SkD 8/7.)

315 *Kolonilotten.* — (Arb. 1/4.) — Introduktion till serie med 17 bidrag 3/4—2/5. — Ledare i Arb. 18/4.

316 *Mattsson, Arne,* Annorlunda park: Päronskogen i Gröndal. — (Asfaltblänk & vattenstänk. 1981:2, s 14—15.)

317 *Qvarnström, Håkan,* & *Rosenqvist, Torsten,* Bulltofta rekreationsområde — den framtida parken. Förslag till utformning. Alnarp 1980. 158 s. 2 pl. 2 kartor i ficka. — (Sveriges lantbruksuniversitet. Konsulentavdelningens rapporter. Landskap. 57.)

Hotell och restauranger:

318 *Frithiofsson, Bengt,* & *Lindberg, Björn,* Krögarnas bästa mat. Sthlm 1981. 271 s. — S 126—127: Kockska krogen. — S 134—135: Savoy Hotel.

319 ATLAS MEKANISKA VERKSTAD. *Mårtensson, Ulf,* Här tog arbetarna över företaget. — (Metallarbetaren. 1981:14, s 14—16.)

320 G & L BEIJER AB. *Englund, Hans-Olof,* Det okända Beijers — som Wall inte äger men gärna vill köpa. — (Veckans affärer. 1981:7, s 28—29.)

321 BEYRONDS AB. *Björnqvist, Sture,* Beyronds i Malmö — löntagarägt företag. — (Grafia. 1981:20, s 2—6.) — Reportage.

322 AB BUKETTEN. *Rolfmark, Kjell,* Förlustår tvingar Buketten att sanera. — (Lantarbetaren. 1981: 8, s 4—5.) — Nedläggning av växthusodlingen i Malmö.

323 AB IVO FOOD. *Johansson, Sven-Gunnar,* Tvångsäktenskap med Kronfågel — kan det rädda Ivo? — (Mål och medel. 1981:10, s 14—15.)

324 KLAGSHAMNS CEMENTFABRIK. *Reisnert, Anders,* Kalkindustrin i Klagshamn. — (Elbogen. 1981:4, s 97—107.) — Huvudsakligen om verksamheten vid Klagstorps Kalkbruks AB/Klagshamns Cementfabriks AB.

325 KOCKUMS. *Arenander, Inger,* Kockums svårigheter oerhörda men varvet måste överleva. — (Dagens Industri. 1981:22, s 14—15.) — Intervju med Erland Wessberg.

326 — *Davidson, Anders,* Kockums Industri AB. Två års hårdhänt rekonstruktion. Nu ger krisföretaget vinst. — (Dagens Industri. 1981:92, s 10—11.)

327 — *Fagerström, Anders,* Kvasten i budbilen sopar hem beundran. — (Arb.—SkD 27/9.) — Ebbe Krook, Kockums.

328 — *Mårtensson, Ulf,* Domen över Kockums — 1500 måste gå. — (Metallarbetaren. 1981:6, s 18—19.)

329 — *Nilsson, Göran A,* En arbetsmaskin som kan gå till historien. — (SDS 4/10.) — Ebbe Krook, Kockums.

330 — *Sandström, Lasse,* Uppåt värre för Kockums. — (Metallarbetaren. 1981:42, s 19—21.) — Reportage.

331 NIFAB. *Säberg, Ove,* NIFAB/Nordisk information för färg AB. — (Malmöperspektiv. 1981:1, s 21—22.)

332 PLM. *Boken* om burken. Text: Sören Blanking. . . Utg. av PLM PAC. Malmö 1980. 31, [48] s. — Bl a om PLM:s ölburkar 1955—1980 och läskedrycksburkar 1968—1979, [s 33—77].

333 — *Forsgren, Mats, Larsson, Anders,* & *Wictorin, Bo,* Fallet PLM. — (De internationella investeringsplanernas effekter. Några fallstudier. Sthlm 1981, s 225—312.) — I serie: Statens offentliga utredningar. 1981: 43.

334 — *Gladh, Christer,* Tuff omställning — PLM i motvind. Utlandet bär upp höstens nedgång? — (SDS 11/10.) — Intervju med Ulf Laurin.

335 — *Hamilton, Eva,* Spelet om den nya burken. — (SvD 3/4.) — PLM:s dryckesförpackning i aluminium.

336 — *Larsson, Bengt G,* Arbetet tog jobb vid bandet. — (Arb. 4/10.) — Reportage.

337 — *Mårtensson, Ulf,* Nu kommer burken som miljövännerna rasar mot. — (Metallarbetaren. 1981: 1/2, s 14—17.)

338 — *Skytte, Göran,* "Nu ljusnar det för svenska industrin". — (Arb. 21/2.) — Intervju med Ulf Laurin.

339 SKÅNSK BYGGTJÄNST. *Nisses-Gagnér, Rune,* Skånsk Byggtjänst — några av verksamheterna. — (Malmöperspektiv. 1981:1, s 26—28.)

340 SKÅNSKA CEMENT AB. *Larsson, Peter,* För 110 år sedan bildades Sk. Cement. — (Limhamnstidningen. 1981: april, s 8—9. — Malmötidningen. 1981: april, s 8—9.)

341 SKÅNSKA CEMENTGJUTERIET. De *okända* Skåningarna. [Av] Hans Janstad . . . — (Arb. 4/7—11/7.) — Reportageserie.

342 AB STERNER BLOMQUIST. *Blomquist, Gösta,* AB Sterner Blomquist. — (Malmöperspektiv 1981: 1, s 23—25.)

343 SYDKRAFT. *Det* var i Knäred som allt började. Sydkraft 75 år. — (Sydkraft aktuellt. 1981:1, s 6—47.) — Jubileumsnummer av tidskriften.

344 — *Håkansson, Mats,* Sydkraft — Sveriges stora energiproducent. — (Malmöperspektiv. 1981:2, s 17—19.)

345 TRACK TAPE AB. *Ljungberg, Margareta,* Spännande att sätta igång med nytt jobb. — (Fabriksarbetaren. 1981:20, s 24—25.)

346 AB VERKTYGSTILLVERKNING.. *Lindén, Gert B,* AB Verktygstillverkning för traditionen vidare. — (Malmöperspektiv. 1981:2, s 31—33.)

R. Idrott, lek och spel

347 *Andersson, Margareta,* Med lastbilstransport fick Malmö sin sporthall. — (Fritid i Sverige. 1981:6, s 22—24.) — Friidrottshallen på Stadion-området.

348 *Anfelt, Olle,* Håller Malmö-föreningen på att försvinna? — (Ung värld. 1981:4/5, s 22—23, 28.) — KFUM—KFUK-scouterna i Malmö.

349 [*Bowlingklubben* Geist. Jubileumsbok samman-

ställd av Börje Kvist. 4. 1975—1980.] Malmö [1981]. Bl 794—1158 [365 s].

350 *Ekström, Per,* Kanoter och roddare tog över efter skutskepparen. — (Den hialöse. 1981:2, s 4—5.) — Malmö roddklubb och Malmö kanotklubb.

351 *Friluftsfrämjandet.* Malmö lokalavdelning 50 år. 1931—1981. Malmö 1981. 56 s.

352 *IF* Allians 50 år. Jubileumsskrift. Malmö [1981]. 48 s.

353 *IFK* Klagshamn 60 år. 1921 9/10 1981. [Red: Curt-Åke Stålhammar.] Klagshamn [1981]. 80 s.

354 *Kombihall* löser Malmöfriidrottarnas tränings-problem. — (Friidrott. 1981:2, s 12.)

355 *Kristiansson, Börje,* Limhamns IF tredubblar ungdomssektionen. — (Limhamnsposten. 1981:1, s 26.)

356 *Kvarnby* idrottsklubb. Jubileumsskrift. Red: Roland Nilsson. Malmö [1981]. [72 s.]

357 *Larsson, Lasse,* Idrottsföreningen. — (ML-nytt. 1981:4, s 10—11.) — Historik över Spårvägens Idrottsförening.

358 *MPGI* Sport och motion. Medlemstidning för Malmö polismäns gymnastik- och idrottsförening. 1981—. Malmö.

359 *Mörling, Ulf,* Gåtan Eric Ericson Langwitz. — (SDS 18/6.) — Med kompletterande uppgifter 21/7. — E. var svensk-amerikansk elitgymnast.

360 *Nilsson, Bertil,* Det finns bara en "Bess" . . . — (Svensk idrott, 1981:2, s 30—33.) — Intervju med idrottsjournalist Bengt "Bess" Svensson, Arbetet.

361 *Sjöstrand, Gunnar,* Klubbhistorik över Limhamn. — (Limhamns brottarklubb. Program. Vår-höstsäsong 1981—82, s 18.) — Historik över Limhamns brottarklubb.

362 *Svensson, "Bess",* Kastade sten 185 m . . . — (Arb. 13/7.) — Intervju med Sven Strand.

363 *Svensson, Lena,* Här samsas överklass och vänster. — (Den hialöse. 1980:7/8, s 10—11.) — Reportage från Ribersborgs kallbadhus.

364 *Widing, Hans,* En slavdrivare från Ytterhogdal drar till Malmö. — (SDS 1/2.) — Tord Grip, tränare i MFF.

S. Krigsväsen

365 *Anderson, Jan,* Kort översikt av K 7 historia och slaget vid Bornhöft 1813. — (Den skånske dragonen. 1981:2/3, s 24—29.) K 7 = Kronprinsens husarregemente.

366 *Olow, Anders,* Bomber, raketer och nervgas i krigskaos över Malmö. — (M-L Gnistan. 1981:49, s 10—11.) — Civilförsvaret i Malmö.

367 *Redovisning* av studier utförda i samband med skyddsrumsutredningens arbete. [Utg. av] Försvarsdepartementet. Sthlm 1981. 343 s. — (Ds Fö. 1981:9.) — S 105—223: Bilaga 2. Skyddsstudie Malmö.

U. Naturvetenskap

368 *Brinck, Sven, & Leander, Bo,* Alnarpsströmmen. Sammanställning av utredningar 1970—1980. Malmö 1981. 4, 45, [42] bl.

369 *Gustafsson, Ove,* Beskrivning till hydrogeologiska kartan Malmö NV. Uppsala 1981. 51 s. — (Sveriges geologiska undersökning. Ser. Ag. Hydrogeologiska kartblad. Skala 1:50.000. Nr 13.) — Med karta: Hydrogeologiska kartan 2 C Malmö NV.

370 *Holland, Brian, & Gabrielson, Jan,* Guide to Limhamn quarry. — (Cretaceous/tertiary boundary events. Symposium. 1. Maastrichtian and Danian of Denmark. Khvn 1979, s 142—151.)

371 *Jarnbring, Bengt,* Kustzonen kring Malmö. — (SDS 22/4.)

372 *Juhlin, C-H,* Strandängarna hotade Malmö-värden? — (Arb., SDS, SkD 22/9.) — Bunkeflostrands kust och Klagshamnsudden.

373 — 20-talet organisationer kämpar för kustremsan. — (Limhamnstidningen. 1981: oktober, s 6.) — Bunkeflos strandbetesängar och Klagshamnsudden.

374 *Jungkunz, Kerstin,* Mossdjur — en mångmiljonårig gåta. — (Limhamniana. 1981, s 97, 99—102.) — Bl a om fossila mossdjur i Limhamns kalkbrott.

375 *Kjellström, Göran, & Hansen, Jens Morten,* Dinoflagellate biostratigraphy of the Cretaceous-Tertiary boundary in Southern Scandinavia. — (Geologiska Föreningens i Stockholm förhandlingar. Vol. 103, part 2, 1981, s 271—278.) — Behandlar bl a fynd i Limhamn.

376 *Malmgren, Björn A,* Biostratigraphy of planktic Foraminifera from the Maastrichtian white chalk of Sweden. — (Geologiska Föreningens i Stockholm förhandlingar. 1981:3, s 357—375.) — Limhamnsområdet.

377 *Malmöbygdens* Naturvårdsförening. [Medlemsblad.] 1981: augusti— Malmö.

378 *Nilsson, Ingrid,* Här är det kö till himlen . . . — (Trelleborgs Allehanda. 29/9.) — Reportage från Tycho Brahe-observatoriet i Oxie.

379 *Ringberg, Bertil,* Beskrivning till jordartskartan Malmö SO. Uppsala 1980. 179 s. + bilaga. — (Sveriges geologiska undersökning. Serie Ae. Jordartsgeologiska kartblad skala 1:50.000. Nr 38.) — Med karta: Jordartskartan 2 C Malmö SO.

380 *Sköld, Hans,* Grus och sand en naturrikedom. — (Finform. 1981:1, s 8—10.) — Grustäkt i Risebergaområdet.

381 *Wigforss, Mikael,* Kuststräckan Strandhem-Pile. Översiktlig beskrivning och naturvårdsbedömning. Preliminära förslag till naturvårdsåtgärder. [Utg. av Skånes Naturvårdsförbund.] Lund 1979. 17, [7] bl. — Duplic. — Område: Strandängarna Strandhem—Klagshamn samt söder ut till gränsen mellan Malmö och Vellinge kommuner.

V. Medicin

382 *Anagrius, Leif,* Kom med på rundvandring i nya kirurgibygget! — (Sjukvårds Ronden. 1981:2, s 44—48.)

383 *Andersson, Helge,* Välgörenhet bakom första barnsjukhuset. — (SkD 28/4.)

384 *Anljung, Gertrud,* Förödande för läkarna, patienterna och rättssamhället! — (Socialnytt. 1980:8, s 42—44.) — Malmöläkares förskrivning av psykofarmaka. Genmäle av Barbro Westerholm och Olle Östman, s 45—46. — Ytterligare inlägg av Gertrud Anljung, Barbro Westerholm och Olle Östman i Socialnytt 1981:2, s 44—45.

385 *Bennrup, Björn,* & *Nygren, Elnastina,* LOB-rapport från Malmö: Omhändertagandet räddar liv i akut situation, men sedan? — (Alkohol och narkotika. 1981:2, s 20—23; — även publ. i Aktuell debatt, 1981:3, s 27—29.) — Omhändertagande av berusade personer.

386 *Berggren, Berndt,* Olle Lundskog pensionerad: MAS första narkosläkare. — (Sjukvårds Ronden.) 1981:4, s 28—31.)

387 *Bernhardsson, Carl Olof,* Massmord på långvården. — (Förf:s Polisen griper in. 4. Sthlm 1980, s 549—569.) — Morden vid Östra sjukhuset 1978—79.

388 *Dymling, John-Fredrik,* Synpunkter på sjukvården. — (SDS 8/8.) — Bl a om akutsjukvård och vårdcentraler i Malmö. — Diskussionsinlägg 7/9 av Elsie Renée.

389 *Ek, Cecilia,* Lejonet lever kvar i anno datzumal med museum . . . — (SkD 20/7.) — Reportage från Apoteket Lejonet.

390 *Flodmark, Eric,* Apoteksminnen från Fläkta Örn i Malmö. — (Svensk farmaceutisk tidskrift. 1981:11, s 22—27.)

391 *Halvegård, Gun,* Aktiv förebyggande vård. — (Sjukvårds Ronden. 1981:4, s 14—17.) — Avdelningen för förebyggande medicin vid Allmänna sjukhuset.

392 — Vardag och framtid. 156 sjukgymnaster arbetar inom sjukvården i Malmö. — (Sjukvårds Ronden. 1981:1, s 2—11.)

393 *Harrie, Jonas,* Apoteket Fläkta Örn 250 år! — (Arb. 21/10.) — Reportage.

394 *Heister, Bengt,* Överdimensionerad sjukvård i Malmö? — (SDS 26/9.)

395 *Jeppsson, Jan-Olof,* Rationell och centraliserad med filialer! — (Sjukvårds Ronden. 1981:4, s 22—27.) — Allmänna sjukhusets klinisk kemiska avdelning.

396 *Knarket* i Malmö. [Artikelserie av] Marianne Viebusk, Göran Kristiansson, Ulf Törnberg. — (SDS 2/12—6/12, 9/12—11/12 1980.) — Med inlägg av en grupp socialarbetare 17/1 1981 och svar 21/1 av Bengt Hedlén och Sune Jönsson.

397 [*Mårtensson, Sten*], Nya kirurgen klar att tas i bruk. [Sign.:] S. M. — (Vårt Malmö. 1981:2, s 8—9.)

398 *Samhällsmedicin.* Ny Malmö-institution med allmän-, långvårds- och socialmedicin. — (Sjukvårds Ronden. 1981:4, s 6—12.) — Institution för klinisk samhällsmedicin, knuten till Lunds universitet.

399 *Sjöstrand, Helén,* Doktorn mitt i nya nära vården. — (Sjukvårds Ronden. 1981:3, s 24—30.) — Intervju om öppenvården med Roland Hörlin och Elisabeth Jaenson.

400 — Hur är det med sjukvårdens beredskap i Malmö? — (Sjukvårds Ronden. 1981:4, s 18—20.) — Intervju med Peter Sommer om sjukvårdens krigsorganisation i Malmö.

401 *Svenberg, Staffan,* Här slåss man mot knarket i Malmö. — (Den hialöse. 1981:2, s 12—13.) — Intervju med Dennis Gustafsson, verksam i den samordnade vårdenheten för narkotikamissbrukare.

402 *Tio* kommuners sätt att arbeta med de svårast alkoholskadade. [Utg. av Svenska] Kommunförbundet. Sthlm 1981. 63 s. — S 20—25: Malmö: Inackorderingshemmen Katrinelund och Delsjö.

403 *Trell, Erik,* Nedläggningen är en tragedi! — (Arb. 15/9.) — Avd. för förebyggande medicin vid Allmänna sjukhuset.

404 *Åberg, Tommy,* "Samordnad vårdenhet" modellen för Malmös narkomanvård. — (Socionomen. 1981:14, s 9.)

REGISTER

Aerotransport, AB 307, 308
Ahlberg, S 139
Ahm, L 140
Ahrnell, B-M 185
Alkoholproblem 260, 385, 402
Allberg, J 85, 86
Allians, IF 352
Allm sjukhuset 9, 37, 382, 386, 391, 392, 395, 397, 403
Allvin, P 246
Alnarpsströmmen 368
Ambjörnsson, R 127
Anagrius, L 382
Andersson, Berit 186
Andersson, Birgitta 116
Andersson, E 102
Andersson, G 298
Andersson, H 8, 19, 141—143, 224, 298, 313, 383
Andersson, H O 72
Anderson, J 365
Andersson, Margareta 347
Andersson, Mary 51, 103, 104
Andersson, P 2
Anfelt, O 348
Anljung, G 384
Apoteket Fläkta Örn 390, 393
— Lejonet 389
Arbetet 21—23
Arbetsförmedlingen 9
Arbetslöshet 225, 237
Arenander, I 325
Arkeologi 95—99
Arnell, A 134
Atlas Mek Verkstad 319
Aunér, B 183
Aurell, B 180
Avloppstunnlar 154

Back, P-E 187
Bager, E 101, 105, 136, 143, 152
Bankbyggnader 72
Barn o TV 24
Barndaghem 250
Barnhem 254
Barnsjukhuset 383
Bedoire, F 72
Beijbom, A 25
Beijer AB 320
Bengtsson, R 152
Bennrup, B 385
Berggren, B 386
Berggren, L 314
Berghska huset 163
Bergman, T 120
Bergwall, E 122, 129, 144
Bernhardsson, C O 387
Berntsson, Å 39
Berthelius, J 106
Bess [pseud] 360
Beyronds AB 321
Bibliografi 2, 3
Bibliotek 4—7
Billberg, I 95, 99
Biografer 85, 86, 91, 94
Bishop, N 219
Bjurling, O 100
Björnqvist, S 321
Blomberg, K 182
Blomquist, AB Sterner 342
Blomquist, G 342
Bokens dag 52
Bolmenprojektet 274
Borglund, T 52, 115, 120, 130
Bornhöft-slaget 365
Bostadsförsörjningsprogram 238
Bowlingklubben Geist 349
Bramstång, M 226
Brinck, S 368
Broberg, J 52
Brunnberg, K 188, 211
Buketten, AB 322
Bulltofta 154, 208, 317
— flygplats 307, 308
Bunkeflo 193
Bunkeflostrand 372, 373
Bunte, O 110
Butler, T 189
Byåkersbacken 207, 240
Bödkaregården 142
Böhme, K-R 307

Carlsson, B 228
Carlsson, S 119
Carolinahallen 92
Cederberg, I 249
Christensen, P 286
Civilförsvar 366
Claesson, C 173
Clarström, A 215
Clefwe, E 107
Cronström, M 53
Cykelvägar 295

Dackman, T 269
Dahl, B G 87
Dahlberg, M 182
Dahlström, H 108
Dahlström, I 108
Dahlström, M 190, 293
Dalin, E 176
Danielsson, A 52, 61
Davidson, A 326
Dehlin-Englund, A 211
Delsjö (inackorderingshem) 402
de Maré, E 266
Deutsche evangelische Gemeinde 34, 36, 38
Dhejne, H 109
Drameus, L 263
Dringenbergska/Dringelbergska liberiet 1
Dymling, J-F 251, 388

Edman, S 27
Ek, C 389
Ekedahl, E 164
Ekelund, F 52, 54
Ekström, P 146, 350
Elgström, O 110
Elsystem AB 200, 212
Enebackens barnhem 254
Energiförsörjning 267, 278—285
Engberg, R 268
Engdahl, P 247
Englund, H-O 320
Engqvist, L 21, 22
Engström, K 55
Ericsson, A 247
Ericsson Langwitz, E 359
Erikslust (lantegendomen) 164
Ersgård, S 112

Fagerström, A 154, 327
Fall, C-A 191
Fascismen 183
Faxe, J 144
Fehrman, C 111

Film 85, 86, 91, 94
Fjärrvärme 271, 277
Flodmark, E 390
Flyg 262, 307—310
Flygindustri, AB 307
Fläkta Örn, Apoteket 390, 393
Folkets Bio 91, 94
— hus 223
— park 221
Forsgren, M 333
Fosie: arkeologi 96, 99
— medeltida befästn 158
Fotohistoria 263, 264
Frantzén, C-E 147, 150
Fredriksson, T 248, 258
Frejasalen 173
Fridlizius, G 311
Friidrottshallen 347, 354
Friluftsfrämjandet 351
Frithiofsson, B 318
Fritidsförvaltningen 222
Frohm, K 25
Frostin, E 148
Fångvårdsanstalten se Kriminalvårdsanstalten
Fälth, G 192
Färdtjänst 247, 249
Förskolor 47

Gabrielson, J 370
Gamla staden 211
Garderobsteatern 173
Gatubelysning: hist 275
Gauffin, B G 249, 269
Generalplan 194
Gertten, M 183
Giftbränning 269
Gladh, C 334
Gradowski, J 250
Grannskapsarbete 239
Greko, B 200
Grell, O 28
Grevendahl, K-E 278
Grip, T 364
Gröndal 316
Grönegatan 160
Gudmund-Høyer, J B 157
Gullberg, H 3, 52, 111
Gustafsson, D 401
Gustafson, G 279
Gustafsson, L 52
Gustafsson, O 369
Gustafson, R 149, 155, 156
Göckenjan, H 38
Göransson, T 68

Hagström, T 200, 212
Hallgren, Å 154
Hallin, T 69
Hallström, B 228
Halvegård, G 391, 392
Hamilton, E 335
Hamnen 303
Handel: hist 311
Handelsanställdas förbund 236
Hansen, E 270
Hansen, J M 375
Hansson, B 39
Hansson, R 314
Hantorp, L 181
Hantverk: hist 265
Harrie, J 393
Hebrand, T 75
Hedlén, B 396
Heijkenskjöld, O 173
Heimdall, Sällsk 19
Heimer, A 112, 113
Heister, B 394
Helander, O 107
Hellerstedt-Thorin, B 11
Henricson, L 305
Henriksson, J 81
Hernsell, S 56
Hindby: arkeologi 98
Hippodromteatern 87
Hoff, E 88
Holland, B 370
Holmgren, E 124
Holmquist, L 102
Holmström, B 7
Holst, E 264
Hood, B 251
Hulth, A 251
Hultkvist, J 287
Husie 214
Hydén, C 294
Hyllie: vattentornet 273
Hyllie 19 142
Håkansson, G 288
Håkansson, M 344
Hårde, U 195, 240
Hästhagen 174
Höglund, K 40
Höjer, S 114
Hörlin, R 399

IF Allians 352
IFK Klagshamn 353
Industri: hist 265
Industri- o slöjdutställn 1881 8
Ingemark, S 29
Invandrare 45, 154
Ivarsson, M 82
Ivo Food 323

Jacobson, M 196—198
Jaenson, E 399
Jakobsen, V 147
Janstad, H 105, 230, 299
Jarnbring, B 371
Jeppsson, A-L 4
Jeppsson, I 251
Jeppsson, J-O 395
Johannesson, B 289
Johansson, E 217
Johansson, Gun 41
Johansson, Gunnar 128, 154, 271, 308
Johansson, J 12
Johansson, S-G 323
Johansson, S-O 247, 251
Johansson, U 211
Johnson, L 115
Jonsson, R 289
Juhlin, C-H 372, 373
Julseder 137
Jungkunz, K 374
Jägerskiöld, S 118
Järnvägar 298—300
Jönsson, A 24
Jönsson, G 122
Jönsson, K-A 251
Jönsson, S 252, 396

Kalderstam, J 218
Kalendehuset 165
Kanaler 146
Kaplan, T 150
Karlström, L 3

Kartor 181, 369, 379
Karzo [pseud] 109
Katrinelund (inackorderingshem) 402
Kellerman, L 258
KFUM Symfoniorkester 83
KFUM/KFUK-scouterna 348
Kirseberg 175
Kjellgren, L 89
Kjellman, L 116
Kjellström, G 375
Kjørup, S 17, 261
Klagshamn 372, 373, 381
Klagshamns Cementfabrik 324
Klagstorps Kalkbruk 324
Kock, J E 86
Kockska krogen 318
Kockums 325—330
Kolkraftverk 278—285
Kollektivhus 245
Koloniträdgårdar 313, 315
Kordina, B 76
Korsvirkesbyggn 136
Krantz, L 219
Kriminalvårdsanstalten 228
— Tygelsjö 219
Kristiansson, B 355
Kristiansson, G 396
Kroksbäck 25, 31, 191, 192, 195—199, 201, 203, 205, 206, 272
Kronprinsens husarregem 365
Krook, E 327, 329
Kulturarb:s socialdemokr fören 20
Kulturdebatt 10—16
Kulturstödsnämnden 12
Kungsparken 314
Kuntze, N 117
Kursis, J 272
Kvarnby idrottsklubb 356
Kvist, B 349
Kvällsposten 23
Kyrkogårdar 68
Källström, L 294

Lagrup, K 52
Larsson, A 333
Larsson, B 184
Larsson, B G 366
Larsson, G 177
Larsson, H 201
Larsson, L 357
Larsson, P 42, 43, 106, 166, 273, 340
Larsson, S 258
Larsson, U 90, 121
Laurin, U 334, 338
Leander, B 368
Lejonet, Apoteket 389
Lewan, N 290
Lewinschal, B 26
Lif, L 203
Lilja, G 17
Limhamn 176, 177, 306
— geologi 370, 374—376
— kalkbrottet 370, 374—376
— kyrkan 69, 71
— skolhist 43
— Tegnérskolan 169—171
— Ön 278—285
Limhamns brottarklubb 361
— IF 355
Limhamnsgården 166
Limhamnsposten 178
Lind, B-I 258
Lindberg, B 318
Lindeberg, P D 30
Lindeborgsskolan 41
Lindén, G B 346
Linder, W 118
Lindgren, J 231
Lindholm, M 93
Lindqvist, P-I 262
Lindskog, C 119
Lindstrand, A 173
Lindvall, H 229
Lindängenbiblioteket 5
Ljungberg, A 96
Ljungberg, M 345
Lockarp: arkeologi 97
Lokaltrafik 301
Lokaltrafikmuseum 302
Luftföroreningar 276
Lund, C-E 203
Lundberg, R 11
Lundgren, K 51
Lundgren, M 52, 57, 58, 120, 121
Lundin, E-M 113
Lundskog, O 386
Lundström, T 122
Lång, H 126
Länsstyrelsen 74, 77, 80
Løgstør 154

Magnergård, O 291
Malmberg, B 174
Malmgren, B A 376
Malmo, Nebraska 154
Malmö fornminnesfören 153
— förskönings- o planteringsfören 66, 141, 144, 152, 153, 313
— i litteraturen 53
— kanotklubb 350
— museum 17, 18, 261, 262
— polismäns gymnastik- o idrottsfören 358
— roddklubb 350
Malmö—Genarps järnväg 298
Malmö—Lunds järnväg 299
Malmöbygdens Naturvårdsfören 377
Markpolitik 209
Martinsson, G 263
Mattsson, A 316
Matzols, B 31
Melander, B 274
Melberg, E 51
Mellanheden 188
MFF 364
Misgeld, K 232
Modéer, K Å 137, 152, 153
Molander, M 70
Montessoriskolan 42
Mosaiska församl 26, 27, 29
Motettens Folkets hus 223
MPGI Sport o motion 358
Museer 17, 18, 49, 154, 261, 262, 302
Musik 18, 82—84
Musikens hus 78
Mustajärvi, S 201
Myrberg, M 44
Månndéteatern 90
Månsson, B 206, 244
Månsson, S-A 253, 258
Mårtensson, J 32, 132, 133
Mårtensson, S 397
Mårtensson, U 319, 328, 337

Möllevången 211
Mörling, U 154, 359

The Namelosers (musikgrupp) 82
Narkotikamissbruk 259, 396, 401, 404
Nazismen 183
Nero, C 33
Nielsen, B 97
Niepoort, P 79, 81
NIFAB 331
Nilsson, Bengt 83
Nilsson, Bertil 360
Nilsson, G 250
Nilsson, G A 329
Nilsson, Ingert 254
Nilsson, Ingrid 378
Nilsson, K 181
Nilsson, R 356
Nisses-Gagnér, R 339
Nobis, E 207, 208
Nordbeck, B 154
Nordin, T 48
Nordlindh, C-M 123
Nordlund, B 5
Norgren, H 48
Nydahl, G 52
Nydahl, T 52, 59, 135
Nygren, E 385
Nyrén, C 80
Näslund, L 120

Ogelstam, B 251
Ohlsson, E 255
Ohlson, K 109
Ohlsson, Å 275
Olow, A 366
Olsén, P 241
Olsson, A 306
Olsson, C Å 209, 242
Olsson, E 124
Olsson, H 60
Ordenssällskap 154
Oxie 73, 179, 193, 204
— Byåkersbacken 207, 240
— Tycho Brahe-observatoriet 378

Palm, A 224, 226, 230—232
Palmqvist, O L 309
Parker 141, 144, 152, 314, 316, 317
Pering, C 198
Persson, B 209, 242
Persson, Christer [H T] 233
Persson, [S G] Christer 52, 61, 125
Persson, K 173
Persson, L G W 256
Persson, T 175
Petersborg 167
Petersen, B 45
Pettersson, T 219
Pile 158
PLM 75, 268, 332—338
Plogvall, H 222
Polishusprojekt 186, 210
Polismuseet 154
Polisväsen 217
Polvall, T 103
Poppe, N 126
Prostitution 246, 248, 253, 255—258
Punkt [pseud] 155, 156

Quiding, N H 127
Qvarnström, H 317

Ragnarson, P 128, 261
Reenberg, H 150
Reepalu, I 211
Reformationshist 28
Reisnert, A 99, 324
Reiter, O 198
Renée, E 388
Residenset 168
Ribersborgs badhus 363
Riksbankshuset 81
Rikskassan 184
Ringberg, B 379
Ringberg, L 91, 92
Riseberga 380
Robertsson, S 210
Rolfmark, K 322
Rosborn, S 99, 117, 147, 157, 158, 165, 172
Rosendahl, S 169, 170, 281—283
Rosengård 25, 211
Rosenqvist, T 317
Rostovanyi, E 264
Roth, I 159
Rudberg, A 104
Rydén, D 18, 83
Rydén, P 23
Röda blåset (orkester) 84

Sandell, U 16, 129
Sandström, L 330
Sandström, S 66
S:t Gertrud (kvarteret) 180
S:t Petri församl 35
— kyrka 1, 70
Savoy Hotel 318
Schildberg, G 34
Schlyter, H 35, 36
Schueler, K 131
Scouter 348
Segerstråle, N 167
Sereng, I 305
SIA-skolan 40
Simonsson, I 30, 32
Sjukhuskyrkan 37
Sjöberg, S G 38
Sjöblom, L 258
Sjödén, R 123
Sjöfart 303—306
— hist 311
Sjöstedt, S 67
Sjöstrand, G 361
Sjöstrand, H 399, 400
Sjöwall, M 52
Skadegörelse i boendet 244
Skandinav industri- o slöjdutst 1881 8
Skattehuset 74, 77, 80
Skilsmässobarn 182
Skolmuseum 49
Skyddsrum 367
Skytte, G 338
Skåneflyg (flygbolag) 309
Skånsk Byggtjänst 339
Skånska Cement AB 340
— Cementgjuteriet 341
— målarskolan 39
Sköld, B 52
Sköld, E 88
Sköld, H 380
Sköldeborn, G 1
Skönhetstävlingar 89
Sofielund: industriomr 276

Sommar, C O 53
Sommer, P 400
Spårvägar 301, 302
Spårvägens Idrottsfören 357
Stadsarkivet 154
Stadsbiblioteket 5—7, 10
Stadsteatern 88, 93
Statsanställdas förbund avd 2314 228
Sterner Blomquist, AB 342
Strand, S 362
Strandh, H 62
Sturup 310
Stålhammar, C-Å 353
Stålmarck, T 63
Stålnacke, S Å 7
Sundberg, I 310
Swahn, S C 10
Svedlund, A 160
Svenberg, S 401
Svenning, O 64, 161
Svensson, B 360, 362
Svensson, Inge 265
Svensson, Iwar 150
Svensson, L 363
Svensson, M 245
Sverenius, T 84
Sydkraft 343, 344
Sydsv Dagbl 22, 23
Säberg, O 331
Säkerhetspolisen 154
Sällsk Heimdall 19
Söderberg, S 125
Södergatan 297
Södra Sallerup: klockaregården 142

Teater 11—16, 87, 88, 90, 92, 93
Tegnérskolan 169—171
Tekniska museet 261, 262
Televerket 200, 212
Television 24
Thorin, I 33
Thottska huset 172
Thulin, S 93
Tidman, E 260
Tidman, Y 235, 236
Tidningar 21—23
Tingdammen (bostadsomr) 73
Tinz, T 98
Track Tape AB 345
Trafiksäkerhet 294
Traktindelning 50
Trell, E 403
Trolle, H af 237
Tycho Brahe-observatoriet 378
Tygelsjö: kriminalvårdsanst 219
Tyrstrup, K 284, 285
Tyska församl 34, 36, 38
Törnberg, U 396

Utbult, M 146, 212
Utställn 1881 8

Wahlgren, O 22
Wahlund Franck, K 98
Wahlöö, P 52
Waldenström, C 94
Wallström, E 168
Vattenförsörjning 266, 273, 274
Vatten- o avloppsverket 154
Vattentorn: Hyllie 273
Verktygstillverkning, AB 346
Werner, B 239
Werup, J 130, 131, 162
Wessberg, E 325
Victoriateatern 11—16
Wictorin, B 333
Widerberg, B 163
Widing, H 364
Viebusk, M 396
Wiechel, A 47
Wiehe, M 132, 133
Wifstrand, J 122, 154
Wigforss, M 381
Viktorsson, K 204
Willén, N 203
Winge, G 308
Winsnes, W 277
Wirén, H 51, 65, 134, 135
Wittstrand, A 211
Vombsjön 266
Wärn, B 213
Värnhemsbiblioteket 6
Västra skolan 48, 49

Yngvesson, N 16, 190, 244
Ystadsg 22 173

Zablocki, S 294

Åberg, H 37, 49
Åberg, L 14—16
Åberg, T 404
Åhgren, K E 227
Åldringsvård 251
Åström, Alfred 300
Åström, Axel 300
Åström, E 300

Öresundsbroprojektet 286—292
Öresundstrafiken 305
Östra sjukhuset: mordfallen 387

Utdrag ur Malmö fornminnesförenings matrikel december 1982

Hedersledamöter:

Bager, Einar, fil. doktor, konstnär
Kelfve, Sture, arkitekt SAR
Munck af Rosenschöld, Eva, fru
Munck af Rosenschöld, Thomas, f. d. borgmästare

Årligen betalande medlemmar, vilka inträtt under år 1982:

Adelhammar, Stig
Almanacksförlaget AB, Almqvist & Wiksell
Anckert, Barbro
Andersson, Göran
Andersson, May

Beckman, Gösta H.
Behnstedt, Jutta
Billing, Björn
Björnstedt, Karin
Björnstedt, Stig
Brunnberg, Klas

Eliasson, Yvonne
Eriksson, Mats

Fehling, Erik

Granlund, Kerstin
Granqvist, Kristina

Hallborn, Gustaf
Hansson, Karin
Holmberg, Anita

Hägermyr, Eva
Hägg, Hans
Höjer, Carl-Axel Harald

Jacobsson, Folke
Johansson, Bennü
Jönsson, Karl-Erik Bertil

Kemfors, Gerd
Källkvist, Lena

Larsson, Carl
Larsson, Hans
Liljedahl, Nils
Lindahl, Stig
Lundqvist, Olle
Lybe, Karl-Gustav
Lybe, Signe

Malmsten, Bror
Mohlin, Egon
Möller, Greta
Mörnhed o Lilja Arkitektkontor AB

Neleryd, Christian
Nettelblad, Sven Caspar
Nettelblad, Ulla
Nielsen, Inga-Lill
Nilsson, Elsa

Pauli, Ulf
Persson, Alma
Persson, Einar
Pettersson, Jan

Sandberg, Åke
Sande, Kristina
Sande, Patrik
Sjögren, Ingeborg
Smedberg, Margit
Svedala bibliotek
Swedmark, Björn
Svensson, Åke

Weibull, Gunilla
Welinder, Åke
Wenell, Claes
Winberg, Brita

Åkesson, Barbro

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS STYRELSE:
Ordförande: Kjell Å Modéer, professor
V. ordförande och kassaförvaltare: John Hain, direktör
Sekreterare: Bengt Berggren, arkitekt SAR
Ledamöter: Bengt Salomonsson, förste intendent, Sven Rosborn, intendent (t. o. m. 20/9), Elsebeth Bager, fru
Suppleanter: Hans Ersgård, lektor, Olle Helander, lektor

Malmö fornminnesförenings verksamhet 1981

Årsmöte

Ordinarie årsmöte hölls den 9 april i Bagersalen i kv. S:t Gertrud, Östergatan 3. Efter årsmötesförhandlingarna följde tvenne föredrag i anslutning till två förevisade 1700-talsporträtter. Lektor Olle Helander presenterade först den driftige malmköpmannen och manufakturägaren Erasmus Clefwe, som hade andel i skeppet Tre Papegojor och var delägare i Södra dykeri- och bärgningskompaniet, varefter ordföranden, professor Kjell Å Modéer tecknade bilden av den i nuvarande Bagerska gården födde borgarsonen David Nehrman, som blev professor i svensk och romersk rätt vid Lunds universitet och adlad Ehrenstråle.

C:a 80 medlemmar övervar årsmötet. Efter årsmötesförhandlingarna och föredragen samlades 52 medlemmar till samkväm med landgång, öl och kaffe i Café S:t Gertrud.

Styrelsen

Under året har styrelsen sammanträtt tre gånger, den 26 januari, den 31 mars och den 8 december. Styrelsen har under året haft följande sammansättning: Professorn Kjell Å Modéer, ordförande, direktören John Hain, vice ordförande och kassaförvaltare, skriftställaren Helge Andersson, sekreterare, 1:e intendenten Bengt Salomonsson, intendenten Sven Rosborn och fru Elsebeth Bager med arkitekten SAR Bengt Berggren och specialläraren Britt Norstadius som suppleanter.

Utflykter och föredrag

Den traditionella vårutfärden ägde rum Kristi Himmelsfärdsdag, torsdagen den 28 maj, och gick till nordvästra Skåne. Tre abonnerade bussar med Bengt Berggren, Sven Rosborn och Bengt Salomonsson som färdledare förde 150 deltagare via Asmundtorp med besök i Rönnebergs härads hembygdsgård och Landskrona, där en byggnadsminnesförklarad 1700-talsbyggnad visades av ägaren fastighetschef Pål Berggren, upp till Helsingborg. Efter lunch i Franska matsalen på Ramlösa brunn ägnades eftermiddagen åt slotten Rosendal och Vrams Gunnarstorp. Rosendal visades av friherre Gerhard Bennet och Vrams Gunnarstorp av godsägare Carl Tornérhjelm. Hemfärden gick över Vallåkra genom Rååns dalgång.

En höstträff var lördagen den 7 november arrangerad i Länsstyrelsens sessionssal kring temat "Funktionalismen i Malmö" med en paneldebatt med forskarassistenten Jan Torsten Ahlstrand, bitr. länsarkitekten Anders William Olsson och f. d. stadsplanechefen Gabriel Winge som deltagare. Efter paneldebatten gav överlantmätare Börje Lindqvist och arkivassistenten Ulf Pauli en översikt över Lantmäterikontorets arkiv, och i anslutning härtill var en representativ utställning av lantmäterikartor anordnad.

Höstträffen, som avslutades med kaffesamkväm i Länsstyrelsens nya personalmatsal, hade samlat 104 deltagare. Efter besöket på Länsstyrelsen gavs möjlighet till studiebesök i bostadskomplexet Malmgården, en god exponent för 1930-talets funktionalism i Malmö.

Publiceringsverksamhet

Malmö fornminnesförenings tidskrift Elbogen, Årgång 11, har utkommit med fyra nummer av vilka de tre första utsändes till medlemmarna 31/3, 14/5 och 14/12 under året och det fjärde numret 19/2 1982. Ordföranden har varit ansvarig utgivare, och som redaktörer har sekreteraren och Sven Rosborn tjänstgjort.

Elbogen nummer 2 utformades som en festskrift och överlämnades till Malmö Förskönings- och Planteringsförening i slutet av maj i samband med deras 100-årsjubileum.

Malmö fornminnesförening har tillsammans med Malmö Förskönings- och Planteringsförening utgivit Einar Bagers "Bygge av vrakbräder — Återanvända papper i Malmö bouppteckningar". Planteringsföreningen har svarat för den väsentliga delen av tryckkostnaderna. "Einar Bagers 90-årsfond" har bidragit med ett kompletterande anslag. Fornminnesföreningen har tillsammans med författaren svarat för redigering och utgivning. Arbetet distribuerades till de både föreningarnas medlemmar 1/10.

Yttrande över traktindelning inom Malmö

Sedan Malmö fornminnesförening beretts tillfälle taga del av det av Malmö kommunala fastighetsregistermyndighet i samband med fastighetsdatareformen upprättade preliminära förslaget till traktindelning och traktnamn, som ligger till grund för fastigheternas beteckningar i det nya ADB-baserade fastighetsregistret, lämnade styrelsen i skrivelse 21/4 några synpunkter på förslaget till fastighetsregistermyndigheten, varvid bl. a. framhölls, att de föreslagna traktnamnen Kirseberg och Rosengård borde utbytas mot Bulltofta respektive Västra Skrävlinge, då de senare i egenskap av by- och sockennamn dels är äldre än de föreslagna och dels naturligare täcker ifrågavarande områden. Vidare framhölls att Hyllie by av samhörighets- och orienteringsskäl borde föras till trakten Hyllie och inte till Limhamn.

Medlemsantal

Under året har föreningens medlemsantal utgjorts av fyra hedersledamöter, fyra ständiga och 1.025 betalande medlemmar, därav 103 familjemedlemmar, vilket utgör en minskning med 182 medlemmar sedan föregående år. Under året har 78 nytillträdande medlemmar registrerats och 260 fullbetalande medlemmar avförts ur medlemsmatrikeln.

Leif Ljungbergs stiftelse

Under verksamhetsåret har bidrag till Malmö fornminnesförening utdelats med 14.000 kronor.

Kapitalbehållningen uppgick enligt balansräkningen per den 31 december 1981 till kronor 291.141.

Balanskonto

Föreningens balanskonto per den 31 december 1981 utgjorde:

Tillgångar

Aktier		
270 aktier i Asea	6.818	
315 aktier i Sv. Handelsbanken	7.648	
172 aktier i Cardo AB	3.681	
202 aktier i SE-Banken	16.110	
120 aktier i Fläktfabriken	7.459	
220 aktier i Skandia	5.338	
124 aktier i Custos	4.894	
86 aktier i Öresund	6.945	58.893
2 st. premieobligationer		200
Banktillgodohavanden		127.708
Postgiro		6.245
		193.046

Skulder

Berghska Fonden I	2.875
Berghska Fonden II	11.600
Leif Ljungbergs Fond	5.100
Anna Lisa o. Sven Eric Lundgrens Fond	13.950
Emil o. Iris Schelins Fond	7.150
Elisabet Benrtons Fond	5.350
Einar Bagers 90-års Fond	9.000
Reserverat för föreningens skrifter	110.351
Kapitalbehållning	27.670
	193.046

Elbogen 1982: Innehåll

Thomas Munck af Rosenschöld: Örlogsbasen i Malmö. Kommentarer till en gammal bild ... 1
Bror Malmsten: Barken William Volckens, Viken-Malmö ... 5
Einar Bager: Redovisning av Thottska huset ... 13
Sven Rosborn: Thottska huset. En kommentar ... 17
Lars Larsson: Stenåldersjägare vid Bulltofta ... 23
Bengt Salomonsson: Varudistribution då ... 37
Kjell Å Modéer: Ödmjuk tjänare i historiens lustgård. Einar Bager 95 år ... 41
Einar Bager: Dödsdansen i Malmö 1767 ... 43
Einar Bager: Danzigermöbler ... 47
Einar Bager: "Valuter" ... 52
Einar Bager: Ett avsnitt av en tjänstepigas historia ... 56
Einar Bager: Konsten att göra pengar ... 59
Einar Bager: Fynd av gravstenar i S:t Petri kyrkas sakristia ... 66
Einar Bager: Bodarna på stadsmuren ... 71
Einar Bager: De lybska krambodarna ... 74
Thottska huset. En redaktionell komplettering ... 79
Kjell Å Modéer: Lembkeska gården. Apropå ett jubileum ... 80
Ragnar Gustafson: Malmö Teaters 1850-tal ... 81
Ulf Pauli: Gamla malmöitiska lantmäterikartor ... 101
Efterlysning (Oidentifierade kopparföremål) ... 106
Göran Winge: Flickskolorna vid Slottsgatan ... 107
Bengt Salomonsson: Nils Rosquists stiftelse ... 110
Bengt Salomonsson: Det Fougstedtska huset ... 111
Sven Rosborn: En gåtfull fornlämning ... 112
Hans Ersgård: Apoteket Fläkta Örn i Malmö och dess första innehavare 1731—1820 ... 113
Helge Andersson: Södra Sallerups prästgård 100 år ... 131
Per Andersson: Malmö-litteratur. Bibliografiska noteringar för år 1981 (med tillägg från föregående år) ... 136
Utdrag ur Malmö fornminnesförenings matrikel m. m. ... 156
Malmö fornminnesförenings verksamhet 1981 ... 157

Sparbanken
Malmöhus

ISSN 0345-2786
ISBN 91-85156-20-5